9

ब्रा० प्र०

१

श्रीगणेशाय नमः॥ ॥ओं अग्निर्वै देवानामवमो विष्णुः परमस्तदंतरेण सर्वा अन्या देव
ता आग्नावैष्णवं पुरोळाशं निर्वपंति दीक्षणीयमेकादशकपालं सर्वाभ्य एवैनं तद्देवताभ्योनं
तरायं निर्वपंत्यग्निर्वै सर्वा देवता विष्णुः सर्वा देवता एते वै यज्ञस्यांत्ये तन्वौ यदग्निश्च विष्णु
श्च तद्यदाग्नावैष्णवं पुरोळाशं निर्वपंत्यंतत एव तद्देवानृध्नुवंति तदाहुर्यदेकादशकपालः पु
रोळाशो द्वावग्नाविष्णू कैनयोस्तत्र क्लृप्तिः का विभक्तिरित्यष्टाकपाल आग्नेयोष्टाक्षरा वै गा
यत्री गायत्रमग्नेश्छंदस्त्रिकपालो वैष्णवस्त्रिर्हीदं विष्णुर्व्यक्रमत सैनयोस्तत्र क्लृप्तिः सा विभ

राम

१

किं हृतिचरुं निर्वपेत यो प्रतिष्ठितो मन्येतास्यां वाव स न प्रतितिष्ठति यो न प्रतितिष्ठति द्यु हूतं न स्त्रि-
यै पयो यतं दुग्ना सो पुंसस्तन्मिथुनं मिथुनेनैवैनं तत् प्रजया पशुभिः प्रजनयति प्रजासै प्रजाते य
प्रजया पशुभिर्य एवं वेदारब्धयज्ञो वा एष आरब्धदेवतो यो दर्शपूर्णमासाभ्यां यजत आमावास्ये-
न वा हविषेष्ट्वा पौर्णमासेन वा तस्मिन्नेव हविषि तस्मिन्वा हिं विदीक्षेतैषा एकादीक्षा सप्तदश सा-
मिधेनीरनुब्रूयात्सप्तदशो वै प्रजापतिर्द्वादश मासाः पंचर्त्तवो हेमंतशिशिरयोः समासेन तावन्सं-
वत्सरः संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापत्यायतनाभिरेवाभीराध्नोति य एवं वेद ॥ १ ॥ यज्ञो वै देवेभ्य उद-

कामंतमिष्टिभिः प्रैषमैछन्यदिष्टिभिः प्रैषमैछंस्तदिष्टीनामिष्टित्वंतमन्वविंदन्ननुवित्तयज्ञोरा
ध्नोतियएवंवेदाहूतयोवैनामैतायदाहूतयएताभिर्वैदेवान्यजमानोह्वयतितदाहूतीनामाहूतित्वं
मूतयःखलुवैतानामयाभिर्देवायजमानस्यहवमायंतियेवैपंथानोयाःस्रुतयस्तावाऊतयस्तउए
वैतत्स्वर्गयाणायजमानस्यभवंतितदाहुर्यदन्योजुहोत्यथयोनुचाहयजतिचकस्मात्तंहोतेत्या
चक्षतइतियद्वावसतत्रयथाभाजनंदेवताअमुमावहामुमावहेत्यावाहयतितदेवहोतुर्होतृत्वंहोता
भवतिहोतेत्येनमाचक्षतेयएवंवेद॥२॥पुनर्वाएतमृत्विजोगर्भंकुर्वंतियंदीक्षयंत्यद्भिरभिषिंचंति

रेतोवाआपःसरेतसमेवैनंतत्कृत्वादीक्षयंतिनवनीतेनाभ्यंजंत्याज्यंवैदेवानांसुरभिघृतंमनुष्या
णामायुतंपितॄणांनवनीतंगर्भाणांतद्यन्नवनीतेनाभ्यंजंतिस्वेनैवैनंतद्भागधेयेनसमर्द्धयंत्यां
जंत्यंजंतितेजोवाएतदक्ष्योर्यदांजनंसतेजसमेवैनंतत्कृत्वादीक्षयंत्येकविंशत्यादर्भपिंजूलैःपा
वयंतिशुद्धमेवैनंतत्पूतंदीक्षयंतिदीक्षितविमितंप्रपादयंतियोनिर्वाएषादीक्षितस्ययद्दीक्षितवि
मितंयोनिमेवैनंतत्स्वांप्रपादयंतितस्माद्ध्रुवाद्योनेरास्तेचचरतिचतस्माद्ध्रुवाद्योनेर्गर्भाधीयंते
चप्रचजायंतेतस्माद्दीक्षितंनान्यत्रदीक्षितविमितादादित्योऽभ्युदियाद्वाभ्यस्तमियाद्वापिवाभ्या

श्रा०प्र०
३

श्रावयेयुर्वाससा प्रोर्णुवेरन्नुल्वं वा एतद्दीक्षितस्य यद्वास उल्वेनैवैनं तत्प्रोर्णुवंति कृष्णाजिनमुत्त
रंभवत्युत्तरं वा उल्वाज्जरायु जरायुणैवैनं तत्प्रोर्णुवंति मुष्टी कुरुते मुष्टी वै कृत्वा गर्भोंतः शेते मुष्टी
कृत्वा कुमारो जायते तद्यन्मुष्टी कुरुते यज्ञं चैवैतत्सर्वाश्च देवता मुष्ट्योः कुरुते तदाहुर्न पूर्वदी
क्षिणः संसवोस्ति परिगृहीतो वा एतस्य यज्ञः परिगृहीता देवता नैतस्यार्तिरस्त्यपरदीक्षिण एव
यथा तथेत्युन्मुच्य कृष्णाजिनमवभृथमभ्यवैति तस्मान्मुक्ता गर्भा जरायोर्जायंते सहैव वास
साभ्यवैति तस्मात्सहैवोल्वेन कुमारो जायते ॥ ३ ॥ तमप्स्वे सश्रपा असिसोमयास्तमयो भुव ३

राम
३

त्याज्यभागयोः पुरोनुवाक्ये अनुब्रूयाद्यः पूर्वमनीजानः स्यात्तस्मै त्वयायज्ञं वितन्वत इति यज्ञमेवा
स्मा एतद्वितनोत्यग्निः प्रत्नेन मन्मना सोमं गीर्भिष्ट्वा वयमिति यः पूर्वमीजानः स्यात्तस्मै प्रत्नमि
ति पूर्वं कर्माभिवदति तत्तन्नादृत्यमग्निर्वृत्राणि जंघनत्त्वं सोमासि सत्पतिरिति वार्त्रघ्नावेव कुर्याद्वृत्रं
वा एष हंति यं यज्ञ उपनमति तस्माद्वार्त्रघ्नावेव कर्तव्यावग्निर्मुखं प्रथमो देवतानामग्निश्च विष्णो
तप उत्तमं महरित्याग्नावैष्णवस्य हविषो याज्यानुवाक्ये भवत आग्नावैष्णव्यौ रूपसमृद्धे एतद्वै य
ज्ञस्य समृद्धं यद्रूपसमृद्धं यत्कर्म क्रियमाणमृगभिवदत्यग्निश्च ह वै विष्णुश्च देवानां दीक्षापालौ

ब्रा॰प्र॰
४

तौ दीक्षायाईशाते तद्यदाग्नावैष्णवं हविर्भवति यौ दीक्षायाईशाते तौ प्रीतौ दीक्षां प्रयच्छतां यौ दीक्ष
यितारौ तौ दीक्षयेतामिति त्रिष्टुभौ भवतः सेंद्रियत्वाय ॥४॥ गायत्र्यौ स्विष्टकृतः संयाज्ये कुर्वीत तेज
स्कामो ब्रह्मवर्चसकामस्तेजो वै ब्रह्मवर्चसं गायत्री तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति य एवं विद्वान्गाय
त्र्यौ कुरुत उष्णिहावायुष्कामः कुर्वीतायुर्वा उष्णिक्सर्वमायुरेति य एवं विद्वानुष्णिहौ कुरुतेनु
ष्टुभौ स्वर्गकामः कुर्वीत द्वयोर्वा अनुष्टुभोश्चतुःषष्टिरक्षराणि त्रय इम ऊर्ध्वा एकविंशा लोका एक
विंशत्यैवेमाँल्लोकान्रोहति स्वर्ग एव लोके चतुःषष्टितमेन प्रतितिष्ठति प्रतितिष्ठति य एवं विद्वान्
कैविंशत्यै१

राम
४

न्तुष्टुभौ कुरुते बृहत्यौ श्रीकामो यशस्कामः कुर्वीत श्रीर्वै यशश्छंदसां बृहती श्रियमे
व यश आत्मं धत्ते य एवं विद्वान्बृहत्यौ कुरुते पंक्ती यज्ञकामः कुर्वीत पांक्तो वै यज्ञ उपैनं
यज्ञो नमति य एवं विद्वान्पंक्ती कुरुते त्रिष्टुभौ वीर्यकामः कुर्वीतौजो वा इंद्रियं वीर्यं त्रिष्टुबो
जस्वींद्रियवान्वीर्यवान्भवति य एवं विद्वांस्त्रिष्टुभौ कुरुते जगत्यौ पशुकामः कुर्वीत जा
गता वै पशवः पशुमान्भवति य एवं विद्वाञ्जगत्यौ कुरुते विराजावन्नाद्यकामः कुर्वीतान्नं
वै विराट् तस्माद्यस्यैवेह भूयिष्ठमन्नं भवति स एव भूयिष्ठं लोके विराजति तद्विरा

ब्रा०प्र०
५

ओ विराट् त्वं विश्वेषु राजति श्रैष्ठ्यं स्वानां भवति य एवं वेद ॥५॥ अथो पंचवीर्यं वा एतच्छंदो यद्द्वि
राड्द्विपदा तेनोष्णिहागायत्र्यौ यदस्या एकादशाक्षराणि पदानि तेन त्रिष्टुब्यत्त्रयस्त्रिंश
दक्षरा तेनानुष्टुब्न वा एकेनाक्षरेण छंदांसि वियंति न द्वाभ्यां यद्विराट् तत्पंचमं सर्वेषां छं
दसां वीर्यमवरुंधे सर्वेषां छंदसां वीर्यमश्नुते सर्वेषां छंदसां सायुज्यं सरूपतां सलोकताम
श्नुतेऽन्नादोऽन्नपतिर्भवत्यश्नुते प्रजयान्नाद्यं य एवं विद्वान्विराजौ कुरुते तस्माद्विराजावेव क
र्त्तव्ये प्र द्वो अग्नन इमो अग्न इत्येते ऋतं वाव दीक्षा सत्यं दीक्षा तस्माद्दीक्षितेन सत्यमेव वदि
तव्यमथो खल्वाहुः को र्हति मनुष्यः सर्वं सत्यं वदितुं सत्यसंहिता वै देवा ०००००

राम
५

[illegible] अनृतसंहितामनुष्याइतिविचक्षणवतींवाचंवदेच्चक्षुर्वैविचक्षणंविह्य
नेनपश्यतीत्येतद्धवैमनुष्येषुसत्यंनिहितंयच्चक्षुस्तस्मादाचक्षाणमाहुरद्रागितिसयद्[illegible]दर
र्शमित्याहाथास्यश्रद्दधतियद्युवैस्वयंपश्यतिनबहूनांचनान्येषांश्रद्दधातितस्माद्विचक्षण
वतीमेववाचंवदेत्सत्योत्तराहैवास्यवागुदिताभवतिभवति॥६॥ ॥इतिप्रथमोध्यायः॥ ॥स्व
र्गंवाएतेनलोकमुपप्रयंतियत्प्रायणीयस्तत्प्रायणीयस्यप्रायणीयत्वंप्राणोवैप्रायणीयउदान
उदयनीयःसमानोहोताभवतिसमानौहिप्राणोदानौप्राणानांक्लृप्त्यैप्राणानांप्रतिप्रज्ञात्यैयशो

श्री०प्र०

६

वैदेवेभ्यउदक्रामत्तेदेवानकिंचनापिशशकुर्वक्तुंनप्रजानंस्तेऽब्रुवन्नदितिंत्वयेमंयज्ञंप्रजाना
मेतिसातथेत्यब्रवीत्सावैवोवरंवृणाइतिवृणीष्वेतिसैतमेववरमवृणीतमत्प्रायणायज्ञाःसंतुमदुद
यनाइतितथेतितस्मादादित्यश्चरुःप्रायणीयोभवत्यादित्यउदयनीयोवरवृतोह्यस्याअथोएतं
वरमवृणीतमयैवप्राचींदिशंप्रजानाथाऽग्निनादक्षिणांसोमेनप्रतीचींसवित्रोदीचीमितिपथ्यां
यजतियत्पथ्यांयजतितस्मादसौपुरउदेतिपश्चास्तमेतिपथ्यांह्येषोनुसंचरत्यग्निंयजतियदग्निं
यजतितस्माद्दक्षिणतोग्रओषधयःपच्यमानाआयंत्याग्नेय्योह्योषधयःसोमंयजतियत्सोमंयज

राम

६

तितस्मात्प्रतीच्यो प्यापो बहुलाः स्यंदंते सौम्या ह्यापः सवितारंयजति यत्सवितारंयजति तस्मा
दुत्तरतः पश्चादयंभूयिष्ठंपवमानः पवते सवितृप्रसूतो ह्येष एतत्पवत उत्तमामदितिंयजति य
दुत्तमामदितिंयजति तस्मादसाविमांवृष्ट्याभ्युनत्त्यभिजिघ्रति पंच देवता यजति पांक्तो यज्ञः
सर्वा दिशः कल्पंते कल्पते यज्ञोपि तस्यै जनतायै कल्पते यत्रैवंविद्वान्होता भवति ॥७॥ यस्ते
जो ब्रह्मवर्चसमिच्छेत्प्रयाजाहुतिभिः प्राङ्हुयात्तेजो वै ब्रह्मवर्चसंप्राची दिक्तेजस्वी ब्रह्म
वर्चसी भवति य एवंविद्वान्प्राङेति योन्नाद्यमिच्छेत्प्रयाजाहुतिभिर्दक्षिणा स इयादन्नादो वा

ऐ॰ब्रा॰
६

एषोन्नपतिर्यदग्निरन्नादोन्नपतिर्भवत्यश्नुते प्रजयान्नाद्यं य एवं विद्वान्दक्षिपैतीति यः प
शून्निच्छेत्सयाजाहुतिभिः प्रत्यङ्ङ्इयात्पशवो वा एते यदापः पशुमान्भवति य एवं विद्वान्प्रत्यङुः
ति यः सोमपीथमिच्छेत्सयाजाहुतिभिरुदङ्ङ्इयादुत्तरा ह वै सोमो राजा प्रसोमपीथमाप्नोति य
एवं विद्वानुदङुः ति स्वर्ग्यैवोर्द्ध्वो दिक्सर्वासु दिक्षु राध्नोति सम्यंचो वा इमे लोकाः सम्यंचो स्मा
इमे लोकाः श्रियै दीद्यति य एवं वेद पथ्यां यजति यत्पथ्यां यजति वाचमेव तद्यज्ञमुखे संभरति प्रा
णापानावग्नीषोमौ प्रसवाय सविता प्रतिष्ठित्या अदितिः पथ्यामेव यजति यत्पथ्यामेव यजति वा

राम
६

चैवतद्यज्ञंपंथामपिनयति चक्षुषी एवाग्नीषोमौ प्रसवायसविता प्रतिष्ठित्याअदितिश्चक्षुषावैदेवाय
ज्ञंप्रजानंश्चक्षुषावाएतस्यज्ञायतेयदप्रज्ञेयंतस्माद्दपिमुग्धश्चरित्वायदैवानुष्ठा चक्षुषाप्रजाना
त्यथप्रजानातियद्वैतद्देवायज्ञंप्रजानन्नस्यांवावतत्प्राज्ञानन्नस्यांसमभरन्नस्यैवैयज्ञस्तायतेस्यै
क्रियतेस्यैसम्भ्रियतइयंह्यदितिस्तदुत्तमामदितिंयजतियज्ञस्यप्रज्ञात्यैस्वर्गस्यलोकस्यानुख्या
त्यै॥८॥देवविशःकल्पयितव्याइत्याहुस्ताःकल्प्यमानाअनुमनुष्यविशःकल्प्यंतइतिसर्वावि
शःकल्प्यंतेकल्पतेयज्ञोपितस्यैजनतायैकल्प्यतेयत्रैवंविद्वान्होताभवतिस्वस्तिनःपथ्यासुधन्व

ब्रा०१०
६

न्वसु स्वस्त्यप्सु वृजने स्वर्वतीति स्वस्ति नः पुत्रकृथेषु योनिषु स्वस्ति राये मरुतो दधातनेति
मरुतो वै देवानां विशस्ता एवैतद्यज्ञमुखेऽचीक्लृपत्सर्वैश्छंदोभिर्यजेदित्याहुः सर्वैश्छंदोभिरि
ष्ट्वा देवाः स्वर्गंल्लोकमजयंस्तथैवैतद्यजमानः सर्वैश्छंदोभिरिष्ट्वा स्वर्गंल्लोकं जयति स्वस्ति नः
पथ्यासु धन्वसु स्वस्तिरिद्धि प्रपथे श्रेष्ठेति पथ्यायाः स्वस्तेस्त्रिष्टुभावग्ने नय सुपथा राये अस्मा
न्देवानामपि पंथामगन्मेत्यग्नेस्त्रिष्टुभौ त्वं सोम प्र चिकितो मनीषा या ते धामानि दिवि या पृ
थिव्यामिति सोमस्य त्रिष्टुभावा विश्वदेवं सत्पतिं य इमा विश्वा जातानीति सवितुर्गायत्र्यौ सुत्रामा

राम
६

णंपृथिवींद्यामनेहसंमहीमूषुमातरंसुव्रतानामित्यदितेर्जगत्यावेतानिवावसर्वाणिछंदांसिगाय
त्रंत्रैष्टुभंजागतमन्वन्यान्येतानिहियज्ञेप्रतमामिवक्रियंतएतैर्हवाअस्यछंदोभिर्यजतःसर्वैश्छंदो
भिरिष्टंभवतियएवंवेद॥५॥तावाएताःप्रवत्योनेत्वत्यःपथिमत्यःस्वस्तिमत्यएतस्यहविषोया
ज्यानुवाक्याएताभिर्वाइष्ट्वादेवाःस्वर्गंलोकमजयंस्तथैवैतद्यजमानएताभिरिष्ट्वास्वर्गंलोकंज
यतितासुपदमस्तिस्वस्तिरायेमरुतोदधातनेतिमरुतोहवैदेवविशोन्तरिक्षभाजनास्तेभ्योहयोनि
वेद्यस्वर्गंलोकमेतीश्वराहैनंनिवारोद्धोर्विवामथितोःसयदाहस्वस्तिरायेमरुतोदधातनेतितंम

श्रा०प्र०
१

रुद्धोदेवविद्धोयजमानेनिवेदयतिनहवाएनंमकृतोदेवविशःस्वर्गंल्लोकंयंतेनिरुंधतेनविमथ्न
तेस्वस्तिहैनमत्यर्जयतिस्वर्गंल्लोकमभियएवंवेदविराजोवैतस्यहविषःस्विष्टकृतःसंयाज्येस्या
तांयेत्रयस्त्रिंशदक्षरेसेदग्निरग्नींरित्यस्त्वन्यान्तोदग्निर्योवत्तुष्यतोनिपातीत्येतेविराड्भ्यांवाइ[illegible]
थ्यादेवाःस्वर्गंल्लोकमजयंस्तथैवैतद्यजमानोविराड्भ्यामिष्ट्वास्वर्गंल्लोकंजयतितेत्रयस्त्रिंशदक्ष
रेभवतस्त्रयस्त्रिंशद्वैदेवाअष्टौवसवएकादशरुद्राद्वादशादित्याःप्रजापतिश्चवषट्कारश्चतत्प्र
थमेयज्ञमुखेदेवताअक्षरभाजःकरोत्यक्षरेणाक्षरेणैवतद्देवतांप्रीणातिदेवपात्रेणैवतद्देवतास्त

राम
१

र्पयति॥१०॥प्रयाजवदननुयाजं कर्त्तव्यं प्रायणीयमित्याहुर्हीनमिव वा एतदीरिवतमिव यत्प्रायणीय
स्यानुयाजा इति तत्तन्नादृत्यं प्रयाजवदेवानुयाजवत्कर्त्तव्यं प्राणा वै प्रयाजाः प्रयानुयाजा यत्प्रयाजा
नंतरियात्प्राणांस्तद्यजमानस्यांतरियाद्यदनुयाजानंतरियात्प्रजां तद्यजमानस्यांतरियात्तस्मात्प्रया
जवदेवादेवानुयाजवत्कर्त्तव्यं पत्नीर्न्न संयाजयेत्संस्थितयजुर्न्न जुहुयात्तावतैव यज्ञो संस्थितः प्रायणी
यस्य निष्कासं निदध्यात्तमुदयनीयेनाभिनिर्वपेद्यज्ञस्य संतत्यै यज्ञस्याव्यवच्छेदाय यथो खल्वु यस्या
मेव स्थाल्यां प्रायणीयं निर्वपेत्तस्यामुदयनीयं निर्वपेत्तावतैव यज्ञः संततोऽव्यवच्छिन्नो भवत्यमुष्मि

श्री॰ १॰२

१०

ज्यो एतेन लोके शश्वद्वेति नास्मिन्नित्याहुर्यत्प्रायणीयमिति प्रायणीयमिति निर्वपन्ति प्रायणीय
मिति चरन्ति प्रयन्त्येवास्माल्लोकाद्यजमाना इत्यविदथैवैतदाहुर्व्यतिषजेद्याज्यानुवाक्या याः
प्रायणीयस्य पुरोनुवाक्यास्ता उदयनीयस्य याज्याः कुर्याद्या उदयनीयस्य पुरोनुवाक्यास्ताः
प्रायणीयस्य याज्याः कुर्वीत तद्व्यतिषजत्युभयोर्लोकयोर्ऋद्ध्या उभयोर्लोकयोः प्रतिष्ठित्या उ
भयोर्लोकयोर्ऋध्नोत्युभयोर्लोकयोः प्रतितिष्ठति य एवं वेदादित्यश्चरुः प्रायणीयो भवत्या
दित्य उदयनीयो यज्ञस्य धृत्यै यज्ञस्य वल्सं नध्यै यज्ञस्याप्रस्रंसाय तद्यथैवाद इति ह स्माहैते

राम

१०

ऽन्त्या उभयतोंतयोरप्रस्रंसायबसौंनह्यत्येवमेवैतद्यज्ञस्योभयतोंतयोरप्रस्रंसायबसौंनह्यति यदा
दित्यः चरुः प्रायणीयो भवत्यादित्य उदयनीयः पथ्यमेवैतः स्वस्त्या प्रयंति पथ्यां स्वस्तिमभ्युद्यंति स्व
स्त्येवैतः प्रयंति स्वस्त्युद्यंति स्वस्त्युद्यंति ॥११॥ ॥इति द्वितीयोध्यायः॥ ॥प्राच्यां वै दिशि देवाः
सोमं राजानमक्रीणंस्तस्मात्प्राच्यां दिशि क्रीयते तं त्रयोदशान्मासादक्रीणंस्तस्मात्त्रयोदशो मासो नानु स्त
विद्यते न वै सोमविक्रय्यनुविद्यते पापो हि सोमविक्रयी तस्य क्रीतस्य मनुष्यानभ्युपावर्तमानस्य दिशो
वीर्याणींद्रियाणि व्युदसीदंस्तान्येकयर्चावारुरुत्संत तानि नाशक्नुवंस्तानि द्वाभ्यां तानि तिसृभि

श्री०श०३
११

निचतसृभिस्तानि पंचभिस्तानि षड्भिस्तानि सप्तभिर्नैवावारुंधतान्यष्टाभिरवारुंधताष्टा
भिराश्नुवत यदष्टाभिरवारुंधताष्टाभिराश्नुवतैतदष्टानामष्टत्वमश्नुते यद्यत्कामयते य एवं वे
द तस्मादेतेषु कर्मस्वष्टावष्टावनूच्यंत इंद्रियाणां वीर्याणामवरुध्यै ॥१२॥ सोमाय क्रीताय प्रो
ह्यमाणायानुब्रूहीत्याहाध्वर्युर्भद्रादभिश्रेयः प्रेहीत्यन्वाहायं वा व लोको भद्रस्तस्मादसौ वै
वै लोकः श्रेयान्स्वर्गमेवैनमेतल्लोकं गमयति बृहस्पतिः पुर एता ते अस्त्विति ब्रह्म वै बृह
स्पतिर्ब्रह्मैवास्मा एतत्पुरोगवमकर्ब्रह्म एव द्विष्यत्यथेमवस्य वर आ पृथिव्या इति देवयजनं

राम
११

वैवरंपृथिव्यैदेवयजनएवैनंतदवसाययत्यस्मारेशत्रून्कृणुहि सर्ववीरइति द्विषंतमेवास्मैतत्वाभ्रा
नेभ्रातृव्यमपबाधतेपरेपादयतिसोमयानेमयोभुवइति तद्वैसौम्यंगा। यत्रेमन्वाहसोमेराजनि
प्रोह्यमाणोस्वयैवैनंतद्देवतयास्वेनछंदसासमर्द्धयति सर्वेनंदंतियससागतेनेत्यन्वाहयशो
वैसोमोराजासर्वोहवाएतेनक्रीयमाणेनानंदति यश्चयशोलप्स्यमानोभवतियश्चनसभासाहे
नसख्यासखायइत्येषवैब्रा। ह्मणानांसभासाहः सखायत्सोमोराजा। किल्बिषस्पृदित्येषउए
वकिल्बिषस्पृत्स्यावैभवतियःश्रेष्ठतामश्नुतेसकिल्बिषंभवतितस्मा। दाहुर्मानुवीसोमाप्रचा

श्रौ०प्र०३

१२

रीः किल्बिषं नु मा यातयन्निति पितुषरि गरित्यन्नं वै पितु दक्षिणा वै पितुं तामेनेन सनोत्यें
नेखनिमेवैनं तत्करोत्यरं हितो भवति वाजिनायेतीन्द्रियं वै वीर्यं वाजिनमाजरसं हास्यैवा
जिनं नापच्छिद्यते य एवं वेद गं देव इत्यन्यो ह्यागतो हि सतर्हि भवत्स्वृतुभिर्वर्द्धतु क्षयमित्य
तवो वै सोमस्य राज्ञो राजभ्रातरो यथा मनुष्यस्य तैरेवैनं तत्सहागमयति दधातु नः सवि
ता सुप्रजामिषमित्याशिषमाशास्ते स नः क्षपाभिरहभिश्च जिन्वत्वित्यहानि वा अहानि
रात्रयः क्षपा अहोरात्रैरेवास्मा एतामाशिषमाशास्ते प्रजावन्तं रयिमस्मे समिन्वत्वित्याशि

राम

१२

षमेवाशास्ते याते धामानि हविषा यजंतीत्यन्वाह ताते विश्वापरिभूरस्तु यज्ञं गयस्फानः प्रतरणः
सुवीर इति गवांनस्फावयिता प्रतारयितेत्येवैतदाह वीरहा प्रचरा सोम दुर्यानिति गृहा वै दुर्या वि
भ्यति वै सोमाद्राज्ञ आयतो यजमानस्य गृहाः स यदेतामन्वाह शांत्यै वैनेनं तच्छमयति सोस्य शांतो न प्रजा
न्न पशून्हिनस्तीमां धियं शिक्षमाणस्य देवेति वारुण्या परिदधाति वरुणदेवत्यो वा एष तावद्यावदुप
नद्धो यावत्परिश्रितानि प्रपद्यते स्वयैवैनं तद्देवतया स्वेन छंदसा समर्द्धयति शिक्षमाणस्य देवेति शिक्ष
ते वा एष यो यजते क्रतुं दक्षं वरुण संशिशाधीति वीर्यं प्रज्ञानं वरुण संशिशाधीत्येवैतदाह ययाति विश्वा

श्री०प्र०
१३

दुरिताततरेमसुतर्माणमधिनावंरुहेमेतियज्ञोवैसुतर्मानौःकृष्णाजिनंवैसुतर्मानौर्वाग्वैसुतर्मानौ
र्वाचमेवतदारुह्यतयास्वर्गंलोकमभिसंतरतिताएताअष्टावन्वाहरूपसमृद्धाएतद्वैयज्ञस्यसमृद्धं
यद्रूपसमृद्धंयत्कर्मक्रियमाणमृगभिवदतितासांत्रिःप्रथमामन्वाहत्रिरुत्तमांताद्वादशसंपद्यंते
द्वादशवैमासाःसंवत्सरःसंवत्सरःप्रजापतिःप्राजापत्यायतनाभिरेवाभीराध्नोतियएवंवेदत्रिःप्रथ
मांत्रिरुत्तमामन्वाहयज्ञस्यैवतद्बर्सौनह्यतिस्थेम्नेबलायाविस्रंसाय॥१३॥अन्यतरोनड्वान्स्यु
स्यादन्यतरोविमुक्तोथराजानमुपावहरेयुर्यदुभयोर्विमुक्तयोरुपावहरेयुःपितृदेवत्यंराजानं

राम
१३

कुर्वीर्यद्युक्तो योरयोगक्षेमः प्रजा विंदेताः प्रजाः परिप्लवेरन्यो नडुग्निमुक्तास्तछोल्लोसदां प्रजानां स
पंयो युक्तस्तच्च क्रियाणां ते ये युक्तेन्ये विमुक्तेन्य उपावहरंत्युभावेव क्षेमयोगौ कल्पयंति देवासुरा
वा एषु लोकेषु समयतंत त एतस्यां प्राच्यां दिश्ययतंत तांस्ततोसुरा अजयंस्ते दक्षिणस्यां दिश्यय
तंत तांस्ततोसुरा अजयंस्ते प्रतीच्यां दिश्ययतंत तांस्ततोसुरा अजयंस्त उदीच्यां दिश्ययतंत तांस्ततोसु
रा अजयंस्त उदीच्यां प्राच्यां दिश्ययतंत ते ततो न पराजयंत सैषा दिगपराजिता तस्मादेतस्यां दि
शि यतेत वा यातयेद्वेश्वरो हानृणाकर्तोस्ते देवा अब्रुवन्राजन्यतया वै नो जयंति राजानं करवामहा इ

तितथेतितेसोमंराजानमकुर्वंस्तेसोमेनराज्ञासर्वादिशोजयन्नेषवैसोमराजायोयजतेप्राचितिष्ठ
न्त्यादधतितेनप्राचींदिशंजयतितंदक्षिणापरिवहंतितेनदक्षिणांदिशंजयतितंप्रत्यंचमावर्तयंति
तेनप्रतीचींदिशंजयतियएवंवेद॥१४॥हविरातिथ्यंनिरूप्यतेसोमेराजन्यागतेसोमोवैराजाय
जमानस्यगृहानागछतितस्माएतद्धविरातिथ्यंनिरूप्यतेतदातिथ्यस्यातिथ्यत्वंनवकपालोभ
वतिनववैप्राणाःप्राणानांक्लृप्त्यैप्राणानांप्रतिप्रख्यात्यैवैष्णवोभवतिविष्णुर्वैयज्ञःस्वयैवैनंत
देवतयास्वेनछंदसासमर्द्धयतिसर्वाणिवावछंदांसिचपृष्ठानिचसोमंराजानंक्रीतमन्वायंति

यावेतःखलुवैराजानमनुयंतितेभ्यःसर्वेभ्यआतिथ्यंक्रियतेग्निंमंथंतिसोमेराजन्यागतेतद्यथै
वादोमनुष्यराजआगतेन्यस्मिन्वार्हत्युक्षाणंवावेहतंवाक्षदंतएवमेवास्माएतत्क्षदंतेयदग्निं
मंथंत्यग्निर्हिदेवानांपशुः॥१५॥अग्नयेमथ्यमानायानुब्रूहीत्याहाध्वर्युरभित्वादेवसवि
तरितिसावित्रीमन्वाहतदाहुर्यदग्नयेमथ्यमानायानुवाचाहाथकस्मात्सावित्रीमन्वाहेतिस
वितावैप्रसवानामीशेसवितृप्रसूताएवैनंतन्मंथंतितस्मात्सावित्रीमन्वाहमहीद्यौःपृथिवीच
नइतिद्यावापृथिवीयामन्वाहतदाहुर्यदग्नयेमथ्यमानायानुवाचाहाथकस्माद्द्यावापृथिवीया

ओ०प्र०
१९

मन्थाहेति द्यावापृथिवीभ्यां वा एतं जातं देवाः पर्यगृह्णंस्ताभ्यामेवाद्यापि परिगृहीतस्तस्मा
द्यावापृथिवीयामन्वाह त्वामग्ने पुष्करादधीति त्वमाग्नेयं गायत्रमन्वाहागौ मथ्यमाने स्व
यैवैनं तद्देवतया स्वेन छन्दसा समर्द्धयत्यथर्वा निरमन्थतेति रूपसमृद्धमेतद्वै यज्ञस्य समृद्धं
यद्रूपसमृद्धं यत्कर्म क्रियमाणमृगभिवदति स यदि न जायेत यदि चिरं जायेत रक्षोघ्न्यो गाय
त्र्योनूच्या अग्ने हंसि न्यत्रिणमित्येता रक्षसामपहत्यै रक्षांसि वा एनं तर्ह्यालभन्ते यर्हि न जा
यते यर्हि चिरं जायते स यद्येकस्यामेवानूक्तायां जायेत यदि द्वयोरथोत ब्रुवंतु जंतव इत्यु

ज्यो
राम
१५

तायजातवतीमभिरूपामनुब्रूयाद्यद्यज्ञेभिरूपंतत्समृद्धमायंहस्तेनखादिनमितिहस्ताभ्यांह्येनं
मंथंतिशिशुंजातमितिशिशुरिववाएषप्रथमजातोयदग्निर्नबिभ्रतिविशामग्निंस्वध्वरमितिय
द्वैदेवानांनेतितदेषामोमितिप्रदेवंदेववीतयेभरतावसुवित्तममितिप्रह्रियमाणायाभिरूपायद्यज्ञे
भिरूपंतत्समृद्धमास्वेयोनौनिषीदत्वित्येषहवाअस्यस्वोयोनिर्यदग्निरग्नेराजातंजातवेदसी
तिजातइतरोजातवेदाइतरःप्रियंशिशीतातिथिमित्येषहवाअस्यप्रियोतिथिर्यदग्निरग्नेःस्योन
आगृहपतिमितिशांत्यामेवैनंतद्दधात्यग्निनाग्निःसमिध्यतेकविर्गृहपतिर्युवा॥हव्यवाड्जुह्वास्य

श्रो॰प्र॰
१६

इत्यभिरूपायद्यज्ञेभिरूपंतत्समृद्धंत्वंह्यग्नेअग्निनाविप्रोविप्रेणसन्त्सतेतिविप्रइतरोविप्रइतरःस
न्नितरःसन्नितरःसखासख्यासमिध्यसइत्येषहवाअस्यस्वःसखायदग्निरग्नेस्तंमर्जयंतसुक्र
तुंपुरोयावानमाजिषु॥स्वेषुक्षयेषुवाजिनमित्येषहवाअस्यस्वःक्षयोयदग्निरग्नेर्यज्ञेनयज्ञमयजं
तदेवाइत्यृतमयापरिदधातियज्ञेनवैतद्देवायज्ञमयजंतयदग्निनाग्निमयजंततेस्वर्गंलोकमायंस्ता
निधर्माणिप्रथमान्यासन्॥तेहनाकंमहिमानःसचंतयत्रपूर्वेसाध्याःसंतिदेवाइतिछंदांसिवैसा
ध्यादेवास्तेग्रे[illegible]ग्निनाग्निमयजंततेस्वर्गंलोकमायन्नादित्याश्चैवेहासन्निगिरसश्चतेग्रेग्निनाग्नि

राम
१६

मयअंततेस्वर्गंल्लोकमायन्त्सैषास्वर्ग्याहुतिर्यदग्न्याहुतिर्यदिहवाअप्यब्राह्मणोक्तोयदिदुरुक्तोक्तो
यजतेथहैषाहुतिर्गच्छत्येवदेवान्नपाप्मनासंसृज्यतेगच्छत्यस्याहुतिर्देवान्नास्याहुतिःपाप्मनासं
सृज्यतेयएवंवेदताएतास्त्रयोदशान्वाहरूपसमृद्धाएतद्वैयज्ञस्यसमृद्धंयद्रूपसमृद्धंयत्कर्मक्रिय
माणमृगभिवदतितासांत्रिःप्रथमामन्वाहत्रिरुत्तमांताःसप्तदशसंपद्यन्तेसप्तदशोवैप्रजापतिर्द्वाद
शमासाःपंचर्तवस्तावान्संवत्सरःसंवत्सरःप्रजापतिःप्रजापत्यायतनाभिरेवाभीराध्नोतियएवंवेद
त्रिःप्रथमांत्रिरुत्तमामन्वाहयज्ञस्यैवतद्बर्सौनह्यतिस्थेम्नेबलायाविस्रंसाय॥१६॥समिधाग्निं

श्रा०ब्र०
१८

दुवस्यताप्यायस्व समेतु त इत्याज्यभागयोः पुरोनुवाक्ये भवत आतिथ्यवत्यौ रूपसमृद्धे एतद्वै यज्ञस्य
समृद्धं यद्रूपसमृद्धं यत्कर्म क्रियमाणमृगभिवदति सैषाग्नेय्यतिथिमती न सौम्यातिथिमत्यस्ति यत्सौ
म्यातिथिमती स्याध्रुवत्सास्यादेवत्वे वैषातिथिमती यदापीनवती यदा वा अतिथिं परिवेविषत्या
पीन इव वै स तर्हि भवति तयोर्जुषाणेनैव यजतीदं विष्णुर्विचक्रमे तदस्य प्रियमभिपाथो अश्यामिति
वैष्णव्यौ त्रिपदामनूच्य चतुष्पदया यजति स सप्तपदानि भवंति शिरो वा एतद्यज्ञस्य यदातिथ्यं सप्त वै शी
र्षन्प्राणाः शीर्षन्नेव तत्प्राणान्दधाति होतारं चित्ररथमध्वरस्य प्रज्ञापनमग्निर्भरतस्य शृण्वदिति स्विष्ट

राम
१८

कृतः संयाज्ये भवत आतिथ्यवत्यौ रूपसमृद्धे एतद्वै यज्ञस्य समृद्धं यद्रूपसमृद्धं यत्कर्म क्रियमाणमृगभिव
दति त्रिष्टुभौ भवतः सेंद्रियत्वायेळांतं भवतीळांतेन वा एते न देवा अराध्नुवन्यदातिथ्यं तस्मादिळांतमे
व कर्तव्यं प्रयाजानेवात्र यजंति नानुयाजान्प्राणा वै प्रयाजानुयाजास्ते य इमे शीर्षन्प्राणास्ते प्रयाजा ये वा
ञ्चस्तेनुयाजाः स यो त्रानुयाजान्यजेद्यथेमान्प्राणानालुप्य शीर्षन्पिधित्सेत्तादृक्तदिति रिक्तं तत्समु वा इमे
प्राणा विद्वे ये चेमे ये चेमेंतस्तद्देवा अत्र प्रयाजानेव यजंति नानुयाजांस्तत्र स काम उपाप्तो यो नुयाजेषु यो नु
याजेषु ॥१७॥ ॥इति तृतीयोध्यायः॥ ॥यज्ञो वै देवेभ्य उदक्रामन्न वो हमन्नं भविष्यामीति ने

तिदेवा अब्रुवन्नन्नमेव नो भविष्यतीति ते देवा विमे धिरे स हैभ्यो विहृतो न प्रबभूव ते होचुर्दे
वा नैवैन इत्थं विहृतो लं भविष्यतीति हंतेमं पुनः संभरामेति तथेति तं संजभ्रुस्तं संभृत्योचुरश्विना
विमं भिषज्यतमित्यश्विनौ वै देवानां भिषजावश्विनावध्वर्यू तस्मादध्वर्यू घर्मं संभरतस्तं संभृ
त्याहतुर्ब्रह्मन्प्रवर्ग्येण प्रचरिष्यामो होतरभिष्टुहीति॥१८॥ ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं पुरस्तादिति प्रति
पद्यते ब्रह्म वै बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवैनं तद्भिषज्यतीयं पित्रे राष्ट्र्येत्यग्र इति वाग्वै राष्ट्री वाचमेवास्मिं
स्तद्दधाति महान्मही अस्तभायद्विजात इति ब्रह्मणस्पत्या ब्रह्म वै बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवैनं तद्भि

षड्यत्वमित्यं देवं सवितारमोण्योरिति सावित्री प्राणो वै सविता प्राणमेवास्मिंस्तद्दधाति संसीद
स्व महाँ आसीत्यैवैनं समसादयन्न्वंजंतियं प्रथमं तोन विश्राइत्यज्यमानायाभिरूपायद्यज्ञेभि
रूपं तत्समृद्धं पतंगमक्तमसुरस्यमायययायोनः सनुत्योअभिदासदग्नेभवानोअग्नेसुमनाउ
पेताविति द्वे अभिरूपे यद्यज्ञेभिरूपं तत्समृद्धं कृणुष्व पाजः प्रसितिं न पृथ्वीमिति पं चराक्षोघ्ना
रक्षसामपहत्यै परित्वा गिर्वणो गिरो धिद्वयो रद्धाउक्थ्यं वचः श्रुत्कं ते अव्ययज्ञतं ते अन्यद्प
श्यं गोपामनिपद्यमाननमिति चतस्र एकपातिन्यस्ता एकविंशतिर्भवंत्येकविंशो वै पुरुषो दश

श्रा॰प्र॰
१९

हस्त्या अंगुलयो दश पाद्या आत्मैकविंशस्तमिममात्मानमेकविंशं संस्कुरुते ॥१९॥ स्वके द्रप्सस्य
धमतः समस्वरन्निति नवपावमान्यो नव वै प्राणाः प्राणानेवास्मिंस्तद्दधात्ययं वेनश्चोदय
त्पृश्निगर्भा इत्ययं वै वेनो स्माद्वा ऊर्ध्वा अन्ये प्राणा वेनन्त्यवाञ्चोन्ये तस्माद्वेनः प्राणो वा अयं स
न्नाभेरिति तस्मान्नाभिस्तन्नाभेर्नाभित्वं प्राणमेवास्मिंस्तद्दधाति पवित्रं ते विततं ब्रह्मणा
स्पते तपोष्पवित्रं विततं दिवस्पदे वियत्पवित्रं धिषणा अतन्वतेति पूतवंतः प्राणास्त इमे वा
चो रेतस्यो मूत्र्यः पुरीष्य इत्येतानेवास्मिंस्तद्दधाति ॥२०॥ गणानां त्वा गणपतिं हवामह इति श्रा

राम
१९

ह्मपास्यत्यं ब्रह्म वै बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवैनं तद्दीपयति प्रथश्च यस्य सप्रथश्च नामेति घर्मं तन्वः स
तनुमेवैनं तत्संस्करोति रथंतरमाजभारा वसिष्ठः। भरद्वाजो बृहदाचक्रे अग्नेरिति बृहद्र
थंतरवंतमेवैनं तत्करोत्यपश्यं त्वा मनसा चेकितानमिति प्रजा वा अपत्यं प्रजामेवास्मिंस्त
द्दधाति काराधद्धोत्राश्विना वामिति नव विच्छंदसस्तदेतद्यज्ञस्यांतस्त्यं विष्णुमिव वा अंतस्थ
मे पीय इव च स्कुवीय इव च तस्मादेता विच्छंदसो भवंत्येताभिर्ह्यश्विनोः कक्षीवानप्रियं धामो
पागच्छत्स परमं लोकमजयदुपाश्विनोः प्रियं धाम गच्छति जयति परमं लोकं य एवं वेद। आभात्यग्नि

श्री०प्र०
२०

रूपसामनीकमिति सूक्तं पीपिबा सोममग्निना घर्मे मध्वेत्यभिरूपं यद्यज्ञेभिरूपं तत्समृद्धं नेदु त्रै
ष्टुभं वीर्यं वै त्रिष्टुब् वीर्यमेवास्मिंस्तद्दधाति आ वां रथो वतदिदर्थं जनेथ इति सूक्तम श्वी इव केणो
विवनासे वेत्यंग समारब्धायमेवास्मिंस्तदिंद्रियाणि दधाति तदु त्रैष्टुभं वीर्यं वै त्रिष्टुब् वीर्यमेवा
स्मिंस्तद्दधाति तदु ~~त्रैष्टुभं वीर्यं वै~~ द्यो द्यावा पृथिवी एवं विलय इति सूक्तमग्निं घर्मं सुरुचं यामन्नि
ष्टय इत्यभिरूपं यद्यज्ञेभिरूपं तत्समृद्धं तदु जागतं जागता वै पशवः पशूनेवास्मिंस्तद्दधाति याभि
रमुमावतं याभिरमुमावतमित्येतावतो हात्राश्विनौ कामान् दद्दृशां तुस्तानेवास्मिंस्तद्दधाति तेरवै

राम
२०

नेतत्समर्द्धयत्यरूरुचदुषसःपृश्निरग्नियइतिरुचितवतीरुचमेवास्मिंस्तद्दधातिद्युभिरक्तुभिःप
रिपातमस्मानित्युत्तमयापरिदधात्यरिष्टेभिरश्विनासौभगेभिः॥तन्नोमित्रोवरुणोमामहंता
मदितिःसिंधुःपृथिवीउतद्यौरित्येतैरेवैनंतत्कामैःसमर्द्धयतीतिनुपूर्वपटलं॥२१॥अथो
त्तरमुपह्वयेसुदुघांधेनुमेतांहिंरूण्वतीवसुपत्नीवसूनामभित्वादेवसवितःसमीवत्सेनमातृभिः
संवत्सरइवमातृभिर्यस्तेस्तनःशशयोयोमयोभूर्गौरमीमेदनुवत्संमिषंतंनमसेदुपसीदतसंज्ञा
नानाउपसीदन्नभिर्ध्यादशभिर्विवस्वतोदुहेतिसमैकोसमिद्धोअग्निरश्विनासमिद्धोअग्नि

वृषणारत्निर्दिवस्त्तदुप्रयक्षतममस्यकमोल्मन्नन्नेमेदुह्यतेघृतंपयउत्तिष्ठब्रह्मणस्पतेधृत्सलि
पृथ्वीमिषमुपद्वपयसागोधुग्गोघमासुतेसिंचनश्विंयमान्नूनमश्विनोर्द्दषिःसमुत्येमहवीरपरत्ये
केविंशतिरभिरूपायद्यसेभिरूपंतत्समृद्धमुदुष्वदेवःसविताहिरण्ययेत्यन्नुत्रिष्टुप्तिप्रैतुब्रह्मण
णस्पतिरित्यनुप्रैतिगंधर्वइत्थापदमस्यरक्षतीतिरवरमवेक्षतेनाकेसुपर्णमुपयत्पतंतमित्युप
विशतिनत्तावांघर्मोनक्षतिस्वहोताभापिवतमश्विनेतिपूर्वाह्णयजत्यग्नेवीहीत्यनुवषट्कारो
तिस्विष्टकृद्भाजनेयदुस्त्रियास्वाहुतंघृतंपयोस्यपिबतमश्विनेत्यपराह्णेयजत्यग्नेवीहीत्यनुव

षट्करोतिस्विष्टकृद्भाजनंत्वयापांह्वैहविषांस्विष्टकृतेनसमवद्यंतिसोमस्यघर्मस्यवाजिनस्येति
स्यदनुवषट्कारोस्यग्नेरेवस्विष्टकृतोनंतरित्यैविश्वाआशादक्षिणसादितिब्रह्माजपतिस्वाहा
कृतःशुचिर्देवेषुघर्मःसमुद्रादूर्मिमुदियर्तिवेनोद्रप्सःसमुद्रमभियज्जिगातिसखेसखायमभ्या
ववृत्स्वोर्ध्वऊषुणऊतयऊर्ध्वोनःपाह्यंहसस्तेघर्मनिष्यानमस्तिनइत्यभिरूपायद्यज्ञेभिरूपंत
त्समृद्धंपावकशोचेतवहिक्षयंपरीतिभक्षमाकांक्षतेहुतंहविर्मधुहविरिंद्रतमेग्नावश्यामते
देवघर्म॥मधुमतःपितृमतोवाजवतोंगिरस्वतोनमस्तेअस्तुमामाहिंसीरितिघर्मस्यभक्षयति

श्येनोनयोनिंसदनंधियाकृतमायस्मिन्त्सत्वासवाइतिसंसाद्यमानायान्वाहहविर्हविष्मोमहिसद्म
दैव्यमितियद्दहरुत्सादयिष्यन्तोभवंतितस्मैएवसाद्रुगवतीहिम्नयाइत्युत्तमयापरिदधातितद्देतद्देव
मिथुनंयद्धर्मःस्रुग्योघर्मस्तच्छिश्नंयौशफौतौशफौयायमनीतेश्रोणिकपालेयस्मयत्तद्देतस्त
दिदमग्नौदेवयोन्यांप्रजननेरेतःसिच्यतेग्निर्वैदेवयोनिःसोग्नेर्देवयोन्याआहुतिभ्यःसंभ
वत्यृङ्मयोयजुर्मयःसाममयोवेदमयोब्रह्ममयोमृतमयःसंभूयदेवताअप्येतियएवंवेदयश्चै
वंविद्वानेतेनयज्ञक्रतुनायजते॥२२॥देवासुरावाएषुलोकेषुसमयतन्ततेवाअसुराइमानेवलोका

न्पुरोकुर्वतयथौजीयांसोवलीयांसएवंतेवाअयस्मयीमेवेमामकुर्वतरजतामंतरिक्षंहरिणींदिवंतेतथेमा
ल्लोकान्पुरोकुर्वततेदेवाअब्रुवन्पुरोवाइमेसुराइमांल्लोकानक्रतपुरइमांल्लोकान्प्रतिकरवामहाइति
तथेतितेसदएवास्याःप्रत्यकुर्वताग्नीध्रमंतरिक्षाद्धविर्द्धानेदिवस्तेतथेमांल्लोकान्पुरःप्रत्यकुर्वत
तेदेवाअब्रुवन्नुपसदउपायामोपसदावैमहापुरंजयंतीतितथेतितेयामेवप्रथमामुपसदमुपायंस्त
यैवैनानस्माल्लोकादनुदंतयांद्वितीयांतयांतरिक्षाद्यांतृतीयांतयादिवस्तांस्तथेभ्योलोकेभ्योनुदं
ततेवाएभ्योलोकेभ्योनुत्ताअसुराऋतून्नश्रयंततेदेवाअब्रुवन्नुपसदएवोपायामेतितथेतितइमा

श्रा०प्र०
२२

स्थितस्त्वः सतीरुपसदो द्दिष्टिरे कैकामुपायंस्ताः षट् समपद्यंत षड्वा ऋतवस्तान्वा ऋतु
भ्योनु ईंततेवा ऋतुभ्योनुत्ता असुरा मासानभ्ययंततेदेवा अब्रुवन्नुपसदएवौ पायामेति
तथेतित इमाः षट् सतीरुपसदो द्दिष्टिरे कैकामुपायंस्ता द्वादश समपद्यंत द्वादश वैमासा
स्तान्वै मासेभ्यो नु ईंततेवै मासेभ्योनुत्ता असुरा अर्द्धमासानभ्ययंततेदेवा अब्रुवन्नुपसदए
वोपायामेतितथेतित इमा द्वादश सतीरुपसदो द्दिष्टिरे कैकामुपायंस्ताश्चतुर्विंशतिः सपद्यं
त चतुर्विंशतिर्वा अर्द्धमासास्तान्वा अर्द्धमासेभ्योनु ईंततेवा अर्द्धमासेभ्योनुत्ता असुरा अहो

राम
२३

रात्रैअभ्रयंततेदेवाअब्रुवन्नुपसदावैवोपायामेतितथेतितेयामेवपूर्वाह्णउपसदमुपायंस्तयैवै
नानह्नोनुदंतयामपराह्णेतयारात्रेस्तोस्तथोभाभ्यामहोरात्राभ्यामंतरायंस्तस्मात्सुपूर्वाह्णएव
पूर्वयोपसदाप्रचरितव्यंस्वपराह्णेपरयातावंतमेवतद्द्विषतेलोकंपरिशिनष्टि॥२३॥जितयोनां वै
मैतायदुपसदोसपत्नांवाएताभिर्देवाविजितिंव्यजयंतासपत्नोविजितिंविजयतेयएवंवेदयोदेवा
एषुलोकेषुयामृतुषुयांमासेषुयामर्द्धमासेषुयामहोरात्रयोर्विजितिंव्यजयंततांविजितिंविजयते
यएवंवेदतेदेवाअबिभयुरस्माकंविपर्यासमन्विदमसुराआभविष्यंतीतितेव्यक्रम्यामंत्रयंताग्नि

श्रा०प०
२४

वसुभिरुद्क्रामदिंद्रो रुद्रैर्वरुण आदित्यैर्बृहस्पतिर्विश्वैर्देवैस्ते तथा व्युत्क्रम्यामंत्रयंत तेब्रुवन्हं
त या एव न इमाः प्रियतमास्तन्वस्ता अस्य वरुणस्य राज्ञो गृहे संनिदधामहै ताभिरेव नः स न संग
च्छातै यो न एतदतिक्रामाद्य आलुलोभयिषादिति तथेति ते वरुणस्य राज्ञो गृहे तनूः संन्यदध
त ते यद्वरुणस्य राज्ञो गृहे तनूः संन्यदधत तत्तानूनप्त्रमभवत्तत्तानूनप्त्रस्य तानूनप्त्रत्वं तस्मा
दाहुर्न सतानूनप्त्रिणे द्रोग्धव्यमिति तस्माद्विदमसुरा नान्वाभवंति ॥२४॥ शिरो वा एतद्यज्ञस्य
यदातिथ्यं ग्रीवा उपसदः समानं बर्हिर्भवतः समानं हि शिरोग्रीवमिष्टं वा एतौ देवाः समस्कु

राम
२४

र्वैतद्यदुपसदस्तस्या अग्निरनीकमासीत्सोमः शल्यो विष्णुस्तेजनं वरुणः पर्णानि तामाज्यधन्वा
नो व्यसृजंस्तया पुरो भिंदंत आयंस्तस्मादेता आज्यहविषो भवंति चतुरोग्रे स्तनान्व्रतमुपैत्युपसत्सु
चतुःसंधिर्हीषुरनीकं शल्यस्तेजनं पर्णानि त्रीन्स्तनान्व्रतमुपैत्युपसत्सु त्रिषंधिर्हीषुरनी
कं शल्यस्तेजनं द्वौ स्तनौ व्रतमुपैत्युपसत्सु द्विषंधिर्हीषुः शल्यश्च ह्येव तेजनं चैकं स्तनं व्रत
मुपैत्युपसत्स्वेका ह्येवेषुरित्याख्यायत एकया वीर्यं क्रियते परोवरीयांसो वा इमे लोका अर्वागंही
यांसः परस्तादर्वाचीरुपसद उपैत्येषामेव लोकानामभिजित्या उपसद्याय मीढुष इमां मे अग्ने स

मिधं मिमामुपसदं वनेरिति तिस्रोनिस्नः सामिधेन्यो रूपसमृद्धा एतद्वै यज्ञस्य समृद्धं यद्रूपस
मृद्धं यत्कर्म क्रियमाणमृगभिवदति जग्धिवतीर्योस्यानुवाक्याः कुर्यादग्निर्वृत्राणि जंघनदु
ग्र इव शर्यहा त्वं सोमासि सत्पतिर्गयस्फानो अमीवहेदं विष्णुर्विचक्रमे त्रीणि पदा विचक्रम इत्ये
ता विपर्यस्ताभिरपराह्णे यजति घ्नंतो वा एताभिर्देवाः पुरोभिंदंत आयन्नुपसदः सघ्नंदसत्वः
कर्तव्या नविघ्नंद सोयद्वि घ्नंदसः कुर्यात्क्रीवा सुतृहंडं दध्याद्दीक्ष्वरो गन्ता वोऽजनितोस्तस्मात्सघ्नं
दस एव कर्तव्या नविघ्नंदस स्तद्रुहस्मा हो पादिर्जनश्रुतेय उपसदो किल्वैतद्वास्तपोयस्माद

प्यश्नीत्तस्य श्रोत्रियस्य मुखं व्येव ज्ञायते तत्समिव रेभवती वेत्याज्यहविषो ह्यु १ स्तदो ग्रीवा सुमुखम
ध्यायितं तस्माद्व्रस्मान्नदाह ॥२५॥ देववर्म वा एतद्यत्प्रयाजाश्चानूयाजाश्च प्रयाजमननुयाजं भवती
त्यैवं संशित्या अप्रतिशराय यस्त्रूकृदति ऋम्याश्चा व पृति यज्ञस्याभिक्रांत्या अनप क्रमाय तदाहुः क्रूरमि
व वा एतत्सोमस्य राज्ञोंते चरंति यदस्य घ्नतेनोंते चरंति घ्नतेन हि वज्रेणोंद्रो वृत्रं हंस्तद्यदंशुरंशुष्टे दे म
व सोमाप्यायतामिंद्रायैकधनविद आ तुभ्यमिंद्रः प्यायतामा त्वमिंद्राय प्यायस्वाप्याययास्मान्सखी
न्स्॥ सन्या मेधया स्वस्ति ते देव सोम सुत्यामुदृचमशीयेति राजानमाप्याययंति यद्वा अस्य तत्क्रूरमिवो

श्री०प्र०
२६

ते घ्नंति तद्देवास्यैतेनाप्याययंत्यथो एनं वर्द्धयंत्येव द्यावापृथिव्योर्वा एष गर्भो यत्सोमो राजा तद्यदे
ष्टा राय एष्टा वामानि प्रेषे भगाय॥ ऋतमृतवादिभ्यो नमो दिवे नमः पृथिव्या इति अस्तरे निह्नुवते
द्यावापृथिवीभ्यामेवैतं नमस्कुर्वंत्यथो एनं वर्द्धयंत्येव वर्द्धयंत्येव॥२६॥ ॥इति चतुर्थोध्या
यः॥ ॥सोमो वै राजा गंधर्वेष्वासीत्तं देवाश्च ऋषयश्चाभ्यध्यायन्कथमयमस्मान्सोमो रा
जा गच्छेदिति सा वागब्रवीत्स्त्रीकामा वै गंधर्वा मयैव स्त्रिया भूतया पणध्वमिति नेति देवा अ
ब्रुवन्कथं वयं त्वदृते स्यामेति साब्रवीत्क्रीणीतैव यर्हि वाव वो मयार्थो भविता तर्ह्येव वो हं पुन

राम
२६

रागंतास्मीतितचैतितयामहापाग्न्याभूतयासोमंराजानमक्रीणंस्तामनुकृतिमस्कन्नौवत्सतरी
माजंतिसोमक्रयणीतयासोमंराजानंक्रीणंतिपुनर्निष्क्रीणीयात्पुनर्हिसातानागछेतस्मादुपां
श्ववाचाचरितव्यंसोमोराजन्निक्रीतेगंधर्वेषुहितर्हिवाभवतिसाग्नावेवप्रणीयमानेपुनरागछ
तिि॥२८॥अग्नयेप्रणीयमानायानुब्रूहीत्याहाध्वर्युःप्रदेवंदेव्याधियाभरताजातवेदसं॥ह
व्यानोवक्षदानुषगितिगायत्रींब्राह्मणस्यानुब्रूयाद्गायत्रोवैब्राह्मणस्तेजोवैब्रह्मवर्चसंगा
यत्रीतेजसैवैनंतद्ब्रह्मवर्चसेनसमर्द्धयतीमंमहेविदथ्यायशूषमितित्रिष्टुभंराजन्यस्यानुब्रू

यात्रैष्टुभो वै राजन्य ओजो वा इंद्रियं वीर्यं त्रिष्टुब् ओजसैवैनं तदिंद्रियेण वीर्येण समर्द्धयति श
श्वत्तर्हत्वै आयप्रजंभुरिति स्वानामेवैनं तच्छ्रैष्ठ्यं गमयति शृणोतु नो दम्येभिरनीकैः शृणो
त्वग्निर्दिव्यैरजस्र इत्याजरसं हास्मिन्नजस्रो दीदाय य एवं वेदायमिह प्रथमो धायि धातृभि
रिति जागती वैश्यस्यानुब्रूयाज्जागतो वै वैश्यो जागताः पशवः पशुभिरेवैनं तत्समर्द्धयति वे
नेषु चित्रं विभ्वं विशेविश इत्यभिरूपा यद्यज्ञेऽभिरूपं तत्समृद्धमर्यमुष्य प्रदेवयुरित्यनुष्टुभि
वाचं विसृजते वाग्वा अनुष्टुब् वाच्येवैतद्वाचं विसृजते यमुष्यरति यदो हायमुस्यागमे या

पुरा गंधर्वेष्ववात्समित्येवंतद्वा कस्मात्तेयमग्निरूरुक्ष्यतीत्य येवा अग्निरूरुक्ष्यत्स्यमृता दिव
ऽन्मनरइत्यमृतत्वमेवास्मिंस्तद्दधाति स ह स अग्निः स हीयान्देवौ जीवातवे कृत इति देवो ह्ये
षु एतज्जीवातवे कृतो यदग्निरिल्लाया स्त्वा पदे वयंनाभा पृथिव्या अधीत्येतद्वा इल्लायास्प
दं यदुत्तरवेदिश्रोणिर्जातवेदो निधीमहीति निधास्यंतो ह्येनं भवंत्यग्ने हव्याय वोढवइति
हव्यं हि वक्ष्यन्भवत्यग्ने विश्वेभिः स्वनीक देवैरूर्णावंतं प्रथमः सीद योनिमिति विश्वैर्दे
नैतद्देवैः सहासादयति कुल्लायिनं घृतवंतं सवित्रइति कुल्लायमिव ह्येतद्यज्ञे क्रियते

श्रा०ब्रा०
२६

त्यैतु दारवाः परिधयो गुल्गुलूर्णास्तुकाः सुगंधितेजनानीति यज्ञं नय यजमानाय साधि
ति यज्ञमेवतदृजुधा प्रतिष्ठापयति सीद होतः स्व उ लोके चिकित्वानित्यग्निर्वै देवानां होता त
स्यैष स्वो लोको यदुत्तरवेदीनाभिः सादया यज्ञं सुकृतस्य योनावितियजमानो वै यज्ञो यज
मानो यै वै तामाशिषमाशास्ते देवावीर्देवान्हविषा यजास्यग्ने बृहद्यजमाने वयो धा इति प्रा
णो वै वयः प्राणमेवतद्यजमाने दधाति नि होता होतृषदने विदान इत्यग्निर्वै देवानां हो
तातस्यैतद्धोतृषदनं यदुत्तरवेदीनाभिस्त्विषा दीदिवांअसदत्सुदक्ष इत्यासन्नो हि सतो हि स

राम
२६

तर्हिभवत्यइध्मव्रतप्रमतिर्वसिष्ठइत्यग्निर्वैदेवानांवसिष्ठःसहस्रंभरःशुचिजिह्वोअग्निरित्येषा
हवाअस्यसहस्रंभरतायदेनमेकंसंतंबहुधाविहरंतिशहवैसाहस्रंपोषमाप्नोतियएवंवेदत्वे
इतस्त्वंपुनःपरस्याइत्युतमयापरिधौइतिलेवस्यआवृषभप्रणीतोअग्नेतोकस्यनस्तनेतनू
नोअप्रयुच्छन्दीद्यद्बोधिगोपाइत्यग्निर्वैदेवानांगोपाअग्निमेवतत्सर्वतोगोपारंपरिदत्तआ
त्मनेचयजमानायचयत्रैवंविद्वानेतयापरिदधात्यथोसंवत्सरीणामेवैतांस्वस्तिंकुरुतेताएता
अष्टावन्वाहरूपसमृद्धाएतद्वैयज्ञस्यसमृद्धंयद्रूपसमृद्धंयत्कर्मक्रियमाणमृगभिवदतितासां

ब्रा॰प्र॰
२९

त्रिः प्रथमामन्वाह त्रिरुत्तमां ता द्वादश संपद्यंते द्वादश वै मासाः संवत्सरः संवत्सरः प्रजापतिः
प्राजापत्यायतनाभिरेवाभी राध्नोति य एवं वेद त्रिः प्रथमां त्रिरुत्तमामन्वाह यज्ञस्यैतद्बर्सौ न
ह्यति स्थेम्ने बलायाविस्रंसाय ॥२९॥ हविर्धानाभ्यां प्रोह्यमाणाभ्यामनुब्रूहीत्याहाध्वर्युर्यु
ञ्जे वां ब्रह्म पूर्व्यं नमोभिरित्यन्वाह ब्रह्मणा वा एते देवा अयुंजत यद्धविर्धाने ब्रह्मणैवैने एतद्युंक्ते
न वै ब्रह्मण्वद्रिष्यति प्रेतां यज्ञस्य शंभुवेति तृचं द्यावापृथिवीयमन्वाह तदाहुर्यद्धविर्धानाभ्यां
प्रोह्यमाणाभ्यामनुवाचाहाथ कस्मात्तृचं द्यावापृथिवीयमन्वाहेति द्यावापृथिवी वै देवानां हवि

राम
२९

द्धीनेआस्तांतेउएवाद्धापिहविर्द्धानेतेहीदमंतरेणासर्वंहविर्यदिदंकिंचतस्मात्त्वेंद्यावापृथि
वीयमन्वाहयमेइववयतमानेयदैतामितियमेइवह्येतेयतमानेप्रज्ञाइगितःप्रवांभरस्मानुषादे
वयंतइतिदेवयंतोह्येनेमानुषाःप्रभरंत्यासीदतंस्वमुलोकंविहानेस्वासस्केभवतमिंद्रवेनर
तिसोमाञैराजंदुःसोमायैवैनेएतह्वासेआसदेवीन्त्योपदधिद्वयोरदधाउक्थ्यंवचइतिद्वयोर्ह्यु
तन्नीयंध्वदिरधिनिधीयतेउक्थ्यंवचइतियद्वाहयज्ञियंवैकर्मोक्थ्यंवचोयत्समेवैतेनसमर्द्ध
यतियतस्कुचामिथुनायासपर्यतः॥असंयतोव्रतेतेसैतिपुष्यतीतियदेवाद्ःपूर्वंयनवतस्मा

श्रा०प्र०
३०

हत देवैतेन शंस्ताशमयति भद्राशक्तिर्यजमानाय सुन्वत इत्याशिषमाशास्ते विश्वारूपाणि प्रतिमुं
ञ्चते कविरिति विश्वरूपामन्वाह सरं धामिक्षमाणो नुश्रेया द्विश्वमिव हि रूपं ररा ह्याः श्रुत्वामि
व च ह रुष्ठमिव च विश्वं रूपमवरुंध आत्मने च यजमानाय च य एवं विद्वानेतां ररा ह्यामीक्षमाणो
न्वाह परि स्वा गिर्वणो गिर इत्युत्तमया परिदधाति स यदेव ह विद्वानेसंपरिश्रितेमन्येतां च परि
दध्याद्दनग्नं भावुको ह होतुश्च यजमानस्य च भार्या भवतीति य उ एवं विद्वानेतया ह विद्वानयोः परिद
धाति यजुषा वा एते संपरिश्रियेते यद्दविद्धाने यजुषैवैने एतत्परिश्रयंति तो यदेवाध्वर्युश्च प्रति

राम
३०

प्रस्थानाचो भयतो मे च्यौ निहन्यात्तामथ परि दध्यादन्त्र हिते संपरिश्रिते भवतस्ता एता अष्टावन्वाह रूप
समृद्धा एतद्वै यज्ञस्य समृद्धं यद्रूपसमृद्धं यत्कर्म क्रियमाणमृगभिवदति तासो त्रिः प्रथमामन्वाह त्रिरु
त्तमां ता द्वादश संपद्यन्ते द्वादश वै मासाः संवत्सरः संवत्सरः प्रजापतिः प्राजापत्यायतनाभिरेवाभी राध्नो
ति य एवं वेद त्रिः प्रथमां त्रिरुत्तमामन्वाह यज्ञस्यैव तद्बर्सौ नह्यति स्थेम्ने बलायाविस्रंसाय ॥ २९ ॥
अग्नीषोमाभ्यां प्रणीयमानाभ्यामनुब्रूहीत्याहाध्वर्युः सावित्रीं हि देव प्रथमाय पित्र इति सावित्रीमन्वा
ह तदाहुर्यदग्नीषोमाभ्यां प्रणीयमानाभ्यामनुवाचो हाथ कस्मात्सावित्रीमन्वाहेति सविता वै प्रस

यानामीरोसवितृप्रसूता एवैनौ तत्प्रणयंति तस्मात्सावित्रीमन्वाह प्रैतु ब्रह्मणस्पतिरिति ब्राह्मणपा
स्यत्यामन्वाह तद्वा उ यद्दग्नीषोमाभ्यां प्रणीयमानाभ्यामनुवाचाहाथ कस्माद्ब्राह्मणस्पत्यामन्वा
हेति ब्रह्म वै बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवाभ्यामेतत्पुरोगवकपी वै ब्रह्मणपवद्विष्यतीति प्रदेव्येतु सूनृतेति स सूनृत
मेवैतद्यज्ञं करोति तस्माद्ब्राह्मणस्पत्यामन्वाह होता देवो अमर्त्य इति तृचमाग्नेयं गायत्रमन्वाह सो
मे राजनि प्रणीयमाने सोमे वै राजनि प्रणीयमानेऽन्तरेणौवसदो हविर्धाने नान्यसुरा रक्षांस्याजिघां
संस्तमग्निर्मययात्यनयत्पुरस्तादेति मायये ति मायया हि स तमत्यनयत्तस्माद्दस्याग्निं पुरस्ताद्धरं

द्युपत्याग्नेर्दिवेदियउपप्रियंपनिप्रतामितितिश्वस्त्रग्न्नैकांचान्वाहेश्वरौहवाएतौसंयन्तौयज
मानंहिंसितोर्यश्चासौपूर्वोऽहुतोभवतियश्चैनमपरंप्रणयंतितद्यत्तिस्त्रग्न्नैकांचान्वाहसंजा
नानावेवैनौतत्संगमयतिप्रतिष्ठायामेवैनौतत्प्रतिष्ठापयत्यात्मनश्चयजमानस्यचाहिंसाय
अग्नेजुषस्वप्रतिहर्यतद्वचइत्याहुत्यांहूयमानायामन्वाहाग्नयएवैतंजुष्टिमाहइतिगमय
तिसोमोजिगातिगातुविदितित्र्यचंसोम्यंगायत्रमन्वाहसोमेराजनिप्रणीयमानेस्वयैवैनंतद्दे
वतयास्वेनछंदसासमर्द्धयतिसोमःसधस्थमासददित्यासतस्यन्हिसतोहिभवतीतिक्रमै

श्रा०प्र०
३२

वोनुब्रूयात्स्पृष्टतइवाग्नीषोमंकृत्वातमस्याराआवरुपास्तमभ्यिनेतिवैष्णवीमन्वाहक्रतुंसचेतंमा
रुतस्यवेधसः दाधारदक्षमुत्तममहर्विदंव्रजंचविष्णुःसखीवान्अपोर्णुतइतिविष्णुर्वैदेवा
नांद्वारपःसएवास्माएतद्वारंविवृणोत्यथतंश्वप्रागाअदितिर्भवासीतिप्रपाद्यमानेन्वाहश्येनो
नयोनिंसदनंधियाकृतमित्यासन्नेहिरण्ययमासदंदेवएषतीतिहिरण्मयमिवह्वाएषएतद्देवेभ्य
श्छदयतियत्कृष्णाजिनेनतस्मादेतामन्वाहास्तभ्नाद्यामसुरोविश्ववेदाइतिवारुण्यापरिदधाति
वरुणदेवत्योवाएषतावद्यावदुपनद्धोयावत्परिश्रितानिप्रपद्यतेस्वयैवैनेतद्देवतयास्वेनछंदे

राम
३२

ब्रा०प्र०

३३

दसासमर्द्धयतितंयद्यपवाधावेयुरभयंवेक्षेरन्नेवांवेदस्वरूपांवृहंनमित्येतयापरिदध्याद्याव

द्योहाभयमिच्छतियावद्योहाभयेध्यायतितावद्योहाभयंभवतियएवंविद्वानेतयापरिदधातितस्मा

देवंविद्वानेतयैवपरिदध्यात्ताएताःसप्तदशान्वाहरूपसमृद्धाएतद्वैयज्ञस्यसमृद्धंयद्रूपसमृद्धंयत्कर्मक्रिय

माणमृगभिवदतितासांत्रिःप्रथमामन्वाहत्रिरुत्तमांताएकविंशतिःसंपद्यंतएकविंशोवैप्रजापतिर्द्वादशमासाः

पंचर्तवस्त्रयइमेलोकाअसावादित्यएकविंशउत्तमाप्रतिष्ठातद्दैवंक्षत्रंसाश्रीस्तदाधिपत्यंतद्ब्रध्नस्यविष्टपंतत्प्र

जापतेरायतनंतत्स्वाराज्यमृध्नोतितमेवैताभिरेकविंशत्यैकविंशत्या॥३०॥ ॥इतिपंचमोध्यायः॥ ॥

इतिप्रथमपंचिकासमाप्तः॥ ॥अग्निर्वैषट्॥स्वर्गंवैपंच॥प्राच्योवैषट्॥यज्ञोवैनव॥सोमोवैचत्वारि॥अ

ग्निर्वैप्रयाजवत्पानोत्तरादशः॥ ॥शुभंभवतु॥ ॥

राम

३३

9

॥ द्वितीयापंचिकाप्रारंभः॥

श्रा॰ द्वि॰

१

श्रीगणेशाय नमः॥ ॥ओं यज्ञेन वै देवा ऊर्ध्वाः स्वर्गं लोकमायंस्तेऽबिभयुरिमन्नो दृष्ट्वा मनुष्या
श्च ऋषयश्चानुप्रज्ञास्यन्तीति ते वै यूपेनैवायोपयंस्तं यद्यूपेनैवायोपयंस्तद्यूपस्य यूपत्वं तमवाचीना
ग्रं निमित्योर्ध्वा उदायंस्ततो वै मनुष्याश्च ऋषयश्च देवानां यज्ञवास्त्वभ्यायन्यज्ञस्य किंचिदेषिष्या
मः प्रज्ञात्या इति ते वै यूपमेवाविन्दन्नवाचीनाग्रं निमितं ते विदुरनेन वै देवा यज्ञमयूयुपन्निति तमु
त्खायोर्ध्वं न्यमिन्वंस्ततो वै ते प्रज्ञातमजानन्स्वर्गं लोकं तद्यद्यूप ऊर्ध्वो निमीयते यज्ञस्य प्रज्ञात्यै स्व
र्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै वज्रो वा एष यद्यूपः सोऽष्टाश्रिः कर्तव्योऽष्टाश्रिर्वै वज्रस्तं तं प्रहरति द्विषते

य

राम

१

भ्रातृव्याय वधं योऽस्य स्तृत्यस्तस्मै स्तृत्यै वज्रो वै यूपः स एष द्विषतो वध उद्यतस्तिष्ठति तस्माद्धा

प्येतर्हि यो द्वेष्टि तस्याप्रियं भवत्यमुष्यायं यूपोऽमुष्यायं यूप इति दृष्ट्वा खादिरं यूपं कुर्वीत स्व

र्गकामः खादिरेण वै यूपेन देवाः स्वर्गं लोकमजयंस्तथैवैतद्यजमानः खादिरेण यूपे

न स्वर्गं लोकं जयति बैल्वं यूपं कुर्वीतान्नाद्यकामः पुष्टिकामः समां समां वै बिल्वो गृ

भीतस्तदन्नाद्यस्य रूपमामूलाच्छाखाभिरनुचितस्तत्पुष्टेः पुष्यति प्रजां च पशूंश्च य

एवं विद्वान्बैल्वं यूपं कुरुते यदेव बैल्वां३ बिल्वं ज्योतिरिति वा आचक्षते ज्योतिः स्वे

श्री॰ द्वि॰ षुभवति श्रेष्ठः स्वानां भवति य एवं वेद पालाशं यूपं कुर्वीत तेजस्कामो ब्रह्मवर्चसकामस्ते
जो वै ब्रह्मवर्चसं वनस्पतीनां पलाशस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति य एवं विद्वान्पालाशं
यूपं कुरुते यदेव पालाशाँ३ सर्वेषां वा एष वनस्पतीनां योनिर्यत्पलाशस्तस्मात्पलाशस्यै
व पलाशेनाचक्षतेमुष्य पलाशमिति सर्वेषां हास्य वनस्पतीनां काम उपाप्तो भवति य ए
वं वेद ॥ १ ॥ अञ्ज्मो यूपमनुब्रूहीत्याहाध्वर्युरञ्जंति त्वामध्वरे देवयंत इत्यन्वाहाध्वरे ह्येनं
देवयंतोञ्जंति वनस्पते मधुना दैव्येनेत्येतद्वै रक्षांसि पाप्मानं दहेत्येवैतदाह [illegible] ऊर्ध्वो

मधुदैव्यं यदाज्यं [illegible]

मनुष्यमूलै [illegible] ग्रा॰ १

२

राम

२

ळे मे दैव्यं यदाज्यं यदूर्ध्वस्तिष्ठाद्रविणेहधत्तांद्यद्वाक्षयोमातुरस्याउपस्थइतियदिचतिष्ठासि
यदिचशयासैद्रविणमेवास्मासुधत्तादित्येवैतदाह॥ उच्छ्रयस्ववनस्पतइत्युच्छ्रीयमाणाया
भिरूपायह्यज्ञेभिरूपंतत्समृद्धंवर्ष्मन्पृथिव्याअधीत्येतद्वैवर्ष्मपृथिव्यैयत्रयूपमुन्नि
न्वंतिसुमितीमीयमानोवर्चोधायज्ञवाहसइत्याशिषमाशास्तेसमिद्धस्यश्रयमाणः पु
रस्तादितिसमिद्धस्यह्येषएतत्पुरस्ताच्छ्रयतेब्रह्मवन्वानोअजरंसुवीरमित्याशिषमेवाशा
स्तेआरेअस्मदमतिंबाधमानइत्यशनायावैपाप्मामतिस्तामेवैतदाराच्छुदतेयत्ताच्छ

श्री० दि०

३

जमानाच्चौ ध्रुवस्य स्वमंहते सौभगायेत्याशिषमेवाशास्त उर्ध्व ऊ षु णा ऊतयेति छन्दे
वोन सवितेतिय द्वै देवानां नेतित देषामोउ मेतितिष्ठ देव इव सवितेत्येवत दाहोर्ध्वो वा
ज स्य सनितेतिवाज सनिमेवैनं तद्धन सां सनोतिय दांजिभिर्वाघद्भिर्विह्वयामह इति
छंदांसि वा अंजयो वाघतस्तैरेतद्देवान्यजमाना विह्वयंते मम यज्ञमागछत मम यज्ञमिति
यदि ह वा अपि बह्व इव यजंतेऽथ हास्य देवा यज्ञमैवागछंति यत्रैवं विद्वानेतामन्वाहोर्ध्वो
नःपाह्यंहसो निकेतुना विश्वं समत्रिणं दहेति रक्षांसि वै सर्वमत्रिणो रक्षांसि पाप्मानं दहेत्येवैतदाह कृधीन ऊर्ध्वा

राम

२

चरणायजीवसइतियदाहकृधीनऊर्ध्वांचरणायजीवसइत्येवतदाहयदिहवाअपिनीतइ
वयजमानोभवतिपरिहैवैनंतत्संवत्सरायददातिविदादेवेषुनोदुवइत्याशिषमेवाशास्तेजा
तोजायतेसुदिनत्वेअह्नामितिजातोह्येषएतज्जायतेसमर्यआविदथेवर्द्धमानइतिवर्द्धयंत्येवै
नंतत्पुनंतिधीराअपसोमनीषेतिपुनंत्येवैनंतद्देवयाविप्रउदियर्त्तिवाचमितिदेवेभ्यएवैनं
तन्निवेदयतियुवासुवासाःपरिवीतआगादित्युन्नमयापरिदधातिप्राणोवैयुवासुवासाःसो
यंशरीरैःपरिवृतःसउश्रेयान्भवतिजायमानइतिश्रेयाञ्छ्रेयान्ह्येषएतद्भवतिजायमानो

सोधीरासःकवयउन्नयंतिस्वाध्योमनसादेवयंतइतियेवाअनूचानास्तेकवयस्तएवैनंतदुन्न
यंतिताएताःसप्तान्वाहरूपसमृद्धाएतद्वैयज्ञस्यसमृद्धंयद्रूपसमृद्धंयत्कर्मक्रियमाणमृगभि
वदतितासांत्रिःप्रथमामन्वाहत्रिरुत्तमांताएकादशसंपद्यंतएकादशाक्षरावैत्रिष्टुप्त्रिष्टु
बिंद्रस्यवज्रइंद्रायतनाभिरेवाभीराध्नोतियएवंवेदत्रिःप्रथमांत्रिरुत्तमामन्वाहयज्ञस्यैव
तद्बर्सौनह्यतिस्थेम्नेबलायाविस्रंसाय॥२॥तिष्ठेद्यूपाः३अनुप्रहरे३दित्याहुस्तिष्ठेत्पशु
कामस्यदेवेभ्योवैपशवोऽन्नाद्यायालंभायनातिष्ठंततेऽपक्रम्यप्रतिवावदतोऽतिष्ठन्नास्मानाल

स्थ

स्यध्वेनास्मानिति ततो वै देवा एतं यूपं वज्रमपश्यंस्तमेभ्य उदश्रयंस्तस्माद्बिभ्यत उपावर्त्तंत तमेवाद्या
प्युपावृत्तास्ततो वै देवेभ्यः पशवोन्नाद्यायालंभायातिष्ठंत तिष्ठंतेस्मै पशवोन्नाद्यायालंभाय य एवं वेद
यस्य चैवं विदुषो यूपस्तिष्ठत्यनुप्रहरेत्स्वर्गकामस्य तमु ह स्मैतं पूर्वेन्वेव प्रहरंति यजमानो वै यू
पो यजमानः प्रस्तरोग्निर्वै देवयोनिः सोग्नेर्देवयोन्या आहुतिभ्यः संभूय हिरण्यशरीर ऊर्ध्वः स्व
र्गं लोकमेष्यतीत्यथ ये तेभ्यो वरा आसंस्त एतं स्वरुमपश्यन्यूपशकलं तं तस्मिन्काले नुप्रहरेत्त
त्र स कामउपाप्तो योनुप्रहरणे तत्र स कामउपाप्तो यः स्थाने सर्वेभ्यो वा एष देवताभ्य आलोन मोत्त

॥ आ॰ द्वि ॥
॥ ५ ॥

भतेयोदीक्षतेग्निःसर्वादेवताःसोमःसर्वादेवताःसयदग्नीषोमीयंपशुमालभतेसर्वाभ्यएव
तद्देवताभ्योयजमानआत्मानंनिष्क्रीणीतेतदाहुर्द्विरूपोग्नीषोमीयःकर्तव्योद्विदेवत्योहीति
तत्तन्नादृत्यंपीवइवकर्तव्यःपीवोरूपावैपशवःकृशितइवखलुवैयजमानोभवतितद्यत्पी
वापशुर्भवतियजमानमेवतत्स्वेनमेधेनसमर्द्धयतितदाहुर्नाग्नीषोमीयस्यपशोरश्नीया
त्पुरुषस्यवाएषोश्नातियोग्नीषोमीयस्यपशोरश्नातियजमानोह्येतेनात्मानंनिष्क्रीणीत
इतितत्तन्नादृत्यंवार्त्रघ्नंवाएतद्धविर्यदग्नीषोमीयोग्नीषोमाभ्यांवाइंद्रोवृत्रमहंस्तावेनमब्रू

॥ राम ॥
॥ ५ ॥

षोमाभ्यां वै वृत्रमवधीं वीर्यं ते वृणावहा इति वृणाथामिति तावेतमेव वरमवृणातां श्वः सुत्यायां
पशुं स एनयोरेषोऽच्युतो वरो वृतो ह्येनयोस्तस्मात्तस्याशितव्यं चैव लीप्सितव्यं च ॥ ३ ॥ आप्री
भिराप्रीणाति तेजो वै ब्रह्मवर्चसमाप्रियस्तेजसैवैनं तद्ब्रह्मवर्चसेन समर्धयति समिधो यजति
प्राणा वै समिधः प्राणा हीदं सर्वं समिंधते यदिदं किंच प्राणानेव तत्प्रीणाति प्राणान्यजमाने द
धाति तनूनपातं यजति प्राणो वै तनूनपात्स हि तन्वः पाति प्राणमेव तत्प्रीणाति प्राणं यजमाने द
धाति नराशंसं यजति प्रजा वै नरो वाक्शंसः प्रजां चैव तद्वाचं च प्रीणाति प्रजां च वाचं च यजमा

श्रा०द्विं० ६

नेदधातीळो यजत्यन्नं वा इळान्नमेव तत्प्रीणात्यन्नं यजमाने दधाति बर्हिर्यजति पशवो वै ब
र्हिः पशूनेव तत्प्रीणाति पशून्यजमाने दधाति दुरो यजति वृष्टिर्वै दुरो वृष्टिमेव तत्प्रीणाति वृ
ष्टिमन्नाद्यं यजमाने दधात्युषासानक्ता यजत्यहोरात्रे वा उषासानक्ताहोरात्रे एव तत्प्री
णात्यहोरात्रयोर्यजमानं दधाति दैव्या होतारा यजति प्राणापानौ वै दैव्या होतारा प्राणापाना
वेव तत्प्रीणाति प्राणापानौ यजमाने दधाति तिस्रो देवीर्यजति प्राणो वा अपानो व्यानस्तिस्रो
देव्यस्ता एव तत्प्रीणाति ता यजमाने दधाति त्वष्टारं यजति वाग्वै त्वष्टा वाग्घीदं सर्वं ताष्टीव वाच

राम ६

मेवैतत्प्रीणाति वाचं यजमाने दधाति वनस्पतिं यजति प्राणो वै वनस्पतिः प्राणमेवैतत्प्रीणाति
प्राणं यजमाने दधाति स्वाहाकृतीर्यजति प्रतिष्ठा वै स्वाहाकृतयः प्रतिष्ठायामेवैतद्यज्ञमन्त
तः प्रतिष्ठापयति ताभिर्यथऋष्याप्रीणीयाद्यथयथऋष्याप्रीणाति यजमानमेवैतद्धुताया
नोत्सृजति ॥ ४ ॥ पर्यग्नये क्रियमाणायानुब्रूहीत्याहाध्वर्युरग्निर्होता नो अध्वर इति तृचमा
ग्नेयं गायत्रमन्वाह पर्यग्निक्रियमाणे स्वयैवैनमेतद्देवतया स्वेन छन्दसा समर्द्धयति वाजी सन्प
रिणीयत इति वाजिनमिव ह्येनं सन्तं परिणयन्ति परि त्रिविष्ट्यध्वरं यात्यग्नी रथीरिवेत्येष हि रथी

श्री ऐ० द्वि०

६

रित्वाध्वरे परियाति परि वाजपतिः कविरित्येष हि वाजानां पतिरेतदुपप्रेष्य होतर्हव्या दे
वेभ्य इत्याहाध्वर्युरजैदग्निरसनद्वाजमिति मैत्रावरुण उपप्रैषं प्रतिपद्यते तदाहुर्य
दध्वर्युर्होतारमुपप्रेष्यत्यथ कस्मान्मैत्रावरुण उपप्रैषं प्रतिपद्यत इति मनो वै यज्ञ
स्य मैत्रावरुणो वाग्यज्ञस्य होता मनसा वा इषिता वाग्वदति यो ह्यन्यमना वाचं वद
त्यसुर्या वै सा वागदेवजुष्टा तद्यन्मैत्रावरुण उपप्रैषं प्रतिपद्यते मनसैव तद्वाचमीरय
ति तन्मनसेरितया वाचा देवेभ्यो हव्यं संप्रदापयति ॥५॥ दैव्याः शमितार आरभध्वमुत म

राम

६

नुष्याइत्याहयेचैवदेवानांशमितारोयेचमनुष्याणांतानेवतत्संशास्त्युपनयतमेध्यादुर
आशासानामेधपतिभ्यांमेधमितिपशुर्वैमेधोयजमानोमेधपतिर्यजमानमेवतत्स्वेन
मेधेनसमर्द्धयत्यथोखल्वाहुर्यस्यैवावकस्यैचदेवतायैपशुरालभ्यतेसैवमेधपतिरिति
सयद्येकदेवत्यःपशुस्यान्मेधपतयइतिब्रूयाद्यदिद्विदेवत्योमेधपतिभ्यामितियदिबहु
देवत्योमेधपतिभ्यइत्येतदेवस्थितंप्रास्माअग्निंभरतेतिपशुर्वैनीयमानःसमृत्युंप्रापश्य
त्सदेवान्नान्वकामयतैतुंतंदेवाअब्रुवन्नेहिस्वर्गंवैत्वालोकंगमयिष्यामइतिसतथे

श्रा॰ब्रि॰

८

त्रि ९

त्यब्रुवीत तस्य वैमे युष्माकमेकः पुरस्तादैत्विति तथेति तस्याग्निः पुरस्तादैत्सोऽग्निमनु
प्राच्यवत तस्मादाहुराग्नेयो वाव सर्वः पशुरग्निं हि सोऽनु प्राच्यवतेति तस्माद्धस्याग्निं पु
रस्ताद्धरेति स्तृणीत बर्हिरित्योषध्यात्मा वै पशुः पशुमेव तत्सर्वात्मानं करोत्यन्वेनं मातामं
न्यतामनु पितानु भ्राता सगर्भ्योऽनु सखा सयूथ्य इति जनित्रैरेवैनं तत्समनुमतमाल
भंत उदीचीनां अस्य पदो निधत्तात्सूर्यं चक्षुर्गमयतात् वातं प्राणमन्ववसृजतादिंतरि
क्षमसुं दिशः श्रोत्रं पृथिवीं शरीरमित्येषु वा एनं तल्लोकेष्वादधात्येकधास्य त्वचमाछ्यतात्पु

राम

रो नाभ्या अपिशसो वपामुत्खिदतादन्तरेवोष्माणं वारयध्वादिति पशुष्वेव तत्प्राणान्दधा
ति श्येनमस्य वक्षः कृणुतात्प्रशसा बाहू शला दोषणी कश्यपेवांसाच्छिद्रे श्रोणी कवषो
रू स्रेकपर्णाष्ठीवन्ता षड्विंशतिरस्य वङ्क्रयस्ता अनुष्ठ्योच्यावयताद्गात्रं गात्रमस्यानूनं कृणु
तादित्यङ्गान्येवास्य तद्गात्राणि प्रीणात्यूवध्यगोहं पार्थिवं खनतादित्याहौषधं वा ऊवध्यमि
यं वा ओषधीनां प्रतिष्ठा तदेनत्स्वायामेव प्रतिष्ठायामेतत्प्रतिष्ठापयति ॥ ६ ॥ अस्ना रक्षः
संसृजतादित्याह तुषैर्वै फलीकरणैर्देवा हविर्यज्ञेभ्यो रक्षांसि निरभजन्नस्ना महायज्ञा

त्सयदस्नारक्षः संसृजतादित्याहरक्षांस्येवतत्स्वेनभागधेयेनयज्ञान्निरवदयतेतद्यदु
र्नैयज्ञेरक्षसांकीर्तयेत्कानिरक्षांस्यृतेरक्षावैयज्ञंहरतिनत्वाआहुःकीर्त्तयेदेवयोवैभागि
नंभागान्नुदतेच्यवतेवैनंसयदिवैनंनच्यवतेथपुत्रमथपौत्रंच्यवतेत्वेवैनमितिसयदिकी
र्त्तयेदुपांशुकीर्त्तयेत्तिरइववाएतद्वाचोयदुपांशुतिरइववैतद्यद्रक्षांस्यथयदुच्चैःकीर्त्तये
दीश्वरोहास्यवाचोरक्षोभाषोजनितोर्योयंराक्षसींवाचंवदतिसयोवैदृप्तोवदतियामुन्म
त्तःसावैराक्षसीवाङ्नात्मनादृप्यतिनास्यप्रजायांदृप्तआजायतेयएवंवेदवनिष्टुमस्यमा

ताविष्टोरूकंमन्यमानानेद्दस्तोकेतनयेरविताऽरमच्छमिताऽरइतियेचैवदेवानांशमितारो
येचमनुष्याणांतेभ्यएवैनंतत्परिददात्यध्रिगोशमीध्वंसुशमीशमीध्वंशमीध्वमध्रि
गाउ३इ३उइतित्रिर्ब्रूयादपापेतिचाध्रिगुर्वैदेवानांशमितापापोनिग्रभीताशमितृभ्यश्चैवै
नंतन्निग्रभीतृभ्यश्चसंप्रयच्छतिशमितारोयदत्रसुकृतंकृणवथास्मासुतद्यद्दुष्कृतमन्य
त्रतदित्याहाग्निर्वैदेवानांहोतासीत्सएनंवाचाव्यशाद्वाचावाएनंहोताविशास्तितद्यदर्वाग्यस
रंःकृतंतियदुल्बणंयद्विथुरंक्रियतेशमितृभ्यश्चैवैनंतन्निग्रभीतृभ्यश्चसमनुदिशति

तो९

आ॰ द्वि॰
१०

स्वस्त्यैव होतोन्मुच्यते सर्वायुः सर्वायुत्वाय सर्वमायुरेति य एवं वेद॥ ७॥ पुरुषं वै देवाः पशु
मालभंत तस्मादालब्धान्मेध उदक्रामत्सोऽश्वं प्राविशत्तस्मादश्वो मेध्योऽभवदथैनमुत्क्रां
तमेधमत्यार्जंत स किंपुरुषोऽभवत्तेऽश्वमालभंत सोऽश्वादालब्धादुदक्रामत्स गां प्राविशत्तस्मा
द्गौर्मेध्योऽभवदथैनमुत्क्रांतमेधमत्यार्जंत स गौरमृगोऽभवत्ते गामालभंत स गोरालब्धादुद
क्रामत्सोऽविं प्राविशत्तस्मादविर्मेध्योऽभवदथैनमुत्क्रांतमेधमत्यार्जंत स गवयोऽभवत्तेऽविमा
लभंत सोऽवेरालब्धादुदक्रामत्सोऽजं प्राविशत्तस्मादजो मेध्योऽभवदथैनमुत्क्रांतमेधमत्या

ऽन्तंस उष्ट्रो भवत्सो ऽजे ऽव्योक्रामत्तमितवारमतत स्मादेष एतेषां पशूनां प्रयुक्ततमो यदजस्तमजमालभंत
सो ऽजादालब्धादुदक्रामत्स इमां प्राविशत्तस्मादियं मेध्याभवदथैनमुत्क्रांतमेधमत्यार्जंत स
शरभो भवत्त एत उत्क्रांतमेधा अमेध्याः पशवस्तस्मादेतेषां नाश्नीयात्तमस्यामन्वगछंस्सो ऽनु
गतो व्रीहिरभवत्तद्यत्पशौ पुरोडाशमनुनिर्वपंति समेधेन नः पशुनेष्टमसत्केवलेन नः पशुने
ष्टमसदिति समेधेन हास्य पशुनेष्टं भवति केवलेन हास्य पशुनेष्टं भवति य एवं वेद ॥ ८ ॥ स एवा
एष पशुरेवालभ्यते यत्पुरोडाशस्तस्य यानि किंशारूणि ता नि रोमाणि ये तुषाः सा त्वग्ये फली

ब्रा॰ द्वि॰

११

करणास्तदसृग्यत्पिष्टं किक्नसास्तन्मांसं यत्किंचित्कंसारं तदस्थि सर्वेषां वा एष पशूनां मेधेन
यजते यः पुरोळाशेन यजते तस्मादाहुः पुरोळाशसत्रं लोक्यमिति युवमेतानि दिवि रोचनान्य
ग्निश्च सोम सक्रतू अधत्तं युवं सिंधूँरभिशस्तेरवद्यादग्नीषोमावमुंचतं गृभीतानिति वपायै
यजति सर्वाभिर्वा एष देवताभिरालब्धो भवति यो दीक्षितो भवति तस्मादाहुर्न दीक्षितस्याश्नी
यादिति स यदग्नीषोमावमुंचतं गृभीतानिति वपायै यजति सर्वाभ्य एव तं देवताभ्यो यजमानं
प्रमुंचति तस्मादाहुरशितव्यं वपायां हुतायां यजमानो हि स तर्हि भवतीत्यान्यं दिवो मातरिश्वा ज

राम

११

भारेतिपुरोळाशस्ययजत्यमुष्मादन्येपरिश्येनोऽवद्येदितीतदिवचह्येषइतदिवचमेधःसमाहृतोभ
वतिस्वदस्वहव्यासमिषोददीहीतिपुरोळाशस्विष्टकृतोयजतिहविरेवास्माएतत्स्वदयतीषमू
र्जमात्मंधत्तेइळामुपह्वयतेपशवोवाइळापशूनेवतदुपह्वयतेपशून्यजमानेदधाति॥ २॥मनो
तायैहविषोवदीयमानस्यानुब्रूहीत्याहाध्वर्युस्त्वंह्यग्नेप्रथमोमनोतेतिसूक्तमन्वाहतदाहुर्यदन्य
देवत्यउतपशुर्भवत्यथकस्मादाग्नेयीरेवमनोतायैहविषोवदीयमानस्यान्वाहेतितिस्रोवैदेवानां
मनोतास्तासुहितेषांमनांस्येतौन्यग्निर्वैदेवानांमनोतातस्मिन्हितेषांमनांस्योतान्यग्निःसर्वाम
१५ निता ग्वैदेवानांमनोतातस्यांहितेषांमनांस्योतानिगौर्वैदेवानांमनोतातस्यांहितेषांमनांस्योता ४

श्रा॰ ब्रा॰
१२

नोता अग्नौ मनोताः संगछंते तस्मादाग्नेयीरेव मनोतायै हविषो वदीयमानस्यान्वाह श्री
षोमा हविषः प्रस्थितस्येति हविषो जेयेति हविर्वरतीति रूपसमृद्धा प्रस्थितस्येति रूपस
मृद्धा सर्वाभिर्हास्य समृद्धिभिः समृद्धं हव्यं देवानप्येति य एवं वेद वनस्पतिं जयति प्राणो
वै वनस्पतिर्जीवं हास्य हव्यं देवानप्येति यत्रैवं विद्वान्वनस्पतिं जयति स्विष्टकृतं जयेति प्र
तिष्ठा वै स्विष्टकृत्प्रतिष्ठायामेवैतद्यज्ञमंततः प्रतिष्ठापयति तामुपहूयते पशवो वा इळा
पशूनेवैतदुपह्वयते पशून्यजमाने दधाति दधाति ॥१०॥ ॥इति षष्ठोऽध्यायः॥ ॥

राम
१२

देवावैयज्ञमतन्वततांस्तन्वानानसुराअभ्यायन्यज्ञवेशसमेषांकरिष्यामइतितानाप्रीतेपशौ
पुरस्तात्पर्यग्नेर्यूपंप्रतिपुरस्तादुपायंस्तेदेवाःप्रतिबुध्याग्निमयीःपुरस्त्रिपुरंपर्यास्यंतय
ज्ञस्यचात्मनश्चगुप्त्यैताएषामिमाअग्निमय्यःपुरोदीप्यमानाभ्राजमानाअतिष्ठंस्ताअसु
राअनपधृष्यैवापाद्रवंस्तेग्निनैवपुरस्तादसुररक्षांस्यपाघ्नताग्निनापश्चात्तथैवैतद्यजमा
नायत्पर्यग्निकुर्वंत्यग्निमयीरेवतत्पुरस्त्रिपुरंपर्यस्यंतेयज्ञस्यचात्मनश्चगुप्त्यैतस्मात्प
र्यग्निकुर्वंतितस्मात्पर्यग्नयइत्याहुस्तंवाएतंपशुमाप्रीतंसंतंपर्यग्निकृतमुदंचनयंतितस्योल्मु

श्रा० द्वि०

१२

कं पुरस्ताद्धरंति यजमानो वा एष निदानेन यत्पशुरनेन ज्योतिषा यजमानः पुरो ज्योतिः
स्वर्गं ल्लोकमेष्यतीति तेन ज्योतिषा यजमानः पुरो ज्योतिः स्वर्गं ल्लोकमेतित यज्ञनिहनि
ष्यतो भवंतीति तदध्वर्युर्बर्हिरधस्तादुपास्यति यदेवैनमद आप्रीतं संतं पर्यग्निकृतं बहिर्वे
दिनयेति बर्हिषदमेवैनं तत्कुर्वंतीति तस्यो वध्यगोहं खनंत्योषधं वा ऊवध्यमित्यं वा ओष
धीनां प्रतिष्ठा तदेनं स्वायामेव प्रतिष्ठायामंततः प्रतिष्ठापयंति तदाहुर्यदेष हविरेव यत्प
शुरथास्य बहुरूपेति लोमानि त्वगसृक्कुष्टिकाः शफा विषाणे स्कंदति पिशितं केनास्य

राम

१३

१नि

तदाहुर्यतइतियद्देवैतत्पशौपुरोळाशमनुनिर्वपंतितेनैवास्यतदाहुर्यतेपशुभ्योवैमेधाउदक्रा
मंस्तौव्रीहिश्चैवयवश्चभूतावजायेतांतद्यत्पशौपुरोळाशमनुनिर्वपंतिसमेधेननःपशु
नेष्टमसत्केवलेननःपशुनेष्टमसदितिसमेधेनहास्यपशुनेष्टंभवतिकेवलेनहास्यपशु
नेष्टंभवतियएवंवेद॥११॥तस्यवपामुत्खिद्याहरंतितामध्वर्युःस्रुवेणाभिघारयन्नाह
स्तोकेभ्योनुब्रूहीतितद्यत्स्तोकाश्च्योतंतिसर्वदेवत्यावैस्तोकानेन्मइमेनभिप्रीतादेवान्गच्छा
नितिजुषस्वसप्रथस्तममित्यन्वाहवचोदेवप्सरस्तमंहव्याजुह्वानआसनीत्यग्नेरेवैनौ

श्री०द्विं०
१४

स्तदास्येजुहोतीमन्त्रोयज्ञममृतेषुधेहीतिस्रुक्तमन्वाहेमाहव्याजातवेदोजुषस्वेतिह
व्यंजुष्टिमाशास्तेस्तोकानामग्नेमेधसोघृतस्येतिमेधसञ्ज्ञहिघृतस्यचभवेतिहोतःप्रा
शानप्रथमोनिषद्येत्यग्निर्वैदेवानांहोताग्नेप्राशानप्रथमोनिषद्येत्येवैतदाहघृतवंतःपाव
कस्तोतेकाश्चोतंतिमेदसइतिमेदसश्चह्येवहिघृतस्यचभवंतिस्वधर्मदेववीतयेश्रेष्ठंनो
धेहिवार्यमित्याशिषमाशास्तेतुभ्यंस्तोकाघृतश्चुतोग्नेविप्रायसंत्येतिघृतश्चुतोहिभवंत्यृ
षिश्रेष्ठःसमिध्यसेयज्ञस्यप्राविताभवेतियज्ञसंमृद्धिमाशास्तेतुभ्यंश्चोतंत्यध्रिगोशची

राम
१४

वस्तोकासोअग्नेमेदसोघृतस्येतिमेदसश्चह्येतेघृतस्यचभवंतिकविशस्तोबृहताभानु
नागाहव्याजुषस्वमेधिरेतिहव्यजुष्टिमेवाशास्तओजिष्ठंतेमध्यतोमेदउद्भृतंप्रतेवयंददा
महेश्चोतंतितेवसोस्तोकाअधित्वचिप्रतितांदेवशोविहीत्यभ्येवैनांस्तद्वषट्करोतियथा
सोमस्याग्नेवीहीतितद्यत्स्तोकाश्चोतंतिसर्वदेवत्यावैस्तोकास्तस्मादियंस्तोकशोवृष्टिर्वि
भक्तोपाचरति॥१२॥तद्धाहुःकाःस्वाहाकृतीनांपुरोनुवाक्याःकःप्रैषःकायाज्येतियाएवै
ताअन्वाहताःपुरोनुवाक्यायःप्रैषःसप्रैषोयायाज्यासायाज्येतितद्धाहुःकादेवतास्वाहाकृ

तयदितिविश्वेदेवाइतिङ्ग्यानस्मात्स्वाहाकृतंहविरदंतुदेवाइतियजंतीतिदेवावैयज्ञेनश्रमे
णतपसाहुतिभिःस्वर्गंल्लोकमजयंस्तेषांवपायामेवहुतायांस्वर्गोल्लोकःप्रारव्यायततेवपा
मेवहुत्वाना॥दृत्येतराणिकर्माण्यूर्ध्वाःस्वर्गंलोकमायंस्ततोवैमनुष्याश्चऋषयश्चदे
वानांयज्ञवास्त्वभ्यायन्यज्ञस्यकिंचिदेषिष्यामःप्रज्ञात्याइतितेभितःपरिचेरुस्तएतमु
मेवनिरोद्धंशयानंतेविदुरियान्वाववकिलपशुर्यावतीवपेतिसएतावानेवपशुर्यावती
वपाथयदेनंतृतीयसवनेश्रपयित्वाजुहोतिभूयसीभिर्न्नआहुतिभिरिष्टमसत्कैवलेन

नः पशुनेष्टमसदिति भूयसीभि र्हास्याहुतिभिरिष्टं भवति केवलेन हास्य पशुनेष्टं भवति य एवं वे
द॥१३॥ सा वा एषामृताहुतिरेव यद्व पाहुतिरमृताहुतिरग्न्याहुतिरमृताहुतिराज्याहुतिरमृ
ताहुतिः सोमाहुतिरेता वा अशरीरा आहुतयो या वै काश्चाशरीरा आहुतयोमृतत्वमेव ताभिर्य
जमानो जयति सा वा एषा रेत एव यद्वपा प्रेव वै रेतो लीयते प्रेव वपा लीयते शु क्लं वै रेतः शु
क्ला वपा शरीरं वै रेतो शरीरा वपा यद्वै लोहितं यन्मांसं तच्छरीरं तस्माद्ब्रूयाद्यावद्वलोहितं ता
वत्परिवासयेति सा पंचावत्ता भवति यद्यपि चतुरवत्ती यजमानः स्यादथ पंचावत्तैव वपाऽस्य

स्योपस्तृणाति हिरण्यशल्कौ वपा हिरण्यशल्क आज्यस्योपरिष्टादभिघारयति न
राहुर्यद्धिरण्येन विद्येत कथं स्यादिति द्विराज्यस्योपस्तीर्यैव वपामवदाय द्विरुपरि
ष्टादभिघारयत्यमृतं वा आज्यममृतं हिरण्यं तत्र स काम उपाप्तो य आज्ये तत्र स का
म उपाप्तो यो हिरण्ये तत्संच संपद्येते पांक्तोयं पुरुषः पंचधा विहितो लोमानि त्वङ्मा
समस्थि मज्जा स यावानेव पुरुषस्तावंतं यजमानं संस्कृत्यग्नौ देवयोन्यां जुहो
त्यग्निर्वै देवयोनिः सोग्नेर्देवयोन्या आहुतिभ्यः संभूय हिरण्यशरीर ऊर्ध्वः स्व

र्गँल्लोकमेति॥१४॥देवेभ्यःप्रातर्यावभ्योहोतरनुब्रूहीत्याहाध्वर्युरेतेवावदेवाःप्रातर्यावाणोयद
ग्निरुषाअश्विनौतएतेसप्तभिःसप्तभिश्छंदोभिरागच्छंत्यास्यदेवाःप्रातर्यावाणोहवंगच्छंतियए
वंवेदप्रजापतौवैस्वयंहोतरिप्रातरनुवाकमनुवक्ष्यत्युभयेदेवासुरायज्ञमुपावसन्नस्मभ्यमनु
म्र ३ वक्ष्यत्यस्मेमितिसवैदेवेभ्यएवान्वब्रवीत्ततोवैदेवाअभवन्परासुराभवत्यात्मनापरास्यद्विषन्पा
प्माभ्रातृव्योभवतियएवंवेदप्रातर्वैसतंदेवेभ्योन्वब्रवीद्यत्प्रातरन्वब्रवीत्तत्प्रातरनुवाकस्यप्रात
रनुवाकत्वंमहतिरात्र्याअनूच्यःसर्वस्यैवाचःसर्वस्यब्रह्मणःपरिगृहीत्यैयोवैभवतियःश्रेष्ठ

श्रो॰द्वि॰
१८

तामभ्युतेतस्यवाचंप्रोदितामनुप्रवदंति[तस्मा]न्महतिरात्र्याअनूच्यःपुरावाचःप्रवदितोरनूच्योयद्ध्वा
ङ्क्षिप्रोदितायामनुब्रूयादन्यस्यैवेनमुदितानुवादिनंकुर्यात्तस्मान्महतिरात्र्याअनूच्यःपुराश
कुनिवादादनुब्रूयान्निर्ऋतेर्वाएतन्मुखंयद्वयांसियच्छकुनयस्तस्मात्पुराशकुनिवादादनु
ब्रूयान्मायज्ञियोवाचंप्रोदितामनुप्रवदिष्मेतितस्मान्महतिरात्र्याअनूच्योयोखलु यदे
वाध्वर्युरुपाकुर्यादथानुब्रूयाद्धेहावाअध्वर्युरुपाकरोतिवाचैवोपाकरोतिवाचाहोतान्वाहवा
ग्घिब्रह्मतत्रसकामउपाप्तोयोवाचिचब्रह्मणिच ॥१५॥ प्रजापतौवैस्वयंहोतरिप्रातरनुवाके

राम
१७

रेवत्यः सर्वा देवताः स एतयर्चा प्रातरनुवाकं प्रत्यपद्यत ताः सर्वा देवताः ३

मनुवक्ष्यति सर्वा देवता आशंसंत मामभि प्रतिपत्स्यति मामभीति स प्रजापतिरैक्षत यद्येकां देवतामा
दिष्टामभि प्रतिपत्स्यामीतरा मे केन देवता उपाप्ता भविष्यंतीति स एतामृचमपश्यदापो रेवतीरित्यापो वै
सर्वा देवताः प्रामोदंत मामभि प्रत्यपादि मामभीति सर्वा हास्मिन्देवताः प्रातरनुवाकमनुब्रुवति प्रमो
दंते सर्वाभिर्हास्य देवताभिः प्रातरनुवाकः प्रतिपन्नो भवति य एवं वेद ते देवा अबिभयुरादातारो वै न
इमं प्रातर्यज्ञमसुरा यथौजीयांसो बलीयांस एवमिति तानब्रवीदिंद्रो मा बिभीत त्रिषमृद्धमेभ्यो हं प्रा
तर्वज्रं प्रहर्तास्मीत्येतां वाव तदृचमब्रवीद्वज्रस्तेन यदपोनप्त्रीयं वज्रस्तेन यत्त्रिष्टुब्वज्रस्तेन यद्वा

ब्रा॰द्वि॰
१८

क्रमेभ्यः प्राहैषीन्नेनानहंस्ततो वै देवा अभवन्परासुरा भवत्यात्मना परास्य द्विषन्पाप्मा भ्रातृव्यो भवति य एवं वेद तदाहुः स वै होता स्याद्य एतस्यामृचि सर्वाभ्यो दिग्भ्यश्छंदांसि प्रजनयेदित्येषा वाव जिरनूक्ता सर्वाभ्यो दिग्भ्यश्छंदांसि भवंत्येषा छंदसां प्रजातिः ॥१६॥ शतमनूच्यमायुष्कामस्य शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्यः शतेंद्रिय आयुष्येवैनं तद्वीर्य इंद्रिये दधाति त्रीणि च शतानि षष्टिश्चानूच्यानि यस्कामस्य त्रीणि च वै शतानि षष्टिश्च संवत्सरस्याहानि तावान्संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञ उपैनं यज्ञो नमति यस्यैवं विद्वांस्त्रीणि च शतानि षष्टिं चान्वाह सप्त च शतानि विं

संवत्सरः ७

राम
१८

शतिश्चानृच्यानि प्रजापशुकामस्य स सच वै शतानि विंशतिश्च संवत्सरस्याहोरात्रास्तावान्त्संवत्स
रः संवत्सरः प्रजापतिर्य प्रजायमानं विश्वंरूपमिदमनुप्रजायते प्रजापतिमेव तत्प्रजायमानं प्रजया
पशुभिरनुप्रजायते प्रजात्यै प्रजायते प्रजया पशुभिर्य एवं वेदाष्टौ शतान्यनुष्टुभांन्यत्रब्राह्मणोक्त
स्य यो वा ऽउदृक्तो ऽतः शमलं गृहीतो यजेनाष्टाक्षरा वै गायत्री गायत्र्या वै देवाः पाप्मानं शमलमपा
घ्नत गायत्रैवास्य तत्पाप्मानं शमलमपहन्त्यप पाप्मानं हते य एवं वेद सहस्रमनूच्यं स्वर्गकाम
स्य सहस्राश्वीने वा इतः स्वर्गो लोकः स्वर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै संपत्त्यै संगत्या अपरिमितमनू

४ रुत्सप्त वै देवलोकाः सर्वेषु देवलोकेषु राध्नोति य एवं वेद सप्तोषस्यानि छंदांस्यन्वाह ४

च्यमपरिमितो वै प्रजापतिः प्रजापतेर्वा एतदुक्थं यत्प्रातरनुवाकस्तस्मिन्त्सर्वे कामा अवरु
ध्यंते स यदपरिमितमन्वाह सर्वेषां कामानामवरुध्यै सर्वान्कामानवरुंधे य एवं वेद तस्मा
दपरिमितमेवानूच्यं सप्ताग्नेयानि छंदांस्यन्वाह सप्त वै ग्राम्याः पशवो ग्राम्यान्पशूनवरुं
धे य एवं वेद सप्ताश्विनानि छंदांस्यन्वाह सप्तधा वै वागवदत्तावद्वै वागवदत्सर्वस्यै वाचः
सर्वस्य ब्रह्मणः परिगृहीत्यै तिस्रो देवता अन्वाह त्रयो वा इमे त्रिवृतो लोका एषामेव लो
कानामभिजित्यै ॥१७॥ तदाहुः कथमनूच्यः प्रातरनुवाक इति यथाछंदसमनूच्यः प्रा

तरनुवाकः प्रजापतेर्वा एतान्यंगानि यच्छंदांस्येष उ एव प्रजापतिर्यो यजते तद्यजमाना
य हितं पथ्योनूच्यः प्रातरनुवाकश्चतुष्पादा वै पशवः पशूनामवरुध्या अर्द्धर्चश एवानू
च्यो यथैवैनमेतदन्वाह प्रतिष्ठाया एव द्विप्रतिष्ठो वै पुरुषश्चतुष्पादाः पशवो यजमानमेव
तद्द्विप्रतिष्ठं चतुष्पात्सु पशुषु प्रतिष्ठापयति तस्मादर्द्धर्चश एवानूच्यस्तदाहुर्यदहूतः
प्रातरनुवाकः कथमस्य हूतो भवतीति यद्देवास्यवहितीमध्यान्नेतीति ह्वोपांशु नेत्याहुरितिभा
गा वा अन्या देवता अन्याः सोमभागाः छंदोभागास्ताया अग्नावाहुतयो हूयंते तानिराउ

श्रौ॰ द्वि॰
२०

तिभागाः प्रीणात्ययथयत्तुवंति चशोसंति चैतेन स्तोमभागाश्चेद्वौ भागाउभयोर्हास्यैता देव
ताः प्रीता अभीष्टा भवंति य एवं वेद त्रयस्त्रिंशद्वै देवाः सोमपास्त्रयस्त्रिंशदसोमपा अष्टौ वस
व एकादश रुद्रा द्वादशादित्याः प्रजापतिश्च वषट्कारश्चैते देवाः सोमपा एकादश प्रया
जा एकादशानुयाजा एकादशोपयाजा एते सोमपाः पशुभाजनाः सोमेन सोमपान्प्रीणा
ति पशुना सोमपानुभयोर्हास्यैता देवताः प्रीता अभीष्टा भवंति य एवं वेदा भ्रदुषारुशत्य
स्तुरित्युत्तमया परिदधाति तदाहुर्यत्रीन्क्रतून्नञ्चाहाग्नेयमुपस्यमाश्विनेकथमस्यै

राम
२०

कयर्चा परिदधतेः सर्वे त्रयः क्रतवः परिहिता भवंतीत्यभूदुषा रुशत्पशुरित्युषसो रूपमा
ग्निरधाय्यृत्विय इत्यग्नेरयोजि वां वृषण्वसू रथो दस्रावमर्त्यो माध्वी मम श्रुतं हवमित्यश्वि
नोरेतमुहास्यै कयर्चा परिदधतेः सर्वे त्रयः क्रतवः परिहिता भवंति भवंति ॥१८॥ ॥ इति स
प्तमोध्यायः ॥ ॥ ऋषयो वै सरस्वत्यां सत्रमासत ते कवषमैलूषं सोमादनयन्दास्याः पुत्रः
कितवोऽब्राह्मणः कथं नो मध्ये दीक्षिष्टेति तं बहिर्धन्वोदवहन्नत्रैनं पिपासा हंतु सरस्वत्या उ
दकं मा पादिति स बहिर्धन्वोदूळ्हः पिपासया वित्त एतदपोनप्त्रीयमपश्यत्प्र देवत्रा ब्रह्मणे

श्री०द्विं०

२१

गातुरेत्विति तेनापांप्रियं धामोपागच्छन्तमामोन्द्रायँ सं सरस्वती समेते पर्यधावंतस्माद्राप्ये

स हि परिसारकमित्याचक्षते यदेनं सरस्वती समंतं परिससार ते वा ऋषयो ब्रुवन्विदुर्वा इमं

देवा उपेमं ह्वयामहा इति तथेति तमुपाह्वयंत तमुपह्वयैतदपोनप्त्रीयमकुर्वत प्रदेवत्रा ब्रह्मणे

गातुरेत्विति तेनापांप्रियं धामोपागच्छन्नुपदेवानामुपापांप्रियं धाम गच्छत्युप देवानां जय

ति परमं लोकं य एवं वेद यश्चैवं विद्वानेतदपोनप्त्रीयं कुरुते तत्संततमनुब्रूयात्संततवर्षी ह

पर्जन्यः प्रजाभ्यो भवति यश्चैवं विद्वानेतत्संततमन्वाह यद्ववग्राहमनुब्रूयाज्जीमूतवर्षी ह

राम

२१

प्रजाभ्यः पर्जन्यः स्यात्तस्मात्संततमेवानूच्यं तस्य त्रिः प्रथमां संततमन्वाहते नैव तत्सर्वं संतत

मनूक्तं भवति॥१२॥ ताएतानवानंतरायमन्वाह हिनोतानोअध्वरं देवयज्येति दशमीं वार्त्रघ्नीं मा

रधनुद्विरीधोइत्या वृत्रास्वैकधनासु प्रति यदापो अदृश्रमायतीरिति प्रति दृश्यमाना स्वाधेनवः

पयसा तूर्पयर्थी इत्युपायतीषु समन्यायंत्युपयंत्यन्या इति समायतीष्वापो वा अस्पर्द्धंत वयं पूर्वं

यज्ञं वक्ष्यामो वयमिति याश्चेमाः पूर्वेद्युर्वसतीवर्यो गृह्यंते याश्च प्रातरेकधनास्ताभ्यः शूरपश्य

दापो वै स्पर्द्धंतइति ता एतयर्चा समज्ञपयत्समन्यायंत्युपयंत्यन्या इति ताः समजानत ते संजाना

नाहास्योपायत्तं वहंतिय एवं वेदापीनदेवीरूपयंतिहोत्रियमितिहोतलचमसेसमवनीयमाना
स्विन्द्याहं वसतीवरीष्वेकधनासु चारिवे पोध्वर्या३उ इति होताध्वर्युं एष्वत्यापो वैयज्ञो विद्दो
यसोऽ इत्येवतदाहोतेमनन्नमुरित्यध्वर्युः प्रत्याहोतेमाः पश्येत्येवतदाहताखध्वर्यो इंद्रा
यसोमं सोतामधुमंतंवृष्टिवनिंतीप्रोतंवसुमध्यंवसुमतेरुद्रवतआदित्यवतऋभुमतेविभु
मतेवाजवतेबृहस्पतिवतेविश्वदेव्यावतेयस्येंद्रः पीत्वावृत्राणिजंघनत्प्रसजन्यानितारिषो
मीतिप्रत्युत्तिष्ठतिप्रत्युत्थेयावाआपः प्रतिवेश्रेयांसमायंतमुत्तिष्ठंतितस्मात्स्वप्रत्युत्थेयाअनु

पर्यावर्त्तो अनु वै श्रेयांसं पर्यावर्त्तते तस्मादनुपर्यावर्त्तो अनु ह्युवैतेवानुप्रपत्तव्यमीश्वरो ह यथा
प्पन्नो यजेतोऽथ होतारं यशो र्त्तोस्तस्मादनु ह्युवैतेवानुप्रपत्तव्यं बयायेत्यध्वभिरित्येतामनु
ह्युवैन्नेनुप्रपद्येत आमयावी अध्वरीयतां पृच्वती मधुनापृय इति यो मध्व्याय शोर्त्तोनु भर्षेद
मेषां उपसर्पयाभिर्वा सूर्यः सहैतितेजस्कामो ब्रह्मवर्चसकामो पो देवी रूपहूयेयज्ञं गावः
पिबंतिन इति पशुकामस्ताऽएताः सर्वाएवानु ह्युवैन्नेनुप्रपद्येतैषां कामानामवरुध्या एतान्का
मानवरुंधेयएवं वेदेमा अग्मन्रेवती जीवधन्या इति सा द्यमानास्वच्चा हवसतीवरी हे

रूधनासुचाग्मन्नापउशतीर्बर्हिरेदमितिसन्नासुह्येतयापरिदधाति ॥२०॥ शिरोवाए
तद्यज्ञस्ययत्प्रातरनुवाकःप्राणापानाउपांश्वंतर्यामौवज्रएववाग्घुतयोरुपां
श्वंतर्यामयोर्होतावाचंविसृजेतयद्घुतयोरुपांश्वंतर्यामयोर्होतावाचंविसृजेतवाचाव
ज्रेणयजमानस्यप्राणान्वीयाद्यएनंतत्रब्रूयाद्वाचावज्रेणयजमानस्यप्राणान्व्यगा
त्प्राणएनंहास्यतीतिशश्वत्तथास्यात्तस्माद्धुतयोरुपांश्वंतर्यामयोर्होतावाचंविसृजे
तत्प्राणांयद्धस्वाहाहोतासुहवस्त्यायेतुमांशुमनुमेजयेततमभिप्राणोत्प्राणमेयध्वे

त्यैपानं यद्धस्वाहा त्वा सुहव सूर्यायेत्यैं तर्यो मम नुमंत्रयेत तमभ्यपाने इ पानापानं मे यच्छे
ति व्यानाय त्वेत्युपांशुसवनं ग्रावाणमभिमृश्य वाचं विसृजेत आत्मा वा उपांशुसवन आ
त्मन्येवतद्धोता प्राणान्प्रतिधाय वाचं विसृजते सर्वायुः सर्वायुत्वाय सर्वमायुरेति य एवं
वेद ॥ २१ ॥ तदाहुः सर्पे३ त्तैन सर्पे३ त्त३ इति सर्पेदिति हैक आहुः करुभयेषां वा एष देवमनुष्या
णां भक्षाय दुहिष्यवमानं तस्मादेनमभिसंगच्छेत इति वदंतस्तत्तन्नाद्रुत्यं यत्सर्पेद्दचमे
वेतत्साम्नोनुवेत्यानं कुर्याद्यएनं तत्र ब्रूयादनुवत्सीन्वा अयं होता सामगस्याभूदुद्गात

रियशोधाद च्यो ह्यायतनाच्च्योष्यत आयतनादिति तान्व्यत्यास्यान्तस्मान्नैवासीनो नुमे त्रये
ते यो देवानामिह सोमपीथोपसे बर्हिषि वेद्यां तस्यापि भक्षयाम सीत्येव मु हास्या त्ता सोमपीथा
द्वैनं तरितो भवत्यथो श्रेयान्सुखमसि सुखं स्यासमिति सुखं वा एतद्य जस्य यद्बर्हिष्पवमाने
सुखं स्वेषु भवति श्रेष्ठः स्वानां भवति य एवं वेदासुरी वै दीर्घजिह्वी देवानां प्रातःसवनमवाल्ले
ढ्सामाद्यत्ते देवाः प्राजिज्ञासंत ते मित्रावरुणावब्रुवन्युवमिदं निष्कुरुतमिति तौ तदब्रू
तां तौ वै वो वरं वृणावहा इति वृणाथामिति तावेतमेव वरमवृणातां प्रातःसवने पयस्यां सैन

न्यदनुसवनंपुरोळाशान्निर्वपेत्सवनानामेवधृत्यैतथाहितानितेषामध्रियंत३

योरेषाच्युतावरवताह्येनयोस्तद्यदस्यैविमत्तमिवतदस्यैसमृद्धंविमत्तमिवहितोतयानिरकुर्व
तो॥२२॥देवानांवैसवनानिनाध्रियंततएतान्पुरोळाशानपश्यंस्तानन्वनुसवनंनिरवपन्त्स
वनानांधृत्यैततोवैतानितेषामध्रियंतपुरोवाएतान्देवाअक्रतयत्पुरोळाशास्तत्पुरोळाशानां
पुरोळाशत्वंतद्वाअनुसवनंपुरोळाशान्निर्वपेदष्टाकपालंप्रातःसवनएकादशकपालं
माध्यंदिनेसवनेद्वादशकपालंतृतीयसवनेतथाहिसवनानांरूपंतथाछंदसामितिनतथाकुर्या
दैंद्रावाएतेसर्वेनिरुप्यंतेयदनुसवनंपुरोळाशास्तस्मात्सर्वानेकादशकपालानेवनिर्वपे

ब्रा०द्वि०
२५

तदा कुर्यतो घृतेनानक्तं स्यात्ततः पुरोळाशस्य प्राश्नीयात्सोमपीथस्य गुप्त्यै घृतेन हि वज्रे
णेंद्रो वृत्रमहन्निति तत्तन्नादृत्यं हविर्वा एतद्यदुत्सृतं सोमपीथो वा एष यदुत्सृतं तस्मात्तस्य य
त एव कुतश्च प्राश्नीयात्सर्वतो वा एतास्वधा यजमानमुपक्षरंति यदेतानि हवींष्याज्यं धानाः
करंभः परिवापः पुरोळाशः पयस्येति सर्वत एवैनं स्वधा उपक्षरंति य एवं वेद ॥ २३ ॥ यो वै यज्ञं
हविष्पंक्तिं वेद हविष्पंक्तिना यज्ञेन राध्नोति धानाः करंभः परिवापः पुरोळाशः पयस्येत्येष वै
यज्ञो हविष्पंक्तिर्हविष्पंक्तिना यज्ञेन राध्नोति य एवं वेद यो वै यज्ञमक्षरपंक्तिं वेदाक्षरपंक्ति

राम
२५

नायज्ञेनराध्नोतिसुमसद्दृग्दृइत्येषवैयज्ञोक्षरपंक्तिरक्षरपङ्क्ति॰नायज्ञेनराध्नोतियएवंवेद
योवैयज्ञंनाराशंसपंक्तिंवेदनराशंसपंक्तिनायज्ञेनराध्नोतिद्विनाराशंसंप्रातःसवनंद्वि
नाराशंसंमध्यंदिनंसवनंसकृन्नाराशंसंतृतीयसवनमेषवैयज्ञोनाराशंसपंक्तिर्नाराशंस
पंक्तिनायज्ञेनराध्नोतियएवंवेदयोवैयज्ञंसवनपंक्तिंवेदसवनपंक्तिनायज्ञेनराध्नोतिपशु
रुपवसथेत्रीणिसवनानिपशुरनुबंधइत्येषवैयज्ञःसवनपंक्तिःसवनपंक्तिनायज्ञेनराध्नो
तियएवंवेदहरिवांइंद्रोधानाअत्तुपूषण्वान्करंभंसरस्वतीवान्भारतीवान्परिवापइंद्रस्या

पूपइतिहविष्पंक्त्यायजते [illegible] सामेवाइंद्रस्यहरीपशवःपूषण्वान्करंभःसरस्वतीवान्भार
तीवानितिवाग्गेवसरस्वतीप्राणोभरतःपरिवापइंद्रस्यापूपइत्यन्नमेवपरिवापइंद्रियमपूपं
एतासामेवतद्देवतानांयजमानंसायुज्यंसरूपतांसलोकतांगमयतिगच्छतिश्रियःसायुज्यं
गच्छतिश्रुततांयएवंवेदहविरग्नेवीहीत्यनुसवनंपुरोळाशःस्विष्टकृतोयजत्यवत्सारोवा
एतेनाग्नेःप्रियंधामोपागच्छत्सपरमंलोकमजयदुपाग्नेःप्रियंधामगच्छतिजयतिपरमं
लोकंयएवंवेदयश्चैवंविद्वानेतयाहविष्पंक्त्यायजतेयजतीतिचयजतीतिच॥२४॥

॥इत्यष्टमोध्यायः॥ ॥देवावैसोमस्यराज्ञोऽग्रपेयेनसमपादयन्नहंप्रथमःपिबेयमहंप्रथ
मःपिबेयमित्येवाकामयंततेसंपादयंतोऽब्रुवन्हंताजिमयामसयोनउज्जेष्यतिसप्रथमःसोम
स्यपास्यतीतितथेतितआजिमयुस्तेषामाजिंयतामभिसृष्टानांवायुर्मुखंप्रथमःप्रत्यपद्यतथे
न्द्रोऽथमित्रावरुणावथाश्विनौसोवेदिंद्रोवायुमुद्वैजयतीतितमनुपरापतत्सहनावुभावुज्जयावे
तिसनेत्यब्रवीदहमेवोज्जेष्यामीतितृतीयंमेथोऽज्जयावेतिनेतिहैवाब्रवीदहमेवोज्जेष्यामीति
तुरीयंमेथोज्जयावेतितथेतितंतुरीयेत्याजंततस्तुरीयभागिंद्रोभवत्त्रिभाग्वायुःसोसहैवेंद्रवायू

उदजयतां सह मित्रावरुणौ सहाश्विनौ त एषामेते यथोज्जितं भक्षा ऐंद्रवायवः प्रथमोऽथ मि
त्रावरुणयोरथाश्विनोः स एष इंद्रतुरीयो ग्रहो गृह्यते यदैंद्रवायवस्तदेतदृषिः पश्यन्न
भ्यनूवाच नियुत्वां इंद्र सारथिरिति तस्मादप्येतर्हि भरताः सत्वनां वित्तिं प्रयंति तुरीये हैव
संग्रहीतारो वदंते मुनैवान्नकाशेन यदद इंद्रः सारथिरिव भूत्वोदजयत्॥२५॥ते वा एते प्रा
णा एव यद्द्विदेवत्या वाक् च प्राणश्चैंद्रवायवश्चक्षुश्च मनश्च मैत्रावरुणः श्रोत्रं चात्मा चाश्वि
नः तस्य हैतस्यैंद्रवायवस्याप्येके नुष्टुभौ पुरोनुवाक्ये कुर्वंति गायत्र्यौ याज्ये वाक्वा एष ग्र

पाश्नंयहोयदैंद्वायवंस्यादपिधंदोभ्यांयच्छायचेंकृप्तेतेइतितत्तन्नाहत्यैंव्यद्धंवाएतद्यज्ञे
क्रियतेयत्रपुरोनुवाक्याज्यायसीयाज्यायैयत्रवैयाज्याज्यायसीतत्समृद्धंमथोयज्ञसमेय
स्योतत्कामायतथाकुर्यात्प्राणस्यचवाचश्चात्रैवतदुपासैवायच्छावोपुरोनुवाक्यैंद्वायव्यु
तरैवंयाज्ययोःसायायावायव्यातयाप्राणंकल्पयतिवायुर्हिप्राणोथयैंद्वायवीतस्यैयदैंद्रंप
दंतेनवाचंकल्पयतिवाक्ष्यैंद्यपोतंकाममाप्नोतियःप्राणंचवाचंचनयज्ञेविषमंकरोति
॥२८॥प्राणावैद्विदेवत्याएकपात्राग्रह्यंतेतस्मात्प्राणाएकनामानोद्विपात्राहूयंतेतस्मा

श्रा॰दि॰
२८
ष्पा

त्वा पाहीं द्रं येनैवाध्वर्युर्यजुषा प्रयच्छति तेन होता प्रतिगृह्णात्येष वसुः पुरूवसु[रिह वसुः पुरूवसु]र्मयि वसुः पु
रूवसुर्वाक्पा वाचं मे पाहीत्यैन्द्रवायवं भक्षयत्युपहूता वाक्सह प्राणेनोप मां वाक्सह प्राणे
न ह्वयतामुपहूता ऋषयो दैव्यासस्तनूपावानस्तन्वस्तपोजा उप मामृषयो दैव्यासो ह्वयन्तां त
नूपावानस्तन्वस्तपोजा इति प्राणा वा ऋषयो दैव्यासस्तनूपावानस्तन्वस्तपोजास्तानेतदु
पह्वयत एष वसुर्विदद्वसुरिह वसुर्विदद्वसुर्मयि वसुर्विदद्वसुश्श्रोत्रपाः श्रोत्रं मे पाहीति मैत्रा
वरुणं भक्षयत्युपहूतं चक्षुः सह मनसोप मां चक्षुः सह मनसा ह्वयतामुपहूता ऋषयो दैव्या

राम
२८

सस्तन्नूपावानस्तन्वस्तपोजाउपमामृषयोदैव्यासोह्वयंतांतन्नूपावास्तन्वस्तपोजाइतिप्राणावा
ऋषयोदैव्यासस्तन्नूपावानस्तन्वस्तपोजास्तानेवतदुपह्वयतेएषवसुःसंयद्वसुरिहवसुःसं
यद्वसुर्मयिवसुःसंयद्वसुःश्रोत्रपाःश्रोत्रंमेपाहीत्याश्विनंभक्षयत्युपहूतंश्रोत्रंसहात्मनो
पमांश्रोत्रंसहात्मनाह्वयतामुपहूताऋषयोदैव्यासस्तन्नूपावानस्तन्वस्तपोजाउपमामृषयो
दैव्यासोह्वयंतांतन्नूपावानस्तन्वस्तपोजाइतिप्राणावाऋषयोदैव्यासस्तन्नूपावानस्तन्वस्तपो न
जास्तानेवतदुपह्वययतेपुरस्तात्प्रत्यंचमैंद्रवायवंभक्षयतितस्मात्पुरस्तात्प्राणापानौपुरस्ता

त्वत्यं चैवैमैत्रावरुणो भक्षयति तस्मात्पुरस्ताच्चक्षुषी सर्वतः परिहारमाश्विनं भक्षयति तस्मा
न्मनुष्याश्च पशवश्च सर्वतो वाचं वदंतीं शृण्वंति ॥ २७ ॥ प्राणा वै द्विदेवत्या अन्नं वा न द्विदेवत्या
न्येकैकस्ता पात्राणां संततत्यै प्राणानामव्यवछेदाय प्राणा वै द्विदेवत्या न द्विदेवत्यानामनुवषट्कुर्या
द्दे संस्थितान्प्राणान्संस्थापयेत्संस्था वा एषा यदनुवषट्कारो य एनं तत्र ब्रूयाद्दे संस्थिता
न्प्राणान्समतिष्ठिपत्प्राणा एनं हास्यतीति शश्वत्तथा स्यात्तस्मान्न द्विदेवत्यानामनुवषट्कुर्या
त्तदाहुर्द्विरागूर्यं मैत्रावरुणो द्विःप्रेष्यति सकृदागूर्यं होता द्विर्वषट्करोति का होतुरागूरिति प्रा

प्र द्विदेवत्या
नामनुवषट्
रामकुर्या

पा वै हविर्देवत्या आगूर्वै यस्तद्यद्‌न्होतारेणागुरेतागुरावज्रेण यजमानस्य प्राणान्वीयाद्य ए
नं तत्र ब्रूयादागुरावज्रेण यजमानस्य प्राणान्व्यगास्प्राणा एनं हास्यन्तीति शश्वत्तथा स्यात्तस्मान्न
न्होतारेणागुरेताथो मनो वै यज्ञस्य मैत्रावरुणो वाग्यज्ञस्य होता मनसा वा इषिता वाग्वदति
यो ह्यन्यमना वाचं वदत्यसुर्या वै सा वागदेवजुष्टा तद्यद्वात्र मैत्रावरुणो द्विरागुरते सैव होतु
रागूः ॥ २८ ॥ प्राणापानौ वा ऋतुयाजास्तद्यदृतुयाजैश्चरन्ति प्राणापानावेव तद्यजमाने दधति षड्‌ऋतुने
ति यजन्ति प्राणमेव तद्यजमाने दधति चत्वार ऋतुभिरिति यजन्त्यपानमेव तद्यजमाने दधति

ऐतरे

श्री॰द्वि॰
३०

द्विर्ऋतुनेत्युपरिष्टाद्व्यानमेवतद्यजमानेदधातिसवाअयंप्राणस्त्रेधाविहितःप्राणोपा
नोव्यानइतितद्यदृतुनर्तुभिर्ऋतुनेतियजंतिप्राणानांसंतत्यैप्राणानामव्यवछे
दायप्राणावाऋतुयाजानर्तुयाजानामनुवषट्कुर्यादसंस्थितावाऋतवएकएवयदृतुया
जानामनुवषट्कुर्यादसंस्थितानृतून्संस्थापयेत्संस्थावाएषायदनुवषट्कारोयदनंतरंकुर्या
दसंस्थितानृतून्त्समतिष्ठिपद्दुष्षमंभविष्यतीतिशश्वत्तथास्यात्तस्मान्नर्तुयाजानामनुवष
ट्कुर्यात्॥२९॥प्राणावैद्विदेवत्याःपशवइडाद्विदेवत्यान्भक्षयित्वेडामुपह्वयतेपशवोवा

राम
३०

रेळापश्नेवतदुपह्वयतेपश्न्यजमानेदधातितदाहुरवांतरेळांपूर्वांप्राश्नीया३त्ंहोतुश्चम
संभक्षयेत्३इतिअवांतरेळामेवपूर्वांप्राश्नीयादथहोतुश्चमसंभक्षयेद्यद्वावद्विदेवत्यान्पूर्वान्भ
क्षयतितेनास्यसोमपीथःपूर्वोभक्षितोभवतितस्मादवांतरेळामेवपूर्वांप्राश्नीयादथहोतुश्चम
संभक्षयेत्तदुभयतोंनाद्यंपरिगृह्णातिसोमपीथाभ्यामन्नाद्यस्यपरिगृहीत्यैप्राणावैद्विदेवत्या
आत्माहोतुश्चमसोद्विदेवत्यान्नीसंस्रवान्होतुश्चमसेसमवनयत्यात्मन्येवतद्धोताप्राणान्त्सम
वनयतेसर्वायुःसर्वायुत्वायसर्वमायुरेतियएवंवेद॥३०॥देवावैयदेवयज्ञेकुर्वंस्तदसुराअकु

श्रा०द्वि०
३१

वंस्ते समावद्वीर्या एवासन्न व्यावर्त्तंत ततो वै देवा एतं त्रृष्ठीशं समपश्यंस्तमेषामसुरा [illegible]नान्ववा
यंस्तत्रृष्ठीसारो वा एष यत्त्रृष्ठीशं सो देवा वै यं यमेव वज्रमसुरेभ्य उद्यच्छंस्तं तमेषामसुराः
प्रत्यबुध्यंत ततो वै देवा एतं त्रृष्ठीशं स वज्रमपश्यंस्तमेभ्य उद्यच्छंस्तमेषामसुरा न प्रत्यबुध्यं
त तमेभ्यः प्राहरंस्तेनैनानप्रतिबुद्धेना घ्नंस्ततो वै देवा अभवन्परासुरा भवत्यात्मना परास्य
द्विषन्पाप्मा भ्रातृव्यो भवति य एवं वेद ते वै देवा विजितिनो मन्यमाना यज्ञमतन्वत तमेषामसु
रा अभ्यायन्न्यज्ञवेशसमेषां करिष्याम इति तान्त्समंतमेवोदारान्परिप्तानुदपश्यंस्ते ब्रुव

राम
३१

न्त्संस्थापयामेमेयज्ञंयज्ञंनोसुरीमावधिषुरितितथेतितंतूष्णींशंसेसंस्थापयन्भूरग्नि
ज्योतिज्योतिरग्निरित्याज्यप्रउगेसंस्थापयन्निंद्रोज्योतिर्भुवोज्योतिरिंद्रइतिनिष्केवल्यमरु
त्वतीयेसंस्थापयन्त्सूर्योज्योतिज्योतिःस्वःसूर्यइतिवैश्वदेवाग्निमारुतेसंस्थापयंस्तमेवंतूष्णीं
शंसेसंस्थापयंस्तमेवंतूष्णींशंसेसंस्थापयतेनारिष्टेनोदृचमाश्नुवतेसनदावावयज्ञःसंतिष्ठते
यद्दाहोतातूष्णींशंसंशंसतिसयएनंशस्तेतूष्णींशंसउपवावदेदनुवाव्याहरेत्तंब्रूयादेषएवै
तामार्त्तिमारिष्यतिप्रातर्वाववयमद्यैमंशस्तेतूष्णींशंसेसंस्थापयामस्तंयथागृहानितंकर्मणा

।आ॰दि॰

३२

न्नुसमियादेवमेवैनमिदमनुसमिमइतिसहवाएतामार्त्तिमृच्छतियएवंविद्वान्संशस्तेतूष्णींशं
सउपवावदत्यनुवाव्याहरतितस्मादेवंविद्वान्संशस्तेतूष्णींशंसेनोपवदेन्नानुव्याहरेत्॥३१॥
चक्षूंषिवाएतानिसवनानांयत्तूष्णींशंसोभूरग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निरितिप्रातःसवनस्यच
क्षुषीइंद्रोज्योतिर्भुवोज्योतिरिंद्रइतिमाध्यंदिनस्यसवनस्यचक्षुषीसूर्योज्योतिर्ज्योतिःस्वः
सूर्यइतितृतीयसवनस्यचक्षुषीचक्षुष्मद्भिःसवनैरश्नोतिचक्षुष्मद्भिःसवनैःस्वर्गंलो
कमेतियएवंवेदचक्षुर्वाएतद्यज्ञस्ययत्तूष्णींशंसएकासतीव्याहृतिर्द्वेधोच्यतेतस्मादेकंस

राम

३२

च्चक्षुरिदंधामछदेवाएतद्यज्ञस्ययत्तूष्णींशंसोयंकामयेतानायतनवान्स्यादितिनास्ययज्ञेतूष्णीं
शंसंशंसेदुच्छिन्नमेवतद्यज्ञंपराभवंतमनुपराभवतितदुवाआहुःशंसेदेवापिवैतदृत्विजेहि
तेयद्धोतातूष्णींशंसंनशंसत्यृत्विजिहिसर्वोयज्ञःप्रतिष्ठितोयज्ञेयजमानस्तस्माच्छंस्तव्यः
शंस्तव्यः ॥ २२ ॥ ॥ इतिनवमोध्यायः ॥ ॥ ब्रह्मवाआहावःक्षत्रंनिविद्विट्सूक्तमाहू
यतेथनिविदंदधातिब्रह्मण्येवतत्क्षत्रमनुनियुनक्तिनिविदंशस्त्वा सूक्तंशंसतिक्षत्रंवैनि
विद्विट्सूक्तंक्षत्रएवतद्विशमनुनियुनक्तियंकामयेतक्षत्रेणैनंव्यर्द्धयानीतिमध्यएतस्यै

ब्रा॰ द्वि॰
३३

निविदः सूक्तं शंसेत्क्षत्रं वै निविद्विट्सूक्तं क्षत्रेणैवैनं तद्व्यर्धयति यं कामयेत विशैनं व्यर्धयानी-
ति मध्य एतस्य सूक्तस्य निविदं शंसेत्क्षत्रं वै निविद्विट्सूक्तं विशैवैनं तद्व्यर्धयति यमु कामये-
त सर्वमेवास्य यथापूर्वमृजु क्लृप्तं स्यादित्याह्वयेताथ निविदं दध्यादथ सूक्तं शंसेत्सो सर्व-
स्य क्लृप्तिः प्रजापतिर्वा इदमेक एवाग्र आस सोऽकामयत प्रजायेय भूयान्स्यामिति स तपो त-
प्यत स वाचमयच्छत्स संवत्सरस्य परस्ताद्व्याहरद्द्वादश कृत्वो द्वादशपदा वा एषा निविदेतां वा
वतां निविदं व्याहरत्तां सर्वाणि भूतान्यन्वसृज्यंत तदेतदृषिः पश्यन्नभ्यनूवाच स पूर्वया निविदा

राम
३३

ब्रा०द्वि०

कव्यतायोरिमाःप्रजाअजनयन्मनूनामितितद्यदेतांपुरस्तात्सूक्तस्यनिविदंदधातिप्रजात्यैप्र
जायतेप्रजयापशुभिर्यएवंवेद॥३३॥अग्निर्देवेद्धइतिशंसत्यसौवाअग्निर्देवेद्धएतंहिदेवा
इंधतएतमेवतदेतस्मिंल्लोकआयातयत्यग्निर्मन्विद्धइतिशंसत्ययंवाअग्निर्मन्विद्धइमंहि
मनुष्याइंधतेग्निमेवतदस्मिंल्लोकआयातयत्यग्निःसुषमिदितिशंसतिवायुर्वाअग्निःसुष
मिद्वायुर्हिस्वयमात्मानंसमिंधेस्वयमिदंसर्वंयदिदंकिंचवायुमेवतदंतरिक्षलोकआयातय
तिहोतादेववृतइतिशंसत्यसौवैहोतादेववृतएषहिसर्वतोदेवैर्वृतएतमेवतदेतस्मिंल्लोकआया

तयतिहोतामनुवृतइतिशंसत्ययंवाअग्निर्होतामनुवृतोयंहिसर्वतोमनुष्यैर्वृतोग्निमेवतदस्मिं
ल्लोकआयातयतिप्रणीर्यज्ञानामितिशंसतिवायुर्वैप्रणीर्यज्ञानांयदाहिप्राणित्यथयज्ञोथाग्नि
होत्रंवायुमेवतदंतरिक्षलोकआयातयतिरथीरध्वराणामितिशंसत्यसौवैरथीरध्वराणामे
षहियथेतश्चेरतिरथीरिवैतमेवतदेतस्मिंल्लोकआयातयत्यतूर्तोहोतेतिशंसत्ययंवाअग्नि
रतूर्तोहोतेमंहनकश्चनतिर्यंचंतरत्यग्निमेवतदस्मिंल्लोकआयातयतितूर्णिर्हव्यवाडिति
शंसतिवायुर्वैतूर्णिर्हव्यवाड्वायुर्हीदंसर्वंसद्यस्तरतियदिदंकिंचवायुर्देवेभ्योहव्यंवहति

वायुमेवैतदंतरिक्षल्लोक आयातयत्यां देवो देवान्वक्षदिति शंसत्यसौ वै देवो देवानां वहत्यै
तमेवैतदेतस्मिंल्लोक आयातयति यक्षदग्निर्देवो देवानिति शंसत्ययं वा अग्निर्देवो देवा
न्यजत्यग्निमेवैतदस्मिंल्लोक आयातयति सो अध्वराकरति जातवेदा इति शंसति वायुर्वै
जातवेदा वायुर्हीदं सर्वं करोति यदिदं किं च वायुमेवैतदंतरिक्षलोक आयातयति ॥ ३४ ॥
प्रवो देवायाग्नय इत्यनुष्टुभः प्रथमे पदे विहरति तस्मात्स्त्र्यूरू विहरति समस्यत्युत्तरे प
देतस्मात्पुमानूरू समस्यति तन्मिथुनं मिथुनमेवैतदुक्थमुखे करोति प्रजात्यै प्रजायते प्र

श्रा॰दि॰
३५

जयापश्नुभिर्य एवं वेद प्रवो देवायाग्नय इत्येवानुष्टुभः प्रथमे पदे विहरति वज्रमेव तत्परोव
रीयांसं करोति समस्यत्येवोत्तरे पदे आरंभणतो वै वज्रस्याभिमाथो दंडस्याथो परशोर्वि
ज्रमेव तत्संहरति द्विषते भ्रातृव्याय वधं योस्य स्तृत्यस्तस्मै स्तर्त्तवै ॥२५॥ देवासुरा वा ए
षु लोकेषु समयतंत ते वै देवाः सद एवायतनमकुर्वत तान्सदसो जयंस्त आग्नीध्रं संप्रापद्यंत
त ते ततो न पराजयंत तस्मादाग्नीध्र उपवसंति न सदस्याग्नीध्रे ह्यधारयंत यदाग्नीध्रेधारयं
त तदाग्नीध्रस्याग्नीध्रत्वं तेषां वै देवानामसुराः सदस्यानग्नीन्निर्वापयां चक्रुस्ते देवा आग्नीध्रा

राम
३५

दैवसदस्यानग्नीन्विहरंस[illegible]तेतैरसुररक्षांस्यपाघ्नततथैवैतद्यजमानोआ

ग्नीध्राद्दैवसदस्यानग्नीन्विहरंस्त्यसुररक्षांस्येवतदपघ्नतेतेवैप्रातराज्यैरेवाजयंतजायन्यदाज्यै

रेवाजयंतआयंस्तदाज्यानामाज्यत्वंतासांवैहोत्रापामायतीनामाजयंतीनामच्छावाकीयाहीयतत

स्यामिंद्राग्नीअध्यास्तामिंद्राग्नीवैदेवानामोजिष्ठौबलिष्ठौसहिष्ठौसत्तमौपारयिष्णुतमौतस्मादैंद्रा

ग्नमच्छावाकःप्रातःसवनेशंसतींद्राग्नीहितस्यामध्यास्तांतस्मादुपुरस्तादन्येहोत्रकाःसदःप्रस

र्पंतिपश्चाच्छावाकःपश्चेवहिहीनोनुसंजिगमिषतितस्माद्ब्राह्मणोबह्वृचोवीर्यवान्त्स्यात्सो

आ॰द्वि॰
३६

स्याच्छावाकीयांकुर्यात्तेनैवसाहीनाभवति॥३६॥ देवरथोवाएषयज्ञस्तस्यैतावंतरौरश्मीयदाज्य
प्रउगौतद्यदाज्येनपवमानमनुशंसतिप्रउगेणाज्यंदेवरथस्यैवतदंतरौरश्मीविहरत्यलोभाय
तामनुकृतिंमनुष्यरथस्यैवांतरौरश्मीविहरंत्यलोभायनास्यदेवरथोलुभ्यतिनमनुष्यरथोय
एवंवेदतदाहुर्यथावावस्तोत्रमेवंशस्त्रंपावमानीषुसामगास्तुवतआग्नेयंहोताज्यंशंसतिक
थमस्यपावमान्योनुशस्ताभवंतीतियोवाअग्निःसपवमानस्तदप्येतदृषिणोक्तमग्निरृषिः
पवमानइत्यैवमुहास्याग्नेयीभिरेवप्रतिपद्यमानस्यपावमान्योनुशस्ताभवंतितदाहुर्यथावा

राम
३६

वस्तोत्रमेवंशास्त्रंगायत्रीषुसामगास्तुवतआनुष्टुभंहोतान्वंशंसतिकथमस्यगायत्र्योनुशस्ताभवं
तीतिसंपदेतिब्रूयात्सहैताअनुष्टुभस्तास्त्रिःप्रथमयात्रिरुत्तमयैकादशभवंतिविराड्वाद्वादशी
नवाएकेनाक्षरेणछंदांसिवियंतिनद्वाभ्यांताःषोडशगायत्र्योभवंत्येवमुहास्यानुष्टुब्भिरेवप्रतिपद्य
मानस्यगायत्र्योनुशस्ताभवंत्यग्नइंद्रश्चदाशुषोदुरोणइत्याग्नेय्यायजतिनवाएताविंद्राग्नीसंतौ
व्यजयेतामाग्नेयौवाएतौसंतौव्यजयेतांतद्यदाग्नेय्यायजतिविजित्याएवसाविराट्त्रयस्त्रिंशदक्ष
राभवतित्रयस्त्रिंशद्वैदेवाअष्टौवसवएकादशरुद्राद्वादशादित्याःप्रजापतिश्चवषट्कारश्चतस्य

प्रमउ वषट्मुखे देवता अक्षरभाजः करोत्यक्षरमक्षरमेव तद्देवता अनुप्रविशंति देवपात्रेणैव
त देवता स्तृप्यंति तदाहुर्यथावाव शस्त्रमेवं याज्याग्नेयं होताज्यं शंसत्यथ कस्मादाग्नेय्याय ज
तीति यावा आग्नेन्द्री द्वाग्नी वै सा सेंद्राग्नमेतदुक्थं ग्रहे पाच तृष्णीं शंसेन चेंद्राग्नी आगतं सुतं गी
र्भिर्नभो वरेण्यं अस्य पातं धियेषिते त्यैंद्राग्नमध्वर्युर्ग्रहं गृह्णाति अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्नि
रिंद्रो ज्योतिर्भुवो ज्योतिरिंद्रः सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः स्वः सूर्य इति होता तूष्णींशंसं शंसति तद्यथैव
शस्त्रमेवं याज्या ॥ २७ ॥ होतृजपं जपति रेतस्तत्सिंचत्युपांशु जपत्युपांश्विव वै रेतसः सिक्तिः पु

रा हा वा अप्रति यद्दैकिं चोर्द्दीमाहा वाध्वस्त्वस्यैव नतरां चं चतुष्पद्यासीनमभ्याहुवते तस्मात्सतरां चो
भूत्वा चतुष्पादो रेतः सिंचेति सम्या। ॥ उ॥ पाद्भवति तस्मात्सम्यं चो भूत्वा द्विपादो रेतः सिंचंतीति पि
ता मातरिश्वेत्याह प्राणो वै पिता प्राणो मातरिश्वा प्राणो रेतो रेतस्तत्सिंचत्यच्छिद्रा पदा धा इति
रेतो वा अच्छिद्रमतो ह्यच्छिद्रः संभवत्यच्छिद्रोक्था कवयः शंसन्निति ये वा अनूचानास्ते कव
यस्त इदमच्छिद्रं रेतः प्रजनयन्तीत्येव तदाह सोमो विश्वविन्नीथानि नेषद्बृहस्पतिरुक्थाम
मदानि शंसिषदिति ब्रह्म वै बृहस्पतिः क्षत्रं सोमः स्तुतशस्त्राणि नीथानि चोक्थामदानि

चैदैवेनचैवैतद्दुह्यप्राप्रसूतौदैवेनचक्षत्रेणोक्थानिशंसत्येतौहवाअस्यसर्वस्यप्रसव
स्येशातेयदिदंकिंचतद्यदेताभ्यामप्रसूतःकरोत्यकृतंतदकृतमकरितिवैनिंदंतिकृत
मस्यकृतंभवतिनास्याकृतंकृतंभवतियएवंवेदवागायुर्विश्वायुर्विश्वमायुरित्याहुप्राणो
वाआयुःप्राणोरेतोवाग्योनिर्योनिंतदुपसंधायरेतःसिंचतिकइदंशंसिष्यतिसइदंशंसि
ष्यतीत्याहुप्रजापतिर्वैकःप्रजापतिःप्रजननयिष्यतीत्येवतदाह॥३॥आहूयतूष्णींशंसं
शंसतिरेतस्तत्सिक्तंविकरोतिसिक्तिर्वाअग्रेऽथविकृतिरूपांशुतूष्णींशंसंशंसत्युपांश्विव

वैरेतःसिक्तंतिरइवतत्षोडशीशंसंशंसतितिरइववैरेतांसिविक्रियंतेषट्पदंतत्षोडशींशंसंशंस
तिषड्विधोवैपुरुषःषडंगआत्मानमेवतत्षड्विधंषडंगंविकरोतितत्षोडशींशंसंशस्त्वापुरोचंशं
सतिरेतस्तद्धितंप्रजनयतिविरुतिर्वाअग्रेथजातिरुच्चैःपुरोरुचंशंसत्युच्चैरेवैनंतत्प्रजनय
तिद्वादशपदांपुरोरुचंशंसतिद्वादशवैमासाःसंवत्सरःसंवत्सरःप्रजापतिःसोस्यसर्वस्यप्र
जनयितासयोस्यसर्वस्यप्रजनयितासएवैनंतत्प्रजयापशुभिःप्रजनयतिप्रजात्यैप्रजायतेप्रज
यापशुभिर्यएवंवेदजातवेदस्यांपुरोरुचंशंसतिजातवेदोन्यंगांतद्राहुर्यत्तृतीयसवनमेवजा

ब्रा०द्वि०
३९

तवेदस आयतनमथ कस्माज्जातः सवने जातवेदस्यां पुरोरुचं शंसतीति प्राणो वै जातवेदाः स
हि जातानां वेद यावतां वै स जातानां वेद ते भवंति येषामु न वेद किमु ते स्युर्यो वा आज्य आत्मसं
स्कृतिं वेद तत्सुविदितं ॥ ३९ ॥ प्र वो देवायाग्नय इति शंसति प्राणो वै प्र प्राणो हीमानि सर्वाणि भू
तान्यनु प्रयंति प्राणमेव तत्संभावयति प्राणं संस्कुरुते दीदिवांसमपूर्व्यमिति शंसति मनो वै दी
दाय मनसो हि न किंचन पूर्वमस्ति मन एव तत्संभावयति मनः संस्कुरुते स नः शर्माणि वीतय
इति शंसति वाग्वै शर्म तस्माद्वाचानुवदंतमाह शर्मवदस्मा अयंसीति वाचमेव तत्संभावय

राम
३९

श्री

तिर्यंचं संस्कुरुतेउत नो ऽन्नमिष इति शंसति श्रोत्रं वा अन्नं श्रोत्रेण ह्यन्नं शृणोति श्रोत्रेन्नं
प्रतिष्ठितं श्रोत्रमेव तत्संभावयति श्रोत्रं संस्कुरुते स यंता विप्र एषामिति शंसत्यपानो वै यंतापाने
न ह्ययं यतः प्राणो न पराङ् भवत्यपानमेव तत्संभावयत्यपानं संस्कुरुत ऋता वा यस्य रोदसी इ
ति शंसति चक्षुर्वा ऋतं तस्माद्यतरो विवदमानयोराहाहमनुष्ठ्या चक्षुषादर्शमिति तस्य श्रद्दध
ति चक्षुरेव तत्संभावयति चक्षुः संस्कुरुते नू नो रास्व सहस्रवत्तोकवत्पुष्टिमद्वस्विति स
मया परिदधात्यात्मा वै समस्तः सहस्रवांस्तोकवान्पुष्टिमानात्मानमेव तत्समस्तं संभावयत्या

आ॰द्वि॰
४०

त्मानंसमस्तंसंस्कुरुतेयाज्ययायजतिप्रत्तिर्वैयाज्यापुण्यैवलक्ष्मीःपुण्यामेवतल्लक्ष्मींसं
भावयतिपुण्यांलक्ष्मींसंस्कुरुतेसएवंविद्वांश्छंदोमयोदेवतामयोब्रह्ममयोमृतमयःसंभू
यदेवताअप्येतियएवंवेदयोवैतद्वेदयथाछंदोमयोदेवतामयोब्रह्ममयोमृतमयःसंभूयदे
वताअप्येतितत्सुविदितमित्यध्यात्ममथाधिदैवतं॥४०॥षट्पदेनतुषोडशींशंसंशंसतिषड्वा
ऋतवऋतूनेवतत्कल्पयत्यृतूनप्येतिद्वादशपदांपुरोरुचंशंसतिद्वादशवैमासामासाने
वतत्कल्पयतिमासानप्येतिप्रवोदेवायाग्नयइतिशंसत्यंतरिक्षंवैप्रांतरिक्षंहीमानिसर्वा

राम
४०

पिभृतान्यनुप्रयंत्यंतरिक्षमेवतत्कल्पयत्यंतरिक्षमप्येतिदीदिवांसमपूर्व्यमितिशंसत्यसौवैदी
दाययोसौतपत्येतस्माद्धिनकिंचनपूर्वमस्त्येतमेवतत्कल्पयत्येतमप्येतिसनःशर्माणिवी
तयइतिशंसत्यग्निर्वैशर्माण्यन्नाद्यानियच्छत्यग्निमेवतत्कल्पयत्यग्निमप्येत्युतनो
ब्रह्मन्नविषइतिशंसतिचंद्रमावैब्रह्मचंद्रमसमेवतत्कल्पयतिचंद्रमसमप्येतिसयं
ताविप्रएषामितिशंसतिवायुर्वैयंतावायुनाहीदंयतमंतरिक्षंनसमृच्छतिवायुमेवत

प्रा० द्वि०
५१

त्कल्पयति वायुमप्येतृ ता वायस्य रोदसी इति शंसति द्यावापृथिवी वै रोदसी द्या
वापृथिवी एवैतत्कल्पयति द्यावापृथिवी अप्येतीन्द्नो रास्व सहस्रवतो कवत्यु
ष्टिम। द्वस्वित्युत्तमया परिदधाति संवत्सरो वै समस्तैः सहस्रवाँ स्तोकवानुष्टि
मान्संवत्सरमेवतत्समस्तैं कल्पयति संवत्सरं समस्तमप्येति याऽयया यजति वृष्टि
वै याऽद्या विद्युद्देव विद्युद्धीदं वृष्टिमन्नाद्यं संप्रयच्छति विद्युतमेव तत्कल्पय

आ०ब्रा०

४२

तिविद्यतनमप्येतिसएवंविद्वानेतन्मयोदेवतामयोभवतिभवति॥४१॥ ॥इतिदशमो
ध्यायः॥ ॥यज्ञेनवैदश॥देवावैयज्ञमैछे॥ऋषयोवैषट्॥देवावैसोमस्याछे॥श्रेल
वानव॥यज्ञेनवैदेवावैशिरोवाएतद्देवावैयदेवयज्ञएकादश॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥
इतिद्वितीयपंचिकापंचमोध्यायः समाप्तः॥ सदाशिवभट्टकाळेसूतत्र्यंबकभ
ट्टसूतबाळंभट्टस्यदंपुस्तकं॥ संवत् १८२० शके १६८५ कातिकशुद्धत्रयोदशी
॥छ॥छ॥छ॥ श्री॥ गणपतेनमः परशुरामार्पणमस्तु॥ श्रीः॥छ॥

राम

॥ द्वितीयांकचिन्ता: समाप्ता ॥

༢

आ॰ त॰
१

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ॐ अहो वयं वा एतद्यत्त्वउगं नव प्रातर्ग्रहा गृह्यंते नवभिर्बहि
ष्पवमाने स्तुवते स्तुते स्तोमे दशमं गृह्णाति हिंकार इतरासां दशमः सो सा संमा वायव्यं
शंसति तेन वायव्य उक्थ्यवानैंद्रवायवं शंसति तेनैंद्रवायव उक्थ्यवान्मैत्रावरुणं शंसति तेन
मैत्रावरुण उक्थ्यवानाश्विनं शंसति तेनाश्विन उक्थ्यवानैंद्रं शंसति तेन शुक्रामंथिना उक्थ्य
वंतौ वैश्वदेवं शंसति तेनाग्रयण उक्थ्यवान्सारस्वतं शंसति तेन सारस्वतो ग्रहोस्ति वाकु सर
स्वतीयेतु केचन वाचा ग्रहा गृह्यंते तेतस्य सर्वे ग्रहास्तोक्था उक्थिनो भवंति य एवं वेद ॥१॥ अ

राम
१

न्नाद्येवाएतेनावकंधेयस्यप्रउगंमन्यान्यादेवताप्रउगेशस्यतेन्यदन्यदुक्थंप्रउगेक्रियतेन्यदन्य
दस्यान्नाद्यंगृहेषुध्रियतेयएवंवेदैतद्धवैयजमानस्याध्यात्मतममिवोक्थंयत्प्रउगंतस्माद्देनै
तदुपेक्ष्यतममिवेत्याहुरेतेनह्येनंहोतासंस्करोतीतिवायव्यंशंसतितस्मादाहुर्वायुःप्राणः
प्राणोरेतोरेतःपुरुषस्यप्रथमंसंभवतःसंभवतीतियद्वायव्यंशंसतिप्राणमेवास्यतत्संस्करो
त्यैन्द्रवायवंशंसतियत्रवावप्राणस्तदपानोयदैन्द्रवायवंशंसतिप्राणापानावेवास्यतत्संस्करो
तिमैत्रावरुणंशंसतितस्मादाहुश्चक्षुःपुरुषस्यप्रथमंसंभवतःसंभवतीतियन्मैत्रावरुणंशंस

आ॰ त्व॰
२

तिंचक्षुरेवास्यतत्संस्करोत्याश्विनंशंसतितस्मात्कुमारेजातेसंवदंतउपवैशुश्रूषतेनिवैध्या
यतीतियदाश्विनंशंसतिश्रोत्रमेवास्यतत्संस्करोत्यैंद्रंशंसतितस्मात्कुमारंजातेसंवदंतेप्रतिधा
रयतिवैग्रीवाअथोशिरइतियदैंद्रंशंसतिवीर्यमेवास्यतत्संस्करोतिवैश्वदेवंशंसतितस्मात्कु
मारोजातःपश्चेवप्रचरतिवैश्वदेवानिह्यंगानियद्वैश्वदेवंशंसत्यंगान्येवास्यतत्संकरोतिसा
रस्वतंशंसतितस्मात्कुमारंजातंजघन्यावागाविशतिवाग्घिसरस्वतीयत्सारस्वतंशंसतिवा
चमेवास्यतत्संस्करोत्येषवैजातोजायतेसर्वाभ्यएताभ्योदेवताभ्यःसर्वेभ्यउक्थेभ्यःसर्वेभ्यश्छं

राम
२

द्रेभ्यः सर्वेभ्यः प्रउगेभ्यः सर्वेभ्यः सवनेभ्यो य एवं वेद यस्य चैवं विदुष एत छंसंति ॥२॥ प्राणापानौ
वा एत उक्थ्ये यत्प्रउगं स तद्देवताः शंसति स तद्वै शीर्षन्प्राणाः शीर्षन्नेव तत्प्राणान्दधाति किं स य
जमानस्य पापभद्रमाद्रियेतेति ह स्माह योऽस्य होता स्यादित्यत्रैवैनं यथा कामयेत तथा कुर्याद्यं का
मयेत प्राणेनैनं व्यर्द्धयानीति वायव्यमस्य लुब्धं शंसेदृचं वा पदं वातीयात्तेनैव तल्लुब्धं प्राणेनैवै
नं तद्व्यर्द्धयति यं कामयेत प्राणापानाभ्यामेनं व्यर्द्धयानीत्यैंद्रवायवमस्य लुब्धं शंसेदृचं वा पदं
वातीयात्तेनैव तल्लुब्धं प्राणापानाभ्यामेवैनं तद्व्यर्द्धयति यं कामयेत चक्षुषैनं व्यर्द्धयानीति मैत्रा

ब्रा०त०

३

वृकरूपामस्यलुब्धंशंसेदचंवापदेवातीयात्तेनैवतल्लुब्धंचक्षापैवैनंतव्ध्द्र्यतियंकामयेतओजो
जैनेव्यर्द्ध्यानीत्याश्विनमस्यलुब्धंशंसेदचंवापदेवातीयात्तेनैवेतल्लुब्धंओजेपौवेनंतव्ध्
द्र्यतियंकामयेतवीर्यपौनेव्यर्द्ध्यानीत्यैंद्रमस्यलुब्धंशंसेदचंवापदेवातीयात्तेनैवतल्लुब्धं
वीर्यपौवैनंतव्ध्द्र्यतियंकामयेतगोरेनंव्यर्द्ध्यानीतिवैश्वदेवमस्यलुब्धंशंसेदचंवापदे
वातीयात्तेनैवतल्लुब्धंगोरेवैनंतव्ध्द्र्यतियंकामयेतवाचैनंव्यर्द्ध्यानीतिसारस्वतमस्यलु
ब्धंशंसेदचंवापदेवातीयात्तेनैवतल्लुब्धंवाचैवैनंतव्ध्द्र्यतियमुकामयेतसवैरिनमंगोः सर्वे

राम

३

पाप्मनासमर्द्दयानीत्येतदेवास्ययथापूर्वंमृ[illegible]संशंसेत्सर्वैरेवैनंतदंगैःसर्वैःपाप्मनासमर्द्दय
तिसर्वैरंगैःसर्वैःपाप्मनासमृध्यतेयएवंवेद॥३॥तदाहुर्यथावावस्तोत्रमेवंशस्त्रमाग्नेयीषुसाम
गास्तुवतेवायव्ययाहोताप्रतिपद्यतेकथमस्याग्नेय्योनुशस्ताभवंतीत्येषावाएताःसर्वास्तन्वोय
देतादेवताःसयदग्निःप्रवानिवदहतितदस्यवायव्यंरूपंतदस्यतेनानुशंसत्यथयद्द्वेधमिवकृ
त्वादहतिद्वौवाइंद्रवायूतदस्यैंद्रवायवंरूपंतदस्यतेनानुशंसत्यथयदुच्चैर्दह्यतिनिचदह्यतितत्
दस्यमैत्रावरुणंरूपंतदस्यतेनानुशंसतिसयदग्निर्घोरसंस्पर्शस्तदस्यवारुणंरूपंतंयद्घोरसं

श्रा०त०
४

स्यद्रीं संतं मित्रं कृत्वोपासते तदस्य मैत्रं रूपं तदस्य तेनानुशंसत्यथ यदेनं द्वाभ्यां बाहुभ्यां द्वा
भ्यामरणीभ्यां मंथंति द्वौ वा अश्विनौ तदस्याश्विनं रूपं तदस्य तेनानुशंसत्यथ यदुच्चैर्घोषःस्त
नय[illegible]ल्ब बाकुर्वंनिव दहति यस्माद्भूतानि विजंते तदस्यैंद्रं रूपं तदस्यैनानुशंसत्यथय
देनमेकं संतं बहुधा विहरंति तदस्य वैश्वदेवं रूपं तदस्य तेनानुशंसत्यथ यत्स्फूर्जयन्वाचमि
व वदन्दहति तदस्य सारस्वतं रूपं तदस्य तेनानुशंसत्येवमु हास्य वायव्ययैव प्रतिपद्यमा
नस्य त्वचेव त्वचे नैवैताभिर्देवताभिस्त्वाग्नियमनुशं[illegible]स्तो भवति विश्वेभिः सोम्यं मध्वग्न इंद्रेण वा

रे

राम
४

युनो॥पिबा मित्रस्य धामभिरिति वैश्वदेवमुक्थं शस्त्वा वैश्वदेव्या यजति यथाभागं तद्देवताः

३ प्रीणाति॥४॥देवपात्रं वा एतद्यद्वषट्कारो यद्वषट्करोति देवपात्रेणैव तद्देवतास्तर्पयत्यनुवषट्करो

ति तद्यथादोश्वान्वा गा वा पुनरभ्याकारं तर्पयंत्येवमेवैतद्देवताः पुनरभ्याकारं तर्पयति यदनु

वषट्करोति तानिमानेवाग्नीनुपासत इत्याहुर्धिष्ण्यानथ कस्मात्पूर्वस्मिन्नेव जुह्वति पूर्वस्मिन्वष

सोम ट्कुर्वंतीति यदेव सोमस्याग्ने वीहीत्यनुवषट्करोति तेन धिष्ण्यान्प्रीणात्यसंस्थितान्सोमान्भक्षयं

तीत्याहुर्येषां नानुवषट्करोति को नु सोमस्य स्विष्टकृद्भाग इति यदेव सोमस्याग्ने वीहीत्यनुवषट्

श्री०ऌ०

७

रोति तेनैवास्मै स्विष्टं तान्त्सोमान्भक्षयति स उ एव सोमस्य स्विष्टकृद्भागो वषट्करोति ॥ ५ ॥ ऋतवो वा
एष यद्वषट्कारो यं देवतां ध्यायेद्वषट्करिष्यंस्तामग्निमेव तं वज्रमास्थापयति षडिति वषट्करो
ति षड्वा ऋतव ऋतूनेव तत्कल्पयत्यृतून्प्रतिष्ठापयत्यृतून्वै प्रतितिष्ठत इदं सर्वमनु प्रतितिष्ठ
ति यदिदं किं च प्रतितिष्ठति य एवं वेद तदु ह स्माह हिरण्यदन्वैद एतानि वा एतेन षट् प्रति
ष्ठापयति द्यौरन्तरिक्षे प्रतिष्ठितान्तरिक्षं पृथिव्यां पृथिव्यप्स्वापः सत्ये सत्यं ब्रह्मणि ब्रह्म तपसि
ता एव तत्प्रतिष्ठाः प्रतितिष्ठन्तीरिदं सर्वमनु प्रतितिष्ठति यदिदं किं च प्रतितिष्ठति य एवं वेद

राम

७

वौषळिति वषट्करोत्यसौ वाव वागृतवः षळेतमेवतदृतुष्वादधात्यृतुषु प्रतिष्ठापयति यादृगिव वै दे
वेभ्यः करोति तादृगिवास्मै देवाः कुर्वंति ॥ २ ॥ त्रयो वै वषट्कारा वज्रो धामछद्रिक्तः स यमेवोच्चैर्ब
लं वषट्करोति स वज्रस्तं तं प्रहरति द्विषते भ्रातृव्याय वधं योऽस्य स्तृत्यस्तस्मै स्तर्तवै तस्मात्स भ्रा
तृव्यवता वषट्कृत्योऽथ यः समः संततोऽनिर्हाणर्चः स धामछत्तं तं प्रजाश्च पशवश्चानूपतिष्ठं
ते तस्मात्स प्रजाकामेन पशुकामेन वषट्कृत्योऽथ येनैव षडवराध्नोति स रिक्तो रिणक्त्यात्मानं रिणा
क्ति यजमानं पापीयान्वषट्कर्ता भवति पापीयान्यस्मै वषट्करोति तस्मात्तस्याशां नेयात्किं स यजमा

८२

ब्रा० द्वि०
६८

न्स्य पापभद्रमाद्रियेतेति हस्माह योस्य होता स्यादित्यत्रैवैनं यथा कामयेत तथा कुर्याद्यं कामयेत
यथैवानीजानो भूत्तथैवेजानः स्यादिति यथैवास्य ऋचं ब्रूयात्तथैवास्य वषट्कुर्यात्सदृशमेवैनं
तत्करोति यं कामयेत पापीयान्त्स्यादित्युच्चैस्तरामस्य ऋचमुक्त्वा शनैस्तरां वषट्कुर्यात्पापी
यांसमेवैनं तत्करोति यं कामयेत श्रेयान्त्स्यादिति शनैस्तरामस्य ऋचमुक्त्वोच्चैस्तरां वषट्कु
र्याच्छ्रिय एवैनं तच्छ्रियामादधाति संततमृचा वषट्कृत्यं संतत्यै संधीयते प्रजया पशुभिर्य एवं
वेद ॥७॥ यस्यै देवतायै हविर्गृहीतं स्यात्तां ध्यायेद्वषट्करिष्यन्त्साक्षादेव तद्देवतां प्रीणाति

राम
६८

प्रत्यक्षा देवतां यजति वज्रो वै वषट्कारः स एष प्रहृतो शांतो दीदाय तस्य हैतस्य न सर्व इ
व शांतिं वेद न प्रतिष्ठां तस्माद्धाप्येतर्हि भूयानिव मृत्युस्तस्य हैषैव शांतिरेषा प्रतिष्ठा वागित्येव तस्मा
द्वषट्कृत्य वषट्कृत्य वागित्यनुमंत्रयेत स एनं शांतो न हिनस्ति वषट्कार मा मां प्रमृक्षो माहं त्वां प्रमृ
क्षं बृहता मन उपह्वये व्यानेन शरीरं प्रतिष्ठासि प्रतिष्ठां गच्छ प्रतिष्ठां मा गमयेति वषट्कारमनुमं
त्रयेत तदु ह स्माह दीर्घमेतत्स ह प्रत्नमोजः सह ओज इत्येव वषट्कारमनुमंत्रयेतौजश्च ह वै स
हश्च वषट्कारस्य प्रियतमे तन्वौ प्रियेणैवेनं तद्धाम्ना समर्द्धयति प्रियेण धाम्ना समर्द्ध्यते य ए

ब्रा॰त॰

७

वैवेद वाक्वै प्राणापानौ च वषट्कारस्त एते वषट्कृते वषट्कृते व्युत्क्रामंति ताननुमंत्रयेत वागो
जः सह ओजो मयि प्राणापानावित्यात्मन्येव तद्धोता वाचं च प्राणापानौ च प्रतिष्ठापयति सर्व्वा
युः सर्व्वायुत्वाय सर्व्वमायुरेति य एवं वेद ॥ ॥ यज्ञो वै देवेभ्य उदक्रामत्तं प्रैषैः प्रैषमैच्छं
न्यत्प्रैषैः प्रैषमैच्छंस्तत्प्रैषाणां प्रैषत्वं तं पुरोरुग्भिः प्रारोचयन्यत्पुरोरुग्भिः प्रारोचयं
स्तत्पुरोरुचां पुरोरुक्त्वं तं वेद्यामन्वविंदन्यद्वेद्यामन्वविंदंस्तद्वेदेर्वेदित्वं तं वित्तं ग्रहैर्व्यगृह्ण
त यद्वित्तं ग्रहैर्व्यगृह्णत तद्ग्रहाणां ग्रहत्वं तं वित्त्वा निविद्भिर्न्यवेदयन्यद्वित्त्वा निविद्भि

म

राम

७

न्यैवेदयैंस्तंनिविदांनिविर्त्वंमहद्धावनेष्टेघ्यम्प्यल्पंवेध्वतियतेरावावत्तयोऽर्न्योयद्वामीध्वतिंस
एवतयोःसाधीयइध्वतियउएवब्रेषान्वषट्कृयसोवषट्कृयसोवेदंसउएवतान्साध्योयोवेदंनेष्टेघ्यं
त्येतद्यत्स्वेषांस्तस्मात्स्वष्टुस्तिष्ठन्त्रेष्यतिं ॥ ॥ गर्भोवाएतउक्थ्यानांयन्निविदंस्तद्यत्पुरस्ताद्रु
क्थ्यानांप्रातःसवनेधीयंतेतस्मात्परोक्षोगर्भोधीयंतेपरांचःसंभवंतियन्मध्यतोमध्यंदिनेधी
यंतेतस्मान्मध्येगर्भोधृतोयदंततस्तृतीयसवनेधीयंतेतस्मादमुतोऽर्वांचोगर्भाःप्रजायंतेप्रजा
भि त्यैप्रजायतेप्रजयापशुभिर्यएवंवेदयेशावाएतउक्थ्यानांयन्निविदंस्तद्यत्पुरस्तादुक्थ्यानांप्रातः

श्री॰ट॰

८

सवनेधीयंतेयथैवप्रवयणतःपेशःकुर्यात्तादृक्तद्यन्मध्यंदिनेधीयंतेयथैवमध्यतःपे
शःकुर्यात्तादृक्तद्यद्ततस्तृतीयसवनेधीयंतेयथैवावप्रज्ञनतःपेशःकुर्यात्तादृक्तत्सवैता
यमानस्यपेशसाशोभतेयएवंवेद॥१०॥सौर्यावाएतादेवतायन्निविदस्तद्यत्पुरस्तादुक्थानां
प्रातःसवनेधीयंतेमध्यतोमध्यंदिनेततस्तृतीयसवनआदित्यस्यैवतद्व्रतमनुपर्यावर्त्तंतेप
च्छोवैदेवायज्ञंसमभरंस्तस्मात्पच्छोनिविदःशस्यंतेयद्वैतद्देवायज्ञंसमभरंस्तस्मादभ्वःसम
भवत्तस्मादाहुरभ्वंनिविदांशंसेद्दद्यादितितदुखलुवरमेवददातिननिविदःपदमतीयाद्य

राम

८

न्निविदः पदमतीयाद्यज्ञस्य तच्छिद्रं कुर्याद्यज्ञस्य वै छिद्रं स्रवद्यजमानोनुपापीयान्भवति
तस्मान्ननिविदः पदमतीयान्ननिविदः पदे विपरिहरेद्यन्निविदः पदे विपरिहरेन्मोहयेद्य
ज्ञं मुग्धो यजमानः स्यात्तस्मान्न निविदः पदे विपरिहरेन्न निविदः पदे समस्येद्यन्निविदः प
दे समस्येद्यज्ञस्य तदायुः संहरेत्प्रमायुको यजमानः स्यात्तस्मान्ननिविदः पदे समस्येत्प्रेद
ब्रह्म प्रेदं क्षत्रमित्येते एव समस्येद्ब्रह्मक्ष[illegible]त्रयोः संश्रित्यै तस्माद्ब्रह्म च क्षत्रं च संश्रिते न त्वे
व चतुर्थं चमतिमन्येत निविद्धानेमकैकं वै निविदः पदमृचं स्तंभ प्रतितस्मान्नात्र चं न च

श्रौ॰त॰

९

तुर्जे चं मतिमन्येत निर्विज्ञाने निर्विदा हे वस्तोत्र मतिरा सं भवेत्ये कोपरिशिष्टः तृतीयसवने
निर्विदं दध्याद्येद्धपरिशिष्टं दध्यात्स्व जननं तदुपहन्यादेभ्येस्तत्त्व जात्य द्वेपेत स्मादेकाम
व परिशिष्टं तृतीयसवने निर्विदं दध्यान्न स्तोकेन निर्विदमतिपद्येत येन स्तोकेन निर्वि
मतिपद्येत न तत्स्तुनरूपनिवर्त्तेत वा स्तुहमेव तेद न्य तेदेवते न छंदसं स्तो मा हस्यतानि
न्निविदं दध्यान्मा प्रगामपथो वयमिति पुरस्तात्सूक्तस्य शंसति पृथो वा एष प्रेति यो यज्ञे
मुह्यति मा यज्ञादिंद्र सोमिन इति यज्ञादेवतन्न प्रच्यवते मां नस्तु न्नो अरातय इत्यरातीय

राम

९

तएवतद्रूपहेतिंयोयज्ञस्यप्रसाधनंस्तोतुर्दैवेष्वाततः।तमाहुस्तन्नवीमहीतिप्रजावैतंतुःप्रजा
मेवास्माएतत्संतनोतिमनोन्वाहुवामहेनाराशंसेनसोमेनेतिमनसावैयज्ञस्तायतेमनसाक्रि
यतेसैवतत्रप्रायश्चित्तिःप्रायश्चित्तिः॥११॥ ॥इतिप्रथमोध्यायः॥ ॥देवविशःकल्पयि
तव्याइत्याहुश्छंदश्छंदसिप्रतिष्ठाप्यमितिशोंसावोमित्याहूयतेप्रातःसवनेत्र्यक्षरेणशंसा
मोदैवोमित्यध्वर्युःप्रतिगृणातिपंचाक्षरेणतद्र्यक्षरंसंपद्यतेष्टाक्षरावैगायत्रीगायत्रीमेव
तत्पुरस्तात्प्रातःसवनेचीक्लृपतामुक्थ्यंवाचीत्याहशंस्ताचतुरक्षरमोमुक्थ्यशाइत्यध्वर्युरत्र

तुरक्षरं तद्दशाक्षरं संपद्यते दशाक्षरा वै गायत्री गायत्रीमेवैतदुभयतः प्रातःसवने चीक्लृपतं मध्य
ये शंसावोमित्याहूयते मध्यंदिने षळक्षरेण शंसामो दैवोमित्यध्वर्युः प्रतिगृणाति पंचाक्षरे
णैतदेकादशाक्षरं संपद्यत एकादशाक्षरा वै त्रिष्टुप् त्रिष्टुभमेवैतत्पुरस्तान्मध्यंदिने चीक्लृप
तमुक्थं वाचीन्द्रायेत्याह शस्त्वा सप्ताक्षरमोमुक्थशा इत्यध्वर्युश्चतुरक्षरं तदेकादशाक्षरं सं
पद्यत एकादशाक्षरा वै त्रिष्टुप् त्रिष्टुभमेवैतदुभयतो मध्यंदिने चीक्लृपतं मध्यये शोशोंसावो
मित्याहूयते तृतीय[illegible]वने सप्ताक्षरेण शंसामो दैवोमित्यध्वर्युः प्रतिगृणाति पंचाक्षरेणैतद्द्वाद

शाक्षरं संपद्यते द्वादशाक्षरा वै जगती जगतीमेवैतत्पुरस्तात्तृतीयसवने चीक्लृपतामुक्थं वा

चीन्द्राय देवेभ्य इत्याह शस्त्वैकादशाक्षरमोमित्यध्वर्युरेकाक्षरं तद्द्वादशाक्षरं संपद्यते द्वाद

शाक्षरा वै जगती जगतीमेवैतदुभयतस्तृतीयसवने चीक्लृपतां तदेतदृषिः पश्यन्नभ्यनूवा

चेयद्गायत्रे अधि गायत्रमाहितं त्रैष्टुभाद्वा त्रैष्टुभं निरतक्षत यद्वा जगज्जगत्याहितं पदं य इ

त्तद्विदुस्ते अमृतत्वमानशुरिति तद्धैतच्छंदश्छंदसि प्रतिष्ठापयति कल्पयति देवविशो य ए

वं वेद ॥१२॥ प्रजापतिर्वै यज्ञं छंदांसि देवेभ्यो भागधेयानि व्यभजत्स गायत्रीमेवाग्नये वसुभ्यः

ओ॰त॰ प्रातःसवनेभजंत्रिष्टुभमिंद्रायमरुद्भ्योमध्यंदिनेजगतींविश्वेभ्योदेवेभ्यआदित्येभ्यस्तृतीयस
११ वनेथास्ययत्स्वंछंदआसीदनुष्टुभंतामुदंतमच्छावाकीयामभिसेनमब्रवीदनुष्टुप्त्व
न्वेवदेवानांपापिष्ठासियस्यातेहंस्वंछंदोसितामोदंतमच्छावाकीयामभीतितदजा
नोत्सस्वंसोममाहरत्सस्वेसोमेग्रंमुखमभिपर्याहरदनुष्टुभंतस्मादनुष्टुब्वाग्रियामुख्या
युज्यतेसर्वेषांसवनानामग्रियोमुख्योभवतिश्रेष्ठतामश्नुतेयएवंवेदस्वेवैसतस्सोमेकल्प
यंतस्माद्यत्रक्वचयजमानवशोभवतिकल्पतएवयज्ञोपितस्यैजनतायैकल्पतेयत्रैवंवि

राम
११

द्वान्यजमानो वशी यजते ॥ १२ ॥ अग्निर्वै देवानां होतासीत्तं मृत्युर्बहिष्पवमाने सीदत्सोनु
ष्टुभाज्ये प्रत्यपद्यत मृत्युमेव तत्स्पर्य कामं तमाज्ये सीदत्स प्रउगेण प्रत्यपद्यत मृत्युमेव तत्स्पर्य
कामं तं माध्यंदिने पवमाने सीदत्सोनुष्टुभा मरुत्वतीये प्रत्यपद्यत मृत्युमेव तत्स्पर्य कामं तं मा
ध्यंदिने बृहतीषु नाशक्नोत्सर्तुं प्राणा वै बृहत्यः प्राणानेव तन्नाशक्नोद्व्यवैतुं तस्मान्मा
ध्यंदिने होता बृहतीषु स्तोत्रीयेण प्रतिपद्यते प्राणा वै बृहत्यः प्राणानेव तदभि प्रतिपद्यते तृती तं
य पवमाने सीदत्सोनुष्टुभा वैश्वदेवं प्रत्यपद्यत मृत्युमेव तत्स्पर्य कामं तं यज्ञायज्ञीये सीदत्स

वैश्वानरीयेणाग्निमारुतं प्रतिपद्यतेमृत्युमेवतत्सर्वंकामहृज्ञोवैवैश्वानरीयं प्रतिष्ठायज्ञा
यज्ञीयं वज्रेणैव तत्प्रतिष्ठायामृत्युं नुदते स सर्वान्पाशान्सर्वान्स्थाणून्मृत्योरतिमुच्यते स्व
स्त्येवोदमुच्यतेस्वस्त्येव होतोन्मुच्यते सर्वायुः सर्वायुत्वाय सर्वमायुरेति य एवं वेद ॥१६॥ इं
द्रो वै वृत्रं हत्वा नास्तृषीति मन्यमानः पराः परावतोगच्छत्स परमामेव परावतमगच्छदनु
ष्टुब्वै परमा परावद्वाग्वा अनुष्टुप्स वाचं प्रविश्याशयत्तं सर्वाणि भूतानि विभज्यान्वैच्छंस्तं
पूर्वेद्युः पितरोविंदन्नुत्तरमहर्देवास्तस्मात्पूर्वेद्युः पितृभ्यः क्रियते उत्तरमहर्देवान्यजंते

नेद्वेनमभिष्ठुयामावैवेतथावावनआविष्ठमागमिष्यतीतितथेतितेभ्यष्ठुर्वंस्तआत्वारथं
यथोतयइत्येवैनमावर्तयन्निंद्रंवसोसुतमंधइत्येवैभ्यःसुतकीर्त्यामाविरभवदिंद्रनेदी
यएदिहीत्येवैनंमध्यंप्रापादयंतोगतेंद्रायज्ञेनयजतेसेंद्रायज्ञेनराध्नोतियएवंवेद
॥१५॥ इंद्रंवैवृत्रंजघ्निवांसंनास्तृतेतिमन्यमानाःसर्वादेवताअजहुस्तंमरुतएवस्वाप
योनाजहुःप्राणावैमरुतःस्वापयःप्राणाहैवैनंतन्नाजहुस्तस्मादेषोच्युतःस्वापिमान्प्र
गाथःशस्यतआस्वापेस्वापिभिरित्यपिहास्यैंद्रमेवातदूर्ध्वंछंदःशस्यतेतद्धसर्वंमरु

त्तृतीयं भवत्येष चेदच्युतः स्यादिमान्प्रगाथः शस्यत आ त्वोप त्वापिभिरिति॥१६॥ ब्राह्म
णस्पत्यं प्रगाथं शंसति बृहस्पतिपुरोहिता वै देवा अजयन्त्स्वर्गं लोकं व्यस्मिंल्लोके जय
न्त तथैवैतद्यजमानो बृहस्पतिपुरोहित एव जयति स्वर्गं लोकं व्यस्मिंल्लोके जयते तौ वा
एतौ प्रगाथावस्तुतौ सन्तौ पुनरादायं शस्येते तदाहुर्यन्न किंचनास्तुतं सत्पुनरादायं श
स्यतेऽथ कस्मादेतौ प्रगाथावस्तुतौ सन्तौ पुनरादायं शस्येत इति पवमानोक्थं वा एतद्यन्म
रुत्वतीयं षट्सु वा अत्र गायत्रीषु स्तुवते षट्सु बृहतीषु तिसृषु त्रिष्टुप्सु स वा एष त्रिधे

दाः पंचदशो माध्यंदिनः पवमानस्तदाहुः कथं त एष त्रिष्टुंदाः पंचदशो माध्यंदिनः
पवमानोनुशस्तो भवतीति य एवागायत्र्याउत्तरे प्रतिपदो यो गायत्रोनुचरस्ताभिरेवास्य
गायत्र्योनुशस्ता भवंत्येताभ्यामेवास्य प्रगाथाभ्यां बृहत्योनुशस्ता भवंति ता उ वा एताः सुबृ
हती पु सामगा रौरवे रैयौधाजयाभ्यां पुनरादायं स्तुवते तस्मादेतौ प्रगाथा वस्तुतौ संतौ पुन
रादायं शंस्येते तत्छंदस्त्रिपात्सोजमन्वेतीति य एव त्रिष्टुभो धाय्याय त्रैष्टुभं निविद्धानं ताभिरेवा
स्य त्रिष्टुभोनुशस्ता भवंत्येवमु हास्यैष त्रिष्टुंदाः पंचदशो माध्यंदिनः पवमानोनुशस्तो

श्रा०ब्रा०

१४

भवति य एवं वेद ॥१७॥ धाय्याः शंसति धाय्याभिर्वै प्रजापतिरिमांल्लोकानधयद्यं यं काम

मकामयत तथैवैतद्यजमानो धाय्याभिरेवेमांल्लोकान्धयति यं यं कामं कामयते य एवं वे

द यदेव धाय्या ३ ॥ यज्ञो वै देवायज्ञस्यच्छिद्रं निरजानंस्तद्धाय्याभिरपिदधुस्तद्धाय्या

नां धाय्यात्वमच्छिद्रेण हास्य यज्ञेनेष्टं भवति य एवं वेद यद्देव धाय्या ३ ॥ स्थूम हैतद्यज्ञ

स्य यद्धाय्यास्तद्यथा सूच्या वासः संदधात्येवमेवैताभिर्यज्ञस्य छिद्रं संदधाति य

एवं वेद यद्देव धाय्या ३ ॥ तान्युवा एतान्युपसदामेवोक्थानि यद्धाय्या अग्निर्नेतेत्याग्ने

राम

१४

यो प्रथमो पसक्तस्या एतदुक्थं लंसो मरुतुभिरिति सौम्या द्वितीयो पसक्तस्या एतदुक्थं पिन्वंत्य
पइति वै छवीत्तृतीयो पसक्तस्या एतदुक्थं यावंतेह वै सौम्यनाध्वरेने घ्नाल्लोके यजेतितमत
एकैक यो पसद्रांजयतियएवंवेद मध्ये वंविद्वांद्राप्याःशंसतितद्धै कआडस्तान्वोमहइतिशं
सेदेतोवावर्वयंभरतेषुशंस्यमानामभिव्यजानीमइतिवदंतेस्तत्तन्नाहत्सयदेतोशंसेदीश्वरः
पर्जन्यो वर्षोः पिन्वंत्यपइत्येवशंसेद्वृष्टिवनिपदंमरुतइतिमारुतमत्यन्नमिदं विनयतीति
विनीतवद्यद्विनीतवत्तद्विक्रांतवद्यद्विक्रांतवत्तद्वै छंदवाजिनमितीदो वै वाजीतस्यावाएतस्यो

६ वर्षे

चत्वारिपदानिवृष्टिर्वैनिमारुतंवैश्वदेवमैंद्रंसावाएषात्तृतीयसवनभाजनासतीमध्यंदिनेश
स्यतेतस्माद्धीदंभरतानांपशवःसायंगोष्ठाःसंतोमध्यंदिनेसंगविनीमायंतिसोजगतीजागता
हिपशवआत्मायजमानस्यमध्यंदिनस्तद्यजमानेपशून्दधाति॥१८॥नामरुत्वतीयंप्रगाथं
शंसतिपशवोवैमरुतःपशवःप्रगाथःपशूनामवरुध्यैजनिष्ठाउग्रःसहसेतुरायेतिसूक्तं
शंसतितद्वाएतद्यजमानजननमेवसूक्तंयजमानंहवाएतेनयज्ञाद्देवयोन्यैप्रजनयति
तत्संजयंभवतिसंचजयतिविचजयतएतद्गौरिवीतंगौरिवीतिर्हवैशाक्त्योनेदिष्ठंस्वर्गस्यलो

कस्यागछैत्स एतत्सूक्तमपश्यत्तेन स्वर्गं लोकमयन्नेवैवैतद्यजमान एतेन सूक्तेन स्वर्गं
लोकं जयति तस्याद्वौः शस्त्वाद्वौः परिशिष्य मध्ये निविदं दधाति स्वर्गस्य हैष लोकस्य रोहो
यंति वित्स्वर्गस्य हैतं लोकस्याक्रमणं यंनिवित्तामाक्रममाणा एवं शंसेदुपैव यजमानं निगृह्णी
तयोऽस्य प्रियस्यादिति नु स्वर्गकामस्याथाभिचरतो यः कामयेत क्षत्रेणा विशं हन्यामिति त्रि
स्ताहिं निविदा सूक्तं विशंसे क्षत्रं वै निविद्विट्सूक्तं क्षत्रेणैवतद्विशं हंति यः कामयेत विशा क्षत्रं
हन्यामिति त्रिस्ताहिं सूक्तेन निविदं विशंसे क्षत्रं वै निविद्विट्सूक्तं विशैवतत्क्षत्रं हंति यउ का

ब्रा॰त॰

९६

६२

मयेतौभयतएनंविशःपर्यवृक्षिन्नदानीयुभयतस्तर्हिनिविदं व्याहूयीतौभयतएवैनंतद्विशःप
र्यवृक्षिन्नतीतिन्वभिचरतएतत्तथातेवस्वर्गकामस्यवयःसुपर्णाउपसेदुरिंद्रमित्युत्तमया
परिदधातिप्रियमेधाऋषयोनाधमानाः॥अपध्वांतमूर्णुहीतियेनतमसाप्रावृतोमन्येततन्म
नसापगच्छेदपहैवास्मात्तल्लुप्यते पूर्द्धिचक्षुरितिचक्षुषीमरीमृज्येतजरसंहचक्षुष्मान्भ
वतियएवंवेदमुमुग्ध्यस्मान्निधयेवबद्धानितिपाशावैनिधामुमुग्ध्यस्मान्पाशादिवब
द्धानित्येवतदाह॥१९॥इंद्रोवैवृत्रंहनिष्यन्सर्वादेवताअब्रवीदनुमोपतिष्ठध्वमुपमाहूय

राम

९६

ध्वमितितथेतितंहनिष्यंतआद्रवन्त्सोवेन्मांवैहनिष्यंतआद्रवंतिहंतेमान्भीषयाइतितानभिप्रा
श्वसीत्तस्यश्वसथादीषमाणाविश्वेदेवाअद्रवन्मरुतोहैनंनाजहुःप्रहरभगवोजहिवीरयस्वेत्ये
वैनमेतेवाचंवदंतउपातिष्ठंततदेतदृषिःपश्यन्नभ्यनूवाचवृत्रस्यत्वाश्वसथादीषमाणाविश्वेदेवाअ
जहुर्येसखायःमरुद्भिरिंद्रसख्यंतेअस्त्वथेमाविश्वाःपृतनाजयासीतिसोवेदिमेवैकिलमेसचि
वाइमेमाकामयंतहंतेमानस्मिन्नुक्थआभजाइतितानेतस्मिन्नुक्थआभजदथहैतेतर्ह्युभेएवनि
ष्केवल्येउक्थेआसतुर्मरुत्वतीयंग्रहंगृह्णातिमरुत्वतीयंप्रगाथंशंसतिमरुत्वतीयंसूक्तंशंसतिमरु

श्रो॰त॰
१६

त्वतीयान्निविदं दधाति मरुत्वतां साभक्तिर्मरुत्वतीयमुक्थं शस्त्वा मरुत्वतीयया यजति यथाभागं तद्देवताः
प्रीणाति ये त्वाहिहत्ये मघवन्नवर्द्धन्ये शांबरे हरिवो ये गविष्टौ ये त्वा नूनमनुमदंति विप्राः पिबें
द्र सोमं सगणो मरुद्भिरिति यजति यत्रैवैभिर्व्यजयत तत्रैवैभिर्वीर्यमकरोत्तद्देवैतत्समनुवेद्यं द्वैधेना
न्नसोमपीथान्करोति ॥ २० ॥ इंद्रो वै वृत्रं हत्वा सर्वा विजितीर्विजित्याब्रवीत्प्रजापतिमहमेतदसा
नि यत्त्वमहं महानसानीति स प्रजापतिरब्रवीदथ कोहमिति यदेवैतदवोच इत्यब्रवीत्ततो वै को ना
म प्रजापतिरभवत्को वै नाम प्रजापतिर्यन्महानिंद्रोभवत्तन्महेंद्रस्य महेंद्रत्वं स महान्भूत्वा देवता

रामः
१६

अब्रवीदुद्गारं म उद्गायेति यथा पेतर्ही ध्वति यो वै भवति यः श्रेष्ठतामश्नुते स महान्भवतीति ते देवा
अब्रुवन्न्त्वयमेव नूष्ठ्यं नो भविष्यतीति स एते माहेंद्रे ग्रहमङ्क्त माध्यंदिने सवनानां निष्केवल्ये
मुख्यानां त्रिष्टुभं ध्वंद्रसां एष्ठं साम्नां तमस्मा उद्गारमुदहरन्त्सुदस्मा उद्गारं हरंतीति य एवं वेद ते देवा
अब्रुवंत्सर्वं वा अवोचथा अपि नो त्रास्त्विति स नेत्यब्रवीत्कथं वो पि स्यादिति तमब्रुवन्नपे व नो स्तु
म घ्नं वन्निति तानीक्षते वा ॥ २१॥ ते देवा अब्रुवन्निंद्रं वा इंद्रस्य प्रिया जाया वावाता प्रासहा नामास्या
मेवे च्छामहा इति तथेति तस्यामैच्छंत सेनानब्रवीत्प्रातर्वः प्रतिवक्तास्मीति तस्मात्स्त्रियः प्रत्यावि

श्री०ऐ०

१८

ध्वंते तस्मा उ हस्यानुरात्रं पत्ना विधत्ते तां प्रातरुपायन्सि तदेव प्रत्यपद्यत यद्वावान पुरुतमं पुराषाळा
वृत्रहेंद्रो नामान्यप्राः अचेति प्रासहस्पतिस्तुविष्मानितींद्रो वै प्रासहस्पतिस्तुविष्मान्यदीमु
श्मसि कर्तवे करत्तदिति यदेवैतद्वोचाम करत्तदित्येवैनांस्तदब्रवीत्तदेवा अब्रुवन्नप्यस्या इ
हास्तु या नोस्मिन्नवै कमविददिति तथेति तस्या अप्यत्रा कुर्वंस्तस्मादेषात्रापि शंस्यते यद्वावान
पुरुतमं पुराषाळिति सेना वा इंद्रस्य प्रिया जाया वावाता प्रासहा नाम को नाम प्रजापतिः श्वसुर
स्तद्यास्य कामे सेना जयेत्तस्या अर्द्धात्तिष्ठंस्तृणमुभयतः परिछिद्येतरां सेनामभ्यस्येत्प्रासहे

राम

१८

कस्त्वा पश्यतीति तद्यथैवादः स्नुषा श्वशुराल्लज्जमाना निलीयमानैत्येवमेवास्मात्सेनाभज्यमा
नानिलीयमानैति यत्रैवं द्वौ स्तृपामुभयतः परिछिद्येतरां सेनामभ्येष्यति प्रासहे कस्त्वा पश्य
तीति तान्निदूउवाचाभिपिबोजास्त्विति ते देवा अब्रुवन्विराड्वाऽस्यास्तुतिन्निह्वेवन्ध्यस्यैया त्रयस्त्रिं
शदक्षरा त्रयस्त्रिंशद्वै देवा अष्टौ वसव एकादश रुद्रा द्वादशादित्याः प्रजापतिश्च वषट्कारश्च
देवता अक्षरभाजः करोत्यक्षरमक्षरमेव तद्देवता अनुप्रविबन्ति देवपात्रेणैव तद्देवतास्तृप्यं
ति यं कामयेतानायतनवान्स्यादित्यविराजास्य यजेद्गायत्र्या वा त्रिष्टुभा वान्येन वा छन्दसा वषट्

ब्रा०त०
१९

द्वयीद्वनायतनवंतमेवैनंतत्करोतियंकामयेतायतनवान्त्स्यादितिविराजास्ययज्ञेतिवासोमदिं
दुमंदलुत्वैत्येतयायतनवंतमेवैनंतत्करोति॥२२॥ऋचंवाइदमग्रेसामचासीत्सैवनामऋगा
सीदमोनामसामसावाऋक्सामोपावदन्मिथुनंसंभवावप्रजात्याइतिनेत्यब्रवीत्सामज्याया
न्वाअतोममममहिमेतितेद्वेभूत्वोपावदतांतेनप्रतिचनसमवदततास्तिस्रोभूत्वोपावदंस्ताति
स्रभिःसमभवद्यत्तिसृभिःसमभवत्तस्मात्तिसृभिस्तुवंतितिसृभिरुद्गायंतितिसृभिर्हिसा
मसंमितंतस्मादेकस्यबह्व्योजायाभवंतिनैकस्यैबहवःसहपतयोयद्वैतत्साचामश्चसमभव

राम
११

तोंनत्सामाभवत्तत्साम्नः सामत्वं सामन्यभवति य एवं वेद यो वै भवति यः श्रेष्ठतामश्नुते स सा
सामन्यभवत्यसामन्य इति हि निंदंति ते वै पंचान्यद्भूत्वा पंचान्यद्भूत्वाकल्पेतामाहावश्च
हिंकारश्च प्रस्तावश्च प्रथमा च ऋगुद्गीथश्च मध्यमा च प्रतिहारश्चोत्तमा च निधनं च वषट् ५
कारश्च ते यत्पंचान्यद्भूत्वा पंचान्यद्भूत्वाकल्पेतां तस्मादाहुः पांक्तो यज्ञः पांक्ताः पशव इति य
दु विराजं दशिनीमभिसमपद्येतां तस्मादाहुर्विराजि यज्ञो दशिन्यां प्रतिष्ठित इत्यात्मा वै स्तो
त्रियः प्रजानुरूपः पत्नी धाय्या पशवः प्रगाथो गृहाः सूक्तं स वा अस्मिंश्च लोकेमुष्मिंश्च

ब्रा॰ट॰

२०

प्रजया च पशुभिश्च गृहेषु वसति य एवं वेद ॥२३॥ स्तोत्रियं शंसत्यात्मा वै स्तोत्रियः स मध्यम
या वाचा शंसत्यात्मानमेव तत्संस्कुरुतेऽनुरूपं शंसति प्रजा वा अनुरूपः स उच्चैस्तरामि
वानुरूपः शंस्तव्यः प्रजामेव तच्छ्रेयसीमात्मनः कुरुते धाय्यां शंसति पत्नी वै धाय्या
सा नीचैस्तरामिव धाय्या शंस्तव्याऽप्रतिवादिनी हास्य गृहेषु पत्नी भवति यत्रैवं विद्वान्नी
चैस्तरां धाय्यां शंसति प्रगाथं शंसति स स्वरवत्या वाचा शंस्तव्यः पशवो वै स्वरः पशवः
प्रगाथः पशूनामवरुध्या इंद्रस्य नु वीर्याणि प्र वोचमिति सूक्तं शंसति तद्वा एतत्प्रियमिं

राम

२०

इंद्रस्य सूक्तं निष्केवल्यं हैरण्यस्तूपमेतन्न्वेव एतेन सूक्तेन हिरण्यस्तूप आंगिरस इंद्रस्य प्रियं धामोपा
गच्छत्स परमं लोकमजयदुपेंद्रस्य प्रियं धाम गच्छति जयति परमं लोकं य एवं वेद गृहा वै प्र
तिष्ठा सूक्तं तत्प्रतिष्ठिततमया वाचा शंस्तव्यं तस्माद्यद्यपि दूर इव पशूँल्लभते गृहानेवैना
नाजिगमिषति गृहा हि पशूनां प्रतिष्ठा प्रतिष्ठा ॥ २४ ॥ ॥ इति द्वितीयोऽध्यायः ॥ ६ ॥ सो
मो वै राजामुष्मिंल्लोक आसीत्तं देवाश्च ऋषयश्चाभ्यध्यायन्कथमयमस्मान्सोमो राजागच्छे
दिति ते ब्रुवंश्छंदांसि यूयं न इमं सोमं राजानमाहरतेति तथेति ते सुपर्णा भूत्वोदपतंस्ते

श्री०ठ०

२१

यत्सुपर्णी भूत्वोदपतत्तत्सौपर्णमित्याख्यानविद आचक्षते छंदांसि वै तत्सोमं राजा
नमच्छाचरंस्तानि ह तर्हि चतुरक्षराणि चतुरक्षराण्येव छंदांस्यासन्त्सा जगती चतुर
क्षरा प्रथमोदपतत्सा पतित्वार्द्धमध्वनो गत्वाश्राम्यत्सा परास्य त्रीण्यक्षराण्येकाक्षरा
भूत्वा दीक्षां च तपश्च हरंती पुनरभ्यवापतत्तस्मात्तस्य वित्ता दीक्षा वित्तं तपो यस्य पशवः सं
ति जागता हि पशवो जगती हि तानाहरदथ त्रिष्टुबुदपतत्सा पतित्वा भूयोर्द्धादध्वनो गत्वा
श्राम्यत्सा परास्यैकमक्षरं त्र्यक्षरा भूत्वा दक्षिणा हरंती पुनरभ्यवापतत्तस्मान्मध्यंदिने दक्षि

राम

२१

पानीयं ते त्रिष्टुभो लोके त्रिष्टुभि ता आहरन्॥२५॥ ते देवा अब्रुवन्गायत्रीं त्वं न इमं सोमं राजान

मा हरेति सा तथेत्यब्रवीत्तां वै मा सर्वेण स्वस्त्ययनेनानुमन्त्रयध्वमिति तथेति सोदपतत्तां देवाः सर्वे

ण स्वस्त्ययनेनान्वमन्त्रयन्त प्रेति चेति चेत्येतद्वै सर्वं स्वस्त्ययनं यत्प्रेति चेति चेति तद्योस्य प्रिय

स्यात्तमेतेनानुमन्त्रयेत प्रेति चेति चेति स्वस्त्येव गच्छति स्वस्ति पुनरागच्छति सा पतित्वा सोमपा

ल्लानभीषयित्वा पद्भ्यां च मुखेन च सोमं राजानं समगृभ्णाद्यानि चेतरे छन्दसी अक्षराण्यन्व

हितानि तानि चोपसमगृभ्णात्तस्या अनुविसृज्य कृशानुः सोमपालः सव्यस्य पदो नखमच्छि

श्रा०त०

२२

देवेभ्युत्क्रान्त्यकोभवत्तस्मात्सनस्वमिवयद्दशमस्रवत्सावशाभवत्तस्मात्साहविरिक्षीथ्ययःशल्यो
यद्दन्तीकमासीत्ससर्पोनिर्दंश्यभवत्सहसःस्वजोयानिपर्णानितेमंथावलायानिस्नावानिते
गंडूपदायतेजनंसोधाहिःसोसातपेषुरभवत्॥२६॥सायद्दक्षिणेनपदासमगृभ्णात्तत्प्रा
तःसवनमभवत्तद्गायत्रीस्वमायतनमकुरुततस्मात्तत्समृद्धतमंमन्यंतेसर्वेषांसवनानाम
ग्रियोमुख्योभवतिश्रेष्ठतामश्नुतेयएवंवेदाथयत्सव्येनपदासमगृभ्णात्तन्माध्यंदिनंसव
नमभवत्तद्धिस्रंसततद्विस्रस्तंनान्वाप्नोत्पूर्वेसवनेतेदेवाःप्राजिज्ञासंततस्मिंस्त्रिष्टु

राम

२२

भं छंदसामदधुरिंद्रं देवतानां तेन तत्समावद्वीर्यमभवत्सर्वेण सवनेनोभाभ्यां सवनाभ्यां समावद्वीर्या
भ्यां समावज्जामीभ्यां राध्नोति य एवं वेदाथ यन्मुखेन समगृभ्णात्तेन तृतीयसवनमभवत्तस्य पतेती
रुसमधयंस्तद्धीतरसं नान्वाप्नोत्सर्वैः सवनैस्ते देवाः प्राजिज्ञासंत तत्पशुष्वपश्यंस्तद्यदाशिरमवनंत्या
प्येनेपशुनाचरंति तेन तत्समावद्वीर्यमभवत्सर्वाभ्यां सवनाभ्यां सर्वैः सवनैः समावद्वीर्यैः समा
वज्जामिभी राध्नोति य एवं वेद ॥ २७ ॥ ते वा इमे इतरे छंदसी गायत्रीमभ्यवदेतां वित्तं मावक्षराण्यु
नुपर्यागुरिति नेत्यब्रवीद्गायत्री यथावित्तमेव न इति ते देवेषु प्रश्नमेतां ते देवा अब्रुवन्यथावित्त

श्रौ०त०

॥२३॥

मेववदितितस्माद्धापेतर्हिवित्यंव्याहुर्यथावित्तमेवनइतिततोवाअष्टाक्षरागायत्र्यभवत्र्यक्षरात्रि
ष्टुबेकाक्षराजगतीसाष्टाक्षरागायत्रीप्रातःसवनमुदयछन्नाशक्नोत्त्रिष्टुप्त्र्यक्षरामाध्यंदिनं
सवनमुद्यंतुंतांगायत्र्यब्रवीदायान्यपिमेत्रास्त्वितिसातथेत्यब्रवीत्त्रिष्टुप्सावैमेतेरष्टाभिरक्ष
रैरुपसंधेहीतितथेतितामुपसमदधादेतद्वैतद्गायत्र्यैमध्यंदिनेयन्मैरुत्वतीयस्योत्तरेप्रतिप
दौयश्चानुचरःसैकादशाक्षराभूत्वामाध्यंदिनंसवनमुदयछन्नाशक्नोज्जगत्येकाक्षरातृती
यसवनमुद्यंतुंतांगायत्र्यब्रवीदायान्यपिमेत्रास्त्वितिसातथेत्यब्रवीज्जगतीतांवैमेतैरेका

राम॥

२३॥

दशभिरक्षरैरुपसेधेहीतितथेतितामुपसमदधादेतद्वैतज्जागत्यैस्तृतीयसवनेयद्वैश्वदेवस्यो
त्तरेप्रतिपदेषआनुचरःसाद्वादशाक्षरात्त्वात्तृतीयसवनमुदयच्छत्ततोवाअष्टाक्षरागायत्र्य
भवदेकादशाक्षरात्रिष्टुब्द्वादशाक्षराजगतीसर्वैश्छंदोभिःसमाह्येवैःसमावज्जामिभिरा
भ्नोतियएवंवेदैकंवैसत्त्रेधाभवत्तस्मादुरदेतव्यमेवंविदुषउत्येकंहिसत्त्रेधाभवत्॥
न्यु ॥२॥तेदेवाअब्रुवन्नादित्यांयुष्माभिरिदंसवनमुद्यच्छामेतितथेतितस्मादादित्यारंभणो
त्तृतीयसवनमादित्यग्रहःपुरस्तात्तस्ययजत्यादित्यासोअदितिर्मादयंतामितिमद्वत्याकप

ब्रा०ऐ०
॥२४॥

समृद्धयामद्वै तृतीयसवनस्य रूपेनानुवषट्करोति न भक्षयति संस्था वा एषा यदनुवष
ट्कारः संस्था भक्षः प्राणा आदित्या नेत्प्राणान्संस्थापयानीति तत आदित्या अब्रुवन्त्सविता
रं त्वयेदं सह सवनमुद्यच्छामेति तथेति तस्मात्सावित्री प्रतिपद्भवति वैश्वदेवस्य सावित्र
ग्रहः पुरस्तात्तस्य यजति दमूना देवः सविता वरेण्य इति मद्वत्या रूपसमृद्धया मद्वद्वै तृतीय
सवनस्य रूपेनानुवषट्करोति न भक्षयति संस्था वा एषा यदनुवषट्कारः संस्था भक्षः प्रा
णाः सविता नेत्प्राणां संस्थापयानीत्युभे वा एष एते सवने विपिबति यत्सविता प्रातःसवनं च

राम॥
२५॥

तृतीयसवनंचैतद्यत्सिवत्साविश्यैनिविदः पदंपुरस्ताद्भवतिमद्दुपरिष्टादुभयोरेवैनंतत्सव
नयोराभजतिप्रातःसवनेचतृतीयसवनेचैवबद्धः प्रातर्व्यायव्याः शोस्यंतएकात्तृतीयसवनेत
स्मादूर्ध्वाः पुरुषस्यभूयांसः प्राणायच्चावांचौद्यावापृथिवीयंशंसतिद्यावापृथिवीवैप्रतिष्ठे
इयमेवेहप्रतिष्ठासावमुत्रतद्यद्यावापृथिवीयंशंसतिप्रतिष्ठयोरेवैनंतत्प्रतिष्ठापयति॥२१॥
आर्भवंशंसत्यभवोवैदेवेषुतपसासोमपीथमभ्यजयंस्तेभ्यः प्रातःसवनेवाचिकल्पयिषं
स्तानग्निर्वसुभिः प्रातःसवनादनुदततेभ्योमाध्यंदिनेसवनेवाचिकल्पयिषंस्तानिं पं।

ड्रोरुद्वैमीध्यंदिनात्सवनादनुदस्त तेभ्यस्तृतीयसवने वाचिकल्पयिषंस्तान्विश्वेदेवा अनो
नुद्येतनेहपास्यंतिनेहोविसप्रजापतिरब्रवीत्सवितारं तव वा इमे ते वासास्त्वमेवैभिः सं
पिबस्वेति स तथेत्यब्रवीत्सविता तान्वैत्वमुभयतः परिपिबेति तान्प्रजापतिरुभयतः प
र्यपिबत्तैए ते धाय्ये अग्निकृतो प्राजापत्ये रास्पते अमित आभर्वैसुरूपकृत्नुमूतये यं वेन
श्चोदयत्पृश्निगर्भा इति प्रजापतिरेवैनांस्तदुभयतः परिपिबति तस्मादुश्रेष्ठी पात्रे रोच
यत्येवं यं कामयते तं तेभ्यो वै देवा अपेवाबीभत्संत मनुष्यगंधात्त एते धाय्ये अंतरदधत

ध

येभ्यो मातैवा पिब्रदिति ॥ ३० ॥ वैश्वदेवं शंसति यथा वै प्रजा एवं वैश्वदेवं तद्यथांतरं जनता ए
वं सूक्तानि यथारण्यान्येवं धाय्यास्तदुभयतो धाय्यां पर्याह्वयते तस्मात्तान्यरण्यानि संत्यन
रण्यानि मृगैश्च वयोभिश्चेति ह स्माह यथा वै पुरुष एवं वैश्वदेवं तस्य यथांतरमंगान्येवं
सूक्तानि यथा पर्वाण्येवं धाय्यास्तदुभयतो धाय्यां पर्याह्वयते तस्मात्पुरुषस्य पर्वाणि शिथि
राणि संति दृळ्हानि ब्रह्मणा हि तानि धृतानि मूलं वा एतद्यज्ञस्य यद्धाय्याश्च याज्याश्च तद्य
दन्या अन्या धाय्याश्च याज्याश्च कुर्युरुन्मूलमेव तद्यज्ञं कुर्युस्तस्मात्ताः समान्य एव स्युः ॥ पं

श्री०त०

॥२६॥

चजन्यं वा एतदुक्थं यद्वैश्वदेवं सर्वेषां वा एतत्पंचजनानामुक्थं देवमनुष्याणां गंधर्वाप्सरसां
सर्पाणां च पितॄणां चैतेषां वा एतत्पंचजनानामुक्थं सर्वएनं पंचजना विदुरैनं पंचिन्यैजन
तायै हविनो गच्छंति यएवं वेद सर्वदेवत्यो वा एष होता यो वैश्वदेवं शंसति सर्वा दिशो ध्यायेच्छंसि
ष्यन्त्सर्वास्वेव तद्दिक्षु रसं दधाति यस्यामस्य दिशि द्वेष्यः स्यान्न तां ध्यायेदनु हाय्यैवास्य तद्वी
र्यमादत्ते दितिर्द्यौरदितिरंतरिक्षमित्युत्तमया परिदधातीयं वा अदितिरियं द्यौरियमंतरिक्षम
दितिर्माता स पिता स पुत्र इतीयं वै माता यं पिता यं पुत्रो विश्वे देवा अदितिः पंचजना इत्यस्यां वै वि

राम ॥
२६॥

देवा अस्या पंचजना अदितिर्जातमदितिर्जनित्वमितीयं वै जातमियं जनित्वं द्विः पच्छः परि
दधाति चतुष्पादा वै पशवः पशूनामवरुध्यै सकृदर्द्धर्चशः प्रतिष्ठाया एव द्विप्रतिष्ठो वै पुरु
षश्चतुष्पादाः पशवो यजमानमेव तद्द्विप्रतिष्ठं चतुष्पात्सु पशुषु प्रतिष्ठापयति स देव पंचज
नीयया परिदध्यात्तदुपस्पृशन्भूमिं परिदध्यात्तदस्यामेव यज्ञं संभरति तस्यामेवैनं तदंततः
प्रतिष्ठापयति विश्वे देवाः शृणुतेमं हवं म इति वैश्वदेवमुक्थं शस्त्वा वैश्वदेव्या यजति यथाभा
गं तद्देवताः प्रीणाति ॥ २१ ॥ आग्नेयी प्रथमा घृतयाज्या सौमी सौम्ययाज्या वैष्णवी घृतयाज्या

तिर म्य

ब्रा०त०

||२७||

त्वंसोमपितृभिःसंविदानइतिसौम्यस्यपितृमत्यायजतिघ्नंतिवाएतत्सोमंयदभिषुण्वंतितत
स्यैतामनुस्तरणींकुर्वंयैत्सौम्यःपितृभ्योवाअनुस्तरणीतस्मात्सौम्यस्यपितृमत्यायजत्य
वधिषुर्वाएतत्सोमंयदभ्यसुषवुस्तदेनंपुनःसंभावयंतिपुनराप्याययंत्युपसदांरूपेणो
पसदांकिलवैतद्रूपंयदेतादेवताअग्निःसोमोविष्णुरितिप्रतिगृह्यसौम्यंहोतापूर्वश्छंदो
गेभ्योवेक्षेततंहैकेपूर्वेछंदोगेभ्योहरंतितत्तथानकुर्याद्वषट्कर्ताप्रथमःसर्वभक्षान्भक्षयती
तिहस्माहतेनैवरूपेणतस्माद्वषट्कर्तैवपूर्वोवेक्षेताथैनंछंदोगेभ्योहरंति॥३२॥प्रजापति

राम||

||२७||

ना।

वैस्वांदुहितरमभ्यध्यायद्दिवमित्यन्य आहुरुषसमित्यन्ये तामृश्यो भूत्वा रोहितं भूतामभ्यैत्तं दे
वा अपश्यन्नकृतं वै प्रजापतिः करोतीति ते तमैच्छन्य एनमारिष्यत्येतमन्योन्यस्मिन्नाविंदंस्ते
षां या एव घोरतमास्तन्व आसंस्ता एकधा समभरंस्ताः संभृता एष देवो भवत्तदस्यैतद्भूतवन्नाम
भवति वै स यो स्यैतदेवं नाम वेद तं देवा अब्रुवन्नयं वै प्रजापतिरकृतमकरिमं विध्येति स तथेत्य ब्र
वीत्स वै वो वरं वृणा इति वृणीष्वेति स एतमेव वरमवृणीत पशूनामाधिपत्यं तदस्यैतत्पशुमन्नाम
पशुमान्भवति यो स्यैतदेवं नाम वेद तमभ्यायत्याविध्यत्स विद्ध ऊर्ध्व उदप्रपतत्तमेतं मृग इत्याच

य

ब्रा०त०

॥२८॥

क्षतेयउएवमृगव्याधः सउएवसयारोहित्सारोहिणीयो एवेषुस्त्रिकांडःसो एवेषुस्त्रिकांडा
तद्वाइदंप्रजापतेरेतःसिक्तमधावत्तत्सरोभवत्तेदेवाअब्रुवन्मेदंप्रजापतेरेतोदुषदितियद
ब्रुवन्मेदंप्रजापतेरेतोदुषदितितन्मादुषमभवत्तन्मादुषस्यमादुषत्वंमादुषं वैनामैतद्य
न्मानुषंतन्मादुषंसन्मानुषमित्याचक्षतेपरोक्षेणपरोक्षप्रियाइवहिदेवाः॥३३॥तदग्निना
पर्यादधुस्तन्मरुतोधून्वंस्तदग्निर्नप्राच्यावयत्तदग्निनावैश्वानरेणपर्यादधुस्तन्मरु
तोधून्वंस्तदग्निर्वैश्वानरःप्राच्यावयत्तस्ययद्रेतसःप्रथममुददीप्यततदसावादित्योभ

ह

राम

॥२८॥

१२७

मेथद्वितीयमासीत्तद्भृगुरभवत्तंवरुणोन्यगृह्णीततस्मात्सभृगुर्वारुणिरँथयत्तृतीयमदी
देदिवतआदित्याअभव[illegible]न्येगाराआसं[illegible]स्तेगिरसोभवन्यदंगाराःपुनरवशांताउददीपंत
तद्बृहस्पतिरभवद्यानिपरिक्षाणान्यासंस्तेकृष्णाःपशवोभवन्यालोहिनीमृत्तिकातेरोहिताअ
थयद्भस्मासीत्तत्परुष्यंव्यसर्पद्गौरोगवय[illegible]श्यउष्ट्रोगर्दभइतियेचैतेरुणाःपशवस्तेच
तान्वाएषदेवोभ्यवदतममवाइदंममवैवास्तुहमितितमेतयर्चानिरवादयंतयैषारौद्रीशस्यत
आतेपितर्मरुतांसुम्नमेतुमानःसूर्यस्यसंदृशोयुयोथाः॥त्वंनोवीरोअर्वतिक्षमेथाइतिब्रू

श्री०ऐ०

॥२९॥

योन्नाभिनइत्यन्नमिमानुको हैषदेवःप्रजाभवतिप्रजायेमहिकृद्वियप्रजामिरितिब्रूयान्न
कृद्देत्येतस्यैवनाम्नःपरिहृत्यैतद्दुखलुशंनःकरतीत्येवशंसेधमितिप्रतिपद्यतेसर्वेस्मा
एवशांत्यैनभ्योनारिभ्योगावइतिपुमांसोवैनरस्त्रियोनार्यःसर्वस्मा एवशांत्यैसोनिकृ
त्वोरोदीशांतोसर्वायुःसर्वायुत्वायसर्वमायुरेतियएवंवेदसोगायत्रीब्रह्मवैगायत्रीब्रह्म
णोवैनेतन्नमस्यति॥३४॥ वैश्वानरीयेणाग्निमारुतंप्रतिपद्यतेवैश्वानरोवाएतद्रेतःसिक्तं
प्राच्यावयत्तस्माद्वैश्वानरीयेणाग्निमारुतंप्रतिपद्यतेनवानंप्रथमऋच्यस्तव्याग्नीन्वाए

य

राम

॥२९॥

षो वीष शांतोऽन्वसीदन्निति य आग्निमारुतं शंसति प्राणेनैवतद्रेतस्तरत्यपीयन्नुपहन्याद्

न्ये विकारमिच्छेत्तमेवतत्सेतुं कृत्वा तरति तस्मादाग्निमारुते नव्युच्यमेवब्यो विवक्ता मारुतं शं

सति मरुतो ह वा एतद्रेतः सिक्तं धून्वंतः प्राच्यावयंस्तस्मान्मारुतं शंसति यज्ञायज्ञा वो अग्नये

देवो वो द्रविणोदा इति मध्ये योनिं चानुरूपं च शंसति तद्यन्मध्ये योनिं चानुरूपं च शंसति तस्मा

न्मध्ये योनिर्धृता यदु ह वै स्तोत्रे शस्त्वा शंसति प्रतिष्ठयोरेवतदुपरिष्टात्प्रजननं दधाति प्रजात्यै प्र

जायते प्रजया पशुभिर्य एवं वेद ॥ ३५ ॥ जातवेदस्यं शंसति प्रजापतिः प्रजा असृजत ताः सृष्टाः

पराच्यएवायन्नव्यावर्त्तंतताअग्निनापर्यगच्छंताअग्निमुपावर्त्तंततमेवाद्याप्युपाहृत्ताःसोब्रवी
ज्जातावैप्रजाअनेनाविदमितियदब्रवीज्जातावैप्रजाअनेनाविदमितितज्जातवेदस्यमभवत्त
ज्जातवेदसोजातवेदस्त्वेताअग्निनापरिगतानिरुद्धाःशोचंत्योदीध्यत्योतिष्ठंस्ताअद्भिरभ्य
षिंचंस्तस्मादुपरिष्टाज्जातवेदस्यस्यापोहिष्ठीयंशंसतितस्मात्तच्छमयतेवशंस्तव्यंताअद्भि
रभिषिच्यैनिजास्यैवामन्यंततास्रुवाअहिनाबुध्न्येनपरोक्षात्तेजोदधादेषहवाअहिर्बुध्न्यो
यदग्निर्गार्हपत्योग्निनैवास्रुचध्नाहर्गार्हपत्येनपरोक्षात्तेजोदधातितस्मादाहुर्बुद्देवाजुहूतो

वसीयानिति॥६॥ देवानां पत्नीः शंसत्यनूचीरग्निं गृहपतिं तस्मादनूची पत्नी गार्हपत्यमास्ते
तदाहू राकां पूर्वां शंसेज्जाम्यै वै पूर्वपेयमिति तत्तन्नादृत्यं देवानामेव पत्नीः पूर्वाः शंसेदेष ह वा
एतत्पत्नीषु रेतो दधाति यदग्निर्गार्हपत्योग्निनैवा सुतद्गार्हपत्येन पत्नीषु प्रत्यक्षाद्रेतो दधाति
प्रजात्यै प्रजायते प्रजया पशुभिर्य एवं वेद तस्मात्समानोदर्याः स्वसान्योदर्यायै जायाया अनु
जीविनी जीवति राकां शंसति राका ह वा एतां पुरुषस्य सेवनीं सीव्यति यैषा शिश्नेऽधि पुमांसोस्य
पुत्रा जायंते य एवं वेद पावीरवीं शंसति वाग्वै सरस्वती पावीरवी वाच्येव तद्वाचं दधाति तदाहुर्या

मीपूर्वांशंसे३त्पित्र्यां३इति यामीमेवपूर्वांशंसेदिमंयमप्रस्तरमाहिसीदेतिराज्ञोवैपू
र्वपेयंतस्माद्यामीमेवपूर्वांशंसेन्मातलीकव्यैर्यमोअंगिरोभिरितिकाव्यानामनूचींशंस
त्यवरेपोवैदेवान्काव्याःपरेपोवपितृंस्तस्मात्काव्यानामनूचींशंसत्युदीरतामवरउत्प
रासइतिपित्र्याःशंसत्युन्मध्यमाःपितरःसोम्यासइतियेचैवावमायेचपरमायेचमध्यमा
स्तान्सर्वाननंतरायंप्रीणात्याहं[illegible]न्सुविदत्रांअवित्सीतिद्वितीयांशंसतिबर्हिषदोये
स्वधयासुतस्येत्येतद्वाएषांप्रियंधामयद्बर्हिषदइतिप्रियेणैवैनांस्तद्धाम्नासमर्द्धयति

ध्या

प्रियेया धाम्ना समृध्यते य एवं वेद देपितृभ्यो नमो अस्त्वद्येति नमस्कारवतीमं ततः शंसति
तस्मादेततः पितृभ्यो नमस्क्रियते तद्धाहुर्व्याहावं पित्र्याः शंसे३त् अव्याहावा३ इति व्या
हावमेव शंसेदसंस्थितं वै पितृयज्ञस्य साध्वसंस्थितं वा एष पितृयज्ञं संस्थापयति यो व्या
हावं शंसति तस्माद्व्याहावमेव शंसत्व्यं॥३७॥ स्वादुष्किलायं मधुमां उतायमितींद्रस्येंद्री
रनुपानीयाः शंसत्येताभिर्वा इंद्रस्तृतीयसवनमन्वपिबत्तदनुपानीयानामनुपानीया
त्वं माद्यंतीवैताहि देवता यदेता होता शंसति तस्मादेता अनुमदंतीति गीर्यै ययोरोजसा स्कभि

ऐ०त०
३२

तारओंसीतिवैष्णुवारुणीमृचंशंसतिविष्णुर्वैयज्ञस्यदुरिष्टंपातिवरुणःस्विष्टंतयोरुभयोरेव
शांत्यैविष्णोर्नुकंवीर्याणिप्रवोचमितिवैष्णवींशंसतियथावैमत्यमेवंयज्ञस्यविष्णुस्तद्य
थादुष्कृष्टंदुर्मतीकृतंसुकृष्टंसुमतीकृतंकुर्वन्नियादेवमेवैतद्यज्ञस्यदुष्टुतंदुःशस्तंसुष्टुतं
सुशस्तंकुर्वन्नेतियदेतांहोताशंसतितंतुंतन्वन्रजसोभानुमन्विहीतिप्राजापत्यांशं
सतिप्रजावैतंतुःप्रजामेवास्माएतत्संतनोतिज्योतिष्मतःपथोरक्षधियाकृतानितिदेव
यानावैज्योतिष्मंतःपंथानस्तानेवास्माएतद्वितनोत्यनुल्बणंवयतजोगुवामपोमनुर्भ

सेव
राम
३२

वृजनया दैव्यं जनमित्येवैनेनं तन्मनोः प्रजया संतनोति प्रजात्यै प्रजायते प्रजया पशुभिर्य एवं वे
दैवान इंद्रो मघवा विरप्शी त्युत्तमया परिदधाति यथा वा इंद्रो मघवा विरप्शी करत्सत्या चर्षणीधृ
दनर्वेतीयं वै सत्या चर्षणीधृदनर्वा त्वं राजा जनुषां धेह्यस्मे इतीयं वै राजा जनुषामधिश्र
वो माहिनं यज्जरित्र इतीयं वै माहिनं यज्जरित्र यजमानो जरिता यजमानायैवैतामाशिष
माशास्ते तदुपस्पृशन्भूमिं परिदध्यात्तदस्यामेव यज्ञं संभरति तस्यामेवैनं तदृंततः प्रति
ष्ठापयत्यग्ने मरुद्भिः शुभयद्भिरृक्वभिरित्याग्निमारुतमुक्थं शस्त्वाग्निमारुत्याय जति

ऐ॰त॰

२३

यथाभागं तद्देवताः प्रीणाति प्रीणाति ॥२८॥ ॥इति तृतीयोऽध्यायः॥ ॥देवा वा असुरेषु
युद्धमुपप्रायन्विजयाय तानग्निर्नान्वकामयतैतुं तं देवा अब्रुवन्नपि त्वमेह्यस्माकं वै त्व
मेकोऽसीति स नानस्तुतश्चेष्यामीत्यब्रवीत्स्तुत नु मेति तथेति तं ते समुत्क्रम्योपनिवृत्यास्तु
वंस्तान्स्तुतोऽनुप्रैत्स त्रिश्रेणिर्भूत्वा त्र्यनीकोऽसुरान्युद्धमुपप्रायद्विजयाय त्रिःश्रेणिरिति
छंदांस्येव श्रेणीरकुरुत त्र्यनीक इति सवनान्येवानीकानि तानसंभाव्यं पराभावयत्ततो वै
देवा अभवन्परासुरा भवत्यात्मना परास्य द्विषन्पाप्मा भ्रातृव्यो भवति य एवं वेद सा वा एषा

राम

२३

तर

गायत्र्यैवयदग्निष्टोमंचतुर्विंशत्यक्षरावैगायत्रीचतुर्विंशतिरग्निष्टोमस्यस्तुतशस्त्राणित
द्वैयदिदमाहुःसुधायांहवैवाजीसुहितोदधातीतिगायत्रीवैतन्नहवैगायत्रीक्षमारमतऊर्ध्वा
हवाएषायजमानमादायस्वरेतीत्यग्निष्टोमोवैतन्नहवाअग्निष्टोमःक्षमारमतऊर्ध्वोहवा
एषयजमानमादायस्वरेतिसवाएषसंवत्सरएवयदग्निष्टोमश्चतुर्विंशत्यर्द्धमासोवैसंवत्स
रश्चतुर्विंशतिरग्निष्टोमस्यस्तुतशस्त्राणितंयथासमुद्रंस्रोत्याएवंसर्वेयज्ञक्रतवोपियंति
॥३९॥दीक्षणीयेष्टिस्तायतेतामेवानुयाःकाश्चेष्टयस्ताःसर्वाअग्निष्टोममपियंतीळामुप

हूयतेइलाविधावैपाकयज्ञाइलामेवानुयेकेचपाकयज्ञास्तेसर्वेग्निष्टोममपियंतिसायं
प्रातरग्निहोत्रंजुह्वतिसायंप्रातर्व्रतंप्रपद्यंतिस्वाहाकारेणाग्निहोत्रंजुह्वतिस्वाहाकारे
णाव्रतंप्रपद्यंतिस्वाहाकारमेवान्वग्निहोत्रमग्निष्टोममप्येतिपंचदशप्रायणीयेसामिधेनी
रन्वाहपंचदशदर्शपूर्णमासयोःप्रायणीयमेवानुदर्शपूर्णमासावग्निष्टोममपीतःसोमंरा
जानंक्रीणंत्योषधयोवैसोमोराजौषधिभिस्तंभिषज्यंतियंभिषज्यंतिसोममेवराजानंक्रीयमाणं
मनुयानिकानिचभेषजानितानिसर्वाण्यग्निष्टोममपियंत्यग्निमातिथ्येमंथंत्यग्निंचातु

मोस्येष्वातिथ्यमेवानु चातुर्मास्यान्यग्निष्टोममपि यंति पयसा प्रवर्ग्ये चरंति पयसा दाक्षायणय
ज्ञे प्रवर्ग्यमेवानु दाक्षायणयज्ञो ग्निष्टोममप्येति पशुरुपवसथे भवति तमेवानु ये के च पशुबंधा
स्ते सर्वे ग्निष्टोममपियंती लादधो नाम यज्ञक्रतुस्तं दध्ना चरंति दध्ना दधिघर्मे दधिघर्ममेवा
न्विलादधो ग्निष्टोममप्येति ॥४०॥ इति नु पुरस्तादथो परिशिष्टं चद्दशोक्थ्यस्य स्तोत्राणि पंच
दशस्त्राणि समासो मासधा संवत्सरो विहितः संवत्सरो ग्निर्वैश्वानरो ग्निरग्निष्टोमः संवत्स
रमेवानूक्थ्यो ग्निष्टोममप्येत्युक्थ्यमपि यंतमनु वाजपेयो प्येत्यत्युक्थ्यो हि स भवति द्वाद

श्रौ॰ त॰
३५

शरात्रैः पर्यायाः सर्वे पंचदशास्ते द्वौ द्वौ संपद्य त्रिंशदेकविंशं षोळशि साम त्रिवृत्संधिः साद्विंशत्स
मासस्त्रिंशन्मासस्य रात्रयो मासधा संवत्सरो विहितः संवत्सरोग्निर्वैश्वानरोग्निरग्निष्टोमः संव
त्सरमेवान्वतिरात्रोग्निष्टोममप्येत्यतिरात्रमप्येतमन्वहोर्यामोप्येत्यतिरात्रो हि स भवत्येते
द्वये च पुरस्ताद्ये चोपरिष्टाद्ये इकृतवस्ते सर्वेग्निष्टोममपियंति तस्य संस्तुतस्य नवतिशतं स्तो
त्रियाः सा या नवतिस्त्रिदश त्रिवृतोथ या नवतिस्त्रिदशाथ या दश तासामेकास्तोत्रियोदेति त्रिवृत्स
रिशिष्यते सो सावेकविंशोध्याहितस्तपति विषुवान्वा एष स्तोमानांदश वा एतस्मादर्वांचस्त्रि

राम
३५

वृतोदशपरांचौमध्यएषएकविंशोनुभयतोध्याहितस्तपतितद्यासौस्तोत्रियोदेतिसेतस्मिन्न
ध्यूल्हासयजमानस्तद्दैवेक्षत्रंसहोबल्लमश्नुतेहवैदैवेक्षत्रंसहोबल्लमेतस्यहसायुज्यंसरूप
तांसलोकतामश्नुतेयएवंवेद॥४१॥देवावाअसुरैर्विजिग्यानाऊर्ध्वाःस्वर्गंलोकमायंस्तेग्नि
र्दिविस्पृगूर्द्धउदश्रयतसस्वर्गस्यलोकस्यद्वारमवृणोदग्निर्वैस्वर्गस्यलोकस्याधिपतिस्तं
वसवःप्रथमाआगछंस्तएनमब्रुवन्नतिनोर्जस्याकाशंनःकुर्वितिसनास्तुतोतिस्रक्ष्यइ
त्यब्रवीत्स्तुतनुमेतितथेतितंतेत्रिवृतास्तोमेनास्तुवंस्तान्स्तुतोत्यार्जततेयथालोकमगछं

स्तो रुद्रा आगथ्ँस्त एनमब्रुवन्निति नो ज्यस्याकाशं नः कुर्विति स नास्तुतोतिस्रक्ष्य इत्यब्रवी
त्स्तुत नु मेतीति तथेति तं ते पंचदशेन स्तोमेनास्तुवँस्तान्त्स्तुतो त्यसृजंत ते यथालोकमगथ्ँस्तमा
दित्या आगथ्ँस्त एनमब्रुवन्निति नो ज्यस्याकाशं नः कुर्विति स नास्तुतो तिस्रक्ष्य इत्यब्रवी
त्स्तुत नु मेतीति तथेति तं ते सप्तदशेन स्तोमेनास्तुवँस्तान्त्स्तुतो त्यसृजंत ते यथालोकमगथ्ँस्तं
विश्वे देवा आगथ्ँस्त एनमब्रुवन्निति नो ज्यस्याकाशं नः कुर्विति स नास्तुतोतिस्रक्ष्य इत्य
ब्रवीत्स्तुत नु मेतीति तथेति तं त एकविंशेन स्तोमेनास्तुवँस्तान्त्स्तुतो त्यसृजंत ते यथालोकम

कृ २

गाछंन्नैकैकेन वै तं देवाः स्तोमेनास्तुवंस्तान्स्तुतोत्याजंत ते यथा लोकमगाछंन्नथ हैनमेष एतैः
सर्वैः स्तोमैः स्तौति यो यजते यश्चैनमेवं वेदाति तु तमजंता अति ह वा एनमजंति स्वर्गं लोकमभि
य एवं वेद ॥४२॥ स वा एषोग्निरेव यदग्निष्टोमस्स यदस्तुवंस्तस्मादग्निस्तोमस्तमग्निस्तोमं सं
तमग्निष्टोम इत्याचक्षते परोक्षेण परोक्षप्रिया इव हि देवास्तो यच्चतुष्टया देवाश्चतुर्भिः स्तोमै
रस्तुवंस्तस्माच्चतुस्तोमस्तं चतुस्तोमं संतं चतुष्टोम इत्याचक्षते परोक्षेण परोक्षप्रिया इव हि
देवा अथ यदेनमूर्ध्वं संतं ज्योतिर्भूतमस्तुवंस्तस्माज्ज्योतिस्तोमस्तं ज्योतिस्तोमं संतं ज्योतिष्टो

मदस्यावृङ्क्तेपरोक्षेणपरोक्षप्रियाइवहिदेवाःसवाएषोपूर्वोनपरोयज्ञक्रतुर्यथारथचक्रमनंतमेवं
यदग्निष्टोमस्तस्ययथैवप्रायणंतथोदयनंतदेषाभियज्ञगाथागीयतेयदस्यपूर्वमपरंतदस्य
यद्वस्यापरंतद्वस्यपूर्वंअहेरिवसर्पणंशाकलस्य[illegible]नविजानंतियतरत्परस्तादितियथाह्ये
वास्यप्रायणमेवमुदयनमसदितितदाहुर्यत्त्रिवृत्प्रायणमेकविंशमुदयनंकेनतेसमेइतियो
वाएकविंशस्त्रिवृद्वैसोथोयदुभौतृचौतृचिनावितिब्रूयात्तेनेति॥४३॥योवाएषतपत्येषो
ग्निष्टोमएषसाह्नस्तंसहैवाह्नासंस्थापयेयुःसाह्नोवैनामतेनासंत्वरमाणाश्चरेयुर्यथैवप्रा

तःसवनेएवंमाध्यंदिनएवंतृतीयसवनएवमुहयजमानोप्रमायुकोभवतियद्धवाइदंपूर्वयोः
सवनयोरसंत्वरमाणाशंसंतितस्मादिदंप्राच्योग्रामताबहुलाविष्टाअथयद्धइदंतृतीयसवने
संत्वरमाणाशंसंतितस्मादिदंप्रत्यंचिदीर्घारण्यानिभवंतितथाहयजमानःप्रमायुकोभव
तितेनासंत्वरमाणाशंसेयुर्यथैवप्रातःसवनएवंमाध्यंदिनएवंतृतीयसवनएवमुहयजमा
नोप्रमायुकोभवतिसएतमेवशस्त्रस्यानुपूर्व्यावर्त्ततेयद्वाएषप्रातरुदेत्यथमंदंतपतितस्मा
न्मंद्रयावाचाप्रातःसवनेशंसेदथयदभ्येत्यथबलीयस्तपतितस्माद्बलीयस्यावाचामध्यं

दिनेशंसेद्यथयद्धामितरामेत्यथयल्लिष्टतमंतपतितस्माद्दुलिष्टतमयावाचात्ततीयसवनेशं
सेद्यदिवाचईशीतवाग्धिशस्त्रययातुवाचोत्तरोत्तरिण्यासहेतसमाप्नायतयाप्रतिपद्येतैत
ल्लुशस्त्तमसिवमवतिसवाएषनकदाचनास्तमेतिनोदेतितंयदस्तमेतीतिमन्यंतेह्नएवतदं
तमित्वाथात्मानंविपर्यतेस्यैरात्रीमेवावस्तात्कुरुतेहःपरस्तादथयदेनंप्रातरुदेतीतिमन्यंते
रात्रेरेवतदंतमित्वाथात्मानंविपर्यस्यतेहरेवावस्तात्कुरुतेरात्रींपरस्तात्सवाएषनकदाचनं
निम्रोचतिनहवैकदाचननिम्रोचत्येतस्यहसायुज्यंसरूपतांसलोकतामश्नुतेयएवंवेदय

एवं वेद ॥४४॥ ॥इति चतुर्थोध्यायः॥ ॥यज्ञो वै देवेभ्योन्नाद्यमुदक्रामत्ते देवा अब्रुवन्न्य
ज्ञो वै नोन्नाद्यमुदक्रमीदन्विमं यज्ञमन्नमन्विच्छामेति तेब्रुवन्कथमन्विच्छामेति ब्राह्मणेन च
छंदोभिश्चेत्यब्रुवंस्ते ब्राह्मणं छंदोभिरदीक्षयंस्तस्यांतं यज्ञमतन्वत पत्नीः समयाजयं
स्तस्माद्धाप्येतर्हि दीक्षणीयायामिष्टावंतमेव यज्ञं तन्वते पत्नीः संयाजयंति तमनुन्याय
मन्ववायंस्ते प्रायणीयमतन्वत ते प्रायणीयेन नेदीयोन्वागछंस्ते कर्मभिः समत्वरंत ते शंय्वं
तमकुर्वंस्तस्माद्धाप्येतर्हि प्रायणीयं शंय्वंतमेव भवति तमनुन्यायमन्ववायंस्त आतिथ्य

श्री०ट०

३९

ता

मतन्वत तांमातिथ्येननेदीयोन्वागछंस्तेकर्मभिःसमत्वरंततदिल्लोतमकुर्वंस्तस्माज्ज्ञापेत
र्थ्यातिथ्यमिल्लोंतमेवमवतितमनुन्यायमन्ववायंस्तउपसदोतन्वततमुपसद्भिर्नेदीयोन्वा
गछंस्तेकर्मभिःसमत्वरंततेतिस्त्रःसामिधेनीरनुच्यतिस्त्रोदेवताअजयंतस्माज्ज्ञापेतह्यु
पसल्लुतिस्त्रएवसामिधेनीरन्वच्यतिस्त्रोदेवतायजेतितमनुन्यायमन्ववायंस्तउपवस
थमतन्वततमुपवसथ्येहन्याभ्रुवंस्तमास्वोतेयज्ञमतन्वतपिपल्लीःसमयाज्ञयंस्त
स्माज्ज्ञापेतेह्युपवसथआंतमेवयज्ञंतन्वतेपिपल्लीःसंयाजयंतितस्मादेतेषुह्वर्वेषुकर्म

राम

३९

स्तुशनैस्तरांशनैस्तरामिवानुब्रूयादनूत्सारमिवहितेतमायैस्तस्मादुपवसथेयावत्यावाचा-
कामयीततावत्यानुब्रूयादात्मोहिसतर्हिभवतीतितमात्स्याब्रुवेस्तिष्ठस्वनोन्नाद्यायेतिसने
त्यब्रवीत्कथंवस्तिष्ठेयेतितानीक्षतेवतमब्रुवन्ब्राह्मणेनचनेध्वंदोभिश्चसयुग्भूत्वान्नाद्या
यतिष्ठस्वेतितथेतितस्माद्वाप्येतर्हियज्ञःसयुग्भूत्वोदेवेभ्योहव्यंवहतिब्राह्मणेनचध्वंदोभि
श्च॥४५॥त्रीणिहवैयज्ञेक्रियंतेजग्धंगीर्णंवांतंतद्धैतदेवजग्धंयदाशंसमानमार्त्विज्यंका
रयतउतवामेदद्यादुतवामावृणीतेतितद्धैतत्पराङ्वयथाजग्धंनहैवतद्यजमानंभुनक्त्य

श्रा॰द॰
५०

थहैतदेवाग्नीध्रीयद्विस्पदार्लिङ्ग्यंकारयतेउतवामानवाधेतोतवामेनयज्ञवेशसंकुर्यादितितद्धृत
स्वराउ॰ वयथाग्नीध्रीन्नहैवतद्यजमानंभुनक्तिपहैतदेवावोतेयद्भिशस्यमानमार्लिङ्ग्यंकारयते
यथाहवाइदंवातोन्मेनुष्याविभक्तेतएवंतस्माद्देवास्त्वद्धृतस्वराउ॰ वयथावोतेनहैवतद्यजमा
नंभुनक्तिसएतेषांत्रयाणामाशोनेष्यातंयद्येतेषांत्रयाणामेकंचिद्काममभ्याभवेत्तस्यास्तिवाम
देव्यस्यस्तोत्रंप्रायश्चित्तिरिदंवाइदंवामदेव्यंयजमानल्लोकोमृतल्लोकःस्वर्गोलोकस्त्रिभिरक्ष
रैर्न्यूनंतस्यस्तोत्रंउपसृप्यत्रेधात्मानंविगृह्णीयात्पुरुषइतिसएतेषुलोकेष्वात्मानंदधात्य

राम
५०

स्मिन्यजमानलोकेस्मिन्नुमृतलोकेस्मिंस्स्वर्गेलोकेससर्वोऽशिछिमत्यैत्यपियदिसमृद्धाऋ
त्विजस्युरितिहस्माहाथहैतज्जपेद्देवेति॥४॥छंदांसिवैदेवेभ्योहव्यमूह्वाश्रांतानिजघ
नार्द्धेयज्ञस्यतिष्ठंतियथाश्वोवाश्वतरोवोहिवांस्तिष्ठेदेवंतेभ्यएतमेवावरूपंपशुपुरोडाशम
नुदेविकाहवींषिनिर्वपंतिधात्रेपुरोडाशंद्वादशकपालंयोधातासवषट्कारोनुमत्यैचरुंयानुम
तिःसागायत्रीराकायैचरुंयाराकासात्रिष्टुप्सिनीवाल्यैचरुंयासिनीवालीसाजगतीकुह्वैचरुं
याकुहूःसानुष्टुबेतानिवावसर्वाणिछंदांसिगायत्रंत्रैष्टुभंजागतमानुष्टुभमन्वन्यान्येतानि

हियज्ञेप्रथमामिवक्रियंतेएतैर्हवाअस्यछंदोभिर्यजतःसर्वैश्छंदोभिरिष्टंभवतियएवंवेदतद्धैय
दिदमाहुःसुधायोहवैवाजीसुहितोदधातीतिछंदांसिवैतत्सुधायोहवाएनंछंदांसिदधतिनानु
ध्यायिनंलोकंजयतियएवंवेदतद्धैकआहुर्धातारमेवसर्वासांपुरस्तात्पुरस्ताद्धाम्नेनपरियजे
त्तदासुसर्वासुमिथुनंदधातीतितदुवाआहुर्जामिवाएतद्यज्ञेक्रियतेयत्रसमानीभ्यामृग्भ्यांसमा
नेहन्यजतीतियद्धिहवाअपिबह्व्यइवजायाःपतिर्वैवतासांमिथुनंतद्यदासांधातारंपुर
स्ताद्यजतितदासुसर्वासुमिथुनंदधातीतिनुदेविकानां॥४८॥अथदेवीनांसूर्यायपुरोडाश

मेककपालंयःसूर्यःसधातासउएववषट्कारोदिवेचरुंयाद्यौःसानुमतिःसोएवगायत्र्युषसेच
रुंयोषाःसाराकासोएवत्रिष्टुब्गवेचरुंयागौःसासिनीवालीसोएवजगतीपृथिव्यैचरुंयापृथि
वीसाकुहूःसोएवानुष्टुबेतानिवावसर्वाणिछंदांसिगायत्रंत्रैष्टुभंजागतमानुष्टुभमन्वन्यान्ये
तानिहियज्ञेप्रतमामिवक्रियंतएतैर्हवाअस्यछंदोभिर्यजतःसर्वैश्छंदोभिरिष्टंभवतियएवंवे
दतद्धैयदिदमाहुःसुधायांहवैवाजीसुहितोदधातीतिछंदांसिवैतत्सुधायांहवाएनंछंदांसि
दधत्यननुध्यायिनंलोकंजयतियएवंवेदतद्धैकआहुःसूर्यमेवसर्वासांपुरस्तात्पुरस्तादाज्ये
नपरियजेत्तदाहुःसर्वासुमिथुनेदधातीतितदुवाआहुर्जामिवाएतद्यज्ञेक्रियतेयत्रसमानीभ्या

श्री०ल०

४२

स्मृग्भ्यो सम मौने हन्यजतीति यदि ह वा अपि वैव्ह इव आयाः पतिर्वावतासोऽमिथुनं तद्यदासोऽस्त्वर्यं
पुरस्ताद्यजति तदासु सर्वासु मिथुनं दधाति क्षिया इमास्ता अमूर्या अमूस्ता इमा अन्यतराभिर्वाव
तं काममाप्नोतिय एता उभयीर्यजति ता उभयीर्गतः श्रियः प्रजाति कामस्य सन्निर्वपेन्नेत्विपिष्यमा
पास्यं यदेना एषिष्यमापास्य सन्निर्वपेदीश्वरो हास्य वित्तं देवा अरंतोर्यद्धा अयमालस्ने त्वममेस्त्ते
तिता ह शुचिवृक्षो गौपालायनो वृद्धद्युम्नस्याभिप्रतारिणस्योभयीर्यज्ञे सन्निरुवाप तस्य ह रथ
गृत्सं गाहमानं दृष्ट्वोवाचेत्थमहमस्य राजन्यस्य देविकाश्च देवीश्चोभयीर्यज्ञे समवादधं यद
स्य स्थं रथगृत्सो गाहत इति चतुःषष्टिं कवचिनश्शश्वद्धास्य ते पुत्रनप्तार आसुः ॥ ४८ ॥ अग्नि

ति

राम
४२

ष्येमे वै देवा अश्रान्तो वयांस्यसुरास्ते समावद्वीर्या एवासन्न व्यावर्तन्त तान्भरद्वाज ऋषीणाममश्य
दिमे वा असुरा उक्थे प्रश्रितास्तानेषां न कश्चन पश्यतीति सोऽग्निमुदह्वयेदेत्युपश्रेवापितेस्म
रथेतरा गिर इत्यस्य योऽहवा इतरा गिरः सोऽग्निरुपातिष्ठन्ब्रवीत्किं स्विदेवमहं कृशो दीर्घः
पलितो वक्ष्यसीति भरद्वाजो ह वै कृशो दीर्घः पलित आस सोऽब्रवीदिमे वा असुरा उक्थे प्रश्रि
तास्तान्वो न कश्चन पश्यतीति तानग्निरश्वो भूत्वाभ्यत्यद्रवद्यदग्निरश्वो भूत्वाभ्यत्यद्रवत्तत्साक
मश्वं सामाभवत्तत्साकमश्वस्य साकमश्वत्वं तदाहुः साकमश्वेनोक्थानि प्रणायेदप्रणीतानि वा
येतान्युक्थानि यान्यन्यत्र साकमश्वादिति प्रमंहिष्ठीयेन प्रणायेदित्याहुः प्रमंहिष्ठीयेन वै देवा

असुराननुव्येयुः आगुदेततस्माद्धैवप्रमंहिष्ठीयेननयेत्वसाकमश्वेन॥४९॥तेवाअसुरामैत्रावरुणस्यो
क्थमभ्ययंतसोब्रवीदिन्द्रः कश्चाहंचेमानितोसुरान्नोत्स्यावहाइत्यहंचेत्यब्रवीद्वरुणस्तस्मादैंद्रावरु
णंमैत्रावरुणस्तृतीयसवनेशंसतींद्रश्चहितान्वरुणश्चाततोनुदेतांनुदंतेवैततोपहताअसुराब्राह्मणा
च्छंसिनउक्थमभ्ययंतसोब्रवीदिंद्रः कश्चाहंचेमानितोसुरान्नोत्स्यावहाइत्यहंचेत्यब्रवीद्बृहस्पतिस्तस्मादैं
द्रीबार्हस्पत्यंब्राह्मणाच्छंसीतृतीयसवनेशंसतीन्द्रश्चहितान्बृहस्पतिश्चाततोनुदेतांनुदंतेवैततोपहताअ
सुराअच्छावाकस्योक्थमभ्ययन्तसोब्रवीदिंद्रः कश्चाहंचेमानितोसुरान्नोत्स्यावहाइत्यहंचेत्यब्रवीद्विष्णु
स्तस्मादैंद्रावैष्णवमच्छावाकस्तृतीयसवनेशंसतींद्रश्चहितान्विष्णुश्चाततोनुदेतांद्वंद्वमिंद्रोदेवताःशे

श्री० ऌ०

४४

स्यंतौद्वंद्वंवैमिथुनंतस्माद्द्वंद्वान्मिथुनंप्रजाप्रतेप्रजात्यैप्रजायतेप्रजयापशुभिर्यएवंवेदाथहैतेपोत्रीयाश्चने
ष्ट्रीयाश्चचत्वारऋतुयाजाःषळृचाःसविराड्दशिनीतद्विराजियज्ञेदशिन्यांप्रतिष्ठापयंतिप्रतिष्ठाप
यंति॥५०॥श्री॥इतिपंचमोध्यायः॥श्री॥इतितृतीयपंचिकासमाप्ता॥छ॥ग्रहोक्थमेकादश॥देव
विशस्त्रयोदश॥सोमोवैचतुर्दश॥देवावाअसुरैःषट्॥यज्ञोवैषट्॥ग्रहोक्थंवैसौर्यावाइंद्रोवैदेवेंह
त्वो॥सर्वांविजितीवैश्विदेवमितिनुपुरस्तादश॥ ॥छ॥ ॥श्री॥ ॥श्री॥ ॥श्रीराम॥श्री॥

यादृशंपुस्तकंदृष्ट्वातादृशंलिखितंमया॥यदिशुद्धमशुद्धंवाममदोषोनविद्यते॥१॥का॰ॐइत्युपनामकजनार्दनेनपुस्तकं॥

राम

४४

इति श्रीचपंचिकालसमाप्तं॥

अथ चतुर्थपंचिकाप्रारंभः ॥

ब्रा० च०

१

श्रीगणेशायनमः॥ ॐ ॥ हरिः ॐ ॥ देवावैप्रथमेनाह्नेंद्रायवज्रंसमभरंस्तंद्वितीयेनाह्नासिं
चंस्तंतृतीयेनाह्नाप्रायछंस्तंचतुर्थेहन्प्राहरत्तस्माच्चतुर्थेहन्षोडशिनंशंसतिवज्रोवा
एषयत्षोडशीतद्यच्चतुर्थेहन्षोडशिनंशंसतिवज्रमेवतत्प्रहरतिद्विषतेभ्रातृव्याय
वधंयोस्यस्तृत्यस्तस्मैस्तर्त्तवेवज्रोवैषोडशीपशवउक्थानितंपरस्तादुक्थानांपर्य
स्यशंसतितंयत्परस्तादुक्थानांपर्यस्यशंसतिवज्रेणैवतत्षोडशिनापशून्परिगछ
तितस्मात्पशवोवज्रेणैवषोडशिनापरिगतामनुष्याननभ्युपावर्तंतेतस्मादश्वोवा

राम

१

पुरुषो वा गौर्वा हस्ती वा परिगत एव स्वयमात्मनेन एवं वाचाभिषिद्ध उपावर्त्तते वज्रमेव षो
ळशिनं पश्यन्वज्रेणैव षोळशिना परिगतो वाग्भिव वज्रो वा षोळशीति तदाहुः किं षोळ
शिनः षोळशित्वमिति षोळशाः स्तोत्राणां षोळशः शस्त्राणां षोळशभिरक्षरैरादत्ते
षोळशभिः प्रणौति षोळशं पदं निविदं दधाति तत्षोळशिनः षोळशित्वं द्वे वा अक्ष
रे अतिरिच्येते षोळशिनोऽनुष्टुभमभिसंपन्नस्य वाचो वाव तौ स्तनौ सत्यानृते वाव ते अ
वत्येनं सत्यं नैनमनृतं हिनस्ति य एवं वेद ॥ १ ॥ गौरिवीतं षोळशिसाम कुर्वीत तेजस्का

सा०व०

२

मो ब्रह्मवर्चसकामस्स्तोजो वै ब्रह्मवर्चसं गौरिवीतं तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति य एवं विद्वा न्गौरिवीतं षोळशिसाम कुरुते नानदं षोळशिसाम कर्तव्यमित्याहुरिंद्रो वै वृत्राय वज्र मुदयच्छत्तस्मै प्राहरत्तमभ्यहनत्सोभिहतो व्यनदद्य द्व्यनदत्तन्नानदं साम।भवत्नानद स्य नानदत्वं मै भ्रातृव्यं वा एतद्भ्रातृव्यहा साम यन्नानदं भ्रातृव्यो भ्रातृव्यहा भवति य ए वं विद्वान्नानदं षोळशिसाम कुरुते तद्यदि नानदं कुर्यादविहृतः षोळशी शंस्तव्यो विहृ तासु हितासु स्तुवते यदि गौरिवीतं विहृतः षोळशी शंस्तव्यो विहृतासु हितासु स्तुवते

राम

२

५१९६

॥२॥ अथातश्छंदांस्येव व्यतिषजत्यौला वहंतु हरय उपो षु शृणुही गिर इति गायत्रीश्च पंक्तीश्च व्य
तिषजति गायत्रो वै पुरुषः पांक्ताः पुरुषमेव तत्पशुभिर्व्यतिषजति पशुषु प्रतिष्ठापयति यदु गायत्री
श्च पंक्तीश्च ते द्वे अनुष्टुभौ तेनो वाचो रूपादनुष्टुभो रूपाद्वज्ररूपान्नैति यदिंद्र पृतनाज्येयं ते अस्तु
हर्यत इत्युष्णिहश्च बृहतीश्च व्यतिषजत्यौष्णिहो वै पुरुषो बार्हताः पशवः पुरुषमेव तत्पशुभिर्व्यति
षजति पशुषु प्रतिष्ठापयति यदुष्णिहश्च बृहतीश्च ते द्वे अनुष्टुभौ तेनो वाचो रूपादनुष्टुभो रूपाद्वज्र
रूपान्नैत्ययं धृक्षे अलन्नीर अल रुतिं सुषाणार इति द्विपदां च त्रिष्टुभं च व्यतिषजति द्विपाद्वै पु

रुषो वीर्यं त्रिष्टुप्पुरुषमेव तद्वीर्येणा व्यतिषजति वीर्ये प्रतिष्ठापयति तस्मात्पुरुषो वीर्ये प्रतिष्ठितः
सर्वेषां पशूनां वीर्यवत्तमो यदु द्विपदा च विंशत्यक्षरा त्रिष्टुप्च ते द्वे अनुष्टुभौ तेनो वाचो रूपादनु
ष्टुभो रूपाद्वज्ररूपान्नैत्येष व प्र त्रमा प्र ते महे विदथे शंसिषं हरी इति द्विपदाञ्च जगतीञ्च व्यति
षजति द्विपाद्वै पुरुषो जागताः पशवः पुरुषमेव तत्पशुभिर्व्यतिषजति पशुषु प्रतिष्ठापयति त
स्मात्पुरुषः पशुषु प्रतिष्ठितोत्ति चैनानधि च तिष्ठति वशे चास्य यदु द्विपदा च षोडशाक्षरा
जगती च ते द्वे अनुष्टुभौ तेनो वाचो रूपादनुष्टुभो रूपाद्वज्ररूपान्नैति त्रिकद्रुकेषु महिषो य

वाशिरं षोष्वस्मै पुरो रथमित्यतिछंदसः शंसति छंदसां वै यो रसोत्यक्षरत्सोतिछंदसमभ्यत्यक्ष
रत्तदतिछंदसोतिछंदस्त्वं सर्वेभ्यो वा एष छंदोभ्यः सन्निर्मितो यत्षोळशी तद्यदतिछंदसः शंस
ति सर्वेभ्य एवैनं तच्छंदोभ्यः सन्निर्मिमीते सर्वेभ्यः छंदोभ्यः सन्निर्मितेन षोळशिना राध्नोति
य एवं वेद ॥ ३ ॥ महानाम्नीनामुपसर्गानुपसृजत्ययं वै लोकः प्रथमा महानाम्न्यंतरिक्षलोको द्वि
तीयासौ लोकस्तृतीया सर्वेभ्यो वा एष लोकेभ्यः सनिर्मितो यत्षोळशी तद्यन्महानाम्नीनामुपस
र्गानुपसृजति सर्वेभ्य एवैनं तं लोकेभ्यः संनिर्मिमीते सर्वेभ्यो लोकेभ्यः संनिर्मितेन षोळशि

श्री॰ऐ॰
४

नाराश्नोति य एवं वेद त्रष्टवैं छुभमिष्ठमर्वेतआर्चेतयो व्यतीं रफाणायदितिष्ठज्ञाता अनुष्टुभः
रां सतितद्यद्वेहचेहचायथेनचरित्वापंथानंपर्थ्वेयात्ताहतौद्यत्त्वज्ञाता अनुष्टुभः शंसति स
यो व्यासोगतः श्रीरिवमन्येतां विहतं षोळशिनं शंसयेत्न्ने ष्वंदसो ऊध्वा द व प धाइत्यथ पः
पाप्मानमपजिघांसुः स्याद्विहृतं षोळशिनं शंसये ह्वाति पत्नं इव वै पुरुषस्य पाप्मना व्याति ष
कमेवास्मै तत्पाप्मानं शमलमपहत्य पाप्मानं हते य एवं वेदौ ष्ठ ब्रह्मस्या विष्ट पमितु तमनः
या परिदधाति स्वर्गो वै लोके त्र ब्रह्मस्या विष्टपं स्वर्गमेव तल्लोकं यजमानं गमयत्यै पाः इवेषां ह

त्रि
राम
४

रिवः सुतानामिति यजति सर्वेभ्यो वा एष सवनेभ्यः संनिर्मितो यत्षोळशी तद्यदूपाः पूर्वेषां हरि
वः सुतानामिति यजति पीतवद्वै प्रातःसवनं प्रातःसवनादेवैनं तत्संनिर्मिमीयो तै इद्वै सवने के
वलतर इति माध्यंदिनं वै सवनं केवलं माध्यंदिनादेवैनं तत्सवनात्संनिर्मिमीते ममद्धि सोमे मधु
मंतमिंद्र इति मद्वद्वै तृतीयसवनं तृतीयसवनादेवैनं तत्संनिर्मिमीते सजोषा वृषं जठर आवृषस्वेति
वृषण्वद्वै षोळशिनो रूपं सर्वेभ्यो वा एष सवनेभ्यः संनिर्मितो यत्षोळशी तद्यद्रूपाः पूर्वेषां ह
रिवः सुतानामिति यजति सर्वेभ्य एवैनं तत्सवनेभ्यः संनिर्मिमीते सर्वेभ्यः सवनेभ्यः संनिर्मि

श्री०च०

५

तेनषोळशिनाराध्नोतियएवंवेदमहानाम्नीनोपंचाक्षरानुपसर्गानुपसृजत्येकादशाक्षरेषुपादेषु
सर्वेभ्योवाएषछंदोभ्यःसन्निर्मितोयत्षोळशीतद्यमहानाम्नीनांपंचाक्षरानुपसर्गानुपसृजत्ये
कादशाक्षरेषुपादेषुसर्वेभ्यएवैनेतछंदोभ्यःसंनिर्मिमीतेसर्वेभ्यश्छंदोभ्यःसंनिर्मितेनषोळशि
नाराध्नोतियएवंवेद॥ ३ ॥अहवैदेवाअभ्यंतेरात्रीमसुरास्तेसमावद्वीर्याएवासन्नव्यावर्त्त
तसोऽब्रवीदिंद्रःकश्चाहंचेमानितोसुरान्रात्रीमन्ववेष्याइतिसदेवेषुनप्रत्यविंदद्बिभ्यत्रा
त्रेस्तमसोमृत्योस्तस्माद्वाप्येतर्हिनक्तंयावन्मात्रमिवैवापक्रम्यबिभेतितमइवहिरात्रिमसुरेव

राम

५

तंवैछंदांस्येवान्ववायंस्तंयच्छंदांस्येवान्ववायंस्तस्मादिदंह्येवछंदांसिचरात्रींवहंतिननिविच्छस्य
तेनपुरोरुङ्नधाय्यानान्यद्देवतंह्येवछंदांसिचरात्रींवहंतितान्वैपर्यायैरेवपर्यायमनुदं
तयत्पर्यायैःपर्यायमनुदंततत्पर्यायाणांपर्यायत्वंतान्वैप्रथमेनैवपर्यायेणपूर्वरात्रादनुदंतमध्य
मेनमध्यरात्रादुत्तमेनापररात्रादपिशर्वर्याअनुस्मसीत्यब्रुवन्नपिशर्वराणिखलुवाएतानिछं
दांसीतिहस्माहैतानिहीदंरात्रेस्तमसोमृत्योर्बिभ्यतमत्यपारयंस्तदपिशर्वराणामपिशर्वर
त्वं॥५॥पांतमावोअंधसइत्यंधस्वत्यानुष्टुभारात्रींप्रतिपद्यतेआनुष्टुभीवैरात्रीरेतद्वारात्रिरू

श्रा॰ च॰

६६

पमं धस्वत्यः पीतवत्सोमद्दत्यस्त्रिष्टुभोयाज्याभवंत्यैभिरूपायद्यसेभिरूपंतत्समृद्धंप्रथमेनप
र्यायेणास्तुवतेप्रथमान्येवपद्दानिपुनराद्दत्तेयदेवैषामभ्यागावआसंस्तद्देवैषांतेनाद्दत्तेम
ध्यमेनपर्यायेणास्तुवतेमध्यमान्येवपद्दानिपुनराद्दत्तेयदेवैषामनोरथाआसंस्तद्देवैषांतेनाद
द्दत्तेउत्तमेनपर्यायेणास्तुवतउत्तमान्येवपद्दानिपुनराद्दत्तेयदेवैषांवासोहिरण्यंमणिरध्यात्मं
मासीत्तद्देवैषांतेनाद्दत्तेआद्विषतोवसुद्दत्तेनिरेनमेभ्यः सर्वेभ्योलोकेभ्योनुदतेयएवंवेदपवमा
नेवद्दहरित्याहुर्नगायत्रिः पवमानवतीकथमुभेपवमानवतीभवतः केनतेसमावद्वीर्येभवत इति

राम

६६

कथप्रस्नेपंचदशस्तोत्रे ३

यदेवैडायमह्वनेस्तुतमिदंवसोस्तुतमंधइंद्रंत्वंन्वो जसास्तुतमितिस्तुवंतिवशंसंति चैतेनराज्ञिः पवमा
नवतीतेनोभेपवमानवतीभवतस्तेनतेसमावद्भाजौभवतः पंचदशस्तोत्रमहरित्याहुर्ण्वेराज्ञिःपं
चदशस्तोत्रैभवतःकेनतेसमावद्भाजौभवतइतिद्वादशस्तोत्राण्यपिशर्वराविति सृभिर्देवताभिः
संधिनारथंतरेणास्तुवतेतेनराज्ञिःपंचदशस्तोत्रातेनोभेपंचदशस्तोत्रेभवतस्तेनतेसमावद्भाजौ
भवतःपरिमितेस्तुवंत्यपरिमितमनुशंसतिपरिमितंवैभूतमपरिमितंभव्यमपरिमितस्यावरुध्या
इत्यतिशंसतिस्तोत्रमितिवैप्रजात्मानमतिपशवःस्तद्यत्स्तोत्रमतिशंसतियदेवास्यात्यात्मानंत

श्री०च०

देवास्यैतेनावरुंधे वरुंधे ॥ ८ ॥ १ ॥ इति चतुर्थपंचिकायां प्रथमोध्यायः ॥ १ ॥ प्रजापतिर्वै सोमाय
राज्ञे दुहितरं प्रायछत्सूर्यां सावित्रीं तस्यै सर्वे देवा वरा आगछंस्तस्या एतत्सहस्रं वहतुमन्वाकरो
द्यदेतदाश्विनमित्याचक्षते नाश्विनं हैव तद्यदर्वाक्सहस्रं तस्मात्तत्सहस्रं वैव शंसेद्भूयो वा प्रा
श्य घृतं शंसेद्यथा ह वा इदमनो वा रथो वाक्तौ वर्त्तत एवं हैवाक्तो वर्त्तते शकुनिरिवोत्पतिष्यं नाभू
यीत तस्मिन्देवा न समजानंत ममेदमस्तु ममेदमस्त्विति ते संजानाना अब्रुवन्नाजिमस्याया
महै स यो न उज्जेष्यति तस्येदं भविष्यतीति तेग्नेरेवाधिगृहपतेरादित्यं काष्ठामकुर्वत तस्माद

राम

ग्नेयी प्रतिपद्भवत्याग्निर्नस्याग्निर्होता गृहपतिः स राजेति तद्धैक आहुरग्निं मन्ये पितरमग्निमापि
मित्येतया प्रतिपद्येत दिवि शुक्रं यजतं सूर्यस्येति प्रथमयैवर्चा काष्ठामाप्नोतीति तन्नादृत्यं
य एनं तत्र ब्रूयादग्निमाग्निमिति वै प्रत्यपाद्यग्निमापत्स्यतीति शश्वत्तथा स्यात्तस्मादग्निर्होता गृ
हपतिः स राजेत्येतयैव प्रतिपद्येत गृहपतिवती प्रजातिमती शान्ता सर्वायुः सर्वो ह्येतया सर्वमायुरे
ति य एवं वेद ॥७॥ तासां वै देवतानामाजिं धावन्तीनामभिसृष्टानामग्निर्मुखं प्रथमः प्रत्यपद्यत
तमश्विनावन्वागच्छतां तमब्रूतामपोदिह्यावां वा इदं जेष्याव इति स तथेत्यब्रवीत्तस्य वै मम हा

श्रा॰ चे॰

८

पश्विति तथेति तस्मा अपत्राकुरुतां तस्मादाग्नेयमाश्विने शस्यते ता उषसमन्वागच्छतां ता(ता)मब्रू
तामपोदिह्यावां वा इदं जेष्याव इति सा तथेत्यब्रवीत्तस्यै वै ममेहाप्यस्त्विति तथेति तस्या अपत्रा
कुरुतां तस्मादुषस्यमाश्विने शस्यते ता इंद्रमन्वागच्छतां तमब्रूतामावां वा इदं मघवञ्जेष्याव इति
न हतं दध्रषत्तु रपोदिहीति वक्तुं स तथेत्यब्रवीत्तस्य वै ममेहाप्यस्त्विति तथेति तस्मा अपत्राकु
रुतां तस्मादैंद्रमाश्विने शस्यते तेन दाश्विना उदजयतामश्विनावाश्नुवातां यदाश्विना उदजय
तामश्विनावाश्नुवातां तस्मादेतदाश्विनमित्याचक्षते श्नुते यद्यत्कामयते य एवं वेद तदाहुर्यं

राम

८

ष स्य त आग्नेयं शस्तं त उषस्यं शस्तं त ऐंद्रमथ कस्मादेतदाश्विनमित्याचक्षत इत्यश्विनौ हि तदु
दजयतामश्विना व्याश्नुवातां यदश्विनाउदजयतामश्विना व्याश्नुवातां तस्मादेतदाश्विनमित्या
चक्षतेऽश्नुते यद्यत्कामयते य एवं वेद ॥८॥ अश्वतरीरथेनाग्निराजिमधावत्तासां प्राजमानो
योनिमकूलयत्तस्मात्ता न विजायंते गोभिररुणैरुषा आजिमधावत्तस्मादुषस्यागतायामरु
णमिवैव प्रभात्युषसो रूपमश्वरथेनेंद्र आजिमधावत्तस्मात्स उच्चैर्घोषउपब्दिमान्क्षत्र
स्य रूपमैंद्रो हि स गर्दभरथेनाश्विनाउदजयतामश्विना व्याश्नुवातां यदश्विनाउदजयताम

ब्रा०प०

२

श्विना वाश्नुवातां तस्मात्स सृतजवो दुग्धदोहः सर्वेषामेतर्हि वाहनानामनाशिष्ठो रेतसस्त्व
स्य वीर्यं नाहरतां तस्मात्स द्विरेता वाजी तदाहुः सत्स सौर्याणि छंदांसि शंसेद्यथैवाग्नेयं यथोष
स्यं यथाश्विनं सत्स वै देवलोकाः सर्वेषु देवलोकेषु राध्नोतीति तत्तन्नादृत्यं त्रीण्येव शंसेत्त्र
यो वा इमे त्रिवृतो लोका एषामेव लोकानामभिजित्यै तदाहुरुदुत्यं जातवेदसमिति सौर्याणि
प्रतिपद्येतेति तत्तन्नादृत्यं यथैव गत्वा काष्ठामपराध्नुयात्तादृक्तत्सूर्यो नो दिवस्पातित्ये
तेनैव प्रतिपद्येत यथैव गत्वा काष्ठामभिपद्येत तादृक्तदुदुत्यं जातवेदसमिति द्वितीयं शंस

राम

२

तिचित्रंदेवानामुदगादनीकमितित्रैष्टुभमसोवावचित्रंदेवानामुदेतितस्मादेतच्छंसतिनमोमि
त्रस्यवरुणस्यचक्षसइतिजागतंतृचमाशीःपदमाशिषमेवैतेनाशास्तेआत्मनेचयजमाना
यच॥६॥तदाहुःसूर्योनातिशस्योबृहतीनातिशस्यायत्सूर्यमतिशंसेद्ब्रह्मवर्चसमतिपद्ये
तयद्बृहतीमतिशंसेत्प्राणानतिपद्येतेतीद्रंक्रतुंनआभरेत्यैंद्रंप्रगाथंशंसतिशिक्षाणोअस्मि
न्पुरुहूतयामनिजीवाज्योतिरशीमहीत्यसौवावज्योतिस्तेनसूर्यंनातिशंसतियदुवाबार्हतः
प्रगाथस्तेनबृहतींनातिशंसत्यभित्वाशूरनोनुमइतिराथंतरींयोनिंशंसतिराथंतरेण

श्रा॰ ब॰
१०

वै संधिनाभिन्नायज्ञस्तु वनैतदंद्रायंतारीं योनिं शंसति रथंतरस्यैव सयोनित्वायेशानमस्य ज
गतः स्वर्दृशमित्यसौ वाव स्वर्दृक्तेन सूर्येंनातिशंसति यदु बार्हतः प्रगाथस्तेन बृहतीं ना
तिशंसति बहवः सूरचक्षस इति मैत्रावरुणं प्रगाथं शंसत्यहर्वै मित्रो रात्रिर्वरुण उभे वा ए
षां होरात्रे आरभते योतिरात्रमुपैतीति तद्यन्मैत्रावरुणं प्रगाथं शंसत्यहोरात्रयोरेवैनं तत्प्र
तिष्ठापयति सूरचक्षस इति तेन सूर्येंनातिशंसति यदु बार्हतः प्रगाथस्तेन बृहतीं नातिशं
सति मही द्यौः पृथिवी च नस्ते हि द्यावापृथिवी विश्वशंभुवेति द्यावापृथिवीयं शंसति द्यावा

राम
१०

पृथिवी वै प्रतिष्ठेयमेवेह प्रतिष्ठा सा वै मुखतस्तद्द्यावापृथिवीयें शंसति प्रतिष्ठयोरेवैनं तत्प्र
तिष्ठापयति देवो देवी धर्मणा सूर्यः शुचिरितितिन सूर्यं नातिशंसति यदु गायत्री च जगती च
ते देवे बृहत्यौ तेन बृहती नातिशंसति विश्वस्य देवी मृचयस्य जन्मनो न या रोषाति न ग्रभदिति
द्विपदां शंसति पितैधसुवध्रमिति ह स्म वा एतदाचक्षते यदेतदाग्निवेन निर्ऋतिर्ह स्म पाशिन्यु
पास्ते यदेव होता परिधास्यत्यथ पाशान्प्रतिमोक्ष्यामीति तेतो वा एतां बृहस्पतिर्द्विपदामपश्य
न्न या रोषाति न ग्रभदिति तया निर्ऋत्याः पाशिन्याः अधराचः पाशानपास्यत यदेतां द्विप

दं होता शंसति निर्ऋत्या एव तत्पाशिन्या अधराचः पाशान्पास्यति स्वस्त्येव होतोन्मुच्य
ते सर्वायुः सर्वायुत्वाय सर्वमायुरेति य एवं वेद म्नवयस्य जन्मन इत्यसौ वावमर्चयतीवते
नस्तूर्येनातिशंसति यद्द्विपदा पुरुषछंदसं सा सर्वाणि छंदांस्यभ्यासातिन बृहतीना
तिशंसति ॥१०॥ आत्मन पास्पत्यया परिदधाति ब्रह्म वै बृहस्पतिर्ब्रह्मण्येवैनं तदंततः
प्रतिष्ठापयत्येवा पित्रे विश्वदेवाय वृष्ण इत्येतया परिदध्यात्प्रजाकामः पशुकामो बृह
स्पते सुप्रजा वीरवंत इति प्रजया वै सुप्रजा वीरवान्वयं स्याम पतयो रयीणामिति प्रजावा

न्यृभुमान्त्रयीमान्वीरवान्भवतियएवंविद्वानेतयापरिदधातिबृहस्पतेअतियदर्योअर्हा
दितिएतयापरिदध्यात्तेजस्कामोब्रह्मवर्चसकामोतीववान्यान्ब्रह्मवर्चसमर्हतिद्युमदि
तिद्युमदिववैब्रह्मवर्चसंविभातीतिवीववैब्रह्मवर्चसंभातियद्दीदयच्छवसऋतप्रजा
तेतिदीदायेववैब्रह्मवर्चसंतदस्मासुद्रविणंधेहिचित्रमितिचित्रमिववैब्रह्मवर्चसंब्र
ह्मवर्चसीभवतियएवंविद्वानेतयापरिदधातितस्मादेवंविद्वानेतयैवपरिदध्याद्वा
दुस्यत्यातेनसूर्यंनातिशंसतियदुत्रिष्टुभंत्रिःशंसतिसासर्वाणिछंदांस्यभ्यासातेन

ब्रा॰ पं॰

१२

ब्रह्मयशसी

बृहतीनातिशंसतिगायत्र्याचत्रिष्टुभाचवषट्कुर्याद्ब्रह्मवैगायत्रीवीर्यंत्रिष्टुब्ब्रह्मणैव
तद्वीर्यंसंदधातिब्रह्मवर्चसीब्रह्मयशसीवीर्यवान्भवतियएवंविद्वान्गायत्र्याचत्रि
ष्टुभाचवषट्करोत्यश्विनावायुनायुवंसुदक्षाआपिबतमाश्विनेतिगायत्र्याचवि
राजाचवषट्कुर्याद्ब्रह्मवैगायत्र्यन्नंविराड्ब्रह्मणैवतदन्नाद्यंसंदधातिब्रह्मव
र्चसीभवतिब्रह्मणाद्यमन्नमत्तियएवंविद्वान्गायत्र्याचविराजाचवषट्करोतितस्मा
देवंविद्वान्गायत्र्याचैवविराजाचवषट्कुर्यात्सवामंधांसिमद्यान्यस्कुकुभापिबतम

राम

१२

भिर्नेत्वेताभ्यां ॥११॥ चतुर्विंशमेतदहरुपयंत्यारंभणीयमेतेनवैसंवत्सरमारभंतएतेन
स्तोमांश्चछंदांसिचैतेनसर्वादेवताअनारब्धंवैतच्छंदोनारब्धासादेवतायदेतस्मिन्नह
निनारभंतेतदारंभणीयस्यारंभणीयत्वंचतुर्विंशस्तोमोभवतितच्चतुर्विंशस्यचतुर्विंश
त्वंचतुर्विंशतिर्वाअर्धमासाअर्द्धमासशएवतत्संवत्सरमारभंतउक्थ्योभवतिपशवोवा
उक्थ्यानिपशूनामवरुद्ध्यैतस्यपंचदशस्तोत्राणिभवंतिपंचदशशस्त्राणिसमासोमास
शएवतत्संवत्सरमारभंतेतस्यषष्टिश्चत्रीणिचशतानिस्तोत्रियास्तावंतिसंवत्सरस्याहा

ब्रा०२०

१३

न्यहःशश्वदेवतत्संवत्सरमारभंतेग्निष्टोमएतदहःस्यादित्याहुरग्निष्टोमोवैसंवत्सरोनवा
एतदन्योग्निष्टोमादहर्दाधारनविव्याचेतिसयद्यग्निष्टोमःस्यादष्टाचत्वारिंशास्त्रयः
पवमानास्युश्चतुर्विंशानीतराणिस्तोत्राणितद्वैषष्टिश्चैवत्रीणिचशतानिस्तोत्रियास्ता
वंतिसंवत्सरस्याहान्यहःशश्वदेवतत्संवत्सरमारभंतउक्थ्यएवस्यात्पशुसमृद्धोयज्ञः
पशुसमृद्धंसत्रंसर्वाणिचतुर्विंशानिस्तोत्राणिभवंत्यक्षाप्येतदहश्चतुर्विंशंतस्मादुक्थ्य
एवस्यात्॥१२॥बृहद्रथंतरेसामनीभवतएतेवैयज्ञस्यनावौसंपारिण्यौयद्बृहद्रथंत

राम

१३

रैताभ्यामेवतत्संवत्सरंतरंतिपादौवैबृहद्रथंतरेशिरएतदहः पादाभ्यामेवतच्छ्रियंशिरोभ्या
यंतिपक्षौवैबृहद्रथंतरेशिरएतदहः पक्षाभ्यामेवतच्छ्रियंशिरोभ्यायुवतेतेउभेनसमवसृ
ज्येयउभेसमवसृजेयुर्यथैवछिन्नानौर्बंधनात्तीरंतीरमृच्छंतीप्लवेतैवमेवतेसत्रिणस्ती
रंतीरमृच्छंतःप्लवंतेयउभेसमवसृजेयुस्तद्यदिरथंतरमवसृजेयुर्बृहतेनोभेअनवसृ
ष्टेअथयदिबृहदवसृजेयूरथंतरेणोवोभेअनवसृष्टेयद्वैरथंतरंतद्वैरूपंयद्बृहत्तद्वैराजं
यद्रथंतरंतच्छाक्वरंयद्बृहत्तद्रैवतमेवमेतेउभेअनवसृष्टेभवतोयएवंविद्वांसएतदहरुप

श्री॰ चे॰
१४

यंत्यां स्वा वैते हः संवत्सरमा स्वाऽ ईमा सश आ स्वामा सश आ स्वात्तो मोंश्र च्छंदांसि वात्वा
सर्वा देवतास्त एव पवमानाः सोमपीथं भक्षयंतः संवत्सरमभिषुण्वंत आसते ये वा अत
ऊर्ध्वं संवत्सरमुपयंति गुरुं वै ते भारमभिनिदधते सं वै गुरुर्भारः शृणात्यथ य एनं परस्ता
ल्लोकेमभिरी स्वावत्ता ढुपैति स वै स्वस्ति संवत्सरस्य पारमश्नुते ॥ १ ॥ यद्वै चतुर्विंशं तन्महा
व्रतं बृहद्दिवेनात्रै होतारेतः सिंचति तद्दोम हा व्रतीयेनाह्ना प्रजनयति संवत्सरे संव
त्सरे वै रेतः सिक्तं जायते तस्मात्समानं बृहद्दिवो निष्केवल्यं भवत्येष ह वा एनं परस्ताल्ले

राम
१४

मेभिरीत्स्वावस्तादुदैति य एवं विद्वानेतदहरुपैति स्वस्ति संवत्सरस्य पारमश्नुते य एवं वेद
यो वै संवत्सरस्यावारं च पारं च वेद स वै स्वस्ति संवत्सरस्य पारमश्नुते तिरात्रो वा अस्य प्रायणो
यो वारमुदयनीयः पारं स्वस्ति संवत्सरस्य पारमश्नुते य एवं वेद यो वै संवत्सरस्यावरोधनं

द्रोधनं च

च वेद स वै स्वस्ति संवत्सरस्य पारमश्नुते तिरात्रो वा अस्य प्रायणीयो वरोधनमुदयनीय उ
द्रोधनं स्वस्ति संवत्सरस्य पारमश्नुते य एवं वेद यो वै संवत्सरस्य प्राणोदानौ वेद स वै स्वस्ति
संवत्सरस्य पारमश्नुते य एवं वेद य एवं वेद ॥१४॥ २ ॥ इति चतुर्थपंचिकायां द्वितीयोध्यायः॥

तिरात्रो वा अस्यः प्रायणीयः प्राणउदानउदयनीयः स्वस्ति संवत्सरस्य पारमश्नुते

ब्रा० चं०

१५

॥ ॐ ॥ ज्योतिर्गौरायुरिति स्तोमा भवंत्ययं वै लोको ज्योतिरंतरिक्षं गौरसौ लोक आयुः
स एवैष उत्तरस्त्र्यहो ज्योतिर्गौरायुरिति त्रीण्यहानि गौरायुर्ज्योतिरिति त्रीण्ययं वै लो
को ज्योतिरसौ लोको ज्योतिस्त एते ज्योतिषी उभयतः संलोकेते तेनैतेनोभयतोज्योति
षा षडहेन यंति तद्यदेतेनोभयतोज्योतिषा षडहेन यंत्यनयोरेव तल्लोकयोरुभयतः
प्रतितिष्ठंतो यंत्यस्मिंश्च लोकेऽमुष्मिंश्चोभयोः परिग्रहा एतद्देवचक्रं यदभिप्लवः षड
हस्तस्य यावभितोऽग्निष्टोमौ तौ प्रधी ये चत्वारो मध्य उक्थ्याः सा नभ्यं गच्छति वै वर्त्मा

राम

१५

नेनयत्रकामयेतेनतत्स्वस्तिसंवत्सरस्यपारमश्नुतेयएवंवेदयोवैतद्वेदयत्प्रथमःषळहः
सवैस्वस्तिसंवत्सरस्यपारमश्नुतेयस्तद्वेदयद्द्वितीयोयस्तद्वेदयत्तृतीयोयस्तद्वेदयच्च
तुर्थोयस्तद्वेदयत्पंचमः॥१५॥प्रथमंषळहमुपयंतिषड्वाऋतवऋतु
शएवतत्संवत्सरमाप्नुवंत्यृतुशःसंवत्सरेप्रतितिष्ठंतोयंतिद्वितीयंषळहमुपयंतिद्वा
दशाहानिभवंतिद्वादशवैमासामासशएवतत्संवत्सरमाप्नुवंतिमासशःसंवत्सरेप्र
तितिष्ठंतोयंतितृतीयंषळहमुपयंत्यष्टादशाहानिभवंतितानिद्वेधानवान्यानिनवा

श्रा०ब्रा०

१६८

न्यानि नवैप्राणानवस्वर्गोलोकः प्राणांश्चैवैतत्स्वर्गंचलोकमाप्नुवंतिप्राणेषुचै
वैतत्स्वर्गेचलोकेप्रतितिष्ठंतोयंति चतुर्थंषष्ठमुपयंति चतुर्विंशतिरहानिभ
वंति चतुर्विंशतिर्वाअर्द्धमासाअर्द्धमासशएवैतत्संवत्सरमाप्नुवंत्यर्द्धमासशः संवत्स
रेप्रतितिष्ठंतोयंति पंचमंषष्ठमुपयंति त्रिंशदहानिभवंति त्रिंशदक्षरावैविराड्विरा
ळ्न्नाद्यंविराजमेवैतन्मासिमास्यभिसंपादयंतोयंत्यन्नाद्यकामाःखलुवैसत्रमासत
तंतद्यद्विराजंमासिमास्यभिसंपादयंतोयं[illegible]न्नाद्यमेवैतन्मासिमास्यवरुंधानायंतिसै

त्यं

राम

१६८

च लोकयामुष्मै चोभाभ्यां॥ १६॥ गवामयनेन यंति गावो वा आदित्या आदित्यानामेव तद्यने
न यंति गावो वै सत्रमासत शफांछृंगाणि सिषासंत्यस्तासां दशमे मासि शफाः शृंगाण्यजायं
त ता अब्रुवन्यस्मै कामायादीक्षामह्यापाम तमुत्तिष्ठामेति ता या उदतिष्ठंस्ता एताः शृंगिण्यो
थ याः समापयिष्यामः संवत्सरमित्यासत तासामश्रद्धया शृंगाणि प्रावर्त्तंत ता एतास्तूपरा ऊ
र्जं त्वसुन्वंस्तस्मादु ताः सर्वानृतून्प्राप्त्वोत्तरमुत्तिष्ठंत्यूर्जं ह्यसुन्वन्त्सर्वस्य वै गावः प्रेमाणं
सर्वस्य चारुतां गताः सर्वस्य प्रेमाणं सर्वस्य चारुतां गच्छति य एवं वेदादित्याश्च ह वा अंगिरसश्च

ब्रा॰ब॰
१८

स्वर्गे लोके स्पर्द्धंत वयं पूर्व एष्यामो वयमिति ते हादित्याः पूर्वे स्वर्गं लोकं जग्मुः पश्चेवांगिरसः
षष्ट्यां वा वर्षेषु यथा वा प्रायणीयो तिरात्रश्चतुर्विंश उक्थ्यः सर्वे भिप्लवाः षळहा आश्वं
त्यन्यान्यहानि तदादित्यानामयनं प्रायणीयो तिरात्रश्चतुर्विंश उक्थ्यः सर्वे पृष्ठ्याः षळ
हा आश्वं त्यन्यान्यहानि तदंगिरसामयनं सा यथा स्रुतिरंजसायन्येवमभिप्लवः षळहः
स्वर्गस्य लोकस्याथ यथा महापथः पर्याण एवं पृष्ठ्यः षळहः स्वर्गस्य लोकस्य तद्यदुभाभ्यां
वै यन्न रिष्यत्युभयोः कामयोराप्त्यै यश्चाभिप्लवे षळहे यश्च पृष्ठ्ये ॥१७॥ एकविंशमेत

राम
१८

यंतलुभान्योर

दहरुपयंतिविषुवंतंमध्येसंवत्सरस्यैतेनवैदेवाएकविंशेनादित्यंस्वर्गायलोकायोदयच्छ
न्सएषइतएकविंशस्तस्यदशावस्तादहानिदिवाकीर्त्यस्यभवंतिदशपरस्तान्मध्यएषए
कविंशउभयतोविराजिप्रतिष्ठितउभयतोहिवाएषविराजिप्रतिष्ठितस्तस्मादेषोंतरेमांल्लो
कान्यंनव्यथतेतस्यवैदेवाआदित्यस्यस्वर्गाल्लोकादवपातादबिभयुस्तंत्रिभिःस्वर्गैर्लोकै
रवस्तात्प्रत्युत्तभ्नुवन्स्तोमावैत्रयःस्वर्गालोकास्तस्यपराचोतिपातादबिभयुस्तंत्रिभिः
स्वर्गैर्लोकैःपरस्तात्प्रत्यस्तभ्नुवन्स्तोमावैत्रयःस्वर्गालोकास्त्रयोवस्तात्सप्तदशाभवं

तित्रयःपरस्तान्मध्यएषएकविंशउभयतःस्वरसामभिर्धृतउभयतोहिवाएषस्वरसामभि
र्धृतस्तस्मादेषोंतरेमांल्लोकान्यन्नव्यथतेतस्यवैदेवाआदित्यस्यस्वर्गाल्लोकादवपातादबिभ
युस्तंपरमैःस्वर्गैर्लोकैरवस्तात्प्रत्युत्तभ्नुवंस्तोमावैपरमाःस्वर्गालोकास्तस्यपराचो
तिपातादबिभयुस्तंपरमैःस्वर्गैर्लोकैःपरस्तात्प्रत्यस्तभ्नुवंस्तोमावैपरमाःस्वर्गालो
कास्त्रयोवस्तात्सप्तदशाभवंतित्रयःपरस्तात्तेद्वौद्वौसंपद्यत्रयश्चतुस्त्रिंशाभवंतिचतु
स्त्रिंशोवैस्तोमानामुत्तमस्तेषुवाएषएतदध्याहितस्तपतितेषुहिवाएषएतदध्याहितस्त

पतिसवा एष उत्तरोस्मात्सर्वस्माद्भूताद्भविष्यतः सर्वमेवेदमतिरोचते यदिदं किंचोत्तरो भवति
यस्मादुत्तरो बुभूषति तस्मादुत्तरो भवति य एवं वेद ॥१८॥ स्वरसाम्न उपयंतीमे वै लोकाः स्वर
सामान इमान्वै लोकान्स्वरसामभिरस्पृण्वंस्तत्स्वरसाम्नां स्वरसामत्वं तद्यत्स्वरसाम्न उ
पयंत्येषु वै नं तल्लोकेष्वाभजंतीति षां वै देवाः सप्तदशानांप्रज्ञापाद्बिभयुः समाइव वै स्तोमा
अविमुक्ताइमे वै हन प्रत्रियेरन्निति तान्त्स वै स्तोमैरेवस्तात्पर्यार्षन्त्स वैः पृष्ठैः परस्तात्त्र
घदभिजित्सर्वस्तोमोवस्ताद्भवति विश्वजित्सर्वपृष्ठः परस्तात्तत्सप्तदशानुभयतः पर्यृषंति घ

त्याअग्नऐयायंतस्यवैदेवाआदित्यस्यस्वर्गाल्लोकादवपातादबिभयुस्तंपंचभीरश्मिभिरुदव
यन्नोरश्मयोवैदिवाकीर्त्यानिमहादिवाकीर्त्यंपृष्ठंभवतिविकर्णंब्रह्मसामभासमग्निष्टो
मसामोभेबृहद्रथंतरेपवमानयोर्भवतस्तदादित्यंपंचभीरश्मिभिरुद्दृंहंतिधृत्याअनवपा
तायोदितआदित्येप्रातरनुवाकमनुब्रूयात्सर्वंह्येवैतदहर्दिवाकीर्त्यंभवतिसौर्यंपशुमन्वं
गभ्येतेंसवनीयस्योपालंभ्यमालभेरन्त्सौर्यंदेवत्यंह्येतदहरेकविंशतिंसामिधेनीरनुब्रू
यात्तत्यक्षाध्येतदहरेकविंशमेकपंचाशतंद्विपंचाशतंवांशस्त्वामध्येनिविदंदधातिताव

तीकृत्वराः शंसति शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्यः शतेंद्रिय आयुष्येवैनं तद्वीर्य इंद्रिये दधाति ॥१२॥
दूरोहणं रोहति स्वर्गो वै लोको दूरोहणं स्वर्गमेव तल्लोकं रोहति य एवं वेद यदेव दूरोहणं ३ अ
सौ वै दूरोहो यो सौ तपति कश्चिद्वा अत्र गच्छति स यद्दूरोहणं रोहत्येतमेव तद्रोहति हंसवत्या
रोहति हंसः शुचिषदित्येष वै हंसः शुचिषद्वसुरंतरिक्षसदित्येष वै वसुरंतरिक्षसद्धोता वे
दिषदित्येष वै होता वेदिषदतिथिर्दुरोणसदित्येष वा अतिथिर्दुरोणसन्नृषदित्ये
ष वै नृषद्वरसदित्येष वै वरसद्वरं वा एतत्सद्मनां यस्मिन्नेष आसन्नस्तपत्यृतसदित्येष वै स

श्रा०च०
२०

त्यसद्व्योमसदित्येषवैव्योमसद्व्योमवाएतत्सर्वंयस्मिन्नेषआसन्नस्तपर्त्यंअब्जाइत्ये
षवाअब्जाअद्भ्योवाएषजातउदेत्यपःसायंप्रविशतिगोजाइत्येषवैगोजाऋतजाइत्येष
वैसत्यजाअद्रिजाइत्येषवाअद्रिजाऋतमित्येषवैसत्यमेषएतानिसर्वाण्येषाहवाअस्य
ध्वंदःसुपर्णोप्यक्षतमादिवरूपंतस्माद्येनच्छचइरोहणंरोहेर्द्धंसवत्यैनरोहेतार्क्ष्येस्वर्गंका
मस्यरोहेतार्क्ष्योहवाएतंपूर्वोध्वानमैद्यत्रादोगायत्रीसुपर्णोभूत्वासोममाहरत्तद्यथाक्षे
त्रज्ञमध्वनःपुरएतारंकुर्वीततादृक्तद्यदेवतार्क्ष्योयंवैतार्क्ष्योयोयंपवतएषस्वर्गस्यलो

राम
२०

कस्याभिवोव्हात्यमूषुवाजिनंदेवजूतमित्येषवैवाजीदेवजूतःसहावानंतरुतारंरथानामित्ये
षवैसहावांस्तरुतैषहीमांल्लोकान्त्सद्यस्तरत्यरिष्टनेमिंपृतनाजमाशुमित्येषवाअरिष्टने
मिःपृतनाजिदाशुःस्वस्तयइतिस्वस्तितामाशास्तेतार्क्ष्यमिहाहुवेमेतिह्वयत्येवैनमेतदिं
द्रस्येवरातिमाजोहुवानाःस्वस्तयइतिस्वस्तितामेवाशास्तेनावमिवारुहेमेतिसमेवैनमेतद
धिरोहतिस्वर्गस्यलोकस्यसमष्ट्यैसंपत्त्यैसंगत्याउर्वीनपृथ्वीबहुलेगभीरेमावामेतौ
मापरेतौरिषामेतीमेएवैतदनुमंत्रयतेआचपराचमेपन्नाद्यश्चिद्यःशवसापंचकृष्टीःसू

यैइवज्योतिषापस्नतानेतिप्रत्यक्षंसूर्यममिवदतिसहस्त्रसाः शतसाअस्यरंहिर्न्नस्मावरंते
युवतिंनशर्यामित्याशिषमेवैतेनाशास्त आत्मनेच यजमानेभ्यश्च ॥२०॥ आहूयदूरो
हणंरोहतिस्वर्गोवैलोकोदूरोहणंवाग्गाहावोऽसौवैवाध्सयदाहूयतेतद्दूरोहणंपाहावेनस्व
र्गंलोकंरोहतिसपच्छः प्रथमंरोहतीमंतल्लोकमाप्नोत्यथार्द्धर्चशोंतरिक्षंतदाप्नोत्यथ
त्रिपदामुंतल्लोकमाप्नोत्यथैकवल्यातदेतस्मिन्प्रतितिष्ठतियएषतपतित्रिपदाप्रत्यव
रोहतियथाशाखांधारयमाणस्तदमुष्मिंल्लोकेप्रतितिष्ठत्यर्द्धर्चशोंतरिक्षेपच्छोस्मिंल्लोक

आस्वैवतत्स्वर्गंल्लोकंयजमाना अस्मिंल्लोके प्रतितिष्ठंत्यथयद्येककामाः स्युः स्वर्गकामाः प
रांचमेवतेषारोहेत्तेजयेयुर्हैवस्वर्गंल्लोकंनेत्वेवास्मिंल्लोकेस्योगिववसेयुर्मिथुनानिसूक्ता
निशस्यंतेत्रैष्टुभानिचजागतानिचमिथुनंवैपशवःपशवश्छंदांसिपशूनामवरुध्यै॥२१॥
यथावैपुरुषएवंविषुवांस्तस्ययथादक्षिणोर्धएवंपूर्वोर्धोविषुवतोयथोत्तरोर्धएवमुत्तरोर्धो
विषुवतस्तस्मादुत्तरइत्याचक्षतेप्रबाहुक्सतः शिरएवविषुवान्बिदलसंहितइववैपुरुष
स्तस्मात्स्यूमेवमध्येशीर्ष्णोविज्ञायतेतदाहुर्विषुवत्येवैतदहः शंसेद्विषुवान्वाएतदुक्था

श्रो० चं०
२२

नामुष्म्यें विषुवान्विषुवानिति ह विषुवंतो भवंति श्रेष्ठतामश्नुवत इति तस्मान्नो ह्यस्य सं
वत्सर एव शंसेद्रेतो वा एतत्संवत्सरं दधतो यंति यानि वै पुरा संवत्सराद्रेतांसि जायंते या
नि पंचमास्यानि यानि षाण्मास्यानि स्त्रीव्यंति वै तानि न वै तैर्भुंजते यथान्ये वै दशमा
स्यानि जायंते यानि सांवत्सरिकाणि तैर्भुंजते तस्मात्संवत्सर एवैतदहः शंसेत्संवत्सरे
ह्येतदहराप्नुवंत्येष ह वै संवत्सरेण पाप्मानमपहते एष विषुवतोगेभ्यो ह वै मासैः पाप्मा
नमपहते शीर्ष्णो विषुवता प संवत्सरेण पाप्मानं हते प विषुवता य एवं वेद वेभ्य कर्मणाम्

संवत्सरे ह्येतदहराप्नो
ति

राम
२२

षभंसवनीयस्योपालंभ्यमालभेरन्नैंद्ररूपमुभयतएतंमहाव्रतीयेहनींद्रोवैवृत्रंहत्वावि
श्वकर्माभवत्प्रजापतिःप्रजाःसृष्ट्वाविश्वकर्माभवत्संवत्सरोविश्वकर्मेंद्रमेवतदात्मानं
प्रजापतिंसंवत्सरंविश्वकर्माणमाप्नुवंतींद्रएवतदात्मनिप्रजापतौसंवत्सरेविश्वकर्म
ण्यंततःप्रतितिष्ठंतिप्रतितिष्ठंतियएवंवेदयएवंवेद॥२२॥३॥इतिचतुर्थपंचिकायांतृ
तीयोध्यायः॥ॐ॥प्रजापतिरकामयतप्रजायेयभूयान्स्यामितिसतपोतप्यतसतपस्त
प्त्वेमंद्वादशाहमपश्यदात्मनएवांगेभ्यश्चप्राणेभ्यश्चतमात्मनएवांगेभ्यश्चप्राणेभ्यश्चद्वा

श्री॰च॰
२३

दशधानिरमिमीततमाहरत्तेनायजततताेवैसोभवदात्मनाप्रजयापशुभिरजायतभव
त्यात्मनाप्रजयापशुभिर्जायतेयएवंवेदसोकामयतकथंनुगायत्र्यासर्वतोद्वादशाहंपरि
भूयसर्वामृद्धिमृध्नुयामितितंवैतेजसैवपुरस्तात्पर्यभवच्छंदोभिर्मध्यतोक्षरैरुपरिष्टा
द्गायत्र्यासर्वतोद्वादशाहंपरिभूयसर्वामृद्धिमार्ध्नोत्सर्वामृद्धिमृध्नोतियएवंवेदयोवै
गायत्रींपक्षिणींचक्षुष्मतींज्योतिष्मतींभास्वतींवेदगायत्र्यापक्षिण्याचक्षुष्मत्याभा
स्वत्या स्वर्गंलोकमेत्येषावैगायत्रीपक्षिणीचक्षुष्मतीज्योतिष्मतीभास्वतीयद्द्वादशा

२ज्योतिष्मत्या२

राम
२३

हस्तस्य याव भितो तिरात्रौ तौ पक्षौ यावंतराग्निष्टोमौ ते चक्षुषी य एषो मध्य उक्थ्याः स आ
त्मा गायत्र्या पक्षिण्या चक्षुष्मत्या ज्योतिष्मत्या भास्वत्या स्वर्गं लोकमेति य एवं वेद ॥ २३ ॥
त्रयश्च वा एते त्र्यहा आ दशममहरा द्वावतिरात्रौ यद्द्वादशाहो द्वादशाहानि दीक्षितो भव
ति यज्ञिय एव तैर्भवति द्वादश रात्रीरुपसद उपैति शरीरमेव ताभिर्धूनुते द्वादशाहं प्रसु
तो भूत्वा शरीरं धूत्वा शुद्धः पूतो देवता अप्येति य एवं वेद षट्त्रिंशदहो वा एष यद्द्वादशा ५
हो बृहत्या वै देवा इमांल्लोकानाप्नुवंस्ते वै दशभिरेवाक्षरैरिमं लोकमाप्नुवंस्त
१ हः षट्त्रिंशदक्षरा वै बृहती बृहत्या वा एतदयनं यद्द्वादशा १

भा०चं०
२४

रेवाक्षरैरिमंल्लोकमाभ्युवत दशभिरंतरिक्षं दशभिर्दिवं चतुर्भिश्चतस्रो दिशो द्वाभ्या
मेवास्मिंल्लोके प्रत्यतिष्ठन्प्रतितिष्ठति य एवं वेद तदाहुर्यदन्यानि छंदांसि वर्षीयांसि
भूयोक्षरतराण्यथ कस्मादेतां बृहतीत्याचक्षत इत्येते या हि देवा इमांल्लोकानाभ्युवर्तंते
वै दशभिरेवाक्षरैरिमंल्लोकमाभ्युवत दशभिरंतरिक्षं दशभिर्दिवं चतुर्भिश्चतस्रो दि
शो द्वाभ्यामेवास्मिंल्लोके प्रत्यतिष्ठंस्तस्मादेतां बृहतीत्याचक्षतेश्नुते यं यत्कामयते य
एवं वेद ॥ २४ ॥ प्रजापतिर्यज्ञो वा एष यद्द्वादशाहः प्रजापतिर्वा एतेनाग्रे यजत द्वादशा

राम
२४

हेनसोब्रवीदृतूँश्चमासाँश्चयाजयतमाद्वादशाहेनेतितंदीक्षयित्वानपक्रमंगमयित्वा
ब्रुवन्देहिनुनोथत्वायाजयिष्यामइतितेभ्यइषमूर्जंप्रायच्छत्सैषर्तुषुचमासेषुचनि
हितादद्दतेवैतेतमयाजयँस्तस्माद्ददद्याज्यःप्रतिगृह्णंतोवैतेतमयाजयँस्तस्मात्प्रतिगृ
ह्णतायाज्यमुभयेराध्नुवंतियएवंविद्वान्सोयजतेचयाजयेयंतिचतेवाइमऋतवश्चमा
साश्चगुरवइवामन्यंतद्वादशाहंप्रतिगृह्यतेब्रुवन्प्रजापतिंयाजयनोद्वादशाहेनेतिसथे
तेत्यब्रवीत्तेवैदीक्षध्वमितितेपूर्वपक्षाःपूर्वेदीक्षंततेपाप्मानमपाहततस्मात्तेदिवेवदि

श्रा०च०
२५

वेवैतद्यपहतपाप्मानोपरपक्षाअपरेदीक्षंतेतेनतसंपाप्मानमपाहतंतस्मात्तेतमइवतमइव
त्येनपहतपाप्मानंतस्मादेवंविद्वांदीक्षमाणेषुपूर्वःपूर्वएवविद्दीक्षिपेतःतोपपाप्मानेहते
यत्वेवेदंसवाअयंप्रजापतिःसंवत्सरऋतुषुचेमासेषुचप्रत्यतिष्ठत्तेवाइमऋतवश्चमा
साश्चप्रजापतावेवसंवत्सरेप्रत्यतिष्ठंस्तएतेन्योन्यस्मिन्प्रतितिष्ठिताएवैहवावसऋत्विजि
प्रतितिष्ठतियोद्वादशाहेनयजतेतस्माद्वाहुर्नपापःपुरुषोयाज्योद्वादशाहेनेतेह्ययंमपि
प्रतितिष्ठादितिज्येष्ठयज्ञोवाएषयद्द्वादशाहःसवैदेवानांज्येष्ठायएतेनाग्रेयजतश्रेष्ठय

राम
२५

सोवाएषयद्द्वादशाहःसवैदेवानांश्रेष्ठायएतेनाग्रेयजेतज्येष्ठःश्रेष्ठोयजेतकल्याणीहस
माभवतिनपापःपुरुषोयाज्योद्वादशाहेननेदयंमयिप्रतितिष्ठादितीन्द्रायवैदेवाज्यैष्ठ्याय
श्रैष्ठ्यायनातिष्ठंतसोब्रवीद्बृहस्पतिंयाजयमाद्वादशाहेनेतितमयाजयत्ततोवैतस्मैदेवाज्यै
ष्ठ्यायश्रैष्ठ्यायातिष्ठंततिष्ठंतेस्मैस्वाज्यैष्ठ्यायश्रैष्ठ्यायसमभिजानंत्यास्यश्रेष्ठतायांजानतेय
एवंवेदोर्ध्वोवैप्रथमस्त्र्यहस्तिर्यङ्मध्यमोर्वाङुत्तमःसयदूर्ध्वःप्रथमस्त्र्यहस्तस्मादय
मग्निरूर्ध्वउद्दीप्यतऊर्ध्वाह्येतस्यदिक्तिर्यङ्मध्यमस्तस्मादयंवायुस्तिर्यङ्पवते

श्री०बे०

२६

तिरश्चीराषोच हंतितिरश्चीह्येतस्यदिग्यद्दर्वीड॰ तमेतस्मादसावर्वीड॰ तपत्यर्वीड॰ वर्षत्य
र्वाँचिनक्षत्रापयर्वाचीह्येतस्यदिक्सम्यंचोवाइमेलोकाःसम्यंचएतेत्र्यहाःसम्यंचोस्माइ
मेलोकाःश्रियैदीद्यतियएवंवेद॥२५॥दीक्षावैदेवेभ्योपाक्रामत्तांवासंतिकाभ्यांमासाभ्या
मन्वयुंजततांवासंतिकाभ्यांमासाभ्यांनोदाप्नुवंस्तांग्रैष्माभ्यांतांवार्षिकाभ्यांतांशारदाभ्यां
तां हैमंतिकाभ्यांमासाभ्यामन्वयुंजततांहैमंतिकाभ्यांमासाभ्यांनोदाप्नुवंस्तांशैशिराभ्यांमा
साभ्यामन्वयुंजततांशैशिराभ्यांमासाभ्यामाप्नुवन्नाप्नोतियमीप्सतिनैनंद्विषन्नाप्नो

राम

२६

तियएवंवेदतस्माद्धंसक्रियादीक्षोपनमेदेतयोरेवशैशिरयोर्मासयोरागतयोर्दीक्षेतसा
क्षादेवतद्दीक्षायामागतायांदीक्षतेप्रत्यक्षाद्दीक्षांपरिगृह्णातितस्मादेतयोरेवशैशिरयो
र्मासयोरागतयोर्येचैवग्राम्याःपशवोयेचारण्याअणिमाणमेवतत्परूषिमाणंनियंति
दीक्षारूपमेवतदुपनिष्क्रवंतेसपुरस्ताद्दीक्षायाःप्राजापत्यंपशुमालभतेतस्यसप्तदश
सामिधेनीरनुब्रूयात्सप्तदशोवैप्रजापतिःप्रजापतेराप्त्यैतस्याप्रियोजामदग्न्योभवंति
तदाहुर्यदन्येषुपशुषुयथऋष्याप्रियोभवंत्यथकस्मादस्मिन्त्सर्वेषांजामदग्न्यएवेतिसर्वे

श्री०वे०
२८

रूपा वै ग्राम्याः सर्वसमृद्धाः सर्वरूप एष पशुः सर्वसमृद्धस्तद्यद्ग्राम्या भवंति सर्व
रूपतायै सर्वसमृद्ध्यै तस्य वायव्यः पशुपुरोळाशो भवति तदाहुर्यदन्यदेवत्य उत पशुर्भव
त्यथ कस्माद्वायव्यः पशुपुरोळाशः क्रियत इति प्रजापतिर्वै यज्ञो यज्ञस्यायातयामताया
इति ब्रूयाद्यदु वायव्यस्तेन प्रजापतेर्नैति वायुर्ह्येव प्रजापतिस्तदुक्तमृषिणा पवमानः
प्रजापतिरिति सजमुचेलसन्युपाग्नीन्यजेरन्सर्वे दीक्षेरन्त्से वै सन्नु पुर्वं संतमभ्युदवस्य
त्यूर्ग्वैव संतरक्षमेवतदूर्जमभ्युदवस्यति ॥ २ ॥ छंदांसि वा अन्योन्यस्यायतनमभ्यध्या

राम
२८

यंगायत्री त्रिष्टुभं जगत्यै चायतनमभ्यध्यायत् त्रिष्टुब्गायत्र्यै च जगत्यै च जगती गा
यत्र्यै च त्रिष्टुभे च ततो वा एतं प्रजापतिर्व्यूढछंदसं द्वादशाहमपश्यत्तमाहरत्तेनायज
त तेन स सर्वान्कामांश्छंदांस्यगमयत्सर्वान्कामानाप्नोति य एवं वेद छंदांसि व्यूहत्यया
तयामतायै छंदांस्येव व्यूहति तद्यथादोऽश्वैर्वानड्डुद्भिर्वान्यैरन्यैरश्रांततरैरश्रांततरैरु
पविमोकं यांत्येवमेवैतच्छंदोभिरन्यैरन्यैरश्रांततरैरश्रांततरैरुपविमोकं स्वर्गं लोकं यंति
य छंदांसि व्यूहतीमौ वै लोकौ सहास्तां तौ व्यैतां नावर्षन्न समतपत्ते पंच जनान समजान

ततो देवाः समनयंस्तौ संयंतावेतं देवविवाहं व्यवहेतां रथंतरेणैवेयममूं जिन्वति बृहता
साविमां नौधसेनैवेयममूं जिन्वति श्यैतेनासाविमां धूमेनैवेयममूं जिन्वति वृष्ट्यासा
विमां देवयजनमेवेयममुष्यामदधात्पशूनसावस्यामेतद्धाइयममुष्यां देवयजनमद
धाद्यदेतच्चंद्रमसि कृष्णमिव तस्मादापूर्यमाणपक्षेषु यजंत एतद्देवापक्षंत ऊषानसा
वस्यां तद्धापि वुरः कावषेय उवाचोषः पोषा जनमे अयकेति तस्माद्धाप्येतर्हि गव्यं मीमां
समानाः पृछंति संतितत्रोषाः३ इति ऊषा हि पोषो सौ वै लोक इमं लोकमभिपर्यावर्त्तत

तेवैद्यावापृथिवीअभवतांनद्यावांतरिक्षान्नांतरिक्षाद्भूमिः॥२७॥बृहच्चवाइदमग्रेर
थंतरंचास्तांवाक्चवैतन्मनश्चास्तांवाग्वैरथंतरंमनोबृहत्तद्बृहत्पूर्वंससृजानंरथंतरम
त्यमन्यततद्रथंतरंगर्भमधत्ततद्वैरूपमसृजततेद्वेभूत्वारथंतरंचवैरूपंचबृहदत्य
मन्येतांतद्बृहद्गर्भमधत्ततद्वैराजमसृजततेद्वेभूत्वाबृहच्चवैराजंचरथंतरंचवैरूपंचा
त्यमन्येतांतद्रथंतरंगर्भमधत्ततच्छाक्वरमसृजततानित्रीणिभूत्वारथंतरंचवैरूपंचशा
क्वरंचबृहच्चवैराजंचात्यमन्यंततद्बृहद्गर्भमधत्ततद्रैवतमसृजततानित्रीण्यन्यानित्री

चै

प्रयन्त्यानि षट् पृष्ठान्यासंस्तानि ह तर्हि त्रीणि छंदांसि षट् पृष्ठानि नोदासुवन्सा गायत्री
गर्भमधत्त सानुष्टुभम[illegible]मसृजत त्रिष्टुप् गर्भमधत्त सा पंक्तिमसृजत जगती गर्भमधत्त
सातिछंदसमसृजत तानि त्रीण्यन्यानि त्रीण्यन्यानि षट् छंदांस्यासन्षट् पृष्ठानि ता
नि तथाकल्पंत कल्पते यज्ञोपि तस्यै जनतायै कल्पते यत्रैवमेतां छंदसां च पृष्ठानां च
क्लृप्तिं विद्वान्दीक्षते दीक्षते ॥२८॥ ॥ इति चतुर्थपंचिकायां चतुर्थोध्यायः ॥४॥ अ
ग्निर्वै देवता प्रथममहर्वहति त्रिवृत्स्तोमो रथंतरं साम गायत्री छंदो यथादेवतमेनेन यथा

स्तोमं यथा साम यथा छंदसं राध्नोति य एवं वेद यद्वा इति च प्रेति च तत्प्रथमस्याह्नो

रूपं यद्युक्तवद्यद्रथवद्यदाशुमद्यत्पिबवद्यत्प्रथमे पदे देवता निरुच्यते यदयं

लोको ऽभ्युदितो यद्राथंतरं यद्गायत्रं यत्करिष्यदेतानि वै प्रथमस्याह्नो रूपाण्युप प्र

यंतो अध्वरमिति प्रथमस्याह्न आज्यं भवति प्रेति प्रथमेहनि प्रथमस्याह्नो रूपं वाय

वायाहि दर्शतेति प्रउगमिति प्रथमेहनि प्रथमस्याह्नो रूपं मा त्वा रथं यथोतय इदं

वसो सुतमंध इति मरुत्वतीयस्य प्रतिपदनुचरौ रथवत्पिबवच्च प्रथमेहनि प्रथ

२

ब्रा०चं०
३०

मस्याह्नो रूपं यमिंद्र नेदीय एदिहीती द्विनिहवः प्रगाथः प्रथमे पदे देवता निरुच्यते
प्रथमेहनि प्रथमस्याह्नो रूपं प्रैतु ब्रह्मणस्पतिरिति ब्राह्मणस्पत्यः प्रतिप्रथमे
हनि प्रथमस्याह्नो रूपमग्निर्नेता त्वं सोम क्रतुभिः पिन्वंत्यप इति धाय्याः प्रथमे
षु पदेषु देवता निरुच्यते प्रथमेहनि प्रथमस्याह्नो रूपं प्रव इंद्राय बृहत इति मरु
त्वतीयः प्रगाथः प्रतिप्रथमेहनि प्रथमस्याह्नो रूपं मायाति विंद्रो वस उप न इति स्व
क्तं मेति प्रथमेहनि प्रथमस्याह्नो रूपमभित्वा शूर नोनुमोभित्वा पूर्वपीतय

राम
३०

इतिरथंतरंपृष्ठंभवतिराथंतरेऽहनिप्रथमेऽहनिप्रथमस्याह्नोरूपंयद्द्वावानपुरुतमंपुराषाळि
तिधाय्यांवृत्रहेंद्रोनामान्यप्रा इत्येतित्प्रथमेप्रथ॰ पदंपिबासुतस्यरसिन इतिसामप्रगाथःपि
ब्वान्नप्रथमेऽहनिप्रथमस्याह्नोरूपंत्यमूषुवाजिनंदेवजूतमितितार्क्ष्यंपुरस्तात्सूक्तस्यशंसति
स्वस्त्ययनंवैतार्क्ष्यःस्वस्तितायैस्वस्त्ययनमेवतत्कुरुतेस्वस्तिसंवत्सरस्यपारमश्नुतेयएवं
वेद॥२९॥आनइंद्रोदूरादानआसादितिसूक्तमेतिप्रथमेऽहनिप्रथ॰ रूपंसंपातोभवतिनिष्केव
ल्यमरुत्वतीययोर्निविद्धानेवामदेवोवाइमांल्लोकानपश्यत्तांसंपातैःसमपद्यत्संपातैःसमपतत्तं

ब्रा०च०
३१

तिस्व

संगर्येन

त्वं पाताणं संपातन त्वं तद्यत्संपातौ प्रथमेहनि शंसर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै संपत्त्यै तत्सवितुर्वृणीमहे द्या
नो देवसवितरिति वैश्वदेवस्य प्रतिपदनुचरौ राथंतरेहनि प्रथमेहनि प्र० रूपं युंजते मन उत यु
जते धिय इति सावित्रं युक्तवत्प्रथमेहनि प्र० रूपं प्र द्यावा यज्ञैः पृथिवी ऋतावृधेति द्यावापृथि
वीयं प्रेति प्रथमेहनि० रूपं मिहेह वो मनसा बंधुता नर इत्यार्भवं य द्वा एति च प्रेति च तत्प्रथम
स्याह्नो रूपं तद्यत्वेति सर्वमम विष्व त्रैष्य न्ने वास्माल्लोका द्युजनाना इति तद्यदिहेह वो मनसा
बंधुता नर इत्यार्भवं प्रथमेहनि शंसत्ययं वै लोक इहेहास्मिन्ने वैनांत ल्लोके रमयति देवान्हुवे बृह

राम
३१

हच्छ्रवसः स्वस्तय इति वैश्वदेवं प्रथमे पदे देवता निरुच्यंते प्रथमेहनि॰ रूपं महांतं वा एते ध्वानमेष्यं
तो भवंति ये संवत्सरं वा द्वादशाहं वासते तद्ध देवाऽनुवे बृहच्छ्रवसः स्वस्तय इति वैश्वदेवं प्रथमेहनि
शंसति स्वस्तिताये स्वस्त्ययनमेव तत्कुरुते स्वस्ति संवत्सरस्य पारमश्नुते य एवं वेद येषां चैवं विद्वाने
तद्धोता तद् देवाऽनुवे बृहच्छ्रवसः स्वस्त्य इति वैश्वदेवं प्रथमेहनि शंसति वैश्वानराय पृथुपाजसे विपइ
त्या अग्निमारुतस्य प्रतिपत्प्रथमे पदे देवता निरुच्यंते प्रथमेहनि श॰ पं प्रत्वक्षसः प्रतवसो विरप्शिन
इति मारुतं प्रेति प्रथमेहनि श॰ पं जातवेदसे सुनवाम सोममिति जातवेदस्यां पुरस्तात्सूक्तस्य शंसति

स्वस्त्ययनंवैजातवेदस्यास्वस्तितायैस्वस्त्ययनमेवतत्कुरुतेस्वस्तिसंवत्सरस्यपारमश्नुतेयए
वंवेदप्रतव्यसींनव्यसींधीतिमग्नयइतिजातवेदस्यंप्रतिप्रथमेहनिप्र॰पंसमानमोग्निमारु
तंभवतियच्चाग्निष्टोमेयद्दैयज्ञेसमानंक्रियतेतेनतद्यज्ञोअनुसमनेतितस्मात्समानमग्निमारु
तंभवति॥३०॥इंद्रोवैदेवताद्वितीयमहर्वहतिपंचदशस्तोमोबृहत्सामत्रिष्टुप्छंदोयथादेवतमे
नेनयथास्तोमंयथासामंयथाछंदसंराध्नोतियएवंवेदयद्दैनेतिनप्रेतियत्स्थितंतद्द्वितीयस्या
ह्नोरूपंयदूर्ध्ववद्यत्स्थितिवद्यदंतर्वद्यद्वृषण्वद्यद्वृधन्वद्यन्मध्यमेपदेदेवतानिरुच्यतेयदंतरिक्ष

मभ्युदितेयद्बार्हतंयत्त्रैष्टुभंयत्कुर्वंतेतानिवैद्वितीयस्याह्नोरूपाण्यग्निंदूतंवृणीमहइतिद्वितीय
स्याह्नआज्यंभवतिकुर्वद्द्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरूपंवायोयेतेसहस्रिणइतिप्रउगंसुतःसो
मऋतावृधेतिवृधन्वद्द्वितीयेहनिद्वितीय०रूपंविश्वानरस्यवस्पतिमिंद्रइत्सोमपाएकइतिमरु
त्वतीयस्यप्रतिपदनुचरौवृधन्वच्चांतर्वच्चद्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरूपमिंद्रनेदीयएदि
हीत्यच्युतःप्रगाथउत्तिष्ठब्रह्मणस्पतइतिब्राह्मणस्पत्यमूर्ध्वंवद्द्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नो
रूपमग्निर्नेतात्वंसोमक्रतुभिःपिन्वंत्यपइतिधाय्याअच्युताबृहद्दिद्वायेगायतेतिमरुत्वतीयःम

प्रा०ब०
३३

प्रागाथो येन ज्योतिरजनयन्नृतावृध इति वृधन्वान्द्वितीये हनि द्वितीयस्याह्नो रूपमिंद्र सो
मे सोमपते पिबेममिति सूक्तं सजोषा रुद्रैस्तत्पदा वृषस्वेति वृषण्वद्द्वितीये हनि द्वितीयस्या
ह्नो रूपं त्वामिद्धि हवामहे त्वं ह्येहि चेरव इति बृहत्पृष्ठं भवति बार्हते हनि द्वितीये हनि द्वि
तीयस्याह्नो रूपं यद्वावानेति धाय्याच्युतो भयं शपावच्चनेति सामप्रगाथः त्वोदमद्य य
दुश्चदस्य आसीदिति बार्हते हनि द्वितीये हनि द्वितीयस्याह्नो रूपं तमू षु वाजिनं देवयज्ञमिति
तार्क्ष्यो ऽच्युतः ॥ २१ ॥ यातऊतिरवमा या परमेति सूक्तं जहि वृष्ण्यानि कृणु ही पराच इति व

राम
३२

छो

अएवद्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरूपंविश्वोदेवस्यनेतुस्तत्सवितुर्वरेण्यमाविश्वदेवंसत्पतिमि
तिवैश्वदेवस्यप्रतिपदनुचरौबार्हतेहनिद्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरूपमुदुष्यदेवःसविताहि
रण्ययेतिसावित्रमूर्ध्ववद्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरूपंतेहिद्यावा पृथिवीविश्वशंभुवेति
द्यावापृथिवीयंसुजन्मनीधिषणेअंतरीयतइत्यंतर्वद्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरूपंतक्षन्र
थंसुवृतंविद्मनापसइत्यार्भवंतक्षन्हरीइंद्रवाहावृषण्वसूइतिवृषण्वद्वितीयेहनिद्विती
यस्याह्नोरूपंयज्ञस्यवोरथ्यंविशंतिविशामितिवैश्वदेवंवृषाकेतुर्यजतोद्यामशायतेतिवृष

द्वितीय

श्रा०चं०
३४

एवंद्वितीयेहनिस्याह्नोरूपंतदुशार्यातमंगिरसोवैस्वर्गायल्लोकायसत्रमासततेहस्मद्विती
यंद्वितीयमेवाहरागत्यमुह्यंतितान्चा॰तं[illegible]र्यातोमानवोद्वितीयेहनिसूक्तमशंसयत्ततोवै
तेप्रयज्ञमजानन्प्रस्वर्गंलोकंतदेतत्सूक्तंद्वितीयेहनिशंसतियज्ञस्यप्रज्ञात्यैस्वर्गस्यलो
कस्यानुख्यात्यैइक्षस्यरुद्रोअक्षस्यन्नेसहइत्याग्निमारुतस्यप्रतिपद्वृषण्वद्वितीयेह
निद्वितीयस्याह्नोरूपंवृष्णेशर्धायसुमखायवेधसइतिमारुतंवृषण्वद्वितीयेहनिद्विती
यस्याह्नोरूपंजातवेदसेसुनवामसोममितिजातवेदस्यांच्युतांयज्ञेनवर्धतजातवेदसमि

राम
३४

ब्रा० च०

३५

तिजातवेदस्यंवध्यन्चद्वितीयेहनिद्वितीयस्याह्नोरूपमह्नोरूपं ॥ ३२ ॥ ५ ॥ इतिचतुर्थपं
चिकायांपंचमोध्यायः ॥ ७ ॥ देवावैषट् ॥ प्रजापतिर्वैसोमायाष्टौ ॥ ज्योतिर्गौरायुरष्टौ ॥ प्रजा
पतिरकामयतषट् ॥ अग्निर्वैचत्वारि ॥ देवावैब्राह्मणपास्यत्याहूयद्रूरोहणंद्वादश ॥ ॥
श्रीरामचंद्रायनमः ॥ ॥ श्री ॥ ॥ श्री ॥ ॥ श्री ॥ ॥ श्री ॥ ॥ श्री ॥ ॥ श्री ॥ ॥ श्री
इदंपुस्तकंकालेइत्युपनाम्नसदाशिवभट्टसुतत्रिंबकभट्टात्मजबाळंभटस्यपुस्तकं ॥ श्री ॥

राम

३५

अर्थचतुर्थपंजिकाः समाप्तः ॥

५

॥ऽ॥दिंवंचयमवांचिक्रीरता:॥

ब्रा॰पं॰

१

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ॐ॥ विश्वे वै देवा देवास्तृतीयमहर्वहंति सप्तदशस्तोमो वैरू
पं साम जगती छंदो यथादेवतमेनेन यथास्तोमं यथा साम यथा छंदसं राध्नोति य एवं वेद
यद्वै समानोदर्कं तत्तृतीयस्याह्नो रूपं यदश्ववद्यदंतवद्यत्पुनरावृत्तं यत्पुनर्निनृत्तं यद्रुत
वद्यत्पर्यस्तवद्यत्त्रिवद्यदंतरूपं यदुत्तमे पदे देवता निरुच्यते यदसौ लोकोभ्युदितो यद्वैरू
प्यं जागतं यत्कृतमेतानि वै तृतीयस्याह्नो रूपाणि युक्ष्वा हि देवहूतमाँ ऽअश्वाँ ऽअग्ने र
थीरिवेति तृतीयस्याह्न आज्यं भवति देवा वै तृतीयेनाह्ना स्वर्गं लोकमायंस्तान सुरा रक्षां

राम

१

स्यन्ववारयंतेतेविरूपाभवनविरूपाभवंतेतिभवंतऽआयँस्तेयद्विरूपाभवनविरूपाभवंतेति
भवंतऽआयँस्तद्वैरूपंसामाभवंतद्वैरूपस्यवैरूपत्वंविरूपःपाप्मनाभूत्वापाप्मानमपहतेयए
वंवेदतान्हस्मान्नैवागछंतिसमेवसज्यंतेतानश्वाभूत्वापद्भिरपाघ्नंतयदश्वाभूत्वापद्भिरपाघ्नं
तंतदश्वानामश्वत्वमश्नुतेयद्यत्कामयतेयऽएवंवेदतस्मादश्वःपशूनांजविष्ठस्तस्मादश्वः
प्रत्यङ्-पद्धाहिनस्त्यपपाप्मानंहतेयएवंवेदतस्मादेतदश्ववद्राज्यंभवतीत्यत्वीयिहनित्यत्वी
यस्याह्नोरूपंवायवायाहिवीतयेवायोयाहिशिवादिवेदंदुश्रवायवेपंसुतानांमामिन्नेवरू

यो वयमग्निना वेहग धक्तमाया ह्वाद्रिभिः सुतं सजूर्विश्वेभिर्देवेभिरूतनः प्रियाप्रियास्वित्यौहि
हं प्रउगं समानोदर्कं तृतीये हनि तृतीयस्याह्नो रूपं तं तमिंद्राधसे महे त्रयः ऽ इंद्रस्य सोमा इ
ति मरुत्वतीयस्य प्रतिपदनुचरौ निन्यत्तवजि वत्तृतीये हनि तृतीयस्याह्नो रूपमिंद्र नेदीय
एदिहीत्यच्युतः प्रगाथः प्रनूनं ब्रह्मणस्पतिरिति ब्राह्मणस्पत्यो निन्यत्त वो स्त्तृतीये हनि
तृतीयस्याह्नो रूपमग्निर्नेता त्वं सोम क्रतुभिः पिन्वंत्यप इति धाय्याऽच्युता न किः सुदा
सो रथं पर्यासन रीरमदिति मरुत्वतीयः प्रगाथः पर्यस्त्तवो स्त्तृतीये हनि तृतीयस्याह्नो रूपं

ध्यर्यं मामनुषो देवतो नेति सूक्तं त्रिवृत्तृतीयेहनि तृतीयस्याह्नो रूपं यद्याव इंद्र ते शतं यदिंद्र या
वतस्त्वमिति वैरूपं पृष्ठं भवति राथंतरे हनि तृतीये हनि तृतीयस्याह्नो रूपं यद्वावानेति धाय्या
च्युतामित्याभ्रू रनो नुम इति रथंतरस्य योनिमनु निवर्त्तयति राथंतरं ह्येतदहरायतनेनैंद्र
त्रिधातुशरणमिति साम प्रगाथं स्त्रिवां स्तृतीये हनि तृतीयस्याह्नो रूपं त्यमूषुवाजिनं देव
जूतमिति ताक्ष्यों च्युतः ॥ १ ॥ यो जात एव प्रथमो मनस्वानिति सूक्तं समनो दकं तृतीये हनि तृ
तीयस्याह्नो रूपं तदु सजनीयमेतद्वा ऽ इंद्रस्येंद्रियं यत्सजनीयमेतस्मिन्वै शस्यमाने इंद्र मिंद्रि

यमाविशतितद्वाप्याहुश्छंदोगास्तृतीयेहनिबह्वृचाइंद्रस्यैंद्रियंशंसतीतितदुगात्समद
मेतेनवैगृत्समदइंद्रस्यप्रियंधामोपागच्छत्सपरमंल्लोकमजयदुपेंद्रस्यप्रियंधामगच्छति
जयतिपरमंलोकंयएवंवेदतत्सवितुर्वृणीमहेद्यानोदेवसवितरितिवैश्वदेवस्यप्रतिपदनु
चरौराथंतरेहनितृतीयेहनितृतीयस्याह्नोरूपंतद्देवस्यसवितुर्वार्यंमहदितिसावित्रमंतो
वैमहद्वंतंस्तृतीयमहस्तृतीयेहनितृतीयस्याह्नोरूपंघृतेनद्यावापृथिवीअभीवृतेइतिद्या
वापृथिवीयंघृतश्रियाघृतपृचाघृतावृधेतिपुनरावर्त्तंपुनर्निनृत्तंतृतीयेहनितृतीयस्या

ह्नोरूपंमनश्वोजातोअनभीशुरुक्थ्यइत्यार्भवंरथस्त्रिचक्रइतित्रिवत्तृतीयेहनितृतीय
स्याह्नोरूपंपरावतोयेदिधिषंतआप्यमितिवैश्वदेवंपरावतोवैपरावतोनंतृतीयमहस्तृतीये
हनितृतीयस्याह्नोरूपंतदुगायमेतेनवैगयःप्लातोविश्वेषांदेवानांप्रियंधामोपागछ
त्सपरमंलोकमजयदुपविश्वेषांदेवानांप्रियंधामगछतिजयतिपरमंलोकंयएवंवेदवै
श्वानरायधिषणामृतावृधइत्याग्निमारुतस्यप्रतिपदंतोवैधिषणांतंतृतीयमहस्तृती
येहनितृतीयस्याह्नोरूपंधारावरामरुतोधृष्ण्वोजसइतिमारुतंवा[illegible]हमित्याहत्यमं

तोवैबह्वहंतस्तृतीयमहस्तृतीयेहनितृतीयस्याह्नोरूपंजातवेदसेसुनवामसोममितिजातवेद
स्याच्युतोलमग्नेप्रथमोअंगिराऋषिरितिजातवेदस्यंपुरस्तादुदर्कंतृतीयेहनितृतीय
स्याह्नोरूपंत्वंत्वमित्युत्तरंत्र्यहमभिवदतिसंतत्यैसंततैस्त्र्यहैरव्यवच्छिन्नैर्यंतियएवं
विद्वांसोयंति॥२॥आप्यंतेवैस्तोमाआप्यंतेछंदांसितृतीयेहन्यैतदेवततऽउच्छिष्यतेवा
गित्येवतदेतदक्षरंत्र्यक्षरंवागित्येकमक्षरमक्षरमितित्र्यक्षरंसएवैषउत्तरस्याह्नोवा
गेकंगौरेकंद्यौरेकंततोवैवागेवचतुर्थमहर्वहतितद्यच्चतुर्थमहन्न्यूंखयंत्येतदेव

तदक्षरमभ्यायच्छेत्येतद्ध वै यं सेतत्सविभावयिषंति चतुर्थस्याह्न उक्थ्यौ अन्नं वै न्यूंखस्तेय देला
वा अभिगेष्णाभ्रं रेत्यथान्नाद्यं प्रजायते तद्यच्चतुर्थमहन्न्यूंखयंत्यन्नमेव तल्लजयंत्यन्नाद्य
स्य प्रजात्यै तस्माच्चतुर्थमहर्जातवद्भवति चतुरक्षरेणान्यूंखयेदित्याहुश्चतुष्पादा वै पशवः
पशूनामवरुध्यै त्र्यक्षरेणान्यूंखयेदित्याहुस्त्रयो वा इमे त्रिवृतो लोका एषामेव लोकानाम
भिजित्या एकाक्षरेणान्यूंखयेदिति हस्माह लांगलायनो ब्रह्मा मौद्गल्य एकाक्षरा वै वाचो
षं वाव संप्रति न्यूंखं न्यूंखयति य एकाक्षरेणान्यूंखयतीति द्व्यक्षरेणैवं न्यूंखयेत्प्रतिष्ठाया

ऐ॰पं॰ ५

एवंद्विप्रतिष्ठो वैपुरुषश्चतुष्पादाः पशवोयजमानमेवतद्द्विप्रतिष्ठंचतुष्पात्सुपशुषुप्रतिष्ठा
पयतितस्माद्द्व्यक्षरेपैवेन्यूंखयेन्मुखतःप्रातरनुवाकेन्यूंखयतिमुखतोवैप्रजाऽअन्नमदं
तिमुखतऽएवतदन्नाद्यस्ययजमानंदधातिमध्यतआज्येन्यूंखयतिमध्यतोवैप्रजाअन्नंधि
नोतिमध्यतएवतदन्नाद्यस्ययजमानंदधातिमुखतोमध्यंदिनेन्यूंखयतिमुखतोवैप्रजाअ
न्नमदंतिमुखतएवतदन्नाद्यस्ययजमानंदधातितदुभयतोन्यूंखेपरिगृह्णातिसवनाभ्या
मन्नाद्यस्यपरिगृहीत्यै॥ ३॥ वाग्वैदेवताचतुर्थमहर्वहत्येकविंशस्तोमोवैराजंसामानुष्टुप्छंदः

राम ५

दोयथादेवतमेनेनयथास्तोमंयथासामयथाछंदसंराध्नोतियएवंवेदयद्वाएतिचप्रेतिचत
च्चतुर्थस्याह्नोरूपंयद्ध्येवप्रथममहस्तदेतत्पुनर्यच्चतुर्थंयद्युक्तवद्यद्रथवद्यदाशुमद्यत्पि
बवद्यत्प्रथमेपदेदेवतानिरुच्यतेयदयंलोकोभ्युदितोयज्जातवद्यद्धववद्यच्छुक्रवद्यद्वाचो
रूपंयद्वैमदंयद्विरिफितंयद्विच्छंदायदूनातिरिक्तंयद्वैराजंयदानुष्टुभंयत्कारिष्यद्यदस्यप्रथम
स्याह्नोरूपमेतानिवैचतुर्थस्याह्नोरूपाण्याग्निंनस्ववृक्तिभिरितिचतुर्थस्याह्नऽआज्यंभव
तिवैमदंविरिफितंविरिफितस्यरूपंवेश्चतुर्थेहनिचतुर्थस्याह्नोरूपमष्टचैपांक्तोपांक्तोय

न्तः पांक्ताः पशवः पशूनामवरुध्यै ताउ दश जगत्यो जगत्यातः सवन एष त्र्यहस्तेन चतु
र्थस्याह्नो रूपं ताउ पंचदशानुष्टुभ आनुष्टुभं ह्येतदहस्तेन चतुर्थस्याह्नो रूपं ताउ विंश
तिर्गायत्र्यः पुनः प्रायणीयं ह्येतदहस्तेन चतुर्थस्याह्नो रूपं तद्देतदस्तुतमशस्तमयात
यामसत्त्रौ यज्ञ एव साभ्यातन्धे देतच्चतुर्थस्याह्न आज्यं भवति यस्माद्देवेत घृज्ञे तन्वते वा च
मैवतत्पुनरुपयंति संततस्यै संततै त्र्यहे ह व्यवछिन्ने यंति य एवं विद्वांसो यंति वायो शुक्रो अ
यामि ते विहितो नाम अवीतो वा यो शते हरीणामिंद्र श्रपायवे पां सोमानां मा चिकितान सुन्नो ह्रे

आनोविश्वाभिरूतिभिस्त्यमुवोअप्रहणंमपत्यंवृजिनंरिपुमंवितमेनदीतमइत्यानुष्टुभंप्रउग
मेतिचप्रेतिचभुक्रवच्चचतुर्थेहनिचतुर्थस्याह्नोरूपंतंत्वायज्ञेभिरीमहइतिमरुत्वतीयस्यप्र
तिपदीमहइत्यैम्यायाम्यमिवेतदहस्तेनचतुर्थस्याह्नोरूपमिंस्रैवसोसुतमेधइंद्रनेदीयएदि
हिप्रेतुब्रह्मणस्पतिरग्निर्नेतात्वंसोमक्रतुभिःपिन्वन्त्यपःप्रवइंद्रायवृहतइतिप्रथमेनाह्ना
समानआतानश्चतुर्थेहनिचतुर्थस्याह्नोरूपंश्रुधीहवमिंद्रमारिषण्यइतिसूक्तंहववच्चचतु
र्थेहनिचतुर्थस्याह्नोरूपंमरुत्वाँइंद्रवृषभोरणायेतिसूक्तंमुपंसहोदामिहतंहवेमेतिहववच्च

३

तुर्येहनि चतुर्थस्याह्नो रूपंतद्वैहुमंतेन प्रतिष्ठितपदेन सवने दाधारायतनादेवैतेन नप्रच्य
वते इमे नुमायिनं हवइति पयो सोवे हे वां अतुर्येहनि चतुर्थस्याह्नो रूपंताउगायत्र्यो वा एत
स्य त्र्यहस्य मध्यंदिनं वहंतितद्वैतद्धंहोवहतियस्मिन्निविद्धीयते तस्माद्गायत्रीषु निविदं द
धातिपिबा सोममिंद्र मंदतुत्वा अधीहवेविपिपानस्याद्रेरितिवैराजं पृष्ठं भवतिवार्हते हनि
चतुर्थेहनि चतुर्थस्याह्नो रूपं यद्वावानेति धाय्याच्युतात्वामिद्धि हवामहइति बृहतो योनि
मनुनिवर्तयतिबार्हतं ह्येतदहरायतनेन तमिंद्र प्रतत्र्तिष्विति सामप्रगाथोः शाक्तिहाजनिते

तिजातवंश्च्रतुर्थेहनि चतुर्थस्याह्नो रूपं त्यमूषुवाजिनं देवजूतमिति तार्क्ष्यो च्युतः ॥४॥ कुहश्रु
तइंद्रः कस्मिन्नद्येति सूक्तं वैमदं विदिफितं विदिफितस्य रूपं यच्चतुर्थेहनि चतुर्थस्याह्नो रूपं
युध्मस्यते वृषभस्य स्वराजइति सूक्तं मुरुं गभीरेजनुषाभ्युग्रमिति जातवच्चतुर्थेहनि चतुर्थ
स्याह्नो रूपं तदुज्येष्ठंभंतेन प्रतितिष्ठितपूदेन सवनं दाधारायतनाद्वैतेनन प्रच्यवते त्यमुवः
सत्रासाहमिति पर्यासो विश्वासु गीर्ष्वायतमित्यभ्यायाम्यमिवैतदहस्तेन चतुर्थस्याह्नो रूपं
तोउगायच्योगायच्यौवौ एतस्यच्यहस्य मध्यंदिनं वहंति तद्धैत च्छंदो वहति यस्मिन्निविद्धी

श्रा०पं०

८

यतेतस्माद्गायत्रीभुनिविदं दधातिविश्वो देवस्य नेतुस्तत्सवितुर्वरेण्यंमाविश्वदेवं सत्पतिमि
तिवैश्वदेवस्यप्रतिपदनुचरौ वाहते हनि चतुर्थे हनि चतुर्थस्याह्नोरूपंमा देवोयातु सविता
सुरत्न इति सावित्रमेति चतुर्थे हनि चतुर्थस्याह्नोरूपं प्र द्यावायज्ञैः पृथिवीनमोभिरिति
द्यावापृथिवीयं प्रेति चतुर्थे हनि चतुर्थस्याह्नोरूपं प्र ऋभुभ्यो दूतमिववाचमिष्य इत्यार्भवं
प्रेति च वाचमिष्य इति चं चतुर्थे हनि चतुर्थस्याह्नोरूपं प्र ऋभुक्षैतु देवी मनीषेति वैश्वदेवं प्रे
ति च ऋभुक्षत्व च चतुर्थे हनि चतुर्थस्याह्नोरूपं ताउविष्वं दसः सतिद्विपदाः संति चतुष्पदा

राम

८

वैश्वानरस्य सुमतौ स्यामेत्याग्निमारुतस्य प्रतिपदितो जात इति जातवच्चतुर्थेहनि चतुर्थस्याह्नो रूपं क ईं व्यक्ता न
रः सनीडा इति मारुतं नकिह्येषां जनूंषि वेदेति जातवच्चतुर्थेहनि चतुर्थस्याह्नो रूपं नाउ विछंदसः संति द्विपदाः
संति चतुष्पदास्तेन चतुर्थस्याह्नो रूपं १

स्तेन चतुर्थस्याह्नो रूपं जातवेदसे सुनवाम सोममिति जातवेदस्याच्युताग्निं नरो दीधिमि
ररण्योरिति जातवेदस्यं हस्तच्युतं जनयंतेति जातवच्चतुर्थेहनि चतुर्थस्याह्नो रूपं ना
उविछंदसः संति विराजः संति त्रिष्टुभस्तेन चतुर्थस्याह्नो रूपम् अह्नो रूपं ॥ ५ ॥ ॥ इति पंचम पं
चिकायां प्रथमोध्यायः ॥ ॥ गौर्वै देवता पंचमम् अहर्बृहति त्रिणव स्तोमः शाक्करं साम पंक्ति
श्छंदो यथादेवतमेनेन यथास्तोमं यथासाम यथाछंदसं राध्नोति य एवं वेद यद्वै नेति न प्रेति
यत्स्थितं तत्पंचमस्याह्नो रूपं यद्ध्येव द्वितीयमहस्तदेतत्पुनर्यत्पंचमं यदूर्ध्वं वद्यं तद्वै यदह

प्रतिवध

ऐ०ब्रा०

६

षपवद्यदृषन्वद्यन्मध्यमेपदेदेवतानिक्रियन्तेयदंतरिक्षमभ्युदितियदुग्धवद्यदृधवद्येदेवमद्य
त्यश्विमद्यन्मद्वद्यत्सश्रुरूपंयदध्यासवद्विश्रुद्वाद्वहिपशवोयज्जागतेजागतोहिपशवोयद्बा
र्हतंबार्हताहिपशवोयत्सांकु·पांकुाहिपशवोयद्वामंवामंहिपशवोयद्विषमद्वेविर्हिपशवो
यद्रपुषमद्पुर्हिपशवोयद्धोकरंयत्सां ड·यत्कुर्वद्यदिद्वितीयस्याह्नोरूपमेतानिवैपंचमस्या
ह्नोरूपाणीमनुष्वोअतिथिमुषबुधमितिपंचमस्याह्न आज्यंभवतिजागतमध्यासवत्
श्रुरूपंपंचमेहनिपंचमस्याह्नोरूपंमानोयज्ञंदिविस्पृशंमानोवायोमहेतनेरथेनदृष्युपा

राम

प

जसो बृहद्वः स्वरचक्षसं इमा उ वो दिविष्टयः पिबा सुतस्य रसिनो दिवे देवं वो वसे देवं देवं बृह
द्दुगा इषेव चइति वाहतं प्रउगं पंचमे हनि पंचमस्याह्नो रूपं यत्सां चजन्यया विशेति मरुत्वती
यस्य प्रतित्सां चजन्ययेति पंचमेहनि पंचमस्याह्नो रूपमिंद्र इत्सोमपा एक इंद्र नेदीय एदिहि
ति षष्ठो त्वमग्ने स्पतेग्निर्नेता त्वं सोम क्रतुभिः पिन्वंत्यपो बृहद्दिवा यतेति द्वितीयेनाह्ना समा
न आता नः पंचमेहनि पंचमस्याह्नो रूपमविता सि सुन्वतो वृक्तबर्हिष इति सूक्तं मद्वत्पोतं
पंचमपदं पंचमेहनि पंचमस्याह्नो रूपमिश्वा हि सोम इन्मद इति सूक्तं मद्वत्पोतं पंचपदं पं

ब्रा॰पं॰
१०

चमेहनिपंचमस्याह्नोरूपमिंद्रपिबतुभ्यंसुतोमदायेतिस्वकेंमद्वत्त्रैष्टुभंतेनप्रतिष्ठितपदेन
सवनंदाधारयतनोदेवैतेननआच्यवंतेमकुल्वोऽइंद्रामीकूइतिपर्यासोनेतिनप्रेतिपंच
मेहनिपंचमस्याह्नोरूपंतार्ऽउगायत्र्योगायत्र्यौवाएतस्यत्र्यहस्यमध्यंदिनंवहंतितद्देत
च्छंदोवहतियस्मिन्निविद्धीयतेतस्माद्गायत्रीषुनिविदंदधाति॥६॥महानाम्नीषुब्रह्मस्तु
वतेशाक्करेणसाम्नारथंतरेहनिपंचमेहनिपंचमस्याह्नोरूपंमिंद्रोवाएताभिर्महाना
त्मानंनिरमिमीततस्मान्महानाम्न्योथोइमेवैलोकामहानाम्न्यइमेमहांतइमान्वैलोका

राम
१०

न्प्रजापतिः सृष्ट्वेदं सर्वमशक्नोद्यदिदं किंच यदिमांल्लोकान्प्रजापतिः सृष्ट्वेदं सर्वम
शक्नोद्यदिदं किंचैतच्छकर्योऽभवंस्तच्छक्वरीणां शक्वरीत्वं ता ऊर्ध्वाः सीम्नोऽभ्यसृज
तयदूर्ध्वाः सीम्नोऽभ्यसृजत तत्सिमा अभवंस्तत्सिमानां सिमात्वं स्वादोरित्थाविषूवतं
उप नो हरिभिः सुतमिंद्रं विश्वा अवीवृधन्नित्ययत्तु रूपौ रथवाम्रद्भिमा मद्दा न्वेध
न्वान्यं चेमेहनि पंचमस्याह्नो रूपं यद्वावा नेति धाय्या च्युतानमित्वाश्वरनोनुमइति
रथंतरस्य योनिमनुनिवर्त्तयति राथंतरं ह्येतदहरायतनेनमेमापुत्वा वो घृतं श्नेतेति

श्रा०पं०

११

सामप्रागाथोऽ्यासवान्पशुरूपंपंचमेहनिपंचमस्याह्रोरूपंत्समृभुवाजिनंदेवजू
तमितिताक्ष्यौच्युतः॥७॥प्रेदंब्रह्मदंत्रत्यैघ्नाविधेतिस्तःकेंपांकेंपंचपदंपंचमेह
निपंचमस्याह्रोरूपंमिंद्रोमहायवादधइतिस्तःतंमद्वत्सांकेंपंचपदंपंचमेहनिपं
चमस्याह्रोरूपंसत्रामदासत्तवविश्वजन्याइतिस्तःतंमद्वत्रेष्ठुभंतेनप्रतिष्ठितप
देनेसवनेंद्राधारायतनादैवैतेननप्रच्यवतेतमिंद्वाजयामसीतिपर्यासःसवृषा
दंघमोस्तुवदीतिपशुरूपंपंचमेहनिपंचमस्याह्रोरूपंताउगायच्योगायच्योवोप

राम

११

तस्याह्नस्य मध्यंदिने वहन्तीति। तद्धैतच्छन्दो वहति यस्मिन्निविद्धीयते। तस्माद्गायत्री भुनि

विदं दधातीति। तत्सवितुर्वृणीमहे इत्यानो देव सवितरिति। वैश्वदेवस्य प्रतिपदनुचरौ। रा

थंतरे हनि पंचमे हनि पंचमस्याह्नो रूपम्। अभुद्देवः सविता दमूना इति सा विश्वमादा

श्रुपे सुवेति भूरि नाममिति। वामं पशुरूपं पंचमे हनि पंचमस्याह्नो रूपं मही द्यावा

पृथिवी य रुवे ह्नौ क्षेति पशुरूपं पंचमे हनि पंचमस्याह्नो रूपम्। ऋभुर्विभ्वा वाज इंद्रो नो

अच्छेत्यामं वै वाजो वै पशवः पशुरूपं पंचमे हनि पंचमस्याह्नो रूपं सुषेजनं सुव्रतेन

इहज्येष्ठ इति द्यावापृथिवी २

सुनवाम सोममिति जातवेदस्या च्युताग्निर्होता गृहपतिः स राजेति जातवेदस्य

व्यसीमिरिति वैश्वदेवं मध्यास नवत्प्रभु रूपं पंचमे हनि पंचमस्याह्नो रूपं हविष्पातमजरं
स्वर्विदीत्याग्निमारुतस्य प्रतिपद्द्विविष्मत्तं चमे हनि पंचमस्याह्नो रूपं वपुर्नुतच्चिकि
तुषे चिदस्त्विति मारुतं वपुष्मत्तं चमे हनि पंचमस्याह्नो रूपं जातवेदसे मध्यास नव
त्प्रभु रूपं पंचमे हनि पंचमस्याह्नो रूपं॥ ६॥ देवक्षेत्रं वा एतद्यत्षष्ठमहर्देवक्षेत्रं वा
एत आगच्छंति ये षष्ठमहरागच्छंति न वै देवा अन्योन्यस्य गृहे वसंति नर्तुर्ऋतोर्गृहे
वसतीत्याहुस्तद्यथायथमृत्विज ऋतुयाजान्यजंत्यसंप्रदायं तद्यथर्त्वेतत्कल्पे

येति पथायथंजनतास्तदाहुर्नेदनुप्रैषैःप्रेषितव्यंनतुप्रैषैर्वषट्कुर्याद्वाग्वाअनुप्रैषा
आप्यतेवैवाक्षट्ठेहनीतियद्यनुप्रैषैःप्रैष्येयुर्यद्यनुप्रैषैर्वषट्कुर्युर्वाचमेवैतदासांश्रांतो
मृक्ष्यावहीवहराविणीमूर्छेद्यद्युयद्देमिन्नेप्रेष्येयुर्यद्देमिन्नेवषट्कुर्युरच्युतायज्ञस्यच्य
वेतन्न्यज्ञात्त्राणात्प्रजापतेःपशुभ्योजिह्माइयुस्तस्मादग्नेभ्यएवाधिप्रेषितव्यमग्नेभ्यो
धिवषट्कुर्यात्तन्नैवाचमाश्रांतांश्रांतोमृक्ष्यावहीवहरारिणीमूर्छतीनाच्युतायज्ञस्यचवंते
नयज्ञात्त्राणात्प्रजापतेःपशुभ्योजिह्मायंति॥१॥पाकृच्छेपीरूपद्धयतिस्वैयोसवनयोः

आ०पं०
१३

पुरस्तात्संस्थितयाऽन्यानंशो हितं वै नामैतं छंदो यपाकच्छेयमेतेनवाइंद्रः सतस्वर्गो लोका
नरोहद्रोहतिसतस्वर्गो लोकान्यएवं वेदतद्वाऊर्यत्संचपदाएवपंचमस्याह्नोरूपं षट्पु
दाः षष्ठस्याथकस्मात्सप्तपदाः षष्ठेहं छंस्यंत इति षड्भिरेवपदैः षष्ठमहराप्नुवंत्यपच्छि
द्यै वै तदहर्यत्सप्तमंतदेवसप्तमेनपदेनाभ्यारभ्यवसंतिवाचमेवतत्पुनरुपयंति संतत्यै
संततैस्त्र्यहैरव्यवच्छिन्नैर्यंति यएवं विद्वांसोयंति॥१०॥ देवासुराएषुलोकेषु समयतंत
तेवै देवाः षष्ठेनैवाह्नैभ्यो लोकेभ्योसुरान्प्राणुदंत तेषां यान्यंतर्हि तानि वसून्यासंस्ता

राम
१३

न्यादायंसमुद्रंप्रौप्यंततएतेनैवछंदसानुहायंतर्हिस्त्रीनानिवसन्याददतत्तप्रदेतसदंपु
नःपदंसएवांकुशाआसंजनायांद्विषतोवसुदत्तेनिर्नमेभ्यःसर्वेभ्योलोकेभ्योनुदतेय
एवंवेद॥१३॥द्यौर्वैदेवताषष्ठमहर्वहतियज्ञस्त्रिंशस्तोमोरैवतंसामातिछंदाश्छंदोय
थादेवतमेवैनेनयथास्तोमंयथासामंयथाछंदसंराध्नोतियएवंवेदयद्वैसमानोदर्कंतत्षष्ठ
स्याह्नोरूपंयद्ध्येवतृतीयमहस्तदेतत्पुनर्यत्षष्ठंयदश्ववद्यदंतवद्यत्पुनरावृत्तंयत्पुनर्नि
नृत्तंयद्रतवद्यत्पर्यस्तवद्यत्त्रिवद्यदंतरूपंयदुत्तमेपदेदेवतानिरुच्यतेयदसौलोकोभ्यु

ऋा॰पं॰
१४

द्वितीयस्याः कृच्छेयं यजुस्सप्तपदं यन्नो अंशं संसयं न्ना भाने द्विष्टं यद्दैवतं यद् इति च्छंदो यस्कृतं
यत्तृतीयस्या ह्रोरूपमेतानि वै षष्ठस्या ह्रोरूपाणि पंआ यतमनुषो धरीमणीति षष्ठस्या
ह्न आज्यं भवति पाकच्छेपमति च्छंदाः सप्तपदं षष्ठे हनि षष्ठस्या ह्रोरूपं स्तीर्णं बर्हिरुप
नो याहि वीतये आ वां रथो नियुत्वा वक्षदवसे सुषुमा यातमद्रिभिर्युवां स्तोमेभिर्देवयं
तो अश्विना वर्म हद्रं द्र वषन्निदांस्तु श्रोषल्लो षुणो अग्ने शृणुहि त्वमीलितो ये देवासो
दिव्येकादश स्थेयमददा द्रभसमृणाच्युतमिति प्रउगं पाकच्छेपमति च्छंदाः सप्तपदं ष

राम
१४

षेहनिषष्ठस्याह्नोरूपंसपूर्व्योमहानामितिमरुत्वतीयस्यप्रतिपदेतोवैमहदंतःषष्ठमहः
षष्ठेहनिषष्ठस्याह्नोरूपंनेपरंदस्यासोमाइंद्रनेहीयएदिहिंप्रनूनंब्रह्मणस्पतिरग्निर्नै
तात्वंसोमक्रतुभिःपिन्वंत्यपोनकिःसुदासोरथमितितृतीयेनाह्नासमानआतानःषष्ठेह
निषष्ठस्याह्नोरूपंयंत्वंरथमिंद्रमेधसातयइतिसूक्तंपारुच्छेपमतिछंदाःसत्सपदंषष्ठे
हिषष्ठस्याह्नोरूपंसपोवृषारथ्योभिःसमोकाइतिसूक्तंसमानोदर्कंषष्ठेहनिषष्ठस्या
ह्नोरूपंमिंद्रमरुत्वइहपाहिसोममितिसूक्तंतेभिःसाकंपिबवृत्रखादइत्येतोवैरथा

ब्रा॰पं॰
१५

दें॑तः षष्ठमहः षष्ठेहनिषष्ठस्याह्नोरूपंतदुत्रैष्टुभंतेनप्रतितिष्ठितपदेनंसर्वनुंधौदेरयत
नादेवैतेननप्रच्यवंतेयंहयेनवाइदमितिपर्यांसःस्वर्मकल्वताजितमित्यैतोवैजितमं
तःषष्ठमहःषष्ठेहनिषष्ठस्याह्नोरूपंताउगायत्र्योगायत्र्योवाँएतस्यत्र्यहस्यमध्यंदि
नेवहंतितद्वैतच्छंदोवहतियस्मिंनिविड्धीयतेतस्माद्गायत्रीषुनिविदंदधातिरेवतीर्नः
सधमादेरेवांइदुवतस्तोतेतिरेवतेष्ठंभवतिबार्हतेहनिषष्ठेस्याह्नोरूपंयद्ध्वावाने
तिधाय्याच्युतोत्वामिद्धिहवामहइतिबृहतोयोनिमनुनिवर्त्तयतिबार्हतं॰ऐतद्

राम
१५

हनि१९२

हरायतनेनैवैनमिद्देवतातय इति साम प्रगाथो नित्यं त्वावान्ष्षष्ठेहनि षष्ठस्याह्नो रूपं त्यमू
षु वाजिनं देवजूतमिति तार्क्ष्योच्युतः ॥१२॥ एंद्र याह्युप नः परावत इति सूक्तं पारुच्छेप
मतिछंदाः सप्तपदं षष्ठेहनि षष्ठस्याह्नो रूपं प्र घा न्वस्य महतो महानीति सूक्तं समानोद
र्कं षष्ठेहनि षष्ठस्याह्नो रूपं मभ्रूरेको रयिपते रयीणामिति सूक्तं रथमातिष्ठ तुविनृम्णा
भीममित्यैतो न्वै स्थितमंतः षष्ठमहः षष्ठेहनि षष्ठस्याह्नो रूपं तद्रु त्रैष्टुभं तेन प्रतिष्ठितप
देनं सवनं दाधारायतनादेवैतेन न प्रच्यवत उप नो हरिभिः सुतमिति पर्यासः समानो

तत्सवितुर्वरेण्यं दोषो आगादित्यनुचरौ तौ देवं गतमंतः षष्ठमहः षष्ठेहनि षष्ठस्याह्नोरूपं

दर्कः षष्ठेहनि षष्ठस्याह्नो रूपं ताउ गायत्र्यो गायत्र्यौ वा एतस्य त्र्यहस्य मध्यंदिनं वहंतीति दे
तर्क्षं दो वहति यस्मिन्निविद्धीयते तस्माज्जगतीषु निविदं दधात्यभित्यं देवं सवितारमो
ण्योरिति वैश्वदेवस्य प्रतिपदिति ध्वंदाः षष्ठमहः षष्ठेहनि षष्ठस्याह्नो रूपं तदु ष दे
वः सविता सवायेति सा विज्ञे शश्वत्तमं तदपावद्धिरस्यादित्यं तो वैश्विकितमंतः षष्ठ
महः षष्ठेहनि षष्ठस्याह्नो रूपं कतरा पूर्वा कतरा परायोरिति द्यावापृथिवीयं समानोद
कं षष्ठेहनि षष्ठस्याह्नो रूपं किमु श्रेष्ठः किंयविष्ठो न आजगन्नु पनो वाजा अध्वर

मभुक्षा इत्यार्भवं नाराशंसं शिवत्वषष्ठेहनिषष्ठस्याह्नोरूपमिदमित्थारौद्रं मरुत्वतीये चां
यज्ञेन दक्षिणाया समक्ता इति वैश्वदेवं ॥ १३ ॥ नाभानेदिष्ठं शंसति नाभानेदिष्ठं वै मा
नवं ब्रह्मचर्यं वसंतं भ्रातरो निरभजन्सोब्रवीदेत्य किं मह्यमभाक्तेत्येतमेव निष्ठावम
ववदितारमित्यब्रुवंस्तस्माद्धाप्येतर्हि पितरं पुत्रा निष्ठावोववदितेत्येवाचक्षते स पित
रमेत्याब्रवीत्त्वां ह वाव मह्यमतताभाक्षुरिति तं पिताब्रवीन्मा पुत्रक तदादृथा अंगिरसो वा
इमे स्वर्गाय लोकाय सत्रमासते ते षष्ठं षष्ठमेवाहरागत्य मुह्यंति तानेते सूक्ते षष्ठेहनि

श्रा०पं०
१८

शंसयेति षोय त्सहस्रं सत्रपरिवेषणां तत्ते स्वर्यै तो दास्यंतीति तथेति तानुपै त्तिसृप्तीतमा
न्वै सुमेधस इतितमब्रुवन्किं कामो वदसीति इममेव वः षष्ठमहः प्रज्ञापयानीत्यब्रवी
देषय ह्य एतत्सहस्रं सत्रपरिवेषणां तन्मे स्वर्यै तो दत्तेति तथेति तानेते सहस्रे षष्ठे हन्यशं
सयंस्ततो वै ते प्रयक्षमजानन्त्स्वर्गं लोकं तद्युदेते सत्रे षष्ठे हनि शंसतिय एतस्य प्रज्ञा
त्यै स्वर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै तत्स्वर्यै तो ब्रुवन्नैतत्ते आत्मपा सहस्रमितितदेनं समा
कुर्वाणं पुरुषः कृष्णशवास्युत्तरत उपोत्थायाब्रवीन्मम वा इदं मम वै वास्तुहमिति सो

राम
१८

३

ब्रवीन्मह्यं वा इदमदुरिति तमब्रवीन्न हैनौ तवैव पितरि श्रश्वा इति स पितरमैत्तं पिता ब्रवीन्न
न्वै ते पुत्रका इरित्थ इदमेवम इत्यब्रवीत्तन्मे पुरुषः कृष्णशवा स्युत्तरत उपोदतिष्ठन्मम वा
इदं मम वै वास्तुहमित्यादितेतितं पिता ब्रवीत्तस्यैव पुत्रक तत्तनु स तुभ्यं दास्यतीति स पुनरे
त्यो ब्रवीत्तव ह वाव किल भगव इदमिति मे पिता हेति सो ब्रवीत्तद्द हं तुभ्यमेव ददामि य ए
व सत्यमवादीरिति तस्मादेवं विदुषा सत्यमेव वदितव्यं स एष सहस्रसनिर्मन्त्रो यन्नाभा
नेदिष्ठ उपैनं सहस्रं नमति प्रष्ठेनाह्ना स्वर्गे लोके जानाति य एवं वेद ॥१४॥ तान्येतानि

ब्रा०पं०
१८

सहचराणीत्याचक्षते नाभानेदिष्ठं वालखिल्या वृषाकपिमेवयामरुतं तानि सहैव शंसेद्य
दि षामंतरियाद्यजमानस्यांतरियाद्यदिनाभानेदिष्ठं रेतोस्यांतरियाद्यदिवालखिल्याः
प्राणानस्यांतरियाद्यदिवृषाकपिमात्मानमस्यांतरियाद्यद्येवयामरुतं प्रतिष्ठायाएनं
च्यावयेद्देवं च मानुषं च नाभानेदिष्ठेन वै रेतोसिंचत्त वालखिल्याभिर्व्यकरोत्सुकी
र्तिना काक्षीवतेन योनिं व्यहापयदुरौ यथा तव शर्मन्मदेमेति तस्माज्ज्यायान्सन्गा
र्भः कनीयांसं संतं योनिं न हिनस्ति ब्रह्म ह्यपापा हि स क्रू तएवयामरुतैतवै करोति ते

राम
१८

नेदं सर्वमेतं वै हन्तमेति यदिदं किंचाहश्च कृष्णमहरर्जुनं चेत्याग्निमारुतस्य प्रतिपद्
अहश्चाहश्चेति पुनरावृत्तं पुनर्निनृत्तं षष्ठेहनि षष्ठस्याह्नो रूपं मध्वो वो नाम मारुतं यज
त्रा इति मारुतं बह्वभिव्याहृत्यं मे तो वै बह्वेतः षष्ठमहः षष्ठेहनि षष्ठस्याह्नो रूपं जातवे
दसे सुनवाम सोममिति जातवेदस्यान्युतास प्रभृथा सहसा जायमान इति जातवेद
स्यं समानोदर्कं षष्ठेहनि षष्ठस्याह्नो रूपं धारयं धारयंत्रिनिति शंसति प्रस्तसाह्नो अंतस्य

ध्या

विमायतनं पुनराग्रंथं पुनर्निग्रंथं मंतव्व ध्रीयान्नयद्यं तो धारणाय निहन्या

ज्ञाद्दक्तं छन्द्रारं ये धारयन्तितिशंसति संतत्यै संततैस्यहैरव्यवछिन्नैर्येति य एवं विद्वांसो
येतियंति ॥१५॥ ॥इति द्वितीयोध्यायः॥ ॥यद्वा एतत्र्यहस्तस्य समस्याह्नो रूपं यद्ध्ये
व प्रथममहस्तद्देवैतत्सूनये समसमे यद्वै कव च द्यद्यथ वद्यदाशुभ द्यालि वबद्य स्थपमेपदे
देवता निरुच्यते यद्वेतो कोभ्युदितो यज्जातवद्यदनिरुक्तं यन्नरिष्यद्य स्थपमस्याह्नो
रूपमेतानि वै स समस्याह्नो रूपाणि समुद्रा द्रुमिमर्मधुमो उदारदिति स समस्याह्न आ
ध्यंभवत्यनिरुक्तं सस्पमेहनि स समस्याह्नो रूपं वाग्वै समुद्रो न वै वाक् क्षीयते न समुद्रः क्षी

यतेतद्येतत्सममस्याह्न आज्यं भवति युक्तो देवतद्यज्ञं तन्व तेवा एवमेवतत्पुनरूप
यंति संतत्यै संततेनाहरव्यवछिन्नेन यंति य एवं विद्वांसो यंत्याप्यंते वै स्तोमा आप्यंते
छंदांसि यच्छह्निनि तद्यथैवाद आज्येनावदानानि पुनः प्रत्यभिघारयंत्ययातयाम
तायाएवमेवैतत्स्तोमांश्च छंदांसि च पुनः प्रत्युपयंत्ययातयामतायै यदेतत्सममस्या
ह्न आज्यं भवति तदु वै छंदांसि पृश्नातः स वनेऽपश्यद्ध आ वायो भूष शुचिपा उप नः प्र
याभिर्यासि दाश्वांसमच्छा नो नियुद्भिः शतिनीभिरध्वरं प्र सोता जीरो अध्वरेष्वस्था

आ॰पं॰
२०

ध्येवायवइंद्रमादनासोयोवांशतंनियुतोयाः सहस्रंश्रय द्वांमित्रावरुणा स्पूर्धन्तो गो
मतानासत्यारथेनानो देवश्रवसायाहि शुष्मिन्निवोयतेषु देवयंतोअर्वन्त्रक्षोदसा
धायसासस्त्रएषेति ब्रउगमेति चप्रेति च ससमेहनि ससमस्याहोरूपं तदुत्रैष्टुभं
त्रिष्टप्रातःसवन एष त्र्यह आत्वारथं यथोतय इदं वसोसुतमंध इंद्र नेदीय एदिहि
श्रैतु ब्रह्मणस्पतिरग्निर्नेता त्वं सोम क्रतुभिः पिन्वंत्यपः प्रव इंद्राय बृहत इति प्रथ
मेनाह्रा समान आतानः ससमेहनि ससमस्याहोरूपं कयाशुभा सवयसः सनीला

साम
२०

इति सूक्तेन जायमानो नश्यते न जात इति जातवत्सा समेहनि स समस्या ह्रोरूपेत दुक

याश्रुभीयमेतद्दैसंज्ञानं संतनिसूक्तं यत्कयाश्रुभीयमेते नेहवाइंद्रोगस्त्यो मरुतेस्तो

समजानत तद्यत्कयाश्रुभीयं शंसति संज्ञात्या एवतद्वायुष्यंतद्यो स्यप्रियस्यात्कुर्यादे

वोस्य कयाश्रुभीयंतदुचैरभ्येतेन प्रतिष्ठितपदेन सवनं दधारायतनाद्देवैतेन न प्रच्य

वते त्र्युसुमेवमहयास्त्वविंदमिति सूक्तमत्यन्नवाजं हवनस्यदं रथमिति रथवत्सू तमे

हनि स समस्यो ह्रोरूपेतदु जागतं जगत्यो वा एतस्य त्र्यहस्य मध्यं दिनं वहंतितद्वैतच्छं

श्री० पं०
२१

दौ वहति यस्मिन्निविद्धीयते तस्माज्जगतीषु निविद्धं धाति मिथुनाभिसृत्वा निशस्यं
ते नेष्ठु भानि च ह्लोग त्राणि चे मिथुनं वै पशवः पशवः छंदोमाः पशूनामवरुध्यै
त्वामिद्धि हवामहे त्वं ह्येहि चेरव इति बृहत्पृष्ठं भवति स्वःतमेहनि यदेव पञ्चस्या
हस्त घद्वैरथंतरं तद्वैरूपं यद्बृहत्तद्वैराजं यद्रथंतरं तच्छाक्वरं यद्बृहत्तद्रैवतं तद्बृह
ह हदृष्ठं भवति बृहत्सैव तद्बृहत्प्रसूतं भूवं तस्मै सोमं कृतजायं पद्रथं तरस्याल्
तत्त्वं स्यात स्याद्बृहद्वे न कार्त्तयं यद्वावानेति धाय्याच्युतौ मिथुनौ रेनु मरति

राम
२१

वी

रथंतरस्य योनिमनुनिवर्त्तयति राथंतरं ह्येतदहरायतनेन पिबा सुतस्य रसिन इति साम
प्रगाथः पिबवान्सप्तमेहनि सप्तमस्याह्नो रूपं त्यमूषु वाजिनं देवजूतमिति तार्क्ष्यो च्युतः
॥१६॥ इंद्रस्य नु वीर्याणि प्रवोचमिति सूक्तं प्रेति सप्तमेहनि सप्तमस्याह्नो रूपं तद्वै त्रैष्टु
भं तेन प्रतिष्ठितपदेन सवनं दाधारायतनादेवैतेन न प्रच्यवतेभित्यं मेषं पुरुहूतमृग्मि
यमिति सूक्तं यद्वाव प्रेति तदभीति सप्तमेहनि सप्तमस्याह्नो रूपं तद्व जागतं जगत्यो वा एत
तस्य त्र्यहस्य मध्यंदिनं वहंति तद्वैतच्छंदो वहति यस्मिन्निविद्धीयते तस्माज्जगतीषु नि

दैंदधातिमिथुनानिसूक्तानिशस्यंतेत्रैष्टुभानिचजागतानिचमिथुनंवैपशवःपशवःछंदो
माःपशूनामवरुध्यैतत्सवितुर्वणीमहेद्यानोदेवसवितरितिवैश्वदेवस्यप्रतिपद्दनुचरौ
राथंतरेहनिसप्तमेहनिसप्तमस्याह्नोरूपमभित्वादेवसवितरितिसावित्रंयद्वावप्रेतितदभी
तिसप्तमेहनिसप्तमस्याह्नोरूपंप्रेतोयज्ञस्यशंभुवेतिद्यावापृथिवीयंप्रेतिसप्तमेहनिसप्त
मस्याह्नोरूपमयंदेवायजन्मनइत्यार्भवंजानवत्सप्तमेहनिसप्तमस्याह्नोरूपमायाहिवन
सासहेतिद्विपदाःशंसतिद्विपाद्वैपुरुषश्चतुष्पादाःपशवःपशवःछंदोमाःपशूनामव

रूप्यैतद्यद्द्विपदाः शंसतियजमानमेवतद्द्विप्रतिष्ठंचतुष्पात्सुपशुषुप्रतिष्ठापयत्यैभिरग्ने
दुवोगिरइतिवैश्वदेवमितिसप्तमेहनिसप्तमस्याह्नोरूपंतान्युगायत्रापिगायत्रत्तृतीयस
वनएवत्र्यहोवैश्वानरोऽजीजनदित्याग्निमारुतस्यप्रतिपंऽजातवत्सप्तमेहनिसप्तम
स्याह्नोरूपंप्रयद्वस्त्रिष्टुभमिषमितिमारुतंप्रतिसप्तमेहनिसप्तमस्याह्नोरूपंजातवेदसे
सुनवामसोममितिजातवेदस्याच्युतांदूतंवोविश्ववेदसमितिजातवेदस्यंसनिरुक्तंसप्तमे
हनिसप्तमस्याह्नोरूपंतान्युगायत्रापिगायत्रत्तृतीयसवनएवत्र्यहेः॥१७॥यद्वैनेतिप्रेति

यल्लिंगं तेन तदष्टमस्याह्नो रूपं यथैव द्वितीयमहस्तदेवैतत्पुनर्यदष्टमें यदूर्ध्ववद्यत्प्रतिवद्यदं
तर्वद्यद्वृषण्वद्यद्वृधन्वद्यन्मध्यमे पदे देवता निरुच्यते यदंतरिक्षमभ्युदितं यद्वाम्नि यन्म
हद्वद्यद्विहूतवद्यत्पुनर्वद्यत्कुर्वद्यद्द्वितीयस्याह्नो रूपमेतानि वा अष्टमस्याह्नो रूपाण्यग्ने
वो देवमग्निभिः सजोषा इत्यष्टमस्याह्न आज्यं भवति ह्यग्न्यष्टमे ऽहन्यष्टमस्याह्नो रूपं तदु त्रै
ष्टुभं त्रिष्प्रातःसवन एष त्र्यहः कुविदंग नमसा ये वृधासः पीवो अन्नां रयिवृधः सुमेधा
उचथ्येऽनुष्वसः सुदिना अरिमा उशंता इतान द्भायगोपा यावत्तरस्तन्वो यावदोजः प्रतिवं

सूरउदितिसूक्तैर्धेनुः प्रत्नस्य काम्यं दुहाना ब्रह्माणा इंद्रोपयाहि विद्वान् ध्रुवो अग्निः सुमतिं
वस्वो अश्रेदुतस्या नः सरस्वती जुषाणोपतिष्ठउगं प्रति वदंतवेद्विहूतवेद्ध्वंवदष्टमेहन्यष्ठ
मस्याह्नो रूपं तदु त्रैष्टुभं त्रिष्टुप् प्रातःसवन एषत्र्यहो विश्वानरस्य वस्पतिमिंद्र द्रुसोमयाए
क इंद्र नेदीय एदिहि प्रतिष्ठ ब्रह्मणस्पते अग्निर्नेता त्वं सोम क्रतुभिः पिन्वंत्यपो बृहदिंद्राय गा
यतेति द्वितीयेनाह्नो समान आतानोष्टमेहन्य एमस्याह्नो रूपं शं साम हामिंद्रं यस्मिन्विश्वा
इति सूक्तं महद्वदष्टमेहन्य एमस्याह्नो रूपं महच्छ्रिलमिंद्र यत एतानिति सूक्तं महद्वदष्टमेह

आ०पं०
२४

न्यष्टमस्याह्नोरूपंपिबासोममभियमुग्रतर्दइतिसूक्तं१३मूर्वेगव्यंमहिगृणानइंद्रेतिमह
हद्वद्दष्टमेहन्यष्टमस्याह्नोरूपंमहांइंद्रोनवदाचर्षणिप्राइतिसूक्तंमहद्वद्दष्टमेहन्य
ष्टमस्याह्नोरूपंतदुत्तेष्टमंतेनप्रतिष्ठितपदेनसवनेदाधारायतनादेवैतेनप्रच्यवते
तमस्यद्यावापृथिवीसंचेतसेतिसूक्तंपदेत्वरूपवानोमहिमानमिंद्रियमितिमहद्वद्दष्ट
मेहन्यष्टमस्याह्नोरूपंतदुज्जागतंजगत्योवाएतस्याह्नस्यमध्यंदिनेवहंतितद्वैतद्धे
दोवहतियस्मिन्नितिह्रीयतेतस्माज्जगतीषुनिविदंदधातिमिथुनानिसूक्तानिश

राम
२४

स्यंतेवैइमानिचआगतानिचमिथुनंवैपशवःपशवःछंदोमाःपशूनामवरुध्यैमहद्वं
तिसूक्तानिशस्यंतेमहद्वाअंतरिक्षमंतरिक्षस्याप्त्यैपंचसूक्तानिशस्यंतेपंचपदा
पंचपदापंक्तिःपांक्तोयज्ञःपांक्ताःपशवःपशवःछंदोमाःपशूनामवरुध्याअभित्वा
शूरनोनुमोभित्वापूर्वपीतयइतिरथंतरंपृष्ठंभवत्यष्टमेहनियद्वावानेतिधाय्याच्युतात्वा
मिद्धिहवामहइतिबृहतोयोनिमनुनिवर्त्तयतिबार्हतेह्येतदहरायतनेनोभयंशृणव
च्चनइतिसामप्रगाथोयच्चेदमद्ययदुचह्यआसीदितिबार्हतेह्यन्यष्ठमेहन्यष्टमस्याह्नो

श्रा०पं०

२५

रूपैत्यमूषुवाजिनंदेवजूतमितितार्क्ष्योच्युतैः॥१॥ अपूर्व्यापुरुतमान्यस्माइतिसूक्तंम
हेवीरायतवसेतुरायेतिमहद्वेदष्टमेहन्यष्टमस्याहोरूपैतांसुतेकीर्तिंमघवन्महित्वेति
सूक्तंमहद्वेदष्टमेहन्यष्टमस्याहोरूपैत्वंमहांइंद्रयोहशुष्मैरितिसूक्तंमहद्वेदष्टमेहन्य
ष्टमेस्याहोरूपैमहांइंद्रतुभ्यंहक्षाइतिसूक्तंमहद्वेदष्टमेहन्यष्टमस्याहोरूपैतदुत्वेद्यु
म्नंतेनप्रतिष्ठितपदेनसवनंदाधारयतनादैवैतेननप्रच्यवतेदिवश्चिदस्यवरिमाविप
प्रथइतिसूक्तंमिंद्रंनमह्नेतिमहद्वेदष्टमेहन्यष्टमस्याहोरूपैतदुजामयतेजगत्योवाए

राम

२५

वं

तस्यत्र्यहस्यमध्यंदिनेबृहदेतितद्दैतछंदोबृहतियस्मिन्निविद्धीयतेतस्माज्जगतीपुनिवि
देद्धातिमिथुनानिसूक्तानिशस्यंतेत्रैष्टुभानिचजागतानिचमिथुनंवैपशवःपशवः
छंदोमाःपशूनामवरुध्यैमहद्वंतिसूक्तानिशस्यंतेमहद्वाअंतरिक्षमंतरिक्षस्याप्त्यै
पंचपंचसूक्तानिशस्यंतेपंचपदापंक्तिःपांक्तोयज्ञःपांक्ताःपशवःपशवश्छंदोमाः
पशूनामवरुध्यैतानिद्वेधापंचान्यानिपंचान्यानिदशसंपद्यंतेसादशिनीविराळन्नंवि
राळन्नंपशवःपशवःछंदोमाःपशूनामवरुध्यैविश्वोदेवस्यनेतुस्तत्सवितुर्वरेण्यमा

विश्वदेवंसप्ततिमितिवैश्वदेवस्यप्रतिपदनुचरौवाहितेहन्यष्टमेहन्यष्टमस्याह्नोरूपंहिर
ण्यपाणिमूतयइतिसावित्रंमूर्ध्वंवदष्टमस्याह्नोरूपंयुवानापितरापुनरितिसत्यार्भवंपुनर्वदष्ट
मेहन्यष्टमस्याह्नोरूपमिमानुकंभुवनासीषधामेतिद्विपदाःशंसतिद्विपाद्वैपुरुषश्चतु
ष्पादाःपशवःपशवःछंदोमाःपशूनामवरुध्यैतद्यद्द्विपदाःशंसतियजमानमेवतद्द्वि
प्रतिष्ठंचतुष्पात्सुपशुषुप्रतिष्ठापयतिदेवानामिदवोमहदितिवैश्वदेवंमहद्वदष्टमेह
न्यष्टमस्याह्नोरूपंतान्युगायत्राणिगायत्रंतृतीयसवनएवच्यहंस्तावानंवैश्वानरमित्या

महीद्यौःपृथिवीचनइतिद्यावापृथिवीयंमहद्वदष्टमेहन्यष्टमस्याह्नोरूपं २

ग्निमारुतस्य प्रतिपद्ग्निर्वैश्वानरो महानितिहृद्द्दृष्टमे हन्यद्दृष्टमस्या ह्रोरूपं ऋीलं दः श्रद्धो मारुत

मिति मारुतंजेमेनरसत्त्ववारंधइति वृध्वन्वद्दृष्टमे हन्यद्दृष्टमस्याह्रोरूपं जातवेदसे सुनवाम सोम

मितिजातवेदस्या च्युतांग्नेम्रञ्छमहां असीति जातवेदस्यं महद्द्दृष्टमे हन्यद्दृष्टमस्या ह्रोरूपं

तान्सुगायत्त्राणि गायत्त्रतृतीयसवनएवच्यहएवच्यहः ॥१८॥ ॐ ॥ इतितृतीयोध्यायः ॥

यद्देसमानोद्देकैतन्नवमस्याह्रोरूपं यध्येव तृतीयमहस्तद्देवैतत्सुनर्यन्नवमेयद्दश्ववद्ध

द्देतवद्धत्सुनराधृतं यत्सुनर्निरृतंयद्दतवद्यत्सर्यस्तवद्धोजिवद्ध द्देतरूपं यदुत्तमेपदे देवता

श्रा०पं०
२८

निरुच्यते यदसौ लोको भ्युदितो यच्छुचिवद्यत्सत्यवद्यक्षेति वद्यऽनवद्ये दोकवद्यल्क
तं यत्तृतीयस्याह्नो रूपमेतानि वै नवमस्याह्नो रूपाण्यग्नन्म महानमसा यविष्ठमिति नव
मस्याह्न आज्यं भवति गतवन्नवमेहनि नवमस्याह्नो रूपं तदु वैष्णुमं त्रिष्टुप्प्रातःसवने ए
षच्यहः प्रवीरयाशुचयो दद्रिरे ते सत्येन मनसा दीध्याना दिविक्षयंता रजसः पृथिव्यामा
विश्ववाराश्विना गतन्नोयं सोम इंद्र तुभ्यं सुन्वे आ तु प्र ब्रत्यापो अंगिरसो नक्षंत सरस्वती
देवयंतो हवंते आनो दिवो बृहतः पर्वतादा सरस्वत्यभिजाने ष्विव स्य इति द्वग्नेशुचिवत्सत्यव

राम
२८

स्तैतिवऊतवद्रोकवन्नवमेहनिनवमस्याह्नोरूपंतदुवैछुभंत्रिष्टुप्प्रातःसवनएषव्यहःसेत
मिंद्राधसेमहेजयरंइंद्रस्यसोमाइंद्रनेदीयएदिहिप्रनूनंब्रह्मणस्पतिरध्विनेंतात्वंसोमक्रतुभिः
पिन्वंत्यपोनकिःसुदासोरथमितितृतीयेनाह्नासमानआतानोनवमेहनिनवमस्याह्नोरूपं
मिंद्रत्वाहापिबतुयस्यसोमइतिसूक्तमंतोवैस्वाहाकारांतोनवममहर्नवमेहनिनवमस्या
ह्नोरूपंगायत्साममनभन्यंयथावेदितिसूक्तंमर्चामतद्वावृधानंस्वर्वदित्यंतोवैस्वरंतोनवमम
हर्नवमेहनिनवमस्याह्नोरूपंतिष्ठाहरीरथआयुज्यमानेतिसूक्तमंतोवैस्थितमंतोनवम

ब्रा०पं०
२८

महन्नवमेहनिनवमस्याह्नोरूपमिमाउत्वापुरुतमस्यकारोरितिसूक्तंधियोरथेष्ठामित्यंतो
वैस्थितमंतौनवममहर्नवमेहनिनवमस्याह्नोरूपंतदुत्रैष्टुभंतेनप्रतिष्ठितपदेनसवनंदा
धारायतनादेवैतेननप्रच्यवतेप्रमंदिनेपितुमदर्चतावचइतिसूक्तंसमानोदर्कंनवमेहनि
नवमस्याह्नोरूपंतदुजागतंजगत्योवाएतस्यत्र्यहस्यमध्यंदिनंवहंतितद्वैतच्छंदोवहति
यस्मिन्निविद्धीयतेतस्माऽज्जगतीषुनिविदंदधातिमिथुनानिसूक्तानिशस्यंतेत्रैष्टुभानि
चजागतानिचमिथुनंवैपशवःपशवश्छंदोमाःपशूनामवरुध्यैपंचसूक्तानिशंस्यंते

राम
२८

पंचपदा पंक्तिः पांक्तो यज्ञः पांक्ताः पशवः पशवश्छंदोमाः पशूनामवरुध्यै त्वामिद्धिहवा
महे त्वं ह्येहि चेरवद् इति बृहत्पृष्ठं भवति नवमेहनि यद्वावानेति धाय्या च्युताभित्वाशूरनोनु
मइति रथंतरस्य योनिमनुनिवर्त्तयति राथंतरे ह्येतदहरायतनेनेंद्र त्रिधातु शरणमिति
सामप्रगाथस्त्रिवान्नवमेहनि नवमस्याह्नो रूपं त्यमूषुवाजिनं देवमिति तार्क्ष्यो च्युतः ॥ २०॥
सं च त्वे जग्मुर्गिर इंद्र पूर्वीरिति सूक्तं गतवन्नवमेहनि नवमस्याह्नो रूपं कदा भुवन्रथ
क्षयाणि ब्रह्मेति सूक्तं क्षेति वदंति रूपं क्षेतीव वा अंतं गत्वा नवमेहनि नवमस्याह्नो रूपं

श्रा०पं०
२९

मासत्योयातुमघवांऋजीषीतिसूक्तंसत्यवन्नवमेहनिनवमस्याह्नोरूपंतन्नरेद्वियंपरमेपरा
चैरितिसूक्तंमंतोवैपरममंतोनवममहर्नवमेहनिनवमस्याह्नोरूपंतदुत्तैशुभंतेनप्रतिष्ठि
तपदेनसवनंदाधारायतनादेवैतेननप्रच्यवंतेनवममहर्नवमेहनिनवमस्याह्नोरूपंतदु
जागतंजगत्योवाएतस्यह्नस्यमध्यंदिनंवहंतितद्वैतच्छंदोवहतियस्मिंनिविद्धीयतेतस्मा
ज्जागतीषुनिविदंदधातिमिथुनानिसूक्तानिशंस्यंतेत्रैष्टुभानिचजागतानिचमिथुनंवैप
शवःपशवःछंदोमाःपशूनामवरुध्यैपंचपंचसूक्तानिशंस्यंतेपंचपदापंक्तिःपांक्तोय
हंभ्रंचंयसूक्तःपूर्व्यंस्मात्तिरितिसूक्तंमहंचनानिसंडयाभिरभ्यतरसुंतोवै
भितमंतो~~नवमेहनिनवमस्याह्नोरूपंतदुजागतंजगत्योवाएतस्य~~

राम
२९

ज्ञः पांक्तः पशवः पशवश्छंदोमाः पृश्निनामवरूध्यै तानि द्वेधा पंचान्यानि पंचान्यानि दशसं
पद्यंते सोदशिनी विराड्ले नैविराड्लेन पशवः पशवश्छंदोमाः पृश्निनामवरूध्यै तत्सवितुर्वृणी
महे द्यानो देवसवितरिति वैश्वदेवस्य प्रतिपदनुचरौ राथंतरे हनिनवमे हनिनवमस्याह्नो रू
पं देषो आगादिति सावित्रं मंतो वै गतमंतो नवममहर्नवमे हनिनवमस्याह्नो रूपं प्रवोमहि
द्यवीअभीति द्यावापृथिवीयं शुचीउपप्रशस्तय इति शुचिवन्नवमे हनिनवमस्याह्नो रूपं मि
ड्रषेद्दातुन स्तेनो रत्नानि धत्तनेत्यार्भवं त्रिरासा सानि सुन्वत इति त्रिवन्नवमे हनिनव

मस्याह्नोरूपंबभ्रुरेकोविषुणःसूनरोयुवेतिद्विपदाःशंसतिद्विपाद्वैपुरुषश्चतुष्पादाः
पशवःपशवश्छंदोमाःपशूनामवरुद्ध्यैतद्यद्द्विपदाःशंसतियजमानमेवतद्द्विप्रतिष्ठंच
तुष्पात्सुपशुषुप्रतिष्ठापयतियेत्रिंशतित्रयस्परइतिवैश्वदेवंत्रिवन्नवमेहनिनवमस्याह्नो
रूपंतान्वुमायवाचिगायत्रत्तीयसवनएवत्र्यहोवैश्वानरोनऊतयइत्याग्निमारुतस्य
प्रतिपद्यथात्पुपरावतइत्यंतोवैपरावतोंतोनवममहर्नवमेहनिनवमस्याह्नोरूपंमरुतो
यस्यहिक्षयइतिमारुतंक्षेतिवदंतरूपंक्षेतीववाअंतंगत्वानवमेहनिनवमस्याह्नोरूपं

जातवेदसे सुनवाम सोममिति जातवेदस्या च्युतो आग्नेये वाचमीरयेति जातवेदस्यं स
मानोदर्के नवमेहनि नवमस्याह्नो रूपं स नः पर्षदति द्विषः स नः पर्षदति द्विष इति शंस
ति बहुवा एतस्मिन्नवरात्रे किंच किंच वारुणं क्रियते शांत्या एवतद्यत्स नः पर्षदति द्विषः स
नः पर्षदति द्विष इति शंसति सर्वस्माद्देवैनोस्त देनसः प्रमुंचति तान्युगायत्राणि गाय
त्रतृतीयसवन एव त्र्यहः॥२१॥ पृष्ठ्यं षळहमुपयंति यथा वै मुखमेवं पृष्ठ्यः षळहस्त
द्यथांतरं मुखस्य जिह्वा तालु दंता एवं छंदोमा अथ येनैव वाचं व्याकरोति येन स्वादु चा

श्रा॰पं॰
३१

ष्वाडु च विजानाति तद् एश मम हृदयेः यथा वै नाशिके एवं द्रष्टुः षष्ठे हस्तद् यथांतरं नासिकयो
रेवं ध्वंदोमा अथ येनैवं गंधान्विजानाति तद् एश मम हृदये यथा वा अक्ष्ये वं द्रष्टुः पल्ल हस्त द्य
थांतरमक्ष्याः हृद्धमेवं ध्वंदोमा अथ येव कनीनिकोयेन पश्यति तद् एश मम हृदयेः यथा वै कर्णौ
एवं द्रष्टुः पल्ल हस्त द्यथांतरं कर्णस्यैवं ध्वंदोमा अथ येनैव श्रृणोति तद् एश मम हृदः श्रोत्रे दृश
मम हृदः स्त्रियं वा एतत् आगध्वंतिये दशमम हृदा गध्वंति तस्माद् एशमम हृदविवा कंयंभवति
मा स्त्रियो ववादिष्मोति डुरवव द्रेहि स्त्रिय संस्तिततः सर्पैतिते मोऽजेयैतेते पत्नीशाल्लां श्रेष

राम
३१

पथंतेतिषोंयएतामाहुतिंविद्यात्सब्रूयात्समन्वारभध्वमितिसउहयादिहरमेहरमध्वमि
हध्वतिरिहस्वध्वतिरिग्नेवाड्स्वाहावाळितिसयदिहरमेत्याहास्मिन्नेवैनोंस्तल्लोकेर
मयतीहरमध्वमितियदाहप्रजामेवैषुतद्रमयतीहध्वतिरिहस्वध्वतिरितियदाहप्रजांवै
वतद्ध्रुवांचंचयजमानेषुदधत्यग्नेवाळितिरथंतरंस्वाहावाळितिचहदेवानोंवाएतन्मि
थुनंयद्बृहद्रथंतरेदेवानामेवतन्मिथुनेनमिथुनमवरुंधतेदेवानोंमिथुनेनमिथुनेप्र
जायंतेप्रजात्यैप्रजायतेप्रजयापशुभिर्यएवंवेदतेनततःसर्पतितेमार्जयंतेतआग्नीध्रंसं

ऐं०पं०
३२

प्रपद्येते तेषां य एतामाहुतिं विद्यात्स ब्रूयात्समन्वारभध्वमिति स जुहुयादुपस्हजे धरूपं
मातरं धरूपो धयन्‌ रायस्पोषमिषमूर्जमस्मासु दीधरत्स्वाहेति रायस्पोषमिषमूर्जमव
रुंधे आत्मने च यजमानेभ्यश्च यत्रैवं विद्वानेतामाहुतिं जुहोति ॥२२॥ ते ततः सर्पंति ते सदः
संप्रपद्यंते यथायथमन्य ऋत्विजो व्युत्सर्पंति संसर्पंत्युद्गातारस्ते सर्पराज्ञ्या ऋक्षु स्तुवंव
तेइयं वै सर्पराज्ञी इयं हि सर्पतो राज्ञी इयं वा अग्रेऽलोमिकेवास सैतं मंत्रमपश्यदायं गौः पृ
श्निरक्रमीदिति तामयं पृश्निर्वर्ण आविशन्नानारूपो यं यं काममकामयत यदिदं किं चौ

राम
३२

श्री

षधयोवनस्पतयः सर्वाणिरूपाणि श्रग्निर्वेनंवर्णआविशतिनानारूपोयंयंकामंकामय
तेयएवंवेदमनसाप्रस्तौतिमनसोद्गायतिमनसाप्रतिहरतिवाचाशंसतिवाक्चवैमनश्च
देवानांमिथुनंदेवानामेवतन्मिथुनेनमिथुनमवरुंधेदेवानांमिथुनेनमिथुनंप्रजायते
प्रजात्यैप्रजायतेप्रजयापशुभिर्यएवंवेद १५ षट्चतुर्होतृन्होताव्याचष्टेतद्देवतत्स्मुतमनुशं
सतिदेवानांवाएतद्यज्ञियंगुह्यंनामयच्चतु[illegible]र्होतारस्तद्यच्चतुर्होतृन्होताव्याचष्टे
देवानामेवतद्यज्ञियंगुह्यंनामप्रकाशंगमयतितदेनंप्रकाशंगतंप्रकाशंगमयतिगध

तिप्रकाशं य एवं वेद यं ब्राह्मणमनूचानं यशो नर्छेदिति ह स्माहारण्यं परेत्य दर्भस्तंबानु
द्ग्रथ्य दक्षिणतो ब्रह्माणमुपवेश्य चतुर्होतॄन्व्याचक्षीत देवानां वा एतद्यज्ञियं गुह्यं ना
म यच्चतुर्होतारस्तद्यच्चतुर्होतॄन्व्याचक्षीत देवानामेव तद्यज्ञियं गुह्यं नाम प्रकाशं ग
मयति तदेनं प्रकाशं गतं प्रकाशं गमयति गच्छति प्रकाशं य एवं वेद ॥२३॥ अथो उदुंब
रीं समन्वारभेत इषमूर्जमन्वारभ इत्यूर्ग्वा अन्नाद्यमुदुंबरो यद्वै तद्देवा इषमूर्जं व्यभ
जंत ततउदुंबरः समभवत्तस्मात्स त्रिः संवत्सरस्य पच्यते तद्यदौदुंबरीं समन्वारभेते

रुषमेवतद्दुर्जे मन्वाचं समन्वारभंते वाचं यच्छंति वाग्वै यज्ञो यज्ञमेवतद्यच्छंत्यहर्नियच्छे
त्यहवै स्वर्गो लोकः स्वर्गमेवतंल्लोकं नियच्छंति न दिवा वाचं विसृजेरन्यद्दिवा वाचं विसृ
जेरन्नेदहस्त्रो तव्याय परिशिंष्युर्नेन्नक्तं वाचं विसृजेरन्व्यन्नक्तं वाचं विसृजेरन्नोत्रो भ्रा
तृव्याय परिशिंष्युः समया विषितः सूर्यस्यादृश्य वाचं विसृजेरंस्तावंतमेवतद्द्विषते लोकं
परिशिंषंत्यथो खल्वस्तमित एव वाचं विसृजेरंस्तमो भाजमेवतद्द्विषंतं भ्रातृव्यं कुर्वंत्या
हवनीयं परीत्य वाचं विसृजेरन्यज्ञो वा आहवनीयः स्वर्गो लोक आहवनीयो यज्ञेनैव

तत्स्वर्गेण लोकेन स्वर्गं लोकं यंतीति यद्धीनमकर्म यत्स्वरीरिचाम॥ प्रजापतिं तस्मितरम
प्येतीति वाचं विसृजंते प्रजापतिं वै प्रजा अनुप्रजायंते प्रजापति रूनातिरिक्तयोः प्रतिष्ठा
नैनान्यूनं नातिरिक्तं हिनस्ति प्रजापतिमेवोनातिरिक्ताभ्यभ्युत्यजंतीति य एवं विद्वांस एते
नैवा वाचं विसृजंते तस्मादेवं विद्वांस एतेनैव वाचं विसृजेरन्॥ २४॥ अध्वर्यो इत्याहूय
ते चतुर्होतृषु वदिष्यमाणस्तं हाहावस्य रूपमो होतस्तथा होतरित्यध्वर्युः प्रतिगृणात्य
वसिते वसिते दशसु पदेषु तेषां चित्तिः स्रुगासीदित्॥ चित्तमाज्यमासीदितं॥ वाग्वेदिरा

सी ३ तं॥ आधीतं बर्हिरासी ३ तं॥ केतो अग्निरासी ३ तं॥ विज्ञातमग्नीदासी ३ तं॥ प्राणो हवि
रासी ३ तं॥ मासाध्वर्युरासी ३ तं॥ वाचस्पतिर्होतासी ३ तं॥ मनउपवक्तासी ३ तं॥ ते वा एतं ग्रहम
गृह्णत॥ वाचस्पते विधे नामन्॥ विधेम ते नाम॥ विधेस्त्वमस्माकं नाम्ना द्यां गच्छ॥ यां देवाः
प्रजापतिगृहपतय ऋद्धिमराध्नुवं स्तामृद्धिं रात्स्यामो १५ प्रजापते त्वन्न रनुं देवतिश्र
ष्ठो घं वान्नो दा वान्न पत्नी वान्नो दा तदग्निरन्न पत्नीतदादित्यो भद्रा वृकल्याणी च
भद्रा तत्सोमः कल्याणी तत्सशर्वो निल्लन्वा वा पभया वा निल्लया तदा दुर्नेत्येष कदाच

पा

श्रा०पं०

३५

नेल्लयत्येष भयान्मृत्युं स वै होतस्माद्वीभार्यो नो ताचानाप्या चो नो मातत्पृथिव्यनाप्या
त द्यौरनाधृष्या चाप्रतिधृष्या चो नाधृष्यात दग्निरप्रतिधृष्यातदादित्यो पूर्वा चात्रा
तृव्या चापूर्वतन्मनोभ्रातृव्यातत्संवत्सरं एतावा वद्वादश प्रजापतेस्तंन्वः एष हेत्सर्वः प्र
जापतिस्त हैतत्स्तं प्रजापतिमाप्नोति दशममहरथ श्रेलो घंवदंत्यग्निर्गृहपतिरिति हैक
आहुः सोस्य लोकस्य गृहपतिर्वायुर्गृहपतिरिति हैक आहुः सोंतरिक्षलोकस्य गृ
हपतिरसौ वै गृहपतिर्योसौ तपत्येष पतिर्ऋतवो गृहाः ॥ येषां वै गृहपतिं देवं विद्वान्गृ

राम

३५

हपतिर्भवतिराध्नोतिसगृहपतीराध्नुवंतितेयजमानाः॥ येषांवाअपहतपाप्मानंदेवंवि
द्वान्गृहपतिर्भवत्यपसगृहपतिःपाप्मानंहतेपतेयजमानाःपाप्मानंघ्नतेध्वर्योअरा
ल्मारात्स्मं॥२५॥ ॥इतिचतुर्थोध्यायः॥ ॥ॐ॥ उद्धराहवनीयमित्यपराह्ण
आहयदेवाह्नासाधुकरोतितद्देवत्राउ॰धत्त्येतदभयेनिधत्तेउद्धराहवनीयमिति
प्रातराहयदेवरात्र्यासाधुकरोतितद्देवत्राउ॰धत्त्येतदभयेनिधत्तेयज्ञोआहवनीयः
स्वर्गोलोकआहवनीयोयस्तएवतत्स्वर्गेल्लोकेस्वर्गेल्लोकेनिधत्तेयएवंवेदयोवा

श्री०पं०
३६

अग्निहोत्रं वैश्वदेवं षोलशकलं पशुषु प्रतिष्ठितं वेद वैश्वदेवेनाग्निहोत्रेण षोलश
कलेनं पशुषु प्रतिष्ठितेन राध्नोति रौद्रं गवि सद्वायव्यमुपावसृष्टमाश्विनं दुह्यमानं सो
म्यं दुग्धं वारुणमधिश्रितं पौष्णं समुदयंतं मारुतं विष्यंदमानं वैश्वदेवं बिंदुमन्मैत्रं शरोशरो
गृहीतं द्यावापृथिवीयमुद्वासितं सावित्रं प्रक्रांतं वैष्णवं ह्रियमाणं बार्हस्पत्यमुपसन्नम
ग्नेः पूर्वाहुतिः प्रजापतेरुत्तरैंद्रं हुतमेतद्वा अग्निहोत्रं वैश्वदेवं षोलशकपालं पशुषु प्र
तिष्ठितं वैश्वदेवेनाग्निहोत्रेण षोलशकलेन पशुषु प्रतिष्ठितेन राध्नोति य एवं वेद ॥२६॥

राम
३६

यस्याग्निहोत्र्युपावसृष्टा दुह्यमानोपविशेत्का तत्र प्रायश्चित्तिरिति तामभिमन्त्रयेत यस्मा
द्भीषा निषीदसि ततो अभयं कृधि पशून्नः सर्वान्गोपाय नमो रुद्राय मीढुष इति तामुत्था
पयेदुदस्थाद्देव्यदितिरायुर्यज्ञपतावधात् इन्द्राय कृण्वती भागं मित्राय वरुणाय चेत्यथा
स्या उदपात्रमूधसि च मुखे चोपगृह्णीयाद्दद्यादेनां ब्राह्मणाय दद्यात्सा तत्र प्रायश्चित्ति
र्यस्याग्निहोत्र्युपावसृष्टा दुह्यमाना वाश्येत्का तत्र प्रायश्चित्तिरित्यशनायां ह वा एषा य
जमानस्य प्रतिख्याय वाश्यते तामन्नमप्यादध्याच्छान्त्यै शान्तिर्वा अन्नं सूयवसाद्भगव

ओ॰पं॰
२७

तीहिंस्याइति सातत्र प्रायश्चित्तिर्यस्याग्निहोत्र्युपावसृष्टा दुह्यमाना स्यंदेत कातत्र प्राय
श्चित्तिरिति सायत्तत्र स्कंदेयत्तदभिमृश्य जपेद्यदद्य दुग्धं पृथिवीमसृप्त यदोषधीरत्य
सृपद्यदापः॥ पयो गृहेषु पयो अघ्न्यायां पयो वत्सेषु पयो अस्तु तन्मयीति तत्र यत्परिशिष्टं
स्यात्तेन जुहुयाद्यद्यलं होमाय स्याद्यद्यु वै सर्वं सिक्तं स्यादथान्यामाहूय तां दुग्ध्वा तेन जु
हुयादात्वेव श्रद्धायै होतव्यं सा तत्र प्रायश्चित्तिः सर्वं वा अस्य बर्हिष्यं सर्वं परिगृहीतं य
एवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोति॥२७॥ असौ वा अस्यादित्यो यूपः पृथिवी वेदिरोषधयो ब

राम
२७

हविर्वनस्पतयइध्माआपःप्रोक्षण्योदिशःपरिधयोयद्वाअस्यकिंचनश्यतियन्म्रिय
तेयदपाजेतिसर्वंहैवैनंतदमुष्मिंल्लोकेयथाबर्हिषिदत्तमागच्छेदेवमागच्छतियएवं
विद्वानग्निहोत्रंजुहोत्युभयान्वाएवदेवमनुष्यान्विपर्यासंदक्षिणायतिसर्वंचेदंय
दिदंकिंचमनुष्यान्वाएवसायमाहुत्यादेवेभ्योदक्षिणानयतिसर्वंचेदंयदिदंकिं
चतएतेप्रलीनान्योकसरवशेरेमनुष्यादेवेभ्योदक्षिणानीतादेवान्वाएवप्रातराहु
त्यामनुष्येभ्योदक्षिणानयतिसर्वंचेदंयदिदंकिंचतएतेविविदानाइवोत्पतन्त्यदौहं

न

गमिष्यामीति वदंस्ततो यावंतं ह वै सर्वमिदं दत्वा लोकं जयति तावंतं ह लोकं जयति य एवं वि
द्वानग्निहोत्रं जुहोत्यग्नये वा एष सायमाहुत्याग्निं नमुपाकरोति तद्वा [illegible] न्प्रति
गृणाति वाग्याग्नित्यग्निना हास्य रात्र्याग्निं नेशस्तं भवति य एवं विद्वानग्निहोत्रं
जुहोत्यादित्याय वा एष प्रातराहुत्या महाव्रतमुपाकरोति तस्या पाः प्रतिगृणात्यन्न
मन्नमित्यादित्येन हास्याह्ना महाव्रतं शतं भवति य एवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोति त
स्य वा एतस्याग्निहोत्रस्य सप्तच शतानि विंशतिश्च संवत्सरे सायमाहुतयः सह

चोएव शतानि विंशतिश्च संवत्सरे प्रातराहुतयस्तावत्योऽग्नेर्यजुष्मत्य इष्टकाः संवत्स
रेणाहास्याग्निना चित्येनेष्टं भवति य एवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोति ॥ २८ ॥ दृषश्च भ्राह वा
तावत उवाच जातूकर्ण्यो वक्तास्मा वाइदं देवेभ्यो यदैतदग्निहोत्रमुभयेद्युर्हूयता
न्येद्युर्वावत देतर्हि हूयत इत्येतदु हैवोवाच कुमारी गंधर्वगृहीता वक्तास्मा वाइदं पि
तृभ्यो यदैतदग्निहोत्रमुभयेद्युर्हूयतान्येद्युर्वावतदेतर्हि हूयत इत्येतद्वा अग्निहो
त्रमन्येद्युर्हूयते यदस्तमिते सायं जुहोत्यनुदिते प्रातरथैतदग्निहोत्रमुभयेद्युर्हूय

ब्रा०पं०
३९

तेयदस्तमितेसायंजुहोत्युदितेप्रातस्तस्मादुदितेहोतव्यंचतुर्विंशेहवैसंवत्सरेनुदित
होमीगायत्रींलोकमाप्नोतिद्वादशेउदितहोमीसयदाद्वौसंवत्सरावनुदितेजुहोत्य
थहास्यैकोहुतोभवत्यथयदुदितेजुहोतिसंवत्सरेणैवसंवत्सरमाप्नोतियएवंविद्वा
नुदितेजुहोतितस्मादुदितेहोतव्यमेषहवाअहोरात्रयोस्तेजसिजुहोतियोस्तमिते
सायंजुहोत्युदितेप्रातरग्निनावैतेजसारात्रिस्तेजस्वत्यादित्येनतेजसाहस्तेजस्वदह
होरात्रयोर्हास्यतेजसिहुतंभवतियएवंविद्वानुदितेजुहोतितस्मादुदितेहोतव्यं॥२९॥

राम
३९

एतेहवैसंवत्सरस्यचक्रेयदहोरात्रेताभ्यामेवतत्संवत्सरमेतिसयोनुदितेजुहोतिय
थैकतश्चक्रेणयायात्तादृक्तदथयउदितेजुहोतियथोभयतश्चक्रेणयायोक्षिप्रमध्वानं
समश्नुवीततादृक्तत्तदेषाभियज्ञगाथागीयतेबृहद्रथंतराभ्यामिदमेतियुक्तंयद्भूतं
भविष्यच्चापिसर्वंताभ्यामियादग्नीनाधायधीरोदिवैवान्यज्जुहुयान्नक्तमन्यदि
तिराथंतरीवैरात्र्यहर्वार्हतमग्निर्वैरथंतरमादित्योबृहदेतेहवाएनंदेवते~~हवाएनंदे~~
~~वते~~ब्रध्नस्यविष्टपंस्वर्गंलोकंगमयतोयएवंविद्वानुदितेजुहोतितस्मादुदितेहोतव्यं

श्रा॰पं॰
४०

तदेषाभियज्ञगाथागीयते॥यथाहवास्थूरिणैकेनयायादेरुलान्यदुपयोजनायप्रवेयंतिते
वहवोजनासःपुरोदयाजुह्वतियेग्निहोत्रमिति॥तांवाएतांदेवतांप्रथमतोसर्वमिदमनुप्रैतिय
दिदंकिंचैतस्यैहीदंदेवतायाअनुचरंसर्वंयदिदंकिंचसैषानुचरवतीदेवताविंदतेहवाअ
नुचरंभवत्यस्यानुचरोयएवंवेदसवाएषएकातिथिःसएषजु[illegible]ह्वत्सुवसतितद्यदद्दोगा
थाभवत्यनेनसमेनसासो[illegible]मिशस्त्वादेन[illegible]स्वतोवाएहरादेनः॥एकातिथिमपसाये
रूपाह्निविसानिस्तेनोअपसोजहारेत्येषहवैसएकातिथिःसएषजुह्वत्सुवसत्यैतांवाद

राम
४०

९३

सदेवतामपरुणाद्धियोलमग्निहोत्रायसन्नाग्निहोत्रंजुहोतितमेषादेवतापरुद्धापरुणा
स्मात्स्वर्गाल्लोकादसुष्माच्चोभाभ्यांयोलमग्निहोत्रायसन्नाग्निहोत्रंजुहोतितस्माद्योलम
ग्निहोत्रायस्याज्जुहुयात्तस्मादाहुर्नेसायमतिथिरपरुध्यइत्यैतद्धस्मवैतद्विद्वान्नगरी
जानश्रुतेयउदितहोमिनमेकादशाक्षंमानुतंतव्यमुवाचैवप्रजायामेनेविज्ञातासैय
दिविद्वान्नजुहोत्यविद्वान्वेतितस्योहैकादशाक्षेराष्ट्रमिवप्रजाबभूवराष्ट्रमिवहवाअ
स्यप्रजाभवतियएवंविद्वानुदितेजुहोतितस्मादुदितेहोतव्यं॥३०॥उदयन्नुहवाआ

ब्रा॰ पं॰
४१

दित्या आहवनीयेन रश्मीन्त्संदधाति स यो नुदिते जुहोति यथा कुमाराय वा वत्साय वा जातय
स्तनं प्रतिदध्यात्तादृक्तद्दथ य उदिते जुहोति यथा कुमाराय वा वत्साय वा जाताय स्तनं प्रतिदध्या
त्तादृक्तत्तमस्मै प्रतिधीयमानमुभयोर्लोकयोरन्नाद्यमनुप्रतिधीयते ऽस्माच्च लोकादमुष्मा
च्चो भाभ्यां स यो नुदिते जुहोति यथा पुरुषाय वा हस्तिने वा प्रयते हस्त आदध्यात्तादृक्तद्दथ
य उदिते जुहोति यथा पुरुषाय वा हस्तिने वा प्रयस्ते हस्त आदध्यात्तादृक्तत्तमेष एतेनैव हस्ते
नोर्ध्वे हरत्ता स्वर्गे लोक आदधाति य एवं विद्वाननुदिते जुहोति तस्मादुदिते होतव्यम् सुयंन्नुरद्ध

राम
४१

न्नु वा आदित्यः सर्वाणि भूतानि प्रणयति तस्मादेनं प्राण इत्याचक्षते प्राणो ह्यस्य संप्रति हुतं भव
ति य एवं विद्वानुदिते जुहोति तस्मादुदिते होतव्यमेष ह वै सत्यं वदन्सत्ये जुहोति योऽस्तमिते सा
यं जुहोत्युदिते प्रातर्भूर्भुवः स्वरो३मग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निरिति सायं जुहोति भूर्भुवः स्वरो३
सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्य इति प्रातः सत्यं हास्य वदतः सत्ये हुतं भवति य एवं विद्वानुदिते जुहो
ति तस्मादुदिते होतव्यं तदेषाभियज्ञगाथा गीयते प्रातःप्रातरनृतं ते वदंति पुरोदयाज्जुह्वति
येऽग्निहोत्रं॥ दिवाकीर्त्यमदिवाकीर्तयंतः सूर्यो ज्योतिर्न तदा ज्योतिरेषामिति॥५॥प्रजापति

रकामयतप्रजायेयभूयान्स्यामितिसतपोतप्यतसतपस्तप्त्वेमांल्लोकानसृजतपृथिवीमंतरिक्षं
दिवंतांल्लोकानभ्यतपत्तेभ्योभितप्तेभ्यस्त्रीणिज्योतींष्यजायंताग्निरेवपृथिव्याअजायतवायुरं
तरिक्षादादित्योदिवस्तानिज्योतींष्यभ्यतपत्तेभ्योभितप्तेभ्यस्त्रयोवेदाअजायंतऋग्वेदएवाग्ने
रजायतयजुर्वेदोवायोःसामवेदआदित्यात्तान्वेदानभ्यतपत्तेभ्योभितप्तेभ्यस्त्रीणिशुक्राण्यजा
यंतभूरित्येवऋग्वेदादजायतभुवइतियजुर्वेदात्स्वरितिसामवेदात्तानिशुक्राण्यभ्यतपत्तेभ्योभि
तप्तेभ्यस्त्रयोवर्णाअजायंताकारउकारोमकारइतितानेकधासमभरत्तदेतदो३मितितस्मा

होनोमितिप्राणोॐमितिवैश्वनरोलोकः ओमित्यसौयोसौतपतिसप्रजापतिर्यज्ञमतनुततमाहरत्ते
नायजततसऋचैवहोत्रमकरोद्यजुषाध्वर्यवंसाम्नोद्गीथंयदेतत्त्रय्यैविद्यायैशुक्रंतेनब्रह्म
त्वमकरोत्सप्रजापतिर्यज्ञंदेवेभ्यःसंप्रायछत्तेदेवायज्ञमतन्वततमाहरंस्तेनायजंततऋचैवहो
त्रमकुर्वन्यजुषाध्वर्यवंसाम्नोद्गीथंयदेवैतत्त्रय्यैविद्यायैशुक्रंतेनब्रह्मत्वमकुर्वंस्तेदेवाअब्रु
वन्प्रजापतिंयदिनोयज्ञऋक्तआर्त्तिस्याद्यदियजुष्टोयदिसामतोयद्यविज्ञातासर्वव्यापद्वाकाप्रा
यश्चित्तिरितिसप्रजापतिरब्रवीद्देवान्यदिवोयज्ञऋक्तआर्त्तिर्भवतिभूरितिगार्हपत्येजुहवाथय

ब्रा॰पं॰
४३

द्यिजुष्टो भुव इत्याग्नीध्रीयेऽन्वाहार्यपचने वा हविर्यज्ञे यदि सामतः स्वरित्याहवनीये यद्य
विज्ञाता सर्वव्यापद्भूर्भुवः स्वरिति सर्वा अनुद्रुत्याहवनीय एव जुहुयात्तानि ह वै वे
दानामंतःश्लेषणानि यदेता व्याहृतयस्तद्यथात्मनात्मानं संदध्याद्यथा पर्वणा पर्व यथा
श्लेष्मणा चर्मण्यं वान्यद्वा विश्लिष्टं संश्लेषयेदेवमेवैताभिर्यज्ञस्य विलिष्टं संदधाति सैषा
सर्वप्रायश्चित्तिर्यदेता व्याहृतयस्तस्मादेषैव यज्ञे प्रायश्चित्तिः कर्तव्या॥२॥ तदाहुर्महाव
दाः ३॥ यदृचैव हौत्रं क्रियते यजुषाध्वर्यवं साम्नोद्गीथं व्यारब्धा त्रयी विद्या भवत्यथ केन ब्रह्म

राम
४३

त्वं कियत इति त्रय्या विद्ययेति ब्रूयादयं वै यज्ञो योयं पवते तस्य वाक्च मनश्च वर्तन्यौ वाचा
च हि मनसा च यज्ञो वर्तत इयं वै वाग्दो मनस्तद्वाचा त्रय्या विद्ययैकं पक्षं संस्कुर्वन्ति मनसै
व ब्रह्मा संस्करोति ते हैके ब्रह्माणा उपाकृते प्रातरनुवाके स्तोमभागां जपित्वा भाषमाणा
उपासते तद्धैतदुवाच ब्राह्मण उपाकृते प्रातरनुवाके ब्रह्माणं भाषमाणं दृष्ट्वार्धमस्य यज्ञ
स्यांतरगुरिति तद्यथैकपात्पुरुषो यन्नेकतश्चक्रो वा रथो वर्तमानो भ्रेषं न्येत्येवमेव स य
ज्ञो भ्रेषं न्येति यज्ञस्य भ्रेषमनु यजमानो भ्रेषं न्येति तस्माद्ब्रह्मोपाकृते प्रातरनुवाके वाचंय

मस्यादेशोऽभ्यंतर्यामयोर्होमादुपाकृतेषुपवमानेष्वोदृचोथयानिस्तोत्राणिसशस्त्राण्या
तेषांवषट्काराद्वाचंयमएवस्यात्तद्यथोभयतःपाशुकर्षोयंन्नुभयतश्चक्रोवारथोवर्त्तमा
नोनरिष्यत्येवमेवसयज्ञोनरिष्यतियज्ञस्यारिष्टिमनुयजमानोनरिष्यति॥२३॥तदाहु
र्यद्धान्येभ्योहोत्राशंसीभ्यआहुतीर्होषीदित्यध्वर्यवेदक्षिणानीयंतउद्गातासीभ्यइ
त्युद्गात्रेन्वेवोचन्येशंसीभ्येयाशीभ्यइतिहोत्रैःकिंस्विदेवचकृषेत्रत्वपोदक्षिणानीयंते
कृत्वाहोस्विदेवहरताइतियज्ञस्यहैषभिषज्यद्ध्यायत्तायैवतद्भेषजंकृत्वाहरंत्येषो

यद्भूयिष्ठेनैव ब्रह्मणाछंदसांरसेनार्त्विज्यंकरोतियद्ब्रह्मातस्माद्ब्रह्मार्धभाग्घवा
एषइतरेषामृत्विजामग्रआसयद्ब्रह्मार्धमेवब्रह्मणआसार्धमितरेषामृत्विजां
तस्माद्यदियज्ञऋक्तआर्तिस्याद्यदियजुष्टोयदिसामतोयद्यविज्ञातासर्वव्यापद्वा
ब्रह्मणएवनिवेदयंतेतस्माद्यदियज्ञऋक्तआर्तिर्भवेद्भूरितिब्रह्मागार्हपत्ये
जुहुयाद्यदियजुष्टोभुवइत्याग्नीध्रीयेन्वाहार्यपचनेवाहविर्यज्ञेषुयदिसा
मतःस्वरित्याहवनीयेयद्यविज्ञातासर्वव्यापद्वाभूर्भुवःस्वरितिसर्वाअनुद्रुत्या

हवनीयएवजुहुयात्सप्रत्यक्षोतोपाकृतेस्तोत्रआहब्रह्मन्स्तोष्यामः प्रशास्तरिति
सभूरितिब्रह्माप्रातःसवनेब्रूयादिंद्रवंतस्तुध्वमितिभुवइतिमाध्यंदिने
सवनेब्रूयादिंद्रवंतस्तुध्वमितिस्वरितितृतीयसवनेब्रूयादिंद्रवंतस्तुध्वमि
तिभूर्भुवःस्वरित्युक्थ्येवातिरात्रेवाब्रूयादिंद्रवंतस्तुध्वमितियदाहेंद्रवंत
स्तुध्वमित्यैंद्रोवैयज्ञइंद्रोयज्ञस्यदेवतासेंद्रमेवतदुद्गीथंकरोतिज्ञान्मा
मादिंद्रवंतस्तुध्वमितित्येवैनोस्मादाहतदाह॥ ३४॥ ॥इतिपंचमोध्या

श्रा०पं०

यः॥ ॥इतिपंचमपंचिकायांसमाप्तः॥ ॥विश्वेवैपंच॥ गौर्वैदश॥ य
द्वाएतिचप्रेतिचचत्वारि॥ यद्वैसमानदर्कंषट्॥ उद्धरानवविश्वेवैदेवासुरा
वैसंचत्वेअग्मुरुद्धोन्नुखलुवेचत्वारि॥ ॥श्रीलक्ष्मीनृसिंहायनमः॥ ॥
॥श्रीवेंकटेशायनमः॥ ॥छ॥ ॥श्री॥ ॥छ॥ ॥श्री॥ ॥छ॥ ॥श्री॥ ॥

॥ [illegible] ॥

॥ ॥ इति षष्ठनक्षत्रिकाकारंभः

॥ब्रा०ष०॥ ॥१॥

श्रीगणेशायनमः॥ ॥ॐ॥ देवा हवै सर्वचरौ सत्रंनिषेदुस्ते हपाप्मानंनापजघ्निरे
तान्होवाचर्बुदः काद्रवेयः सर्पऋषिर्मंत्रकृदेकावैवोहोत्राकृतातांवोहंकरवाण्यथ
पाप्मानमपहनिष्यध्वइतितेहतथेत्यूचुस्तेषांहस्मसमध्यंदिनेमध्यंदिनएवोपोदास
र्पद्ग्राव्णोभिष्टौतितस्मान्मध्यंदिनेमध्यंदिनएवग्राव्णोभिष्टुवंतितदनुकृतिसहस्मये
नोपोदासर्पत्तद्धाप्येतर्ह्यर्बुदोदासर्पणीनामप्रपदस्तितान्हराजामदयांचकारतेहो
चुराशीविषोवैनोराजानमवेक्षतेहंतास्योष्णीषंपर्यस्यावपिनह्यामेतितथेतितस्य

॥राम॥ ॥१॥

३ ष्वा वामेति तथेति तस्य डान्याभिर्न्नेर्भिर्भि त्रमापदधुस्ततो हैनां नमदयां चकार तद्यदस्या अन्याभिर्न्नेर्भिर्मित्रमा

होष्ठीवेपाश्यावपिनद्धुस्तस्मा उष्ठीपमेवपर्यस्य आव्यो भिष्टुवंतितदनुरुतिता न्हरा
जामदग्न्यामेव चकार तेहोचुः स्वेनवैनो मंत्रेपा आव्यो भिष्टौतिहंतास्यान्याभिर्न्नेर्भिर्मे
त्रमौ ऐचंतिशोत्यांएवंतेहपाप्मानमपाजघ्निरे तेषामन्वपहतिंसर्पाः पाप्मानमपजघ्नि
रेतएतेपहतपाप्मानो हित्वापूर्वांजीर्णांत्वचं नवयैवप्रयंत्य पाप्मानं हते यएवंवेद ॥१॥
तदाहुः कियतीभिरभिष्टुयादितिशतेनेत्याहुः शतायुर्वैपुरुषः शतवीर्यः शतेंद्रिय आ
युष्येवैनंतद्वीर्य इंद्रियेदधाति त्रयस्त्रिंशतात्वेवेत्याहुस्त्रयस्त्रिंशतो वै स देवानां पाप्मानो

ओ०४०

॥२॥

पाहुस्त्रयस्त्रिंशद्वैतस्य देवा इत्यपरिमिताभिरभिष्टुयादपरिमितो वै प्रजापतिः प्रजापते
र्वा एषा होत्राय ग्रावस्तोत्रीया तस्यां सर्वे कामा अवरुध्यंते स यदपरिमिताभिरभिष्टौति
सर्वेषां कामानामवरुध्यै सर्वान् कामानवरुंधे य एवं वेद तस्मादपरिमिताभिरेवाभि
ष्टुयात्तदाहुः कथमभिष्टुयादित्यक्षरशाः ३ चतुरक्षरशाः ३ पच्छा ३ अर्द्धर्चशा ३
ऋक्छा ३ इति तद्यदक्षरशो न तदवकल्पते यत्पच्छो नो एव तदवकल्पते यदक्ष
रशश्चतुरक्षरशो वितथा छंदांसि लुप्येरन्बहूनि तथाक्षराणि हीयेरन्नर्द्धर्चश एवा

॥राम॥

॥२॥

भिष्टुयात्प्रतिष्ठाया एव द्विप्रतिष्ठो वै पुरुषश्चतुष्पादाः पशवो यजमानमेव तद्द्विप्रतिष्ठं
चतुष्पात्सु पशुषु प्रतिष्ठापयति तस्माद्द्वे चैश एवाभिष्टुयात्तदाहुर्यन्मध्यंदिने मध्यंदि
न एवं ग्राव्णोभिष्टौति कथमस्येतरयोः सवनयोरभिष्टुतं भवतीति यद्देव गायत्रीभिर
भिष्टौति गायत्रं वै प्रातःसवनं तेन प्रातःसवनेथ यज्जगतीभिरभिष्टौति जागतं वै तृतीय
सवनं तेन तृतीयसवन एवमु हास्य मध्यंदिने मध्यंदिन एवं ग्राव्णोभिष्टुवतः सर्वेषु सव
नेष्वभिष्टुतं भवति य एवं वेद तदाहुर्यदध्वर्युरेवान्यानृत्विजः संप्रेष्यत्यथ कस्मादेष

श्रो०ष०

।३॥

दु

एतांमस्मैप्रेषितःप्रतिपद्यतइतिमनोवैश्रावरुणोवाग्यासंप्रेषितंवाइदंमनस्तस्मादेषएताम
संप्रेषितःप्रतिपद्यते॥२॥वाग्वैसुब्रह्मण्यातस्यैसोमोराजावत्सःसोमेराजनिक्रीतेसु
ब्रह्मण्यामाह्वयंतियथाधेनुमुपह्वयेत्तेनवत्सेनयजमानायसर्वान्कामांदुहेसर्वान्हा
स्मैकामान्वादुहेयएवंवेदतदाहुःकिंसुब्रह्मण्यायैसुब्रह्मण्यात्वमितिवागेवेति
ब्रूयाद्वाग्वैब्रह्मचसुब्रह्मचेतितदाहुरथकस्मादेनंपुमांसंसंतंस्त्रीमिवाचक्षतइति
वाग्घिसुब्रह्मण्येतिब्रूयात्तेनेतितदाहुर्यदंतर्वेदीतेरृत्विजआर्त्विज्यंकुर्वंतिबहि

राम॥

॥३॥

वेदिषु जुह्वत्लं पया कथमस्योत्तरवेद्यामिष्टं कृतं भवतीति वेदेर्वा उत्करमुत्किरंति यदेवोत्करे
तिष्ठन्नाहूयतीति ब्रूयात्तेनेति तदाहुरथ कस्मादुत्करे तिष्ठन्स्रुब्रैत्लं पया माहूयतीत्यथ
यो वै स यज्ञमास ततेषां यो वर्षिष्ठ आसीत्तमब्रुवंस्त्सुब्रैत्लं पया माहूयत्वं नो नेदिष्ठाद्देवान्हू
यिष्यसीति वर्षिष्ठमेवैनं तत्कुर्वंत्यथो वेदिमेव तत्सर्वां प्रीणातीति तदाहुः कस्मादस्मान्ने
षमेंदक्षिणामभ्याजंतीतिदक्षिणा वा अनुषमो यो षा सुब्रैत्लं पयो ताभिर्नेतस्य मिथुनं स्यात्प्र
जायेत्युपांशु पत्नीवतस्य यजंति रेतो वै पत्नीवत उपांशिव वै रेतसः सि

ग्निर्नानुवषट्करोति संस्थावाएषायदनुवषट्कारोनेद्रेतः संस्थापयानीत्यसंस्थितंवैरेतसः
समृद्धंतस्मान्नानुवषट्करोतिनेद्रूपस्यआसीनोभक्षयतिपात्नीभाजनंवैनेष्टाग्निः
पत्नीषुरेतोदधातिप्रजात्याअग्निनैवैतत्पत्नीषुरेतोदधातिप्रजात्यैप्रजायतेप्रजया
पशुभिर्यएवंवेददक्षिणाअनुसुब्रह्मण्ययासंतिष्ठतेवाग्वैसुब्रह्मण्यान्नंदक्षिणा
नाद्यएवैतद्वाचियज्ञमंततः प्रतिष्ठापयंतिप्रतिष्ठापयंति ॥ २ ॥ ७ ॥ इतिषष्ठमपंचिका
यांप्रथमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ देवावैयज्ञमतन्वततांस्तन्वानानसुराअभ्यायन्यज्ञवेशसमेषां

करिष्यामइतितंदक्षिणतउपायन्नेतएषांयज्ञस्यतनिष्ठममन्यंततेदेवाः प्रतिबुध्यमित्राव
रुणौदक्षिणतः पर्यौहंस्तेमित्रावरुणाभ्यामेवदक्षिणतः प्रातःसवनेसुररक्षांस्यपाघ्नतथैवै
तद्यजमानोमित्रावरुणाभ्यामेवदक्षिणतः प्रातःसवनेसुररक्षांस्यपघ्नतेतस्मान्मैत्रावरु
णंमैत्रावरुणः प्रातःसवनेशंसतिमित्रावरुणाभ्यांहिदेवादक्षिणतः प्रातःसवनेसुररक्षां
स्यपाघ्नततेवैदक्षिणतोपहताअसुरामध्यतोयज्ञंप्राविशंस्तेदेवाः प्रतिबुध्येंद्रंमध्यतो
दधुस्तइंद्रेणैवमध्यतः प्रातःसवनेसुररक्षांस्यपाघ्नततथैवैतद्यजमानाइंद्रेणैवमध्य

ब्रा० ४०

॥५॥

तः प्रातःसवनेसुररक्षांस्यपघ्नते तस्मादैंद्रं ब्राह्मणाच्छंसी प्रातःसवने शंसतींद्रेण
हि देवा मध्यतः प्रातःसवनेसुररक्षांस्यपाघ्नत तत वै मध्यतोपहता असुरा उत्तरतोय
न्प्राविशंस्ते देवाः प्रतिबुध्येंद्राग्नी उत्तरतः पर्यौहंस्तदिंद्राग्निभ्यामेवोत्तरतः प्रा
तःसवनेसुररक्षांस्यपाघ्नत तथैवैतद्यजमाना इंद्राग्निभ्यामेवोत्तरतः प्रातःसव
नेसुररक्षांस्यपघ्नते तस्मादैंद्राग्नमच्छावाकः प्रातःसवने शंसतींद्राग्नी हि देवा
उत्तरतः प्रातःसवनेसुररक्षांस्यपाघ्नत तते वा उत्तरतोपहता असुराः पुरस्तात्पर्यद्र

॥राम॥

॥५॥

वं॰त्समस्नीकृतेस्तेदेवाःप्रतिबुध्याग्निंपुरस्तात्प्रातःसवनेपर्यौहंस्तेग्निनैवपुरस्तात्प्रा
तःसवनेसुररक्षांस्यपाघ्नततथैवैतद्यजमानोअग्निनैवपुरस्तात्प्रातःसवनेसुररक्षां
स्यपाघ्नतेतस्मादाग्नेयंप्रातःसवनमपपाप्मानंहतेयएवंवेदतेवैपुरस्तादपहताअसुराः
पश्चात्परीत्यप्राविशंस्तेदेवाःप्रतिबुध्यविश्वांदेवानात्मानंपश्चात्तृतीयसवनेपर्यौहं
स्तेविश्वेरेवदेवैरात्मभिःपश्चात्तृतीयसवनेसुररक्षांस्यपाघ्नततथैवैतद्यजमानोवि
श्वेरेवदेवैरात्मभिःपश्चात्तृतीयसवनेसुररक्षांस्यपघ्नतेतस्माद्वैश्वदेवंतृतीयसव

श्रो०ष०

॥६॥

नैमपपाप्मानंहतेयएवंवेदतेवैदेवाअसुरानेवमपाघ्नतसर्वस्मादेवयज्ञात्ततोवैदेवाअभ
वन्परासुराभवंत्यात्मनापरास्यद्विषन्पाप्माभ्रातृव्योभवतियएवंवेदतेदेवाएवंकॢप्ते
नयज्ञेनापासुरान्पाप्मानमघ्नताजयन्स्वर्गंलोकमपहवैद्विषंतंपाप्मानंभ्रातृव्यंह
तेजयतिस्वर्गंलोकंयएवंवेदयश्चैवंविद्वान्सवनानिकल्पयति॥४॥स्तोत्रियंस्तो
त्रियस्यानुरूपंकुर्वंतिप्रातःसवनेहेवतद्धोरूपंकुर्वंत्यवरेपीवतद्धापरमहर
भ्यारभंतेथतथोनमध्यंदिनेभ्यीवैपृष्ठानितानितस्मिन्नतत्स्थानानियत्स्तोत्रियं

॥राम॥

॥६॥

३

स्तोत्रियस्यानुरूपं कुर्युस्तयैव विभक्त्या तृतीयसवनेन स्तोत्रियं । स्तोत्रियस्यानुरूपं
कुर्वंति ॥ ५ ॥ अथातं आरंभणीया एवं ऋजुनीती नो वरुण इति मैत्रावरुणस्य मित्रो न
यतु विद्वानिति प्रणेता वा एष होत्रकाणां यन्मैत्रावरुणस्तस्मादेषा प्रणेत्रमती भवंती
इंद्रो विश्वतस्परीति ब्राह्मणाच्छंसिनो हवामहे जनेभ्य इतींद्रमेवैतयाहरहर्निह्वयं
ते न हैषां विहवेन्य इंद्रं वैतेन यंत्येवं विद्वान्ब्राह्मणाच्छंस्येतामहरहः शंसति यत्सोम
आ सुते नर इत्यच्छावाकस्येंद्राग्नी अजोहवुरितींद्राग्नी एवैतयाहरहर्निह्वयंते न है

ब्रा॰ष॰
भ ७॥

षांविहवेन्यइंद्राग्नीवंकैयत्रैवंविद्वानध्यावाकएतामहरहःशंसतितावाएताःस्वर्ग
स्यलोकस्यनावःसंपारिण्यःस्वर्गमेवैताभिर्लोकमभिसंतरंति॥६॥अथातःप
रीधानीयाएवतस्यामदेववरुणेतिमैत्रावरुणास्यैषंस्वध्वधीमहीत्ययंवैलोकउ
षमित्यसौलोकःस्वरित्युभावेवैतयालोकावारभंतेव्यंतरिक्षमतिरदितिब्राह्म
णाच्छंसिनेविवत्त्वंचंस्वर्गमेवैभ्यएतयालोकंविवृणोतिमदेसोमस्यरोचनाइंद्रो
यदभिनद्वलमितिसिषासवोवाएतेयद्दीक्षितास्तस्मादेषावलवतीभवेस्तुजा

॥रामः॥
७॥

आजुदंगिरोर्म्यआविष्णुपवन्युहासतीः।अर्वाचंनुस्तुदेवत्वमितिसनिमेवैभ्यएतया
वरुंधेइडेणारोचनादिवइतिस्वर्गोवैलोकंइडेणारोचनादिवोदृह्वाणिदृंहितानिचे॥
स्थिराणिनपराणुदइतिस्वर्गएवैतयालोकेहरहःप्रतितिष्ठंतोयंत्याहेसरस्वतीवतो
रित्यच्छावाकस्यवाग्वैसरस्वतीवाग्वतोरितिहैतदाहेंद्राग्न्योरवोवृणइत्यैतद्धवाइंद्रा
ग्न्योःप्रियंधामयद्वागितिप्रियेणैवैनौतद्धाम्नासमर्द्धयतिप्रियेणाधाम्नासमृध्यते
यएवंवेद॥७॥उभय्यःपरिधानीयाभवंतिहोत्रकाणांप्रातःसवनेचमाध्यंदिने

ब्रा० ष०

॥ ८ ॥

चो हीना ऐकाहिका उत त ऐकाहिकाभिरेवैमैत्रावरुणः परिदधाति तेनास्माल्लोकान्न

प्र च्यवन्ते हीनाभिरच्छावाकः स्वर्गस्य लोकस्याप्त्या उभयीभिश्चरन्ति उभयीभिश्चरन्तो नोस उ

भौ व्यञ्चारमुमा ... ण एतीमं चामुं च लोकमृध्नोमैत्रावरुणो ब्राह्मणाच्छावाकं चोत्थो अहीनं

चैकाहं चोत्थो संवत्सरं चा ... ग्निष्टोमं चैवमुस उभौ व्यञ्चारमभमाण एत्यथ तत ऐका

हिका एवैतत्तृतीयसवने होत्रकाणां परिधानीया भवन्ति प्रतिष्ठा वा ऐकाहः प्रतिष्ठाया

मेवैतद्यज्ञमंततः प्रतिष्ठापयंत्यनवानं प्रातःसवने यजेदैकोद्दन् सोममतिशंसेत्

॥राम॥

॥ ८ ॥

३

द्यथाभिहृषते पिपासते क्षिप्रं प्रयच्छेत्तादृक्तद्यत्क्षिप्रं देवेभ्यो नाराशंसं सोमपीथं प्रयच्छन्ति
क्षिप्रं हास्मिंल्लोके प्रतितिष्ठत्यपरिमिताभिरुत्तरयोः सवनयोरपरिमितो वै स्वर्गो लो
कः स्वर्गस्य लोकस्याप्त्यै कामं तद्धोता शंसेद्यद्धोत्रकाः पूर्वेद्युः शंसेयुर्यद्वा होता तद्धो
त्रकाः प्राणो वै होतांगानि होत्रकाः समानो वा अयं प्राणोऽङ्गान्यनुसंचरति तस्मात्का
मं होता शंसेद्यद्धोत्रकाः पूर्वेद्युः शंसेयुर्यद्वा होता तद्धोत्रकाः सूक्तान्तैर्होता परि
दधदेसंथसमान्य एव तृतीयसवने होत्रकाणां परिधानीया भवंत्यात्मा वै होतांगा

ब्रा॰ष॰ निहोत्रकाः समानावा इमेंगानामंतास्तस्मात्समान्य एवैत्तृतीयसवने होत्रकाणांपरिधा

॥८॥ नीया भवंति भवंति ॥८॥ इति षष्ठपंचिकायां द्वितीयोध्यायः ॥ ॥ आत्वावहं

तु हरय इति प्रातः सवने उन्नीयमानेष्वन्वाह वृषण्वतीः सुतवतीर्मद्वती रूपसमृद्धा सुतवती

ऐंद्रीरन्वाह ऐंद्रो वै यज्ञो गायत्रीरन्वाह [illegible] गायत्रं वै प्रातः सवनं नव न्यूनाः प्रातः ॥राम॥

सवनेन्वाह न्यूनाद्वै रेतः सिच्यते दश मध्यंदिनेन्वाह न्यूने वै रेतः सिक्तं मध्ये स्त्रियै प्रा ॥१०॥

प्य स्थविष्ठं भवति नव न्यूनास्तृतीयसवनेन्वाह न्यूनाद्वै प्रजाः प्रजायंते तद्यदेतानि

। केवलसूक्तान्यन्वाहयजमानमेव
तेडूर्मेभूतेप्रजनयतियज्ञादेवयोन्यैतेहैकेसप्तसप्तान्वाहुःसप्तप्रातःसवनेसप्तमा
ध्यंदिनेसप्ततृतीयसवनेयावत्योवैपुरोनुवाक्यास्तावत्योयाज्याःसहवैप्राचोयज्ञे
तिसप्तवषट्कुर्वंतितासामेताःपुरोनुवाक्याइतिवदंतस्तत्तथानकुर्याद्यजमानस्य

हतेरेतोविलुंपंत्यथोयजमानमेवयजमानोहिस्वर्गंनवभिर्वाएतंमैत्रावरुणोस्माल्लो
कादंतरिक्षलोकमभिप्रवहतिदशभिरंतरिक्षलोकादमुंल्लोकंमध्यंतरिक्षल्लो
कोहिज्येष्ठोनवभिरमुष्माल्लोकात्स्वर्गंल्लोकमभिनहवैतेयजमानेस्वर्गंलो
कमभिवोढुमर्हंतियसतसमान्वाहंतस्मात्केवलशस्त्रएवस्तोत्र्यानुरूयाते
॥१॥अथाहयदैंद्रोवैयज्ञोथकस्मोद्वावेवप्रातःसवनेप्रस्थितानांप्रत्यक्षादैं
द्रीभ्यांयजतोहोताचैवब्राह्मणाच्छंसीचेदंतेसोम्यंमध्वितिहोतायजतींद्रत्वावृ

षभंवयमितिब्राह्मणाच्छंसीनानादेवत्याभिरितरेकथंतेषामेद्योभवंतीतिमित्रंवयंहवा
महेइतिमैत्रावरुणोयजतिवरुणंसोमपीतयइतियद्वैकिंचपीतवत्तदैंद्रंरूपंतेनैंद्रं
प्रीणातिमरुतोयस्यहिक्षयइतिपोतायजतिससुगोपातमोजनइतींद्रोवैगोपास्तदैंद्रं
रूपंतेनैंद्रंप्रीणात्यग्नेपत्नीरिहावहेतिनेष्टायजतित्वष्टारंसोमपीतयइतींद्रोवैत्वष्टा
तदैंद्रंरूपंतेनैंद्रंप्रीणात्युक्षान्नायवशान्नायेत्याग्नीध्रोयजतिसोमपृष्ठायवेधसइतीं
द्रोवैवेधास्तदैंद्रंरूपंतेनैंद्रंप्रीणातिप्रातर्यावभिरागतंदेवेभिर्जेन्यावसू॥इंद्राग्नीसो

ता॰ २

श्रा॰४॰

॥११॥

मृग्रीतय इति स्वयंसमृद्धाछावाकस्यैव मुहैता ऐंद्र्यो भवंति यन्नानादेवत्यास्तेनान्या दे
वैः श्रीणाति यदु गायत्र्यस्तेनाग्नेय्य एतद्धु हैताभिस्त्रयमुपाप्नोति॥१०॥असावि देवं गो
ऋजीकमंध इति मध्यंदिन उन्नीयमानेभ्योन्वाह वृषण्वतीः पीतवतीः सुतवतीर्मद्व
ती रूपसमृद्धा ऐंद्रीरन्वाहैंद्रो वै यज्ञे त्रिष्टुभोन्वाह त्रैष्टुभं वै माध्यंदिनं तदाहुर्यत्तृ
तीयसवनस्यैव रूपं मद्वथ कस्मान्मध्यंदिने मद्वतीरनुचाहेयजंतीति वाभिरितिमाद्यं
तीव वै मध्यंदिने देवताः समेवैत्तृतीयसवने मादयंते तस्मान्मध्यंदिने मद्वतीरनुचाहे

स्व

॥राम॥

॥११॥

द

यजंतिचाभिस्तावैखलुसर्वएवमाध्यंदिनेप्रस्थितानांप्रत्यक्षादैंद्रीभिर्यजंत्यभितृपावती
भिरेकेपिबासोममभियमुग्रतर्दइतिहोतायजतिसईंपाहियऋजीषीतरुत्रइतिमैत्रावरु
णोयजत्येवापाहिप्रत्नथामंदंतुत्वेतिब्राह्मणाच्छंसीयजत्यर्वांडे·हिसोमकामंत्वाहुरि
तिपोतायजतितवायंसोमस्त्वमेह्यर्वांडे·तिनेष्टायजतींद्रायसोमाःप्रदिवोविदानाइत्य
च्छावाकोयजत्यापूर्णोअस्यकलशःस्वाहेत्याग्नीध्रोयजतितासामेताअभितृपावत्योभ
वंतींद्रोवैप्रातःसवनेनव्यजयतसएताभिरेवमाध्यंदिनंसवनमभ्यतृपद्यदभ्यतृप

तस्मादेता अभिरूपावत्सो भवंति॥११॥ इहोपयात शवसो नपात इति तृतीयसवने उन्नी
यमानेभ्योन्वाह हरषपवतीः पीतवतीः सुतवतीर्मद्वती रूपसमृद्धास्ता ऐंद्रार्भव्यो भवंति
तदाहुर्यन्नार्भवीषु स्तुवतेथ कस्मादार्भवः पवमान इत्याचक्षत इति प्रजापतिर्वै पि
तःऋभून्मर्त्यान्सतो मर्त्यान्कृत्वोत्तृतीयसवन आभज तस्मान्नार्भवीषु स्तुवतेथार्भ
वः पवमान इत्याचक्षते थाहयद्यथाछंदसं पूर्वयोः सवनयोरन्वाह गायत्रीः प्रा
तःसवने त्रिष्टुभो माध्यंदिनेथ कस्माज्जागते सति तृतीयसवने त्रिष्टुभोन्वाहेति धीत

रसंवैतृतीयसवनमत्येतद्धीतरसंशुक्रियंछंदोयत्त्रिष्टुप्सवनस्यसरसतायाइतिऋ
यादथोइंद्रमेवैतत्सवनेन्वाभजतीत्यथाहयदैंद्रार्भवंवैतृतीयसवनमथकस्मादेषए
वैतत्तृतीयसवनेप्रस्थितानांप्रत्यक्षादैंद्रार्भ्व्यायजतींद्रऋभुभिर्वाजवद्भिः समुक्षितमिति
होतैवैनानोदेवत्याभिरितरेकथंतेषामैंद्रार्भ्व्योभवंतीतींद्रावरुणासुतपाविमंसुतमिति
मैत्रावरुणोयजतियुवोरथोअध्वरंदेववीतयइतिबहूनिवाहतद्रूपोरूपमिंद्रश्चसो
मंपिबतंबृहस्पतइतिब्राह्मणाच्छंसीयजत्यावोविशंत्विंदवःस्वाभुवइतिबहूनिवा

नावोवर्द्धंतुसमयोरघुषदइतिपोतायजतिरघुषदइतिपोतासैघोतिरघुपत्मा
जिगातबाह्वोरितिबहूनिवाहतवृत्रहणोरूपं

श्रा०ष० ॥१३॥

हतवृत्रणोरूपममेवनःसुहवाआहिगंतनेतिनेष्टायजतिगंतनेतिबहूनिवाहत
वृत्रणोरूपमिंद्राविष्णूपिबतंमध्वोअस्येत्यच्छावाकोयजत्यावामंधांसिमदिराण्यु
ग्मेनितिबहूनिवाहतवृत्रणोरूपमिमंस्तोममर्हतेजातवेदसइत्याग्नीध्रोयजतिर
थमिवसंमहेमामनीषयेतिबहूनिवाहतवृत्रणोरूपमेवमुहैताऐंद्राभव्योभवंति
यन्नानादेवत्यास्तेनान्यादेवताःप्रीणातियद्वैजगत्यासाहोजागतंवैतृतीयसवनं
तृतीयसवनस्यैवसमृध्यै॥१२॥अथाहयदुक्थ्यान्योन्याहोत्राअनुवष्याअन्याःकथ

रामः ॥१३

मस्यैता उक्थिन्यः सर्वाः समाः समृद्धा भवंतीति यद्देवैनाः संप्रगीर्य होत्रा इत्याचक्षते ते
न समा यदु उक्थिन्यो न्या होत्रा अनुक्थ्या अन्यस्ते नो विषमा एवमु हास्यैता उक्थिन्यः सर्वाः
समाः समृद्धा भवंत्यथाह शंसंति प्रातः सवने शंसंति माध्यंदिने होत्रकाः कथमेषां तृती
य सवने शस्तं भवतीति यदेव माध्यंदिने द्वे सूक्ते शंसंतीति ब्रूयात्तेनेत्यथाह यदु
क्थ्यो होता कथं होत्रका उक्थ्या भवंतीति यदेव द्विदेवत्याभिर्यजंतीति ब्रूयात्तेनेति ॥ १ ॥
अथाह यद्देतान्नित्सत्र उक्थिन्यो भवंती त्याज्यमेवाग्नीध्रीया याज्या उक्थ्यं मरुत्वतीयं पोत्री

उक्थिन्यो होत्राः कथमितरा १

श्रा०ब०

॥१०४॥

त्य

यावै वैश्वदेवं नेष्ट्रीया यैता वा एता होत्रा एवंन्यंगा एवम वैत्या हयदे कप्रैषा अन्ये होत्र
का अथ कस्माद्द्विप्रैषः पोता द्विप्रैषो नेष्टेति यत्रादो गायत्री सुपर्णो भूत्वा सोममाहरत्ते
देतासां होत्राणामिंद्र उक्थ्यानि परिलुप्य होत्रे प्रददौ यदयं माभ्यहूयध्वं इयमस्यावे
दिष्टेति ते होचुर्देवा वाचेमे होत्रे प्रभावयामेति तस्मात्ते द्विप्रैषे भवतः वाचाग्नी ध्रीयां
प्रभावयां चक्रुस्तस्मात्तस्यैक यर्चाभ्यस्यो याज्याम वैत्यथा हृयद्धोतायक्षदिति मैत्राव
रुणो होत्रे प्रैष्यत्यथ कस्माद्दहोतृभ्यः स होता होत्राशंसिभ्यो होतायक्षद्धोतायक्षदिति

॥राम॥

॥१०४॥

प्रेष्यतीति प्राणो वै होता प्राणाः सर्व ऋत्विजः प्राणो यक्षदित्येव तदाहाथाहास्त्यूत्तदृणां प्रे
षा३ः। ना३ इति। अस्तीति ब्रूयाद्दैवेन त्वं शास्त्रेणाजपं जपित्वा स्तुध्वमित्याह स एषां प्रेषो
थाहास्त्यच्छावाकस्य प्रवरा३ः। ना३ इति। अस्तीति ब्रूयाद्दैवेनैनं मध्येयुंश हाच्छावाकव
दस्वेय तेवा दामित्येषोस्य प्रवरोथाह यदैंद्रावरुणं मैत्रावरुणस्तृतीयसवने शंसत्यथ क
स्मादस्याग्नेयौ स्तोत्रियानुरूपौ भवत इत्यग्निना वै मुखेन देवा असुरानुक्थेभ्यो नि
र्जघ्नुस्तस्मादस्याग्नेयौ स्तोत्रियानुरूपौ भवतोथाह यदैंद्राबार्हस्पत्यं ब्राह्मणाच्छंसी

ब्रा०४० १५

तृतीयसवने शंसत्यैंद्रावैष्णवमच्छावाकः कथमेनयोरैंद्राः स्तोत्रियानुरूपा भवंतीतींद्रो
ह स्म वा असुराननुक्थेभ्यः प्रजिगाय सो ब्रवीत्कश्चाहं चेत्यहं चाहं चेति ह स्म देवता अ
न्ववयंति स यदिंद्रः पूर्वः प्रजिगाय तस्मादेनयोरैंद्राः स्तोत्रियानुरूपा भवंति यद्वेव चा
हं चेति ह स्म देवता अन्ववयुस्तस्मान्नानादेवत्यानि शंसतः ॥१४॥ अथाह यद्वैश्वदेवं
वै तृतीयसवनमथ कस्मादेतान्यैंद्राणि जागतानि सूक्तानि तृतीयसवन आरंभणी
यानि शंस्यंत इतींद्रमेवैतैरारभ्य यंतीति ब्रूयादथो यज्जागतं वै तृतीयसवनं तज्जगत्का

राम १५

स्यैवैतद्यातिं यातत्तुर्ध्वे छंदः शस्यते तद्ध सर्वं जागतं भवत्येतानि चैंद्राग्नानि जागतास्सूक्ता
नितृतीयसवन आरंभणीयानि शंस्यंते पैत त्रैष्टुभमध्यावाको ततः शंसति संवो क
र्मणोति पदे वपनाय्यं कर्मं तदेतदभिवदति समिधेतं न्नेवा इषेन्नोद्यस्यावरुध्या अरि
ष्टैर्नः पथिभिः पारयंतेति स्वस्तिताया एवैतदहरहः शंसेत्यथाहयज्जागतं वै तृतीयस
वनमथ कस्माद्दैवो त्रिष्टुभः परिधानीयाभवतीति वीर्यं वै त्रिष्टुब्वीर्य एवतदंततः प्रतिति
ष्ठतो यंतीयमिंद्रं वरुणा मह्यमेमीरिति मैत्रावरुणास्य बृहस्पतिर्नः परिपातु पश्चादिति

ब्रा०ष०

१६

ब्राह्मणाच्छंसिनं उभा जिग्यथुरित्याच्छावाकस्योभौ हि तौ जिग्यतुर्न पराजयेथे न पराजि
ग्य इति न हि तयोः कतरश्चन पराजिग्य इंद्रश्च विष्णो यदपस्पृधेथां त्रेधा सहस्रं वि तदै
रयेथामितींद्रश्च ह वै विष्णुश्चासुरैर्युयुधाते तान्ह स्म जित्वोचतुः कल्पामहा इति ते ह
तथेत्यसुरा ऊचुः सोऽब्रवीदिंद्रो यावदेवायं विष्णुस्त्रिर्विक्रमते तावदस्माकमथ युष्मा
कमितरदिति स इमांल्लोकान्विचक्रमेऽथो वेदानथो वाचं तदाहुः किं तत्सहस्रमितीमे
लोका इमे वेदा अथो वागिति ब्रूयादैरयेथामैरयेथामित्यच्छावाक उक्थ्यमभ्यस्यति स

राम

१६

हितत्रांत्यो भवत्यग्निष्टोमे होतातिरात्रे च सहितत्रांत्यो भवत्यभ्यस्येत्षोळशिनी ऽना

भ्यस्ये३त् इति अभ्यस्येदित्याहुः कथमन्येष्वहःस्वभ्यस्यति कथमत्र नाभ्यस्येदिति तस्मा

दभ्यस्येत्॥१५॥ अथाहयं नाराशंसे वैतत्तीयसवनमथ कस्मादच्छावाकौ ततः शिल्पेषु

नाराशंसीः शंसतीति विकृतिर्वै नाराशंसं किमिव च वै किमिव च रेतो विक्रियते तत्तदा विकृ

तं प्रजातं भवत्यपैतन्मे हृदि च छंदः शिथिरं यन्नाराशंसमथैतांत्यो यदच्छावाकस्तदच्छा

तायै हव्हे प्रतिष्ठास्याम इति तस्मादच्छावाकौ ततः शिल्पेषु नाराशंसीः शंसति हव्हेता

श्रा०ब०
१७

यै हृह्ले प्रतिष्ठास्याम इति हृह्ले प्रतिष्ठास्याम इति ॥१६॥ ॥इति षष्ठपंचिकायां तृतीयो
ध्यायः॥ [illegible] ॥ यः श्वस्तोत्रियस्तमनुरूपं कुर्वंति प्रातःसवने हीनसंतत्यै यथा वा एकाह-
सुत एवमहीनस्तद्यथैकाहस्य सुतस्य सवनानि संतिष्ठमानानि यंत्येवमेवाहीनस्या
हानि संतिष्ठमानानि यंति तद्य ध्वः स्तोत्रियमनुरूपं कुर्वंति प्रातःसवने हीनसंत
त्या अहीनमेव तत्संतन्वंति ते वै देवाश्च ऋषयश्चाद्रियंत समानेन यज्ञं संतनवामे
तित एतत्समानं यज्ञस्यापश्यन्त्समानान्प्रगाथान्त्समानीः प्रतिपदः समानानि

सूक्तान्येकःसारीवारंदौयन्नवारंद्रःपूर्वेगच्छत्स्यैवनत्रापरंगच्छतियज्ञस्यैवसंद्रुतायै॥१७॥
तान्वाएतान्संपातान्विश्वामित्रःप्रथममपश्यत्तान्विश्वामित्रेणदृष्टान्वामदेवोसृजतैवा
त्वामिंद्रवज्रिन्नत्रेयन्नइंद्रोजुजुषेयच्चवष्टिकथामहामवृधत्कस्यहोतुरितितान्क्षि
प्रंसमपतद्यत्क्षिप्रंसमपतत्तत्संपातानांसंपातत्वंसहेक्षांचक्रेविश्वामित्रोयान्वाअहंसं
पातानपश्यंतान्वामदेवोसृष्टकानिन्वहंसूक्तानिसंपातांस्तत्प्रतिमान्सृजेयेतिसएता
निसूक्तानिसंपातांस्तत्प्रतिमानसृजतसद्योहजातोवृषभःकनीनइंद्रःपूर्भिदातिरद्दा

ब्रा०ष०
१८

सममकैं रिमा मह्वुत्रभृतिं सातये धांइ छंतित्वा सोम्यासः सखायः शासद्द्हिंडुंहितुर्नस्यं
गाद्भितष्टेव [illegible] दीधयामनीषामिति यएकइद्धव्यश्चर्षणीनामिति भरद्वाजो यस्तिग्म
शृंगो वृषभो न भीम उदुब्रह्माण्यैरत श्रवस्येति वसिष्ठो स्मा इदु प्र तवसे तुराये ति नोधा स्त
एते प्रातःसवने षळहः स्तोत्रियो [illegible] स्यामाध्यंदिने हीनसूक्तानि शंसंति [illegible] न्येतान्यहीनसू
क्तान्यासत्यो यातु मघवाँ ऋजीषीति सत्यवन्तै रावकपौ स्मा इदु प्र तवसे तुरायें द्राय ब्रह्मा
णि राततमा इंद्र ब्रह्माणि गोतमासो अक्रन्निति ब्रह्मण एव द्वाम् [illegible] पाछं सौ शासद्द्हिजे

राम
१८

नयेंतवह्वृमितिवह्वृवेदच्छावाकस्तदाहुः कस्मादच्छावाकोवह्वृवेदेतस्मिन्कर्मणमयत्रशंसति
परांचिषुचैवाहस्स्वभ्यावर्त्तिषुचेतिवीर्यंवान्वाएषवह्वृचोवह्वृवेदेतस्मिन्कर्मवदतिहवैवह्वृ
रोमासुयुज्यतेतस्मादच्छावाकोवह्वृवेदेतस्मिन्कर्मणमयत्रशंसतिपरांचिषुचैवाहस्स्वभ्यावर्त्ति
षुचैतानिपंचस्वहःसुभवंतिचतुर्विंशेभिजितिविषुवतिविश्वजितिमहाव्रतेहीनानिहवा
एतान्यहानिनह्येषुकिंचनहीयतेपरांचीनिहवाएतान्यहान्यनभ्यावर्त्तीनितस्मादेतान्ये
तेष्वहःसुशंसंतियदेनानिशंसंत्यहीनान्त्स्वर्गाल्लोकान्सर्वरूपान्सर्वेसमृद्धानवान

नामेतिश्चेद्वैनानिशंसंतीइमेवैतैर्निह्वयंतेयथऋषभंवाशितायैयद्वैनानिशंसंत्यहो
नस्यसंतत्याअहीनमेवतत्संतन्वंति॥१८॥ततोवाएतांस्त्रीन्त्संपातान्मैत्रावरुणोविपर्या
समेकैकमहरहःशंसत्येवात्वामिंद्रवज्रिन्नत्रेतिप्रथमेहनियन्नइंद्रोजुजुषेयच्चवष्टी
तिद्वितीयेकथामहामवृधत्कस्यहोतुरितितृतीयेत्रीनेवसंपातान्ब्राह्मणाच्छंसीवि
पर्यासमेकैकमहरहःशंसतीइंद्रःपूर्भिदातिरद्दासमर्कैरितिप्रथमेहनियएकइद्धव्यश्च
र्षणीनामितिद्वितीयेयस्तिग्मशृंगोवृषभोनभीमइतितृतीयेत्रीनेवसंपातानच्छावाको

विपर्यासमेकैकमहरहः शंसतीमामूषुप्रभृतिं सातये धा इति प्रथमेहनी छंति त्वा सोम्यासः
सखाय इति द्वितीये शाशद्धिद्रुहितुर्नस्येंगादिति तृतीये तानि वा एतानि नवत्रीणित्र
हरहः शस्यानि तानि द्वादश संपद्यंते द्वादश वै मासाः संवत्सरः संवत्सरः प्रजापतिः प्र
जापतिर्यज्ञस्तत्संवत्सरं प्रजापतिं यज्ञमाप्नुवंति तत्संवत्सरे प्रजापतौ यज्ञेहरहः प्रतितिष्ठंते
युंतितान्येतरेणावापमावपेरन्नुन्यूंख्या विराजो वै महीश्च चतुर्थेहनि पंक्तिः पंचमे पार
क्षेपीः षष्ठेथ यान्यहानि महीस्तोमो निस्युः को अद्य नये देव कामइति मैत्रावरुणा आव

पेतेवनेन वायोन्यधायि वाकं निति त्रातमपाकं स्या याह्यर्वाउ·पवंधुरेष्ठा इत्यछावाकै
एतानि वा आवपनान्येतैर्वा आवपनैर्देवाः स्वर्गंल्लोकमजयन्नेतैर्ऋषयस्तथैवै
तद्यजमाना एतैरावपनैः स्वर्गंल्लोकं जयंति॥१९॥ सद्यो ह जातो वृषभः कनीन इति मै
त्रावरुणः पुरस्तात्सूक्तानामहरहः शंसति तदेतत्सूक्तं स्वर्ग्यमेतेन वै सूक्तेन देवाः स्व
र्गंल्लोकमजयन्नेतेनर्षयस्तथैवैतद्यजमाना एतेन सूक्तेन स्वर्गंल्लोकं जयंति तदु वै
श्वामित्रं विश्वस्य ह वै मित्रं विश्वामित्र आस विश्वं हास्मै मित्रं भवति य एवं वेद येषां चैवं वि

द्वानेतन्मैत्रावरुणः पुरस्तात्सूक्तानामहरहः शंसति तदृषभमवत्यश्नमद्भवति पञ्चनामवक्
ध्येतत्संचचैभवति पंचपदा पंक्तिः पांक्तिर्वा अन्नमन्नाद्यस्यावरुध्या उद्भुत्रेत्वा एये रतश्चव
स्यति ब्राह्मणाच्छंसी अश्म एवत्समृद्धं सूक्तमहरहः शंसति तदेतत्सूक्तं स्वर्ग्यमेतेन वै सूक्
तेन देवाः स्वर्गं लोकमजयंनेतेन ऋषयस्तथैवैतद्यजमाना एतेन सूक्तेन स्वर्गं लोकं
जयंति तदु वासिष्ठमेतेन वै वसिष्ठ इंद्रस्य प्रियं धामोपागच्छत्स परमं लोकमजयदुपेंद्र
स्य प्रियं धाम गच्छति जयति परमं लोकं य एवं वेद तद्वै षट्कं चं षड्वा ऋतव ऋतूनामास्यैत

ब्रा०१०

२१

दुपदिशात्संपातानोशंसत्यास्वैवतत्स्वर्गेल्लोकेयजमानाअस्मिंल्लोकेप्रतितिष्ठंत्यमितश्चैव
द्वैधयामनीषामित्यछावाकोहरहःशंसत्यभिवतत्स्यैरूपमभिव्रियाविमर्शसराणी
तियान्येवपराण्यहानितानिव्रियावितान्येवतदभिमर्शतोयंत्यमारभमाणाःपरोवा
अस्माल्लोकात्स्वर्गंलोकंस्तमेवतदभिवदतिकवीरिछामिसंदृशेसुमेधाइतियेवैते
नर्षयःपूर्वेप्रेतास्तेवैकवयस्तानेवतदभ्यतिवदतितदुवैश्वामित्रंविश्वस्यहवैमित्रं
विश्वामित्रआसविश्वंहास्मैमित्रंभवतियएवंवेदतदजिरुक्तंप्राजापत्यंशंसत्यनिरु

राम

२१

कोवैप्रजापतिःप्रजापतेराप्त्यैसकृदिंद्रंनिराहतेनैंद्राद्रूपांनप्रच्यवतेसदद्दशर्चंदशा
क्षराविराळन्नंविराळन्नाद्यस्यावरुध्यैयदेवदशर्चोमृ॥ दशवैप्राणाःप्राणानेव
तदाप्नुवंतिप्राणानात्मंदधतेतदुपरिष्टात्संपातानांशंसत्यांत्यैवतत्स्वर्गेलोकेयजमाना
अस्मिंल्लोकेप्रति[illegible]तिष्ठंति॥२०॥कस्तमिंद्रत्वावसुंकंनव्योअतसीनां॥कद्वन्वस्याकृ
तमितिकद्वतःप्रगाथआरंभणीयाअहरहःशस्यतेकोवैप्रजापतिःप्रजापतेराप्त्यै
यदेवकद्वतो३ः॥अन्नंवैकामंनाद्यस्यावरुध्यैयदेवकद्वतो॥अहरहर्वाएतेशांता

ब्रा०ष०

२२

न्यहीनसूक्तान्युपयुंजानायंतितानिकद्वद्भिः प्रगाथैः शमयंतितान्येभ्यः शंतानिकं
भवंतितान्येनोंछोतानिस्वर्गंलोकमभिवंतित्रिष्टुभः सूक्तप्रतिपदः शंसेयुस्ताहैकेपुन
स्तास्त्र[illegible]योनौशंसंतिधाय्याइतिवदंतस्ततथानकुर्यात्क्षत्रंवैहोताविशोहोत्राशंसि
नः क्षत्रायैवतद्विशंप्रत्युद्यामिनींकुर्युः पापवस्यसंत्रिष्टुभोह्येमाः सूक्तप्रतिपदइत्येव
विद्यात्तद्यथासमुद्रंप्रप्लवेरन्नेवंहैवैतेप्रप्लवंतेयेसंवत्सरंवाद्वादशाहंवासतेतद्यथा
सैरावतींनावंपारकामाः समारोहेयुरेवमेवैतास्त्रिष्टुभः समारोहंतिनहवाएतच्छं

हं

न

राम

२२

द्रोगमयित्वा स्वर्गं लोकमुपावर्तंते वीर्यवत्तमं हि ताभ्यो नव्या कुर्यीत समाने हि छंदो थे
नेद्वाप्याः करवाणीति यदेनाः शंसंति प्रज्ञाताभिः सूक्तप्रतिपद्भिः सूक्तानि समारोहा
मेति यदेवैनाः शंसंतींद्रमेवैताभिर्निर्ह्वयंते यथ ऋषभं वाशितायै यद्देवैनाः शंसंत्यहीन
स्य संतत्या अहीनमेवैतत्संतन्वंति ॥ २१ ॥ अपप्राच इंद्र विश्वाँ अमित्रानिति मैत्रावरुणः
पुरस्तात्सूक्तानामहरहः शंसत्यपापाचो अभिभूते नुदस्व । अपोदीचो अपधराच
उरौ यथा तव शर्मन्मदेमेत्यभयस्य रूपमभयमिव हि यन्निधृतिअन्नपाने अश्वयुजा

ब्रा०प०
२२

युनज्मीतिआत्मपाकेस्यहरहःशंसतियुनज्मीतियुक्तवतीयुक्तइववाएषहीनोहीनस्य
रूपंमुरुंणोलोकमनुनेषिविद्वानित्यच्छावाकोहरहःशंसत्यनुनेषीत्येतीवह्यही
नोहीनस्यरूपंनेषीतिसजायपाकूपंतावाएताअहरहःशस्यंतेसमानीभिःपरिद
ध्युरीकःसारीहैषामिंद्रोयज्ञेभवती॥यथऋषभोवाशितांयथावागौःप्रत्तातंगौ
ष्ठमेवंहैषामिंद्रोयज्ञमैवगच्छतिनभुनंहुवीयथाहीनस्यपरिदध्यात्स्स।विंयोराष्ट्रा
च्यवतेयोहैवपरोभवतितमभिहूयेतीति॥२२॥अथातोहीनस्ययुक्तिश्चंध्यंतरिस्त

राम
२३
विमुक्तिश्च

मतिरदित्यहीनंयुंजंनेएवैदिंद्रमितिविमुंचेत्याहंसरस्वतीवतोन्नेनिंमातइत्यहीनंयुंजंनेते
स्यामदेवकरूपान्नेषूतइतिविमुंचेत्यैषहवाअहीनंतंतुमर्हतियएनंयोक्तुंचविमोक्तुंच
वेदेतद्वैचतुर्विंशेहन्युज्यंतेसायुनर्निरथयसुरस्ताद्दुदयनीयस्यातिरात्रस्य।विमुं
च्यंतेसाविमुक्तिस्तद्यच्चतुर्विंशेहन्नैकाहिकाभिःपरिदध्युरखाहेवयज्ञंसंस्थाप
येयुर्बाहीनकर्मकुर्युरथयदहीनपरिधानीयाभिःपरिदध्युर्यथाश्रांतोविमुच्यमानतु
त्स्येत्तैवंयजमानाउत्स्येयुर्नुभयीभिःपरिदध्युस्तद्यथादीर्घाध्वउपविमोकंयायाता

दृंहं त्संततो हैषां यज्ञो भवती॥ व्युमुंचुंतएकोंदेन द्वयोः सवनयोः स्तोममतिशंसेद्यैर्ह्वी
रपयानिहवैभवंतियत्रयज्ञोभिस्तोमोतिशस्यतेपरिमिताभिस्तृतीयसवनेपरिमितोवै
स्वर्गोलोकः स्वर्गस्यलोकस्याप्त्यैसंततोहास्याप्यारब्धोविच्छिन्नोहीनोभवतियएवंवि
द्वानहीनंतनुते॥२३॥ देवावैबलंगाः पर्यपश्यंस्तायज्ञेनैवेप्संस्तः स्तोः षष्ठेनाह्नाप्नु
वंस्ते प्रातःसवनेनभोकेवलमनभयंस्तेपदनमयान्॥ अश्वथर्यंनैवैनंतनेउत्तृती
यसवनेवज्रेणवालंविलाद्याभिर्वाचःकूटेनैकपदयाबालंविरुज्यगाउदाजंस्तपैवै

तद्यजमानाः प्रातःसवनेनभाकेनैवलंनभयंतितंयंनभयंती॥ अथसंत्येवैनंवनंस्माद्धो
नकोः प्रातःसवनेनाभाकास्तृचौ छोसंति पः ककुभोनि धारय इतिमैत्रावरुणः पूर्वीष्टि
दंहोपमातय इति ब्राह्मणाच्छंसी ताहिमध्यंभराणामित्यच्छावाकस्तृतीयसवनेव
त्रेपावाललिखिल्याभिर्वाचःकूटेनैकपदयावलंविरुज्यगाआनुवंति पच्छः प्रथमेषड्वा
लखिल्यानांसूक्तानि विहरत्यर्द्धर्चशोद्वितीयमृक्छस्तृतीयेसपच्छोविहरेन्नाराणाथे प्रगा
थेएवैकपदांदध्यात्सवाचःकूटस्ता एताः पंचैकपदाश्चतस्रोदशमादह्न एकामहाव्रता

आ०ष०
२५

रथ्याष्टाक्षराणि महानाम्नानि पदानि तेषां यावद्भिः संपद्येत तावंति शंसेन्नेतराण्याद्रियेतो
थार्धर्चशो विहरेत्स्ताञ्चैवैकपदाः शंसेत्तानि चैवाष्टाक्षराणि महानाम्नीनि पदान्यथ त्र्य
ऋचशो विहरेत्स्ताञ्चैवैकपदाः शंसेत्तानि चैवाष्टाक्षराणि महानाम्नीपदानि स यत्प्रथमं ष
डुल्ले रिवित्याग्नो सह्ं तानि विहरति प्राणं च तद्वाचं च विहरति यद्द्वितीयं चक्षुश्च तन्म
नश्च विहरति यत्तृतीयं श्रोत्रं च तदात्मानं च विहरतित दुपास्तो विहारकाम उपास्तो वज्रे
वाल्ले रिवित्या सुपास्तो वाचः कूटं एकपदस्या मुपास्तः प्रोणा कुस्याम विहतानेवं चतुर्थं प्र

ना
मनानि
राम
२५

७८

गाथां[illegible]मिति प्रशंसा वैप्रागाथाः पशूनामवरुध्यै नानैकपदां व्यवदध्याद्यदेनैकप

दां व्यवदध्याद्वाचःकूटेन यजमानानास्यञ्जं निर्हण्यादेनं तं ब्रूयाद्वाचःकूटेन यज

मानानास्यञ्जं निरवधीरे पशुमेनमकरिति शश्वत्तथा स्यात्तस्मात्त्रैकपदां न व्यवदध्या

द्वेवात्तमे सूक्ते पर्यस्यति स एव तयोर्विहारस्तदेतत्सौबल्याय सर्पिर्वात्सिः शशंसो सहोवा

चेमूयि स्थानं हं यज्ञेने पशून्पर्यस्था हे पमेकनिष्ठाउमामागमिष्यंतीति तस्मै ह यथा महद्

ध्रेकातिगम्य एवं निनाय तद्देतत्शश्वं चस्वर्ग्यं च शस्त्रं तस्माद्देतच्छंसति॥२४॥ द्वौ

आ०ब्रा०
२६

हपं रोहतितस्योक्तं ब्रालसणीमैंद्रे पशुकामस्यरोहेदैंद्रावैपशवस्तोऽआगतंस्याऽआगतावैप
शवस्तान्महास्तस्योडुयिष्ठेयतमशुष्ययजमानंप्रतिष्ठापयति चौरोहेतन्महास्तंडआ
गतेचैंद्रावरुणोप्रतिष्ठाकामस्यरोहेदेतद्देवता वाएषाहोत्रैतत्प्रतिष्ठायदैंद्रावरुणातदेन
त्स्यायामेवप्रतिष्ठायामंततःप्रतिष्ठापयतियदैवैंद्रावरुणा ३ ३॥एषाहवाअत्रनिर्विन्नोवि
द्वावैकामाआप्यंतेसयदैंद्रावरुणोरोहेत्सोपयौरोहेत्तदुपासएैंद्रावरुणोकामउपासः सोप
यौ॥२५॥तदाहुःसंशंसेत्सहैहोतन्३॥नशंसेत३इति।संशंसेदित्याहुःकथमन्येषुहः

हैं
सं

राम
२६

सशंसे सति कथमत्रन संशंसेदित्यथोत्तरवत्वाजुहुर्नैव संशंसेत्स्वर्गो वै लोकः षष्ठमहर समा
यो वै स्वर्गो लोकः कश्चिद्वै स्वर्गे लोके समेतीति स यत्संशंसेत्समानं तत्कुर्याद्यथयेन संशंस
तीदं॥ स्वर्गस्य लोकस्य रूपं तस्मान्न संशंसेद्युदेव न संशंसती३॥ आत्मा वै स्तोत्रियः प्रा
णा वालखिल्याः स यत्संशंसेद्दैताभ्यां देवताभ्यां यजमानस्य प्राणान्वीयाद्य एनं तत्र ब्रूयाद्दैता
भ्यां देवताभ्यां यजमानस्य प्राणान्व्यगात्पाप एनं हास्यतीति शश्वत्तथा स्यात्तस्मान्न संशंसे
त्स यदीक्षेत शंसिषे वालखिल्या हेतः पुरस्ताद्दूरोहणस्य संशंसानीति नो एव तस्याशामि

योतं यदि दर्प एव विंदेदुपरिष्टा दूरोहणस्यादिवहृनि शतानि शंसेद्यस्योतत्काममायतथा
कुर्याद त्रैव तदुपाप्तमेन्यो बालखिल्यास्तासो द्वादशाक्षराणि पदानि तत्र स काम उपासो
यऐंद्रे जागते षिद्दमैंद्रावरुणां सूक्तमैंद्रावरुणी पदिधानीयां तस्मान्न संशंसेत्तदाहुर्य
थावावस्तोत्रमेवं शस्त्रं विहृता बालखिल्याः शस्यंते विहृतां स्तोत्रीं विहृता ३ इति
विहृतमिति ब्रूयाद्दशाक्षरेण द्वादशाक्षरमिति तदाहुर्यथावावशस्त्रमेवं याज्याति स्तो
देवताः शस्यंते ग्निरिंद्रो वरुणा इत्यथैंद्रावरुण्या यजति कथमग्निरनंतरित इति यो वा अ

ग्निः स वरुणस्तदप्येतदृषिणोक्तं त्वमग्ने वरुणो जायसे यदिति तद्यद्देवा वरुणाय यजंति
तेनाग्निरनंतरितो नंतरितः ॥२६॥ ॥इति षष्ठपंचिकायां चतुर्थो ध्यायः॥ ॥शिल्पा
नि शंसंति देवशिल्पान्येतेषां वै शिल्पानामनुकृतीह शिल्पमधिगम्यते हस्ती कंसो वा
सो हिरण्यमश्वतरी रथः शिल्पं शिल्पं हास्मिन्नधिगम्यते य एवं वेद यदेव शिल्पानी ३॥
आत्मसंस्कृतिर्वाव शिल्पानि छंदोमयं वा एतैर्यजमान आत्मानं संस्कुरुते नाभानेदिष्ठं
शंसति रेतो वै नाभानेदिष्ठो रेतस्तत्सिंचति तमनिरुक्तं शंसत्यनिरुक्तं वै रेतो गुहा योन्यां

सिच्यते स रेतो मिथुनी भवति द्वयाद्रेतः संजग्मानो निषिंचदिति रेतः समृध्या एव तं स नाराशं
सं शंसति प्रजा वै नरो वाक् शंसः प्रजास्वेव तद्वाचं दधाति तस्मादिमाः प्रजा वदत्यो जा
यंते तं हैके पुरस्ताद्दायतना वागिति वदंत उपरिष्टादेक उपरिष्टादायतना वागिति वदंतो
मध्य एव शंसेन्मध्यायतना वा इयं वागुपरिष्टान्नेदीयसी वोपरिष्टान्नेदीयसी वैवा इयं
वोक्ते होतारेतो स्तं सिक्तोमे नावकृपाय संश्रयंत्येतस्य तं प्राणान्कल्पयेति ॥ २७ ॥ वा
लखिल्याः शंसति प्राणा वै वालखिल्याः प्राणानेवास्य तत्कल्पयति ता विहृताः शंस

छंसंति पुरस्ता ४

त्रिविहृतावाइमेप्राणाःप्राणेनापानोपानेनव्यानःसयत्प्रथमेसूक्तेविहरत्यऽद्वैश
द्वितीयेत्कुर्वत्तृतीयेसयत्प्रथमेसूक्तेविहरतिप्राणंचतद्वाचंचविहरतियद्द्वितीयेच
क्षुस्तन्मनश्चविहरतियत्तृतीयेश्रोत्रंचतदात्मानंचविहरतितेहैकेसूहद्बृहत्यौसहस
तोबृहत्यौविहरंतितदुपासोविहारेकामानतुप्रगाथाःकल्पंतेतिमर्शमेवविहरेत्तथा
वैप्रगाथाःकल्पंतेप्रगाथावैवालखिल्यास्तस्मादितिमर्शमेवविहरेद्देवातिमर्शी
मं ३॥आत्मावैबृहतीप्राणाःसतोबृहतीसबृहतीमशंसीत्सआत्माथसतोबृहतीते

ब्रा०ष०
२९

प्राणा॥ अथ बृहतीमथसतोबृहतीं तदात्मानं प्राणैः परिबृंहन्नेति तस्मादितिमर्शमेवावि
हरेद्द्यद्देवातिमर्शाः ३म्॥ आत्मा वै बृहती पशवः सतोबृहती सबृहतीमशंसीत्स आत्मा
थसतोबृहतीं ते पशवोऽथ बृहतीमथसतोबृहतीं तदात्मानं पशुभिः परिबृंहन्नेति तस्मा
दितिमर्शमेवविहरेद्ध्वेतौ तमेसन्तो पर्यस्यति स एव तयोर्विहारस्तस्य मेत्रावरुणः प्राणा
न्कल्पयित्वा प्राणान्समपांचंसिने संप्रयच्छत्येतं त्वं प्रजनयेति॥ २ ॥ सुकीर्तिं शंसति देव
योनिर्वै सुकीर्तिस्तद्यज्ञाद्देवयोन्यै यजमानं प्रजनयति वृषाकपिं शंसत्यात्मा वै वृष

राम
२९

रे

कपिरात्मानमेवास्यतत्कल्पयतितंन्यूंखयत्यन्नंवैन्यूंखस्तदस्मैजातायान्नाद्यंप्रतिदधाति
यथाकुमारायस्तनंसपंक्तोभवतियोयंपुरुषःपंचधाविहितोलोमानित्वङ्मांसमस्थि
मज्जासयावानेवपुरुषस्तावंतंयजमानंसंस्करोतितंप्राञ्चमुच्छ्रेसोजनयित्वाप्राचाकायसं
प्रयच्छतेस्यत्वंप्रतिष्ठांकल्पयेति॥२०॥एवयामरुतेशंसतिप्रतिष्ठावाएवयामरुत्प्रति
ष्ठामेवास्यतत्कल्पयतितंन्यूंखयत्यन्नंवैन्यूंखोन्नाद्यमेवास्मिंस्तद्दधातिसजागतोवाति
जागतोवासर्वंवाइदंजागतंवोनिजागतेसंवौउमारुतआपोवैमरुतआपोन्नमभिधूर्वमे

सहवानरोमे२

वासिंस्तदेनाद्यंदधातितान्येतानिसहचराणीत्याचक्षतेनाभानेदिष्ठंवालखिल्यौवृषा
कपिमेवयामरुत्तंतानिसहवाशंसेद्यदेनानिनानाशंसेद्यथापुरुषंवारेतोवाविछिंद्या
त्ताहक्तत्तस्मादेनानिसहवाशंसेत्सहवानशंसेत्सहबुडिलआश्वतरआश्विर्वैश्वजि
तोहोतासंनीक्षांचक्रेएकंवाएषांशिल्पानांविश्वजितिसांवत्सरिकेद्वेमध्यंदिनेमभि
प्रत्येतोहंताहमित्यमेवायामरुत्तंशंसयानीतितद्धतथाशंसयांचकारतद्धतथाशस्यमा
नेगौश्लआजगामसहोवाचहोतःकथातेशस्त्रंविचक्रंप्लवतइतिकिंह्यभूदित्येव

यामरुदयमुत्तरतःशस्यतइतिसहोवाचैंद्रोवैमाध्यंदिनःकथेदंमध्यंदिनान्निनीषसी
तिनेंद्रंमध्यंदिनान्निनीषामीतिहोवाचछंदस्त्विदममध्यंदिनसाच्ययंजागतोवातिजा
गतोवासर्वंवाइदंजागतंवातिजागतंवासउमारुतोमैवाशंसिष्टेतिसहोवाचारमाध्वा
कैत्यथहास्मिंनन्नुशासनमीषेसहोवाचेंद्रमेषविष्णुन्येंगंशंसत्वथत्वमेतंहोतरुपरिष्टा
द्द्वैधाय्यायैपुरस्तान्मारुतस्याथस्याथाइतितद्धैयोतेशंसयांचकारतदिदमप्येत
र्हितथैवशस्यते॥२०॥तदाहुर्यदस्मिन्विश्वजित्सतिरात्रएवंषष्ठेहनिकल्प्यतेयज्ञःक

तेर

ल्पते यजमानस्य प्रजापतिः कथमत्राशंस्त एव नाभानेदिष्ठो भवत्यथ मैत्रावरुणो वालखि
ल्याः शंसति प्राणा रेतो वा अग्रेप प्राणा एवं आत्म पाद्धं स्य शस्त एव नाभानेदिष्ठो भवत्य
थ वृषाकपिं शंसति स आत्मा रेतो वा अग्रे थात्मा कथमत्र यजमानस्य प्रजातिः कथं प्रा
पा अविन्नः सा भवतीति यजमाने ह वा एतेन स वैणा यज्ञे क्रतुना संस्कुर्वंति स यथा ग
र्भो योन्यामंतरे वं संभवं छेते न वे सकृ देवाग्रे सर्वः संभवत्येकैकं वा अंगं संभवतः संभ
वतीति सर्वाणि चैत्समाने ह क्रियेरन्कल्पत एव यज्ञः कल्पते यजमानस्य प्रजाति

रथैतंहोतैव्यामकृतंतृतीयसवनेशंसतितद्यास्यप्रतिष्ठातस्यामेवैनंतदंततःप्रतिष्ठापयति
॥३१॥छंदसांवैषष्ठेनाह्नाप्तानांरसोत्यनेदत्सप्रजापतिरबिभेत्पराङ्ऽयंछंदसांरसोल्लो
कानत्येष्यतीतितंपरस्ताच्छंदोभिःपर्यगृह्णान्नाराशंस्यागायत्र्यारैभ्यात्रिष्टुभःपारिक्षि
त्याजगत्याःकारव्ययानुष्टुभस्तुपुनश्छंदःसुरसमदधात्सरसैर्हास्यछंदोभिरिष्टंभव
तिसरसैश्छंदोभिर्यज्ञंतनुतेयएवंवेदनाराशंसीःशंसतिप्रजावैनरोवाक्शंसःप्रजा
स्वेवतद्वाचंदधातितस्मादिमाःप्रजावदंत्योजायंतेयएवंवेदयदेवनाराशंसीः३ः॥शंसे

ब्रा॰ ०षे॰
३२

तोवैदेवाश्चऋषयश्चस्वर्गंलोकमायंस्तथैवैतद्यजमानाः शंसंतएवस्वर्गंलोकंयंतिताःप्र
ग्याहंशंसतियथावृषाकपिंवार्षाकपेहिवृषाकपैस्तन्न्यायमितितासुनेन्न्यूंखयेन्तीवी
वनर्दैत्सहितासोन्न्यूंखयेदा रेभीः शंसतिरेभंतोवैदेवाश्चऋषयश्चस्वर्गंलोकमायंस्तथै
वैतद्यजमानारेभंतएवस्वर्गंलोकंयंतिताः प्रगाहंशंसतियथावृषाकपिंवार्षाकपेहि
वृषाकपैस्तन्न्यायमेतितासुनन्न्यूंखयेन्नीवीवनर्दैत्सहितासोन्न्यूंखयेत्पारिक्षितीः शंस
त्यग्निर्वैपरिक्षिदग्निर्हीमाः प्रजाः परिक्षेत्यग्निर्हीमाः प्रजाः परिक्षियंत्यग्नेरेव

राम
३२

वंसायुज्यं सरूपतां सलोकतामश्नुते य एवं वेद यदेव पारिक्षिती २ः ॥ संवत्सरो वै परिक्षित्सं
वत्सरो हीमाः प्रजाः परिक्षेति संवत्सरं हीमाः प्रजाः परिक्षियंति संवत्सरस्यैव सायुज्यं स
रूपतां सलोकतामश्नुते य एवं वेद ताः प्रजा हं शंसति यथा वृषाकपिं वार्षाकपं हि वृषाकपे
स्तन्वायमेतितासु नेन्यं खयेन्नीविवनेर्दृत्स हिता सांन्यूंखः कारव्याः शंसति देवा वै यत्किंच
कल्याणं कर्म कुर्वंस्तत्कारव्याभिरवानुवंस्तथैवैतद्यजमानो यत्किंच कल्याणं कर्म कुर्वं
ति तत्कारव्याभिरानुवेति ताः प्रजा ह शंसति यथा वृषाकपिं वार्षाकपं हि वृषाकपेस्तन्वा

यमेतिता सुनेन्न्यूंखयेन्नीविवनर्देसहितासोन्न्यूंखयेद्दिशांक्लृप्तीःशंसतिदिशएवतत्क्लृ
ल्पयतिताःपंचशंसतिपंचवाइमादिशश्चतस्रस्तिरश्च्यएकोर्ध्वातासुनेन्न्यूंखयेन्नै
वैवचनिनर्देन्नेदिमादिशोन्न्यूंखयानीतिताअर्द्धर्चशःशंसतिप्रतिष्ठायाएवैजनक
ल्पाःशंसतिप्रजावैजनकल्पादिशएवतत्कल्पयित्वातासुप्रजाःशं[illegible]।प्रतिष्ठाया
एवैंद्रगाथाःशंसतींद्रगाथाभिर्वैदेवाअसुरानभिगायाथैनानत्यायंस्तथैवैतद्यज
मानोइंद्रगाथाभिरेवाप्रियंभ्रातृव्यमभिगायाथैनमतियंतिताअर्द्धर्चशःशंसति

१

प्रतिष्ठाया एवं ॥३३॥ एतशप्रपंशंसत्यैतशो हवै मुनिरग्नेरायुर्ददर्श यज्ञस्यायातयाममि
तिहैक आहुः सोब्रवीत्पुत्रान्पुत्रका अग्नेरायुरदर्शं तदभिलपिष्यामि यत्किंच वदामित
न्मे मापरिगातेति सप्रत्यपद्यतेता अश्वा आप्लवंते प्रतीपं प्रातिसत्वनमिति तस्याभ्यग्निरैत
शायन एत्याकाले भिहाय मुखमपगृह्णाद ददृपंनः पितेति तं होवाचापेह्यलसो भूर्यो मेवा
चमवधीः शतायुं गामकरिष्यं सहस्रायुं पुरुषं पापिष्ठां ते प्रजां करोमि यो मेत्थमसक्था इति
तस्मादाहुरभ्यग्नय ऐतशायना और्वाणां पापिष्ठा इति तं हैके भूयांसं शंसंति स ननिर्धे

द्यौवत्कोमं शंसेत्येव ब्रूयादायुर्वा एतशप्रलाप आयुरेव तद्यजमानस्य प्रतारयति
य एवं वेद यदेवैतशप्रलापः ॥ छंदसां ह वा एष रसो यदेतशप्रलापश्छंदस्स्वेव तद्रसं
दधाति सरसैर्हास्य छंदोभिरिष्टं भवति सरसैश्छंदोभिर्यज्ञं तनुते य एवं वेद यदेवै-
तशप्रलापः ॥ अयातयामा वा अक्षितिरेतशप्रलापोऽयातयामा मे यज्ञेऽसदक्षिति-
र्मे यज्ञेऽसदिति तं वा एतमेतशप्रलापं शंसति पदावग्राहं यथा निविदं तस्योत्तमेन पदे-
न प्रणौति यथा निविदः ॥ प्रवल्हिकाः शंसति प्रवल्हिकाभिर्वै देवा असुरान्प्रवल्ह्य

थैनानत्यायंस्तथैवैतद्यजमानाः प्रवल्हिकाभिरेवाप्रियंभ्रातृव्यंप्रवल्ह्याथैनमतियंतिता
अर्द्धर्चशः शंसतिप्रतिष्ठाया एवाजिज्ञासेन्याः शंसत्याजिज्ञासेन्याभिर्वैदेवा असुरानाज्ञा
पाथैनानत्यायंस्तथैवैतद्यजमानाआजिज्ञासेन्याभिरेवाप्रियंभ्रातृव्यमाज्ञायाथैनमति
यंतिता अर्धर्चशः शंसतिप्रतिष्ठाया एवप्रतिराधंशंसतिप्रतिराधेनवैदेवा असुरान्प्रति
राध्याथैनानत्यायंस्तथैवैतद्यजमानाः प्रतिराधेनैवाप्रियंभ्रातृव्यंप्रतिराध्याथैनम
तिस्यतिवादंशंसत्यतिवादेनवैदेवा असुराननत्युद्याथैनानत्यायंस्तथैवैतद्यजमाना अ

ब्रा०५०

३५

अतिवादेनैवाप्रियं भ्रातृव्यमत्युद्यायैनमतियंति तमहैवैशः शंसति प्रतिष्ठायाएवौ ॥३३॥
देवनीथं शंसत्यादित्याश्च ह वा अंगिरसश्च स्वर्गे लोकेस्पर्द्धंत वयं पूर्व एष्यामो वयमिति
ते हांगिरसः पूर्वे श्वः सुत्यां स्वर्गस्य लोकस्य ददृशुस्तेग्निं प्रजिघ्युरंगिरसो वा एकोग्निः
परेह्यादित्येभ्यः श्वः सुत्यां स्वर्गस्य लोकस्य प्रब्रूहीति ते हादित्या अग्निमेव दृष्ट्वा सद्यः
सुत्यां स्वर्गस्य लोकस्य ददृशुस्तानेत्याब्रवीच्छ्वः सुत्यां वः स्वर्गस्य लोकस्य प्रब्रू
म इति ते होचुरथ वयं तुभ्यं सद्यः सुत्यां स्वर्गस्य लोकस्य प्रब्रूमस्त्वयैव वयं होत्राः स्व

राम

॥३५॥

र्गं लोकमेष्याम ३ इति स तथेत्युक्त्वा प्रत्युक्तः पुनराजगाम ते होचुः प्राबोचा ३ः इति। प्राबो
चमिति होवाचाथो मे प्रति प्राबोचन्निति नो हि न प्रत्यज्ञास्या ३ः इति॥ प्रति या अज्ञासमि
ति होवाचेयशसा वा एषोभ्यैति य आर्त्विज्येन तं यः प्रतिरुंधे यशः स प्रतिरुंधे तस्मान्न
प्रत्यरौत्सीति यदि त्वस्मादेयो जिगांसेद्यज्ञेनास्माद्‍पादियात्॥ यदि त्वयाऽप्यस्वयमपो
दितं तस्मात्॥ ३४॥ ते हादित्यानंगिरसो याजयांचक्रुस्तेभ्यो याजयद्भ्य इमां पृथिवीं पूर्णां दक्षि
णानामदुहुस्तानियं प्रतिगृहीता तपत्तान्यवृंजन्त्सा सिंही भूत्वा विजृंभंती जनानेचरत्

श्री०ष०
३६

स्याः शोचत्या इमे प्रददुः आद्रीयंत ये स्या इमे प्रददुः स मे व हैव तः पुं(ना)त स्मादाङ्र्नेनिम्
नेद्दक्षिणां प्रतिगृह्णीयां नेन्मा भुञ्चाविज्ञा भुञ्चाविध्यादिति यद्दिलेनौ प्रतिगृह्णी
यां [illegible] दविप्रियायेनो भ्रातृव्याय दद्यात्सराहैव भवत्यथ यो सौ तपती ३॥ एषोश्वः श्वेतो
रूपं कृत्वाभिधान्यपिहितेनात्मनो प्रतिचक्रम इदमं वो नयाम इति स एष देवनीथो नू
च्यते आदित्या ह जरितरंगिरोभ्यो दक्षिणामनयन्॥ तां ह जरितर्न प्रत्यायन्निति तन्न हि
त इमां प्रत्यायंस्तामु ह जरितः प्रत्यायन्निति प्रति हि ते मुमायैस्तां ह जरितर्न प्रत्यगृभ्णो

राम
३६

नितिं नहित इमां प्रत्यगृभ्णां क्त्वामु हव्जरितः प्रत्यगृभ्णां निति प्रतिहिते सुमगृभ्णां न हानेनृस्से
न विचेतना निल्ये षहवा अह्रां विचेयिता ज्ज्ञानेन संनपुरोगवाइति दक्षिणावै यज्ञानां पु
रोगवीयथा हवाइदमनो पुरोगवं रिष्यत्येवं हैव यज्ञो दक्षिणो रिष्यति तस्मा दाकुदातव्यैव
यज्ञे दक्षिणा भवत्यपत्निं काप्युतभ्वे आभुपत्वा ॥ उतोप द्याभिर्जविष्टः ॥ उतेमाभुमाने
पिपर्ति ॥ आदित्या रुद्रा वसवस्स्तुनते ॥ इदं राधः प्रतिगृभ्णीह्यंगिर इति प्रतिग्रहमेवतद्रा
धसए ऐन्द्रिं देराधो बृहत्पृथु ॥ देवा ददत्वावरं ॥ तद्वो अस्तु सुचेतनं ॥ युष्मे अस्तु दिवेदि

+३ यैनानस्याधंस्तु यै वैलं चलन्मा नो भूतेछद्भिरेवाप्रियस्य भ्रातृव्यस्याभूतं +४
+ छादइत्वा +२

श्री०ष०

॥३७॥

वे॥प्रत्येव गृभायतेति प्रत्यैवैनमेतद्जग्रभैषं तं वा एतं देवनीथं शंसति पदावग्राहं यथा नि
विदं तस्योत्तमेन पदेन प्रणौति यथा निविदः॥३५॥ भूतेछदः शंसति भूतेछद्भिर्वै देवा असु
रानुपासचंतोतेव युद्धेनोतेव मायया तेषां वै देवा असुराणां भूतेछद्भिरेव भूतंछादयित्वाथै
नमतियंतिता अहर्हर्शः शंसति प्रतिष्ठाया एवो हनस्याः शंसत्या हनस्या द्वै रेतः सिच्यते रेत
सः प्रजाः प्रजायंते प्रजातिमेव तद्दधाति ता दश शंसति दशाक्षरा विराळंनं विराळंनाद्वैतः
सिच्यते रेतसः प्रजाः प्रजायंते प्रजातिमेव तद्दधाति तान्यूंखयत्यन्नं वै न्यूंखो न्नाद्वैतः सि

राम

३१

च्यतैरेतसः प्रजाः प्रजायंते प्रजातिमेवतद्दधाति दधिक्राव्णो अकारिषमिति दाधिक्रीशंसति
दे[illegible]त्रं वै दधिक्रा इदं वा इदं व्याहरन्स्यो वाचमवादीत देवपवित्रेणवाचं पुनीते सानु
ष्टुप्भवति वाग्वा अनुष्टुप्तत्स्वेन छंदसा वाचं पुनीते सुतासो मधुमत्तमा इति पावमानीः
शंसति देवपवित्रं वै पावमान्य इदं वा इदं व्याहरन्स्यो वाचमवादीत देवपवित्रेणैव वाचं पु
नीते ता अनुष्टुभो भवंति वाग्वा अनुष्टुप्तत्स्वेनैव छंदसा वाचं पुनीते वद्रप्सो अंशुमतीमति
ष्ठदित्यैंद्राबार्हस्पत्यं तृचं शंसति विशो अदेवीरभ्याचरंतीर्बृहस्पतिना युजेंद्रः ससाहइत्य

ब्रा०ष०

२९

सुरविशंहवैदेवानम्युदाचार्यआसीत्सइंद्रोबृहस्पतिनैवयुजासूर्यंवर्णमभिदासंतम
पाहंस्तथैवैतद्यजमानाइंद्राबृहस्पतिभ्यामेवयुजासूर्यंवर्णमभिदासंतमपघ्नतेतदा
हुः संशंसे३त्षष्ठेहान्३ ॥ नसंशंसे३तइति ॥ संशंसेदित्याहुः कथमन्येष्वहः सुसं
शंसतिकथमत्रनसंशंसेदित्यथोखल्वाहुर्नैवसंशंसेत्स्वर्गोवैलोकः षष्ठमहरसं
मायीवैस्वर्गोलोकः कश्चिद्वैस्वर्गेलोकेसमेतीतिसयत्संशंसेत्समानंतत्कुर्यादथयं
नसंशंसती३ ॥ तत्स्वर्गस्यलोकस्यरूपंतस्मान्नसंशंसेद्यदेवनशंसती३ ॥ एतानिवा

राम

२५

श्रा० ष०

॥ ३९ ॥

अत्रो स्यानिनाभानेदिष्टोवात्तरिवल्याँवृषाकपिरेवयामर्कत्तंशंसेदैवस्यएतेषुकामेरा
ध्नुयाद्दैन्द्रोवृषाकपिः सर्वोपि छन्दांस्येतशस्त्रलोपस्तत्रसकामउपाप्तोयएंद्रआगतेथेद्र
मैंद्राबार्हस्पत्यंसूक्तंमैंद्राबार्हस्पत्यापरिधानीयातस्मान्नसंशंसेनसंशंसेत्॥ ३६ ॥
॥ ४ ॥ इतिषष्ठप्रपंचिकायांपंचमोध्यायः॥ ५ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥
दैवावैनीकि॥ दैवावैयज्ञेपेच॥ आत्वावहेत्वष्टौ॥ पञ्चस्तोत्रियोदश॥ शिल्पानिदश॥ देवाह
वाअसाविदेवंकंस्तमिदंचावसुंतदाङ्यदस्मिन्विश्वजितिषट्॥ ॥ संवत् १८९९ शके १७६४ वैशा
खवरुष्ठ७ समाप्तः॥ ॥ श्रीवेंकटेशार्पणमस्तु॥ ॥ ॥ छ ॥ पुस्तकंकन्हकोपनामकव्यंको
बोभटेनपुस्तकं॥ छ

राम

॥ ३८ ॥

ཞ

॥ ॐ ॥ इति वज्रसत्वविधिकाः समाप्तः ॥

॥छ॥ इतिसप्तमंपंचिकाप्रारंभः॥छ॥

श्रा॰ स॰ ॥ ॥१॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ छ ॥ ॐ ॥ अथातः पशोर्विभक्तिस्तस्य विभागं वक्ष्यामो हनू सजि
ह्वे प्रस्तोतुः श्येनं वक्ष उद्गातुः कंठः काकुदः प्रतिहर्तुर्दक्षिणा श्रोणिर्होतुः सव्या ब्रह्म
णो दक्षिणं सक्थि मैत्रावरुणस्य सव्यं ब्राह्मणाछंसिनो दक्षिणं पार्श्वं सांसमध्वर्योः
सव्यमुपगातॄणां सव्योंसः प्रतिप्रस्थातुर्दक्षिणं दोर्नेष्टुः सव्यं पोतुर्दक्षिण ऊरुरछावा
कस्य सव्य आग्नीध्रस्य दक्षिणो बाहुरात्रेयस्य सव्यः सदस्यस्य सदं चानूकं च गृहपतेर्द
क्षिणौ पादौ गृहपतेर्व्रतप्रदस्य सव्यौ पादौ गृहपतेर्भार्यायै व्रतप्रदस्यौष्ठ एनयोः सा

॥ राम ॥ ॥१॥

धारणो भवति तं गृहपतिरिव प्रशिंष्याज्ञा धनी पत्नीभ्यो हरंति तं श्रात्मपायद्युःस्कंध्याश्च

मपि कोस्ति मश्च कीकसा आवसु तत्स्ति तच्चैव कीकसा अर्द्धं चवैकर्त्तस्यां नेतुर्द्धं चैव वैक

र्त्तस्यं क्रोमा च शमितुस्त द्वात्मपायद्याव श्रात्मपास्याच्छिरः सुब्रह्मण्यायै य श्वः सुत्यां

प्राहतस्या जिनमिक्का सर्वेषां होतुर्वीता वा एतः षट्त्रिंशतमेकपदा यज्ञं वहंति षट्त्रिंशदक्षरा वै

बृहती बार्हताः स्वर्गा लोकाः प्राणांश्चैव तत्स्वर्गेषु लोकानाश्नुवंति प्राणेषु चैव तत्स्वर्गेषु लो

केषु प्रतितिष्ठंतो यंति स एषः स्वर्ग्यः पशुर्य एनमेवं विभजंत्यथ ये तोन्यथा तद्यथा सेलगा

वा पापकृतो वा पशुं विमथ्नीरंस्ता दर्कृतो वा एतो पशोर्विभक्तिं श्रौत ऋषिर्देवभागो विदां चकार
तामु हाप्रोच्यैवास्माल्लोकादुच्चक्राम तामु ह गिरिजाय बाभ्रव्यायामनुष्यः प्रोवाच ततो हैनामत
ऊर्ध्वं मनुष्या ऽअधीयतेधीयते ॥१॥ ॥ इति सप्तमपंचिकायां प्रथमोध्यायः ॥ [illegible] ॥ तदाहु
र्यआहिताग्निरुपवसथे म्रियेत कथमस्य यज्ञस्यादिति नैनं याजयेदित्याहुरनभिप्राप्तो हि यज्ञो भ
वतीति तदाहुर्यआहिताग्निर्होत्रे सान्नाय्ये वा हविष्षु वा म्रियेत का तत्र प्रायश्चित्तिरित्यन्ये वैना
न्येनुपर्य्यादध्याद्यथा सर्वाभिः संदह्येरन्नसौ तत्र प्रायश्चित्तिस्तदाहुर्य आहिताग्निरासन्नेषु ह

विषुम्रियेतकातत्रप्रायश्चित्तिरितियाभ्यएवतानिदेवताभ्योहवींषिगृहीतानिभवंतिताभ्यः
स्वाहेत्यवैनान्याहवनीयेसर्वंहुतिंजुहुयात्सातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यआहिताग्निःप्रवसन्म्रि
येतकथमस्याग्निहोत्रंस्यादित्यभिवान्यवत्सायाःपयसाजुहुयादन्यदिवैतसयोयदभिवा
न्यवत्सायाअन्यदिवैतदग्निहोत्रंयत्सोतस्यापिवायतएवंकृतअपयसाजुहुयुरथायाहु
रेवमेवैनानजस्त्रानग्नुहृतरंधीरन्नाशरीराणामाहर्त्तोरितियदिशरीराणिनविद्येरन्पर्ण
शरःषष्टिस्त्रीणिचशतान्याहृत्यतेषांपुरुषरूपकमिवकृत्वातस्मिंस्तामावृतंकुर्युरथै

श्रौ०स०
३

नोंछुरीरैराहुतैः संस्थश्रेयोद्दासयेयुरध्यर्द्धशतंकार्यैसविंथनीद्विपंचाशेचविंशेचौकाद्वि
पेचविंशेशेषंतुशिरस्युपरिदध्यात्सातत्रप्रायश्चित्तिः॥२॥ तदाहुर्यस्याग्निहोत्र्युपाव
सृष्टादुह्यमानोपविशेत्कातत्रप्रायश्चित्तिरितितामभिमंत्रयेतयस्माद्भीषानिषीदसिततो
नोअभयंकृधि॥पशूंनःसर्वान्गोपायनमोरुद्रायमीढुषइतितामुत्थापयेदुदस्थाद्देव्य
दितिरायुर्यज्ञपतावधात्॥इंद्रायकृण्वतीभागंमित्रायवरुणायचेतितस्याउदपात्रमू
धसिचमुखेचोपगृह्णीयादथैनोब्राह्मणायदद्यात्सातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यस्याग्नि

प
राम
३

होत्र्युपावसृष्टादुह्यमाना वाश्येत का तत्र प्रायश्चित्तिरित्यशनायां ह वा एषा यजमानस्य प्रति
ख्याय वाश्यते तामन्नमप्यादध्यात् शान्त्यै शान्तिर्वा अन्नं सूयवसाद्भगवती हि भूया इति सा त
त्र प्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यस्याग्निहोत्र्युपावसृष्टादुह्यमाना स्पन्देत का तत्र प्रायश्चित्तिरिति
सा यत्तत्र स्कन्देत्तदभिमृश्य जपेद्यदद्य दुग्धं पृथिवीमसृप्त यदोषधीरत्यसृपद्यदापः ॥
पयो गृहेषु पयो अघ्न्यायां पयो वत्सेषु पयो अस्तु तन्मयीति तत्र यत्परिशिष्टं स्यात्तेन जुहु
याद्यद्यलं होमाय स्याद्यद्यु वै सर्वं सिक्तं स्याद्यथान्यामाहृत्य तां दुग्ध्वा तेन जुहुयाद्दोह्येव

आह्वायै होतव्यं स्यात्तत्र प्रायश्चित्तिः ॥ ३ ॥ तदाहुर्यस्य सायं दुग्धं सान्नाय्यं दुष्येद्वापहरेद्वा
का तत्र प्रायश्चित्तिरिति प्रातर्दुग्धं द्वैधं कृत्वा तस्यान्यतरां भक्तिमातच्य तेन यजेत स्यात्तत्र
प्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यस्य प्रातर्दुग्धं सान्नाय्यं दुष्येद्वापहरेद्वा का तत्र प्रायश्चित्तिरित्यैन्द्रं
वा माहेन्द्रं वा पुरोडाशं तस्य स्थाने निरुप्य तेन यजेत स्यात्तत्र प्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यस्य
सर्वमेव सान्नाय्यं दुष्येद्वापहरेद्वा का तत्र प्रायश्चित्तिरित्यैन्द्रं वा माहेन्द्रं वेति समानं स्या
त्तत्र प्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यस्य सर्वाण्येव हवींषि दुष्येयुर्वापहरेयुर्वा का तत्र प्रायश्चित्ति

रित्याद्यस्यैनानि यथादेवतं परिकल्प्येत याऽस्य हविषे श्रायजेत ततोन्यामिष्टिमनुल्बणां
तन्वीत यज्ञो यज्ञस्य प्रायश्चित्तिः॥४॥ तदाहुर्यस्याग्निहोत्रमधिश्रितममेध्यमापद्येत का त
त्र प्रायश्चित्तिरिति सर्वमेवैनत्स्रुच्यभिपर्यासिच्य प्राङुदेत्याहवनीये हैतां समिधमभ्याद
ध्यात्तयोत्तरत आहवनीयस्योष्णं भस्म निरूह्य जुहुयान्मनसा वा प्राजापत्यया वर्चा तद्धु
तं चाहुतं च स यद्येकस्मिन्नुन्नीते यदि द्वयोरेष एव कल्पस्तच्चेद्व्यपनयितुं शक्नुयान्निषि
च्यैतद्दुष्टमदुष्टमभिपर्यासिच्येत स्य यथोन्नीतं स्यात्तथा जुहुयात्स्यात्तत्र प्रायश्चित्तिस्त

श्रा॰ स॰

५

स्तदाहुर्यस्याग्निहोत्रमधिश्रितं स्कंदति वा विष्यंदते वा का तत्र प्रायश्चित्तिरिति तदद्भिरुप
निनयेच्छांत्यै शांतिर्वा आपो येन दक्षिणेन पाणि[illegible]भिमृश्य जपति दिवं तृतीयं देवान्य
ज्ञोगात्ततो मा द्रविणमाष्टांतरिक्षं तृतीयं पितॄन्यज्ञोगात्ततो मा द्रविणमाष्ट पृथिवीं तृ
तीयं मनुष्यान्यज्ञो गात्ततो मा द्रविणमाष्ट ययोरोजसा स्कभिता रजांसीति वैष्णुवारुणी
मृचं जपति विष्णुर्वै यज्ञस्य दुरिष्टं पाति वरुणः स्विष्टं तयोरुभयोरेव शांत्यै सा तत्र प्राय
श्चित्तिस्तदाहुर्यस्याग्निहोत्रमधिश्रितं प्राङ्॰ दायन्स्खलते वापि वा[illegible]भ्रंशते का तत्र

राम

५

प्रायश्चित्तिरितिसयद्युपनिवर्त्तयेत्स्वर्गाल्लोकाद्यजमानमावर्त्तयेद्देवैवास्मा उपविष्टायै
तमग्निहोत्रपरीशेषमाहरेयुस्तस्य यथोन्नीतीस्यात्तथाजुहुयात्सातत्र प्रायश्चित्तिस्तद्दा
हुरथ यदि स्कन्नश्चिद्योतकातत्र प्रायश्चित्तिरित्येन्यां स्त्रुचमाहृत्य जुहुयाद्येनां स्त्रुचं भि
न्नामाहवनीयेभ्याद्ध्यांस्मा गृद्ं उंपत्य वपुष्कंरों सातत्र प्रायश्चित्तिस्तद्दाहुर्यस्याहवनीये
ह्राग्निर्विद्येतोथ गार्हपत्य उपशाम्येत्कातत्र प्रायश्चित्तिरिति स यदि प्राचमुद्धरेत्स्यायत
नाच्यवेतय स्त्रत्यं चमसुरवद्यं तन्नीतं मे पे द्रात्यं यजमानस्य जनयेद्यदनुगमये

प

श्री०स०

त्वापोयजमानेजह्यात्सर्वमेवैनंसहभस्मानंसमोप्यगार्हपत्यायतनेनिधायाथप्रांचमाहवनी
यमुद्धरेत्सातत्रप्रायश्चित्तिः॥१॥तदाहुर्यस्यान्वावग्निमुद्धरेयुःकातत्रप्रायश्चित्तिरितिस
यद्यनुपश्येदुद्धृत्यपूर्वमपरंनिदध्याद्यद्यनानुपश्येत्सोग्नयेग्निवतेष्टाकपालंपुरोडाशं
निर्वपेत्तस्ययाज्यानुवाक्येअग्निनाग्निःसमिध्यतेत्वंह्यग्नेअग्निनेत्याहुतिंवाहवनीयेजु
हुयादग्नयेग्निवतेस्वाहेतिसातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यस्यगार्हपत्याहवनीयौमि[illegible]
संसृज्येयातांकातत्रप्रायश्चित्तिरितिसोग्नयेवीतयेष्टाकपालंपुरोडाशंनिर्वपेत्तस्ययाज्या

राम

नुवाक्येअग्नआयाहिवीतयेयोअग्निंदेववीतयइत्याहुतिंवाहवनीयेजुहुयादग्नयेवीतयेस्वा
हेतिसातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यस्यसर्वएवाग्नयोमिथःसंसृज्येरन्कातत्रप्रायश्चित्तिरितिसो
ग्नयेविविचयेष्टाकपालंपुरोडाशंनिर्वपेत्तस्ययाज्यानुवाक्येस्वर्णवस्तोरुषसामरोचित्वा
मग्नेमानुषीरीळतेविशइत्याहुतिंवाहवनीयेजुहुयादग्नयेविविचयेस्वाहेतिसातत्रप्राय
श्चित्तिस्तदाहुर्यस्याग्नयोग्निभिःसंसृज्येरन्कातत्रप्रायश्चित्तिरितिसोग्नयेक्षामवतेष्टा
कपालंपुरोडाशंनिर्वपेत्तस्ययाज्यानुवाक्येअक्रंददग्निस्तनयन्निवद्यौरधायथानःपितरः

श्री०स०
६

परास इत्याहुतिं वाहवनीये जुहुयादग्नये क्षामवते स्वाहेति सा तत्र प्रायश्चित्तिः॥ ॥ तदाहुर्य
स्याग्नयो ग्राम्येणाग्निना संदह्येरन्का तत्र प्रायश्चित्तिरिति सोग्नये संवर्गायाष्टाकपालं पुरोडा
शं निर्वपेत्तस्य याज्यानुवाक्ये कुवित्सो नो गविष्टये मा नो अस्मिन्महाधन इत्याहुतिं वाहवनी
ये जुहुयादग्नये संवर्गाय स्वाहेति सा तत्र प्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यस्याग्नयो दिव्येनाग्निना संद
ह्येरन्का तत्र प्रायश्चित्तिरिति सोग्नये [illegible]मतेष्टाकपालं पुरोडाशं निर्वपेत्तस्य याज्यानुवाक्ये
अप्स्वग्ने सधिष्टव मयो दधे मेधिरः पूतदक्ष इत्याहुतिं वाहवनीये जुहुयादग्नये प्सुमते स्वाहे

राम
६

तिसातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यस्याग्नयःशवाग्निनासंसृज्येरन्कातत्रप्रायश्चित्तिरितिसो
ग्नयेशुचयेष्टाकपालंपुरोडाशंनिर्वपेत्तस्ययाज्यानुवाक्येअग्निःशुचिव्रततमउदग्नेशुच
यस्तवेत्याहुतिंवाहवनीयेजुहुयादग्नयेशुचयेस्वाहेतिसातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यस्याग्न
यआरण्येनाग्निनासंदह्येरन्कातत्रप्रायश्चित्तिरितिसमेवारोपयेदरणीवोल्मुकेवामोद्ध
येद्ध्याहवनीयाद्यदिगार्हपत्याद्यदिनशक्नुयात्सोग्नयेसंवर्गायाष्टाकपालंपुरोडाशंनि
र्वपेत्तस्योकेयाज्यानुवाक्येआहुतिंवाहवनीयेजुहुयादग्नयेसंवर्गायस्वाहेतिसातत्रप्राय

ब्रा०स० श्चित्तिः ॥ ७ ॥ तदाहुर्यदाहिताग्निरुपवसथेऽश्रु कुर्वीत का तत्र प्रायश्चित्तिरिति सोऽग्नये व्रत

भृतेऽष्टाकपालं पुरोडाशं निर्वपेत्तस्य याज्यानुवाक्ये त्वमग्ने व्रतभृच्छुचिर्व्रतानि बिभ्रद्व्रतपा

अदब्ध इत्याहुतिं वाहवनीये जुहुयादग्नये व्रतभृते स्वाहेति सा तत्र प्रायश्चित्तिस्तदाहुर्य

आहिताग्निरुपवसथे व्र[illegible]मापद्येत का तत्र प्रायश्चित्तिरिति सोऽग्नये व्रतपतयेऽष्टाकपालं

पुरोडाशं निर्वपेत्तस्य याज्यानुवाक्ये त्वमग्ने व्रतपा असि यद्वो वयं प्रमिनाम व्रतानीत्याहु

तिं वाहवनीये जुहुयादग्नये व्रतपतये स्वाहेति सा तत्र प्रायश्चित्तिस्तदाहुर्य आहिताग्निर

८ स्य राम ८

मावास्यांपौर्णमासींवातीयात्कातत्रप्रायश्चित्तिरितिसोऽग्नयेपथिकृतेष्टाकपालंपुरोळाशं
निर्वपेत्तस्ययाज्यानुवाक्येवेत्थाहिवेधोअध्वनआदेवानामपिपंथामगन्मेत्याहुतिंवाहव
नीयेजुहुयादग्नयेपथिकृतेस्वाहेतिसातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यस्यसर्वएवाग्नयउपशा
म्येरन्कातत्रप्रायश्चित्तिरितिसोऽग्नयेतपस्वतेजनद्वतेपावकवतेष्टाकपालंपुरोळाशंनिर्वपे
त्तस्ययाज्यानुवाक्येआयाहितपसाजने ष्वाग्नेयाहितपसाजनेष्वित्याहुतिंवाहवनीये
जुहुयादग्नयेतपस्वतेजनद्वतेपावकवतेस्वाहेतिसातत्रप्रायश्चित्तिः॥ ॥तदाहुर्यआहिता

श्रौ०सू०

९

ग्निराग्रयणेनानिष्ट्वानवान्नेत्राश्नीयात्कोतत्रप्रायश्चित्तिरितिसोग्नयेवैश्वानरायद्वाद
शकपालंपुरोडाशंनिर्वपेत्तस्ययाज्यानुवाक्येवैश्वानरोअजीजनत्पृष्टोदिविपृष्टोअग्निःपृ
थिव्यामित्याहुतिंवाहवनीयेजुहुयादग्नयेवैश्वानरायस्वाहेतिसातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुर्य
आहिताग्निर्यदिकपालंनश्येत्कोतत्रप्रायश्चित्तिरितिसोश्विभ्यांद्विकपालंपुरोडाशंनि
र्वपेत्तस्ययाज्यानुवाक्येअश्विनावर्तिरस्मदागोमतानासत्यारथेनेत्याहुतिंवाहवनीयेजु
हुयादश्विभ्यांस्वाहेतिसातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुर्यआहिताग्निर्यदिपवित्रंनश्येत्कोतत्रप्रा

राम

९

यश्चित्तिरिति सोग्नये पवित्रवतेष्टाकपालं पुरोडाशं निर्वपेत्तस्य याज्यानुवाक्ये पवित्रं ते वित
तं ब्रह्मणस्पते तपोष्पवित्रं विततं दिवस्पद इत्याहुतिं वाहवनीये जुहुयादग्नये पवित्रवते स्वा
हेति सा तत्र प्रायश्चित्तिस्तदाहुर्य आहिताग्निर्यदि हिरण्यं नश्येत्का तत्र प्रायश्चित्तिरिति सो
ग्नये हिरण्यवतेष्टाकपालं पुरोडाशं निर्वपेत्तस्य याज्यानुवाक्ये हिरण्यकेशो रजसो विसार
आ ते सुपर्णा अमिनंतँ एवैरित्याहुतिं वाहवनीये जुहुयादग्नये हिरण्यवते स्वाहेति सा तत्र प्रा
यश्चित्तिस्तदाहुर्य आहिताग्निर्यदि श्रातरस्नातोग्निहोत्रं जुहुयात्का तत्र प्रायश्चित्तिरिति

सोग्नयेवरुणायाष्टाकपालंपुरोळाशंनिर्वपेतस्ययाज्यानुवाक्येत्वन्नोअग्नेवरुणस्यविद्वा
न्सत्वन्नोअग्नेवमोभवोतीत्याहुतिंवाहवनीयेजुहुयादग्नयेवरुणायस्वाहेतिसातत्रप्रायश्चि
त्तिस्तदाकुर्यआहिताग्निर्यदिसूतकान्नंप्राश्नीयात्कोतत्रप्रायश्चित्तिरितिसोग्नयेतंतुम
तेष्टाकपालंपुरोळाशंनिर्वपेतस्ययाज्यानुवाक्येतंतुंतन्वन्रजसोभानुमन्विहीत्यक्षानहो
नह्यतनोतसौम्याइत्याहुतिंवाहवनीयेजुहुयादग्नयेतंतुमतेस्वाहेतिसातत्रप्रायश्चित्ति
स्तदाकुर्यआहिताग्निर्जीवेमृतशब्दंश्रुतौकोतत्रप्रायश्चित्तिरितिसोग्नयेसुरभिमते

ष्टाकपालं पुरोडाशं निर्वपेत्तस्य याज्यानुवाक्ये अग्निर्होतान्यसीदद्यजीयान्साध्वीमकर्द्दे

ववीतिं नो अद्येत्याहुतिं वा हवनीये जुहुयादग्नये सुरभिमते स्वाहेति सा तत्र प्रायश्चित्तिस्तदा

हुर्य आहिताग्निर्यस्य भार्या गौर्वा यमौ जनयेत्का तत्र प्रायश्चित्तिरिति सोऽग्नये मरुत्वते त्रयोद

शकपालं पुरोडाशं निर्वपेत्तस्य याज्यानुवाक्ये मरुतो यस्य हि क्षयेरा इवेदचरमा अहेवेत्या

हुतिं वा हवनीये जुहुयादग्नये मरुत्वते स्वाहेति सा तत्र प्रायश्चित्तिस्तदाहुरपत्नीकोप्यग्नि

नाहरेद होत्रमाहरेदवहेदिति॥ आहरेदित्याहुर्यदि नाहरेदनद्धा पुरुषः कोनद्धा पुरुष इति न देवान्न नाहरेदग्

पितॄन्न मनुष्या इति तस्मादपत्नीकोप्यग्निहोत्रमाहरेत् तदेषाभियज्ञगाथा गीयते ॥ यजेत सौ
त्रामण्यामपत्नीकोप्यसोमपः ॥ मातापितृभ्यामनुप्राप्तो यजेतेति वचनाच्छ्रुतिरिति तस्मात्सौ
म्यं याजयेत् ॥ २ ॥ तदाहुर्वा चापत्नीकोग्निहोत्रं कथमेव जुहोतीति निर्दिष्टमृता पत्नी नष्टा
वाग्निहोत्रं कथमग्निहोत्रं जुहोति पुत्रान्पौत्रान्नप्तॄनित्याहुरस्मिंश्च लोके मुष्मिंश्चा
स्मिंल्लोके यं स्वर्गः स्वर्गेपि स्वर्गं लोकमारोहेत्यमुष्यैव लोकस्य संततिं धारयति यस्यैवं
पत्नी नैव तस्मादपत्नीकस्याधानं कुर्वीत्यपत्नीकोग्निहोत्रं कथमग्निहोत्रं जुहोति

श्रद्धा पत्नी सत्यं यजमानः श्रद्धा सत्यं तदित्युत्तमं मिथुनं श्रद्धया सत्येन मिथुनेन स्वर्गांल्लो
काञ्जयतीति ॥१०॥ तदाहुर्यद्दर्शपूर्णमासयोरुपवसति न ह वा अव्रतस्य देवा हविरश्नं
ति तस्मादुपवसत्युत मे देवा हविरश्नीयुरिति पूर्वां पौर्णमासीमुपवसेदिति पैंग्यमुत्तरामिति
कौषीतकं या पूर्वा पौर्णमासी सानुमतिर्योत्तरा सा राका या पूर्वामावास्या सा सिनीवाली यो
त्तरा सा कुहूर्यां पर्यस्तमियादभ्युदियादिति सा तिथिः पूर्वां पौर्णमासीमुपवसेदनिर्ज्ञाय पुर
स्तादमावास्यायां चंद्रमसं यदुपैति यद्यजते तेन सोमं क्रीणंति तेनोत्तरामुपवसेदुत्तरामपि ह

त्तराम

श्री०स० १२

वैसोमोयजतेसोममनुदैवतमेतद्वैदेवसोमंयचंद्रमास्तस्माउत्तरामुपवसेत्॥१५॥तदाहुर्यस्या
ग्निमनुद्धृतमादित्योऽभ्युदियाद्वाभ्यस्तमियाद्वाप्रणीतोवाप्राग्घोमादुपशाम्येत्कातत्रप्राय
श्चित्तिरितिहिरण्यंपुरस्कृत्यसायमुद्धरेज्ज्योतिर्वैशुक्रंहिरण्यंज्योतिःशुक्रमसौतद्देवता
ज्योतिःशुक्रंपश्यन्नुद्धरतिरजतमंतर्धायप्रातरुद्धरेद्रात्रिरूपंपुरासंभेदाच्छायाना
माहवनीयमुद्धरेन्मृत्युर्वैतमश्छायातेनैवतज्ज्योतिषामृत्युंतमस्तरतिसातत्रप्राय
श्चित्तिस्तदाहुर्यस्याहवनीयोऽनुगतेऽपानोवारथोवाश्वावाजहीतिपद्येतकातत्रप्रायश्चित्तिरि

गार्हपत्या

श० १२

तिनैनन्मनसिकुर्य्यादित्याहुरात्मन्यस्यहिताभवंतीतितद्येन्मनसिकुर्वीतेतेगार्हपत्यादविच्छि
न्नामुदकधारांहरेत्तंतुंतन्वन्रजसोभानुमन्विहीत्याहवनीयात्सातत्रप्रायश्चित्तिस्तदाहुःक
थमग्नीनन्वाधानोन्वाहार्य्यपचनमाहारयेत्त॥ नाहारयेत्तइति॥ आहारयेदित्या
हुःप्राणान्वाएषोभ्यात्मंधत्तेयोग्नीनाधत्तेतेषामेषोन्नादतमोभवतियदन्वाहार्य्यपचनं
तस्मिन्नेतामाहुतिंजुहोत्यग्नयेन्नादायान्नपतयेस्वाहेत्यन्नादोहान्नपतिर्भवत्यश्नुतेप्र
जायांनाद्यंयएवंवेदोत्तरेणगार्हपत्याहवनीयौहोष्यन्संचरेत्तेनहवाएनंसंचरमाणमग्

॥ श्री० स० ॥

॥१२॥

ग्नयो विदुरयमस्मासु होष्यतीत्येतेन ह वा अस्य संचरमाणस्य गार्हपत्यहवनीयौ पा
प्मानमपहतः सोपहतपाप्मोर्ध्वः स्वर्गं लोकमेतीति वै श्रालपामुदाहरंति तदाहुः
कथमग्नीन्प्रवत्स्यन्नुपतिष्ठेत प्रोष्य वा प्रत्येत्याहरहरेवेति तूष्णीमित्याहुस्तूष्णीं
वै श्रेयस आकांक्षंते थाप्याहुरहरहर्वा एते यजमानस्याभ्युद्रयो द्वासनीत्यजा
व. नाद्धिष्यतीति तानुपतिष्ठेताभयं वो अभयं मेस्त्वित्यभयं हैवास्मै भवत्यभयं ह वा
अस्मै भवति ॥१२॥ ॥इति सप्तमपंचिकायां द्वितीयोध्यायः॥ ॥हरिश्चंद्रो ह वै

॥राम॥

॥१२॥

तो २

धसऐक्ष्वाको राजापुत्र आस तस्य ह शतं जाया बभूवुस्तासु पुत्रं न लेभे तस्य ह पर्वतनार
दौ गृह ऊषतुः स ह नारदं पप्रच्छ यन्त्विमं पुत्रमिच्छंति ये विजानंति ये च न॥ किं स्वित्पुत्रे
ण विंदते तन्म आचक्ष्व नारदेति स एकया पृष्टो दशभिः प्रत्युवाच॥ ऋणमस्मिन्संन
यत्यमृतत्वं च गच्छति॥ पिता पुत्रस्य जातस्य पश्येच्चेज्जीवतो मुखं॥ यावंतः पृथिव्यां भो
गा यावंतो जातवेदसि॥ यावंतो अप्सु प्राणिनां भूयान्पुत्रे पितुस्ततः॥ शश्वत्पुत्रेण पित
रोत्यायन्बहुलं तमः॥ आत्मा हि जज्ञ आत्मनः स इरावत्यतितारिणी॥ किंनु मलं किम

श्रा०स०
१४

जिनं किमु श्मश्रूणि किं तपः॥ पुत्रं ब्रह्माण इछध्वं स वै लोको वदावदः॥ अन्नं ह प्राणः
शरणं ह वासो रूपं हिरण्यं पशवो विवाहाः॥ सखा ह जाया कृपणं ह दुहिता ज्योतिर्ह पुत्रः प
रमे व्योमन्॥ पतिर्जायां प्रविशति गर्भो भूत्वा स मातरं॥ तस्यां पुनर्नवो भूत्वा दशमे मासि
जायते॥ तज्जाया भवति यदस्यां जायते पुनः॥ आभूतिरेषाभूतिर्बीजमेतन्निधीयते॥ देवा
श्चैतामृषयश्च तेजः समभरन्महत्॥ देवा मनुष्यानब्रुवन्नेषा वो जननी पुनः॥ नापुत्र
स्य लोकोऽस्तीति तत्सर्वे पशवो विदुः॥ तस्मात्तु पुत्रो मातरं स्वसारं चाधिरोहति॥ एष

जाया

राम
१४

पंथा उरुगायः सुशेवो यं पुत्रिण आक्रमंते विशोकाः॥ तं पश्यंति पशवो वयांसि च तस्मा
त्तेमात्रापि मिथुनी भवंतीति रव्यायिका॥१३॥ अथैनमुवाच वरुणं राजानमुपधाव पुत्रो मे
जायतां तेन त्वा यजा इति तथेति स वरुणं राजानमुपससार पुत्रो मे जायतां तेन त्वा यजा इ
ति तथेति तस्य ह पुत्रो जज्ञे रोहितो नाम तं होवाचाजनि वै ते पुत्रो यजस्व मानेनेति स हो
वाच यदा वै पशुर्निर्दशो भवत्यथ स मेध्यो भवति निर्दशोन्वस्त्वथ त्वा यजा इति तथेति
स ह निर्दश आस तं होवाच निर्दशोन्वभूद्यजस्व मानेनेति स होवाच यदा वै पशोर्द्दं

श्रा॰सं॰

१२

तांजायंतेथसमेध्योभवतिदंतान्वस्यजायंतामथत्वायजाइतितथेतितस्यहदंताजज्ञिरेतंहो
वाचाज्ञतवाअस्यदंतायजस्वमानेनेतिसहोवाचयदावैपशोर्दंताःपद्यंतेथसमेध्योभ
वतिदंतान्वस्यपद्यंतामथत्वायजाइतितथेतितस्यहदंताःपेदिरेतंहोवाचापत्सतवाअ
स्यदंतायजस्वमानेनेतिसहोवाचयदावैपशोर्दंताःपुनर्जायंतेथसमेध्योभवतिदंता
न्वस्यपुनर्जायंतामथत्वायजाइतितथेतितस्यहदंताःपुनर्जज्ञिरेतंहोवाचाज्ञतवा
अस्यपुनर्दंतायजस्वमानेनेतिसहोवाचयदावैक्षत्रियःसान्नाहुकोभवत्यथसमे

राम

१२

ध्यो भवति सन्वा हं नु प्राप्नो त्वथ त्वा यजा इति तथेति स ह सन्नाहं प्राप तं होवाच सन्नाहं नु प्रा
प्नो यजस्व मानेनेति स तथेत्युक्त्वा पुत्रमामंत्रयामास ततायं वै मह्यं त्वामददाद्धंत त्वयाहमिमं
यजा इति स हन्नेत्युक्त्वा धनुरादायारण्यमपातस्थौ स संवत्सरमरण्ये चचार ॥ १४ ॥ अथ है
क्ष्वाकं वरुणो जग्राह तस्य होदरं जज्ञे तदु ह रोहितः शुश्राव सोऽरण्याद्ग्राममेयाय तमिंद्रः पुरुष
रूपेण पर्येत्योवाच ॥ नानाश्रांताय श्रीरस्तीति रोहित शुश्रुम ॥ पापो नृषद्वरो जन इंद्र इ इच्च
हे रतः सखा चरैवेति चरैवेति वै मा ब्राह्मणो वोचदिति ॥ द्वितीयं संवत्सरमरण्ये चचार सोऽरण्या

ग्राममेयाय तमिंद्रः पुरुषरूपेण पर्येत्योवाच॥ पुष्पिण्यौ चरतो जंघे भूष्णुरात्मा फल
ग्रहिः॥ शेरेस्य सर्वे पाप्मानः श्रमेण प्रपथे हताश्चरैवेति वै मा ब्राह्मणो वोचदिति ह॥
तृतीयं संवत्सरमरण्ये चचार सोरण्याद्ग्राममेयाय तमिंद्रः पुरुषरूपेण पर्येत्योवाच॥
आस्ते भग आसीनस्योर्ध्वस्तिष्ठति तिष्ठतः॥ शेते निपद्यमानस्य चराति चरतो भगश्च
रैवेति वै मा ब्राह्मणो वोचदिति ह॥ चतुर्थं संवत्सरमरण्ये चचार सोरण्याद्ग्राममेयाय
तमिंद्रः पुरुषरूपेण पर्येत्योवाच॥ कलिः शयानो भवति संजिहानस्तु द्वापरः॥ उत्ति

छुंस्त्रेता भवति कृतं संपद्यते चरंश्चरैवेति चरैवेति वै मा ब्राह्मणो वोचदिति ह ॥ पंचमं संवत्सरम
रण्ये चचार सोऽरण्याद्ग्राममेयाय तमिंद्रः पुरुषरूपेण पर्य्येत्योवाच ॥ चरन्वै मधु विंदति चरन्स्वा
दुमुदुंबरं ॥ सूर्यस्य पश्य श्रेमाणं यो न तंद्रयते चरंश्चरैवेति वै मा ब्राह्मणो वोचदिति ह ॥ षष्ठं
संवत्सरमरण्ये चचार सोऽजीगर्तं सौयवसिमृषिमशनया परीतमरण्य उपेयाय तस्य ह त्रयः
पुत्रा आसुः शुनःपुच्छः शुनःशेपः शुनोलांगूल इति तं होवाच ऋषेऽहं ते शतं ददाम्यहमेषा
मेकेनात्मानं निष्क्रीणा इति स ज्येष्ठं पुत्रं निगृह्णान उवाचान्नेममिति नो एवेममिति कनिष्ठं
नं

ब्रा॰स॰
७८

मातौतौहमध्यमेसंपादयांचक्रतुःशुनःशेपंतस्यहशतंदत्वासतमादायसोरण्याद्ग्राममेयाय
सपितरएमत्योवाचतततहंताहमनेनात्मानंनिष्क्रीणाइतिसवरुणंराजानमुपससारानेनत्वा न
यजाइतितथेतिभूयान्वैब्राह्मणःक्षत्रियादितिवरुणउवाचतस्माएतंराजसूयंयज्ञक्र
तुंप्रोवाचतमेतमभिषेचनीयेपुरुषंपशुमालेभे॥१५॥तस्यहविश्वामित्रोहोतासीज्जम
दग्निरध्वर्युर्वसिष्ठोब्रह्मायास्यउद्गातातस्माउपाकृतायनियोक्तारंनविविदुःसहो
वाचाजीगर्तिःसौयवसिर्मह्यमपरंशतंदत्ताहमेनंनियोक्ष्यामीतितस्माअपरंशतंद

राम
१७

दुस्तं स निनियोज तस्मा उपाकृताय नियुक्तायाप्रीताय पर्य्यग्निकृताय विशसितारं न विविदुः

स होवाचाजीगर्त्तः सौयवसिर्मह्यमपरं शतं दत्ताहमेनं विशसिष्यामीति तस्मा अपरं शतं द

दुः सोऽसिं निःशान एयायाथ ह शुनःशेप ईक्षांचक्रे मानुषमिव वै मा विशसिष्यंति हंताहं

देवता उपधावामीति स प्रजापतिमेव प्रथमं देवतानामुपससार कस्य नूनं कतमस्यामृताना

मित्येतयर्चा तं प्रजापतिरुवाचाग्निर्वै देवानां नेदिष्ठस्तमेवोपधावेति सोऽग्निमुपससार

अग्नेर्वयं प्रथमस्यामृतानामित्येतयर्चा तमग्निरुवाच सविता वै प्रसवानामीशे तमेवोप

श्रो० स०
त
१८

धावेतिससवितारमुपससाराभित्वादेवसवितरित्येतेनतृचेनतंसवितोवाचवरुणा
यवैराज्ञेनियुक्तोसितमेवोपधावेतिसवरुणंराजानमुपससारातउत्तराभिरेकत्रिंश
तातंवरुणउवाचाग्निर्वैदेवानांमुखंसुहृदयतमस्तंनुस्तुह्यथत्वोत्स्रक्ष्यामइतिसो
ग्निंतुष्टावातउत्तराभिर्द्वाविंशत्यातमग्निरुवाचविश्वान्नुदेवान्स्तुह्यथत्वोत्स्रक्ष्या
मइतिसविश्वान्देवांस्तुष्टावनमोमहद्भ्योनमोअर्भकेभ्यइत्येतयर्चातंविश्वेदेवाऊचु
रिंद्रोवैदेवानामोजिष्ठोबलिष्ठःसहिष्ठःसत्तमःपारयिष्णुतमस्तंनुस्तुह्यथत्वोत्स्र

राम
१८

श्याम इति सरं इन्तुष्टावैयश्विर्व्हिसत्य सोमपा इति चैतेनस्तूतेनोत्तरस्य चपंचूदशभिस्सा
ईड्डस्तूयमानैः श्रीतो मनसा हिरण्ययरथं ददौ तमेतया प्रातमाय अश्वदिंड्ड इति तमिंड्डउवा
चोश्विनो नुस्तुत्यै पत्वोत्व श्याम इति सोश्विनौ तुष्टावातउत्तरे पात्रे चैनं तमश्विनो कु
चतुरुषसं नुस्तुत्यै पत्वोत्व श्याम इति स उषसं तुष्टावातउत्तरेपात्रे चैनं तस्य हस्मच्यै
च्युत्का यो विपाशो मुमुचे कनीयऐक्ष्वाकस्योदरं मवेत्युत्तमस्यामेवच्युत्कायो विपाशोमु
मुचे यदऐक्ष्वाक आस ॥१६॥ तमृत्विजऊचुस्त्वमेवनोस्या इः संस्यामधिगछेत्यथ

ब्रा०स०

१९

हैतंशुनःशेपोंजःसवंददर्शतमेताभिश्चतसृभिरभिसुषावयच्चिद्धित्वंगृहेगृहइत्यथैनं
द्रोणकलशमभ्यवनिनायोच्छिष्टंचम्वोर्भरेत्येतयर्चाथहास्मिन्नन्वारब्धेपूर्वाभिश्चतसृ
भिःस्वाहाकाराभिर्जुहवांचकारथैनमवभृथमभ्यवनिनायत्वंनोअग्नेवरुणस्यविद्वा
नित्येताभ्यामथैनमतऊर्ध्वमग्निमाहवनीयमुपस्थापयांचकारशुनश्चिच्छेपंनिदितं
सहस्रादित्यथहशुनःशेपोविश्वामित्रस्यांकमाससादसहोवाचाजीगर्तःसौयवसि
रृषेपुनर्मेपुत्रंदेहीतिनेतिहोवाचविश्वामित्रोदेवावाइमंमह्यमरासतेतिसहदेवरातो

२।

राम

१९

वैश्वामित्र आसंतस्यैते कापिलेयबाभ्रवाः सहोवाचाजीगर्तः सौयवसिस्त्वंवेहिविह्वयावहा
इति सहोवाचाजीगर्तः सौयवसिरांगिरसो जन्मनास्याजीगर्तिः श्रुतः कविः ॥ ऋषे पैताम
हात्तंतोर्मापगाः पुनरेहि मामिति सहोवाच शुनःशेपोऽदर्शुस्त्वा शासहस्तं न यच्छूद्रेष्वल
प्सत ॥ गवांत्रीणि शतानि त्वमवृणीथा मदंगिर इति सहोवाचाजीगर्तः सौयवसिस्तद्वै माता
त तपति पापं कर्म मया कृतं ॥ तदहं निह्नवे तुभ्यं प्रतियंतु शता गवामिति सहोवाच शुनःशे
पो यः सकृत्पापकं कुर्यात्कुर्यादेनत्ततोऽपरं ॥ नापागाः शौद्रान्न्यायादसंधेयं त्वया कृतमि

ऐ॰ब्र

२०

त्वं संधेयमिति ह विश्वामित्र उपपपाद स होवाच विश्वामित्रो भीम एव सौयवसिः शासेन वि
शिशासिषुः ॥ अथास्मै तस्य पुत्रो भव ममैवोपेहि पुत्रतामिति स होवाच शुनःशेपः स वै यथा
नो ज्ञपया राजपुत्र तथा वद ॥ यथैवांगिरसः सन्नुपेयां तव पुत्रतामिति स होवाच विश्वा
मित्रो ज्येष्ठो मे त्वं पुत्राणां स्यास्तव श्रेष्ठा प्रजा स्यात् ॥ उपेया दैवं मे दायं तेन वै त्वोपमं
त्रय इति स होवाच शुनःशेपः संजानानेषु वै ब्रूयात् सौहार्द्याय मे श्रियै ॥ यथाहं भर
तर्षभोपेयां तव पुत्रतामित्यथ ह विश्वामित्रः पुत्रानामंत्रयामास मधुछंदाः शृणोत

स्तोर

राम

२०

तन्नश्वमोरेपुराड्कैः ॥ येकेचभ्रातरस्थनोस्मैज्यैष्ठ्यायकल्पध्वमिति ॥१७॥ तस्यहवि
श्वामित्रस्यैकशतंपुत्राआसुः पंचाशदेवज्यायांसोमधुच्छंदसः पंचाशत्कनीयांसस्तद्येज्या
यांसोनतेकुशलंमेनिरेतानन्वुव्याजहारांतान्वः प्रजाभक्षीष्टेतितएतेंध्राःपुंड्राःशबराः
पुलिंदामूतिबाइत्युदंत्याबहवोभवंतिवैश्वामित्रादस्यूनांभूयिष्ठाः सहोवाचमधुच्छंदाः
पंचाशतासार्द्धंयन्नःपितासंजानीतेतस्मिंस्तिष्ठामहेवयं ॥ पुरस्त्वासर्वेकुर्महेत्वामन्वंचो
वयंस्मसीत्यथहविश्वामित्रःप्रतीतःपुत्रांस्तुष्टावतेवैपुत्राःपशुमंतोवीरवंतोभविष्यथा ॥

ब्रा॰म

॥२१॥

येमानंमेनुगृह्णंतौवीरमंतमकर्त्तमा॥ पुरएत्रा वीरवंतो देवरातेनगाथिनोः॥ सर्वेराध्या
स्थ पुत्राएषवः सद्विवाचनं॥ एषवः कुशिका वीरो देवरातस्तमन्वित॥ युष्मांश्च दायंम
उपेतो विद्यां यामुचविद्मसि॥ तेसम्यंचो वैश्वामित्राः सर्वेसाकेसरातयः॥ देवरातायतस्थि
रे धृत्यै श्रैष्ठ्याय गाथिनाः॥ अधीयत देवरातो रिक्थयो रुभयो र्ऋषिः॥ जह्नूनांचा
धिपत्ये दैवेवेदे चगाथिनां॥ तदेतत्परऋक्शतगाथं शौनःशेपमाख्यानं तद्धोता राज्ञेभि
षिक्तायाचष्टे हिरण्यकशिपावासीन आचष्टे हिरण्यकशिपावासीनः प्रतिगृणाति य

॥राम॥

॥२१॥

शो वै हिरण्यं यशसे वैनेतत्समृद्धयत्योमित्यृचः प्रतिगर एवं तथेति गाथाया ॐमिति वै
दैवं तथेति मानुषं दैवेन चैवैनं तन्मानुषेण च पापादेनसः प्रमुंचति तस्माद्यो राजा वि
जिती स्यादप्ययजमान आख्यापयेतैव तच्छौनःशेपमाख्यानं न हास्मिन्नल्पं चनै
नः परिशिष्यते सहस्रमाख्यात्रे दद्याच्छतं प्रतिगरित्र एते चैवासने श्वेतश्चाश्वतरीर
थो होतुः पुत्रकामा हाप्याख्यापयेरन्लभंते ह पुत्रान्लभंते ह पुत्रान् ॥१८॥ ॥इति
सप्तमपंचिकायां तृतीयोध्यायः॥ ॥प्रजापतिर्यज्ञमसृजत यज्ञं सृष्टमनु ब्रह्म क्ष

श्रा॰ ब्रा॰
२२

त्रे अस्य एतौ ब्रह्म क्षत्रे अनु द्व्यः त्रओ अस्य एतं कृताद्वश्चा कृताद्वश्च श्रैवानुकृताद्ः
क्षत्रमन्वकृताद् एतावै ब्रह्मकृताद्दौय ब्रह्मपा अपैता अकृताद्दौयद्वा जन्योवै श्यः श्र
द् स्ताम्यो यज्ञ उद काममत्त ब्रह्म क्षत्रे अन्वैतौ यान्येव ब्रह्मपा आयुधानि तै ब्रह्मा न्वैद्या
नि क्षत्रस्यतेः क्षत्रेमतानिवै ब्रह्मपा आयुधानि यज्ञौ धै युधान्यै थैतानि क्षत्रस्यायु
धानि यद्वश्वरथः कवचरथुधन्वेतं क्षत्रेमनन्वापन्यं वन्नैतो युधेभ्योहस्मास्य विजमा
नः पराउः वैत्यथैनं ब्रह्मा न्वैतमा न्नोतमा स्वो परस्तां निरुध्या [illegible] ह्लस आसः परस्तानि

हि

राम
२२

व रूहुत्विष्ठंज्ञात्वास्वान्यायुधानिब्रह्मोपावर्ततत्तस्माद्धाप्येतर्हियज्ञोब्राह्मणेष्वेवालुपोधुप्र
तिष्ठितोथैनत्क्षत्रमन्वागच्छत्तदब्रवीदुपमास्मिन्ह्वयस्वेतितत्तथेत्यब्रवीत्तद्वैनिधाय
स्वान्यायुधानिब्राह्मणानामेवायुधैर्ब्राह्मणोरूपेणब्रह्मभूत्वायज्ञमुपावर्तस्वेतितथेतितत्
क्षत्रंनिधायस्वान्यायुधानिब्राह्मणानामेवायुधैर्ब्राह्मणोरूपेणब्रह्मभूत्वायज्ञमुपाव
र्ततततस्माद्धाप्येतर्हिक्षत्रियोयजमानोनिधायैवस्वान्यायुधानिब्राह्मणानामेवायुधैर्ब्रा
ह्मणोरूपेणब्रह्मभूत्वायज्ञमुपावर्तते॥१९॥अथातोदेवयजनस्यैवयाच्ञ्यस्तहा

श्रा०स०

२३

इति

ईयंहाब्रह्मणोराजन्योवैश्योदीक्षिष्यमाणःक्षत्रियेदेवयजनंयाचतिकंक्षत्रियोयाचे
दितिदैवंक्षत्रंयाचेदित्याहुरादित्योवैदैवंक्षत्रमादित्यएषांभूतानामधिपतिःसयदहर्दी
क्षिष्यमाणोभवतितदहःपूर्वाह्णएवोद्यंतमादित्यमुपतिष्ठतइदंश्रेष्ठंज्योतिषांज्योतिरु
त्तमंदेवसवितर्देवयजनंमेदेहिदेवयज्यायायौदेवयजनंयाचतिसयत्रयाचितउत्तरांस
र्पत्योंतथाददामीतिहैवतद्दाहतस्यहनकाचनरिष्टिर्भवतिदेवेनसवित्राप्रसूतस्योत्त
रोत्तरीणोहश्रियमश्नुतेश्नुतेहप्रजानामैश्वर्यमाधिपत्यंयएवमुपस्थायायाचित्वादे

राम

२३

वयंजनमध्यवसायदीक्षेतक्षत्रियःसन्॥२०॥अथातइष्टापूर्तस्यापरिज्यानिःक्षत्रिय
स्ययजमानस्यसपुरस्ताद्दीक्षायाआहुतिंजुहुयाच्चतुर्गृहीतमाज्यमाहवनीयइष्टापू
र्तस्यापरिज्यान्यैपुनर्नइंद्रोमघवाददातु॥ब्रह्मपुनरिष्टंपूर्तंदात्स्वाहेत्यथानुष्टुभंध्या
मेसमिष्टयजुषामुपरिष्टात्पुनर्नोअग्निर्जातवेदाददातु॥क्षत्रंपुनरिष्टंपूर्तंदात्स्वाहेति
सैषेष्टापूर्तस्यापरिज्यानिःक्षत्रियस्ययजमानस्ययदेतेआहुतीतस्मादेतेहोतव्ये॥२१॥
तदुहस्माहसौजातआराह्लिरजीतपुनर्वण्यंवाएतद्यदेतेआहुतीइतियथाहकाम

येतत्तथैते [illegible] कुर्य्याद्य इतोनुशासनं कुर्य्यादितीमेतेनव जुहुयाद्ब्रह्म
प्रपद्ये ब्रह्म मा क्षत्राद्गोपायतु ब्रह्मणे स्वाहेति तत्तदितीं ॥ ब्रह्म वा एष प्रपद्यते यो यज्ञं
प्रपद्यते ब्रह्म वै यज्ञो यज्ञाद्दु ह वा एष पुनर्जायते यो दीक्षते तं ब्रह्म प्रपन्नं क्षत्रं न परि
जिनाति ब्रह्म मा क्षत्राद्गोपायत्वित्याह यथैनं ब्रह्म क्षत्राद्गोपायेद्ब्रह्मणे स्वाहेति तदे
नं प्रीणाति तदेनं प्रीतं क्षत्राद्गोपायत्यथानुवेध्यायै समिष्टयजुषामुपरिष्टात्क्षत्रं
मा ब्रह्मणो [illegible]पायतु क्षत्राय स्वाहेति तत्तदितीं ॥ क्षत्रं वा एष प्रपद्यते यो राष्ट्रं प्रपद्यते क्ष

तेंहि राष्ट्रंक्षत्रंप्रपन्नंब्राह्मणपरिजिनातिक्षत्रंमाब्रह्मणोगोपायत्वियाह्यैनंक्षत्रेब्र प
ह्मणोगोपायेत्क्षत्रायस्वाहेतितदेनत्स्त्रीणानितदेनत्स्त्रीतंब्रह्मणागोपायतिसैषेष्टापू
र्तस्यैवापरिज्यानिःक्षत्रियस्ययजमानस्ययदेतआहुतीतस्मादेतेएवहोतव्ये॥२२॥
अथैंद्रोवैदेवतयाक्षत्रियोभवतित्रैष्टुभश्छंदसापंचदशः।स्तोमेनसोमोराज्येनराज
न्योबंधुनासहदीक्षमाणएवब्राह्मणतामभ्युपैतियत्कृष्णाजिनमध्यूहतियद्दीक्षि
तव्रतंचरतियदेनंब्राह्मणाअभिसंगच्छंतेतस्यहदीक्षमाणस्येंद्रएवेंद्रियमादत्ते

श्रा॰स॰ ३२५॥

त्रिष्टुब्वीर्यं पंचदशस्तोम आयुः सोमो राज्यं पितरो यशस्कीर्तिं मन्यो वा अयमस्मन्नुव
ति श्रेष्ठो वा अयं भवति श्रेष्ठो वा अयमुपावर्त्तत इति वदंतः सपुरस्कृत्वा दीक्षायाहुतिं हुत्वा
हवनीयमुपतिष्ठते नेंद्राद्देवताया एमि न त्रिष्टुभश्छंदसो न पंचदशात्स्तोमान्नं सोमाद्रा
ज्ञो न पित्र्याद्यंधो मामइंद्र इंद्रियमादित मां त्रिष्टुब्वीर्यं मा पंचदशस्तोम आयुर्मा सो
मो राज्यं मा पितरो यशस्कीर्तिं स इंद्रियेण वीर्येणायुषा राज्येन यशसा बंधुनाग्निं
देवतामुपैमि गायत्रीं छंदस्त्रिवृतं स्तोमं सोमं राजानं ब्रह्म प्रपद्ये ब्राह्मणो भवामी

राम ॥
२५॥

तस्यहनेंद्रइंद्रियमादत्तेनत्रिष्टुब्वीर्यंनपंचदशस्तोमआयुर्नसोमोराज्येनपितरोय
शस्कीर्तिंयएवमेतामाहुतिंहुत्वाहवनीयमुपस्थायदीक्षतेक्षत्रियःसन्॥३॥अथाग्ने
योवैदेवतयाक्षत्रियोदीक्षितोभवतिगायत्रश्छंदसात्रिवृत्स्तोमेनब्राह्मणोवंधुनास
होदवस्यन्नेवक्षत्रियतामभ्युपैतितस्यहोदवस्यतोग्निरेवतेजआदत्तेगायत्रीवीर्यंत्रि
वृत्स्तोमआयुर्ब्राह्मणाब्रह्मयशस्कीर्तिमन्योवाअयमस्मद्भवतिक्षत्रंवाअयंभवति
क्षत्रंवाअयमुपावर्ततइतिवदंतःसोनुबंध्यायैसमिष्टयजुषामुपरिष्टाद्धुत्वाहुति

माहवनीयमुपतिष्ठते नाग्नेर्देवताया एमि न गायत्र्याश्छंदसो न त्रिवृतः स्तोमान्नान्न अ
स्नैणा बंधो मीमेग्निस्तेज ओदितमा गायत्री वीर्यमा त्रिवृत्स्तोम आयुर्मा आत्म पा
यशस्कीर्तिसह तेजसा वीर्येणायुषा ब्रह्मणा शसा कीर्त्यै इंद्रं देवतामुपैमि त्रिष्टुभं
छंदः पंचदशं स्तोमं सोमं राजानं क्षत्रं प्रपद्ये क्षत्रियो भवामि॥ देवाः पितरः पितरो
देवा योस्मि स सन्यजे॥ स्वं म इदमिष्टं स्वं दत्तं स्वं श्रांतं स्वं हुतं तस्य मेयमग्निरुपद्र
ष्टायं वायुरुपश्रोता सावादित्योनुख्याता इदमहं य एवास्मि सोस्मीति तस्य हना

ग्निस्तेजआस्तेनगायत्रीवीर्येनत्रिवृत्स्तोमआयुर्नब्राह्मणाब्रह्मयशस्कीर्तिंय
एवमेतामाहुतिंहुत्वाहवनीयमुपस्थायावेदयतिक्षत्रियःसन्॥२४॥अथातोदीक्षा
याआवेदनस्यैवतदाहुर्यद्ब्राह्मणस्यदीक्षितस्यब्राह्मणोदीक्षिष्टेतिदीक्षामावेदयं
तिकथंक्षत्रियस्यावेदयेदितियथैवैतद्ब्राह्मणस्यदीक्षितस्यब्राह्मणोदीक्षिष्टे
तिदीक्षावेदयंत्येवमेवैतत्क्षत्रियस्यावेदयेत्पुरोहितस्यार्षेयेणेतितत्तदितौ॥निधाय
वाएषसर्वाण्यायुधानिब्रह्मणएवायुधैर्ब्रह्मणोरूपंब्रह्मभूत्वायज्ञमुपावर्त्तते

ब्रा॰स॰ तस्मात्तस्य पुरोहितस्यार्षेयेण दीक्षामावेदयेयुः पुरोहितस्यार्षेयेण प्रवरं प्रवृणीरन्॥२५॥
२७
अथातो यजमानभागस्यैवं तदाहुः प्राश्नीयात्क्षत्रियो यजमानभागाम्३ न प्राश्नीया
३दिति॥ यत्प्राश्नीयादहुताद्धुतं प्राश्य पापीयान्स्याद्यन्न प्राश्नीयाद्यज्ञादात्मान
मंतरियाद्यज्ञो वै यजमानभागः स ब्रह्मणे परिहर्यः पुरोहितायतनं वा एतत्क्षत्रियस्य
यद्ब्रह्मार्द्धात्मो ह वा एष क्षत्रियस्य यत्पुरोहित उपा ह परोक्षेणैव प्राशितरूपमाप्नोति
नास्य प्रत्यक्षं भक्षितो भवति यज्ञो उ ह वा एष प्रत्यक्षं यद्ब्रह्मा ब्रह्मणि सर्वो यज्ञः प्रति
राम
२७

ष्ठितो यज्ञे यजमानो यज्ञ एव तद्यज्ञमप्यत्यजंति यथा स्वा यथाप्मावग्नैतद्देनाति
रिच्यते तद्दैनेन हिनस्ति तस्मात्स ब्रह्मणो परिहृत्योग्नौ हैके जुहुति प्रजापतेर्विभान्नाम
लोकस्तस्मिंस्त्वा दधामि सह यजमानेनेनस्वाहेति तत्तथा न कुर्याद्यजमानो वै यजमा
नभागो यजमानं ह सो ग्नौ प्रवृणक्ति य एनं तत्र ब्रूयाद्यजमानमग्नौ प्रावाक्षीः प्रास्या
ग्नेः प्राणो धक्ष्यति मरिष्यति यजमान इति शश्वत्तथा स्यात्तस्मात्तस्याशां नेयादाशां
नेयात् ॥ २६ ॥ ॥ इति सप्तमपंचिकायां चतुर्थोध्यायः ॥ ॥ विश्वंतरो ह सौषद्मनः

श्री०स०

२८

श्यापर्णान्परिचक्षाणोविश्यापर्णंयज्ञमाजह्रेतद्धानुबुध्यःश्यापर्णास्तंयज्ञमाज
ग्मुस्तेहतदंतर्वेद्यासांचक्रिरेतान्हदृष्ट्वोवाचपापस्यवाइमेकर्मणःकर्त्तारआसतेपू
तायैवाचोवदितारोयच्छ्यापर्णाइमानुत्थापयतेमेमेंतर्वेदिमाषिषतेतितथेतितानुत्था
पयांचक्रुस्तेहोत्थाप्यमानारुरुविरेयेतेभ्योभूतवीरेभ्योसितमृगाःकश्यपानांसोम
पीथमभिजिग्युःपारिक्षितस्यजनमेजयस्यविकश्यपेयज्ञेतैस्तेतत्रवीरवंतआसुःक
स्वित्सोस्माकोस्तिवीरोयइमंसोमपीथमभिजेष्यतीत्ययमहमस्मिवोवीरइतिहोवा

राम

२८

येरामोमार्गवेयोरामोहासमार्गवेयोनूचानःश्यापर्णीयस्तेषांहोत्तिष्ठन्नुवाचापि
नुराजन्नित्थंविदंवेदेःस्थापयंतीतियस्त्वंकथंवेत्थब्रह्मबंधविति॥२७॥यत्रेंद्रंदेवताः
पर्यवृंजन्विश्वरूपंत्वाष्ट्रमभ्यमंस्तवृत्रमस्तृतयतीन्सालावृकेभ्यःप्रादादरुर्मघान
वधीद्बृहस्पतेःप्रत्यवधीतीतितत्रेंद्रःसोमपीथेनव्यार्ध्यतेंद्रस्यानुव्यृद्धिंक्षत्रंसोमपी
थेनव्यार्ध्यतापींद्रःसोमपीथेभवत्त्वष्टुरामुष्यसोमंतद्व्यृद्धमेवाद्यापिक्षत्रंसोमपीथे
नसयस्तंभक्षंविद्याद्यःक्षत्रस्यसोमपीथेनव्यृद्धस्ययेनक्षत्रंसमृध्यतेकथंतंवेदेत

ब्रा॰ स॰

थापयंतीति विश्व ब्राह्मणात्वं तं भक्षं२॥ वेदहीति तं वै नो ब्राह्मणा ब्रूहीति तस्मै वै ते रा
जन्निति होवाच॥२८॥ त्रयाणां भक्षाणामेकमाहरिष्यंति सोमं वा दधि वापो वा स य
दि सोमं ब्राह्मणानां स भक्षो ब्राह्मणांस्तेन भक्षेण जिन्विष्यसि ब्राह्मणकल्पस्ते
प्रजायामाजनिष्यत आदाय्यापाय्यावसायी यथाकामप्रयाप्यो यदा वै क्षत्रियाय
पापं भवति ब्राह्मणकल्पोस्य प्रजायामाजायत ईश्वरो हास्माद्द्वितीयो वा तृतीयो वा ब्रा
ह्मणतामभ्युपेतोः स ब्रह्मबंधवेन जिज्यूषितोथ यदि दधि वैश्यानां स भक्षो वैश्यांस्ते

॥ १९ ॥

राम

नभक्षेणाज्जिन्विष्यसिवैश्यकल्पस्तेप्रजायामाजनिष्यतेन्यस्यबलिकृदन्यस्याद्योयथा
कामज्येयोयदावैक्षत्रियायपापंभवतिवैश्यकल्पोस्यप्रजायामाजायतईश्वरोहास्मा
द्वितीयोवातृतीयोवावैश्यतामभ्युपेतोःसवैश्यतयाजिज्यूषितोथयद्यपःशूद्राणांसभ
क्षःशूद्रांस्तेनभक्षेणजिन्विष्यसिशूद्रकल्पस्तेप्रजायमाजनिष्यतेन्यस्यप्रेष्यःकामोत्था
प्योयथाकामवध्योयदावैक्षत्रियायपापंभवतिशूद्रकल्पोस्यप्रजायामाजायतईश्वरो
हास्माद्द्वितीयोवातृतीयोवाशूद्रतामभ्युपेतोःसशूद्रतयाजिज्यूषितः॥२९॥एतेवैतेत्र

यो भक्षस्तञ्जानीतेति होवाच [illegible] षामाशान्नेयाद्राजन्यो यजमानो थास्यैष स्वो भक्षो न्यग्रो
धस्यावरोधाश्च फलानि चौदुंबराण्याश्वत्थानि प्लाक्षाण्यभिषुत्य तानि भक्षये
त्सोऽस्य स्वो भक्षो यतो वा अधि देवा यज्ञेनेष्ट्वा स्वर्गं लोकमायंस्तत्रैतांश्चमसान्न्युब्जं
स्ते न्यग्रोधा अभवन्न्युब्जा इति हाप्येनानेतर्ह्याचक्षते कुरुक्षेत्रे ते ह प्रथमजा न्यग्रोधा
नां तेभ्यो हान्येऽधिजातास्तान्यन्न्यञ्चोऽरोहंस्तस्मान्न्यङ्रोहति न्यग्रोहो न्यग्रोहो ह वै नाम
तं न्यग्रोहं संतं न्यग्रोध इत्याचक्षते परोक्षेण परोक्षप्रिया इव हि देवाः॥ ३०॥ तेषां

यश्चमसानांरसोवाङैत्तेवरोधाअभवन्नथयऊर्ध्वस्तानिफलान्यैषहवावक्षत्रियःस्वाद्भ
क्षान्नैतियोन्यग्रोधस्यावरोधांश्चफलानिचभक्षयत्युपाहपरोक्षेणैवसोमपीथमाप्नो
तिनास्यप्रत्यक्षंभक्षितोभवतिपरोक्षमिवहवाएषसोमोराजायन्यग्रोधःपरोक्षमिवैष
ब्रह्मणोरूपमुपनिगछतियत्क्षत्रियःपुरोधयैवदीक्षयैवप्रवरेणैवक्षत्रंवाएतद्वनस्प
तीनांयन्यग्रोधःक्षत्रंराजन्योनिततइवहीहक्षत्रियोराष्ट्रेवसन्भवतिप्रतिष्ठितइवनितत
इवन्यग्रोधोवरोधैर्भूम्यांप्रतिष्ठितइवतद्यत्क्षत्रियोयजमानोन्यग्रोधस्यावरोधांश्चफ

श्रा॰स॰
३१

ण्यानि च भक्षयं त्यात्मन्येव तत्क्षत्रं वनस्पतीनां प्रतिष्ठापयति क्षत्र आत्मानं क्षत्रे ह वै स आ
त्मनि क्षत्रं वनस्पतीनां प्रतिष्ठापयति न्यग्रोध इव वै रोधैर्भूम्यां प्रतिराष्ट्रे तिष्ठत्युं हास्य
राष्ट्रमव्यथ्यं भवति य एवमेतं भक्षं भक्षयति क्षत्रियो यजमानः ॥३१॥ अथ यदौदुंबरा
पर्णान्यै वा एषोन्नाद्याद्वनस्पतिरजायत यदुदुंबरो भौज्यं वा एतद्वनस्पतीनामूर्ज
मेवास्मिंस्तदन्नाद्यं भौज्यं च वनस्पतीनां क्षत्रे दधात्यथ यदाश्वत्थानि तेजसो वा एष
वनस्पतिरजायत यदश्वत्थः साम्राज्यं वा एतद्वनस्पतीनां तेज एवास्मिंस्तत्साम्राज्यं

चवनस्पतीनांक्षत्रेदधात्यथयत्प्लाक्षावर्णीयथासोवाएषवनस्पतिरजायतयत्प्लक्षःस्वा
राज्यंचहवाएतद्वैराज्यंचवनस्पतीनांयशएवास्मिंस्तत्स्वाराज्यंवैराज्यंचवनस्पतीनांक्षत्रे
दधात्येतान्यस्यपुरस्तादुपक्लृप्तानिभवंत्यथसोमेराज्ञानांक्रीतेतिराज्ञएवास्तोपवसथ
थात्प्रतिवेशैश्वर[illegible]त्यथौपवसथ्यमहरेतान्यध्वर्युःपुरस्तादुपकल्पयेतांधिषवणंचर्माधि
षवणेकलशंदशापवित्रमद्रीन्पूताभृतंचाधवनीयंचस्थालीमुदंचनंचमसं
चंतद्यदेतद्राज्ञानेप्रातरभिषुण्वंतितदेनानिदधाविगृह्णीयादिप्यन्यानिसनुयान्माध्यं
दिनायान्योनिपरिशिंष्यात्तां॥३३॥तद्यत्रैतांश्चमसानुन्नेष्युस्तदेतंयजमानचमसमु

श्री॰स॰

॥३२॥

न्वये तस्मिंर्हे दर्भतरुणके प्रास्तेस्यां तां तयोर्वै षट्कृते तः परिधि पूर्वं प्रास्येद्दधिक्राव्णो अका
रिषमित्येतयर्चा सस्वाहाकारयानुवषट्कृते परमा दधिक्राः शवेसा पंचकृष्टीरिति तं यत्रैतां
श्रमसानाहरेयुस्तर्हे तं यजमानं चमसमाहरेत्तान्यत्रोद्धृत्ती युस्तर्हेनमुपोद्धृत्तीयात तं यद्द
क्षौं होतोपहूये तं यहा चमसे भक्षयेद्देयेनमेतया भक्षयेद्यदत्राशिष्टं रसिनः सुतस्य यदिंद्रो
अपिवच्छचीभिः॥इदं तदस्य मनसा शिवेन सोमं राजानमिह भक्षयामीति शिवो ह वा अस्मा
एष वानस्पत्यः शिवेन मनसा भक्षितो भवत्युपं हास्य राष्ट्रमव्यथ्यं भवति य एवमेतं भक्षं भ
क्षयति क्षत्रियो यजमानः शंन एधि हृदे पीतः प्रण आयुर्जीवसे सोम तारीरित्यालभनः प्रत्यभि

मर्शईश्वरोहवाएषोप्रत्यभिमृष्टोमनुष्यस्यायुःप्रत्यवहर्त्तोरनईन्माभक्षयतीतितद्वैतेनात्मान
मभिमृशत्यायुरेवतत्सजातिरतेआप्यायस्वसमेतुतेसंतेपयांसिसमुयंतुवाजाइतिचमसमाप्यायय
त्यभिरूपाभ्यांयद्यज्ञेभिरूपंतत्समृद्धं॥२३॥तद्यत्रैतोश्नमसान्त्सादयेयुस्तदेतंयजमानचम
संसादयेत्तान्यत्रप्रकंपयेयुस्तदेनमनुप्रकंपयेदथैनमाहृतंभक्षयेन्नराशंसपीतस्यदेवसोम
तेमतिविदऊमैःपितृभिर्भक्षितस्यभक्षयामीतिप्रातःसवनेनाराशंसोभक्षऊर्वैरितिमाध्यंदि
नेकाव्यैरितितृतीयसवनऊमावैपितरःप्रातःसवनऊर्वामाध्यंदिनेकाव्यास्तृतीयसवनेतदे
तत्पितृनेवामृतान्त्सवनभाजःकरोतिसर्वोहैवसोमतइतिहस्माहप्रियव्रतःसोमपो[illegible]

ब्रा॰स॰

३३

सवनभागित्येमता हवा अस्य पितरः सवनभाजो भवंत्ययं हास्य राष्ट्रमव्यथ्यं भवति य एवमेतं भक्षं
भक्षयति क्षत्रियो यजमानः समान आत्मनः प्रत्यभिमर्शः समानमाप्यायनं चमसस्य प्रातः
सवनस्यैवावृता प्रातःसवने चरेयुर्माध्यंदिनस्य माध्यंदिने तृतीयसवनस्य तृतीयसवने त
मेवमेतं भक्षं प्रोवाच रामो मार्गवेयो विश्वंतराय सौषद्मनाय तस्मिन्होवाच प्रोक्ते सहस्रमुह
ब्राह्मणातुम्यं ददौ: सश्यापर्णाउमेयस्त इत्येततमु हैव प्रोवाच तुरः कावषेयो जनमेजयाय पा
रिक्षितायैतमु हैव प्रोचतुः पर्वतनारदौ सोमकाय साहदेव्याय सहदेवाय सार्ञ्जयाय बभ्रवे
दैवावृधाय भीमाय वैदर्भाय नग्नजिते गांधारायैतमु हैव प्रोवाचा॰ वसिष्ठः सुदासे पैजवना

ग्निः सनश्रुतायारिंदमाय क्रतुविदे जानकय एतमु हैव प्रोवाच॰

राम

३३

श्री०स०

॥३४॥

यैतेहतेसर्वेएवमहज्ञग्मुरेतंभक्षंभक्षयित्वासर्वेहैवमाहाराजाअसुरादित्यइवहस्मश्रि
यांप्रतिष्ठितास्तपंतिसर्वाभ्योदिग्भ्योबलिमावहंतेआदित्यइवहवैश्रियांप्रतिष्ठितस्त
पतिसर्वाभ्योदिग्भ्योबलिमावहत्युग्रंहास्यराष्ट्रमव्यथ्यंभवतियएवमेतंभक्षंभक्षयति
क्षत्रियोयजमानोयजमानः॥३४॥ ॥इतिसप्तमपंचिकायांपंचमोध्यायःसमाप्तः॥ ॥
अथातःपशोरेका॥तदाहुर्यआहिताग्निरेकादश॥हरिश्चंद्रःषट्॥प्रजापतिरष्टौ॥विश्वंत
रोष्टौ॥अथातःपशोःस्तदाहुर्यदर्शपूर्णमासयोरथातश्चातेषांयज्ञमसानोचत्वारि॥को॥

राम

३४

॥ छ ॥ इतिसप्तमपंचिकासमाप्त ॥ छ ॥

॥ ६ ॥ इ सप्तमपंचिकाप्रारंभः ॥ ६ ॥

ब्रा॰अ॰
१

॥श्रीगणेशायनमः॥ ॥हरिः ॐ॥ अथातस्तुतशस्त्रयोरेवैकाहिकंप्रातःसव
नमैकाहिकंतृतीयसवनमेतेवैशांतेक्लृप्तेप्रतिष्ठितेसवनेयदैकाहिकेशांत्यैक्लृप्त्यै
प्रतिष्ठित्याअप्रच्युत्याउक्तोमाध्यंदिनःपवमानोयउभयसाम्नोबृहत्पृष्ठस्योभेहिसा
मनीक्रियेतेआत्वारथंयथोतयइदंवसोसुतमंधइतिराथंतरीप्रतिपद्राथंतरोनुच
रःपवमानोक्थ्यंवाएतद्यन्मरुत्वतीयंपवमानेवाअत्ररथंतरंकुर्वंतिबृहत्पृष्ठंसवीव
धतायैतद्धीदंरथंतरंस्तुतमाभ्यांप्रतिपदनुचराभ्यामनुशंसत्यथोक्षत्रंवैरथंतरंक्षत्रं

राम
१

च्रहद्वा अस्य खलु वै क्षत्रा स्वं ब्रह्म पुरस्तान्मऽउग्र्यं राष्ट्रमव्यथ्यमसदित्यथान्नं वै रथंतरमन्न
मेवास्मै नत्पुरस्तात्कल्पयत्यथ्ये यं वै पृथिवी रथंतरमियं खलु वै प्रतिष्ठा प्रतिष्ठामेवास्मै त
त्पुरस्तात्कल्पयति समानइंद्र निहवो विमर्क्तः सोऽह्नामुद्दाग्भ्रों पासत्यउभयसाम्नो रूप
मुमे हिसामनी[illegible]येते समान्योधाय्या अविमर्क्तस्ता ब्रह्मामेकाहिकों मरूत्वतीयः प्रा
गाथैः॥१॥अनिष्ठा उग्रः सहसेतुरायेति सूर्क्तं मुग्ध्रवत्सहस्व नक्षत्रस्य रूपं मेदओ जि
ष्ठ इत्यो जस्वनक्षत्रस्य रूपं बहुल्ला मिमानरत्यै मिवद मिमृत्यै रूपंतदेकादशार्चं भव

ल

ब्रा॰अ॰
२

येकादशाक्षरा वै त्रिष्टुप्त्रैष्टुभो वै राजन्य ओजो वा इंद्रियं वीर्यं त्रिष्टुबोजः क्षत्रं वीर्यं राज
न्यस्तदेनमोजसा क्षत्रेण वीर्येण समर्द्धयति तद्गौरिवीतं भवत्येतद्धै मरुत्वतीयं समृद्धं
यद्गौरिवीतं तस्योक्तं ब्राह्मणं त्वामिद्धि हवामह इति बृहत्पृष्ठं भवति क्षत्रं वै बृहत्क्षत्रे
णैवैनं तत्क्षत्रं समर्द्धयत्यथो क्षत्रं वै बृहदात्मा यजमानस्य निष्केवल्यं तद्यद्बृहत्पृष्ठं भव
ति क्षत्रं वै बृहत्क्षत्रेणैवैनं तत्समर्द्धयत्यथो ज्यैष्ठ्यं वै बृहज्ज्यैष्ठ्येनैवैनं तत्समर्द्ध
यत्यथो श्रैष्ठ्यं वै बृहच्छ्रैष्ठ्येनैवैनं तत्समर्द्धयत्यभि त्वा शूर नोनुम इति रथंतरमनु

राम
२

रूपंकुर्वतेयंवैलोकोरथंतरमसौलोकोबृहदस्यवैलोकस्यासौलोकोनुरूपोमुष्यलोक
स्यायं[illegible]लोकोनुरूपस्तद्यद्रथंतरमनुरूपंकुर्वत्युभावेवतल्लोकौयजमानायसंभोगि
नौकुर्वतेयोब्रह्मवैरथंतरंक्षत्रंबृहद्ब्रह्मणिखलुवैक्षत्रंप्रतिष्ठितंक्षत्रेब्रह्माथोसाम्न
एवैषयोनितायंयद्वावानेतिधाय्यातस्याउतंब्राह्मणमुभयंशृणवच्चनइतिसामप्रगा
यंउभयसाम्नोरूपमुभेहिसामनीक्रियेते॥२॥तमुष्टुहियोअभिभूत्योजाइतिस्वृकमभि
वद्भिभूत्यैरूपमषाळ्हमुग्रंसहमानमाभिरित्युग्रंवैसहमानंवैतत्क्षत्रस्यरूपंतत्सं

ब्रा॰अ॰

३

चदशं भवत्योजो वा इंद्रियं वीर्यं पंचदश ओजः क्षत्रं वीर्यं राजन्यस्तदेनमोजसा क्षत्रे
ण वीर्येण समर्द्धयति तद्वारद्वाजं भवति भारद्वाजं वै बृहदार्षेयेण स लोमैष बृहद्वा वक्ष
त्रियस्य ज्ञः समृद्धो यो बृहत्पृष्ठस्तस्माद्यत्र क्व च क्षत्रियो यजेत बृहदेव तत्र पृष्ठं स्यात्त
त्समृद्धं ॥ २ ॥ ऐकाहिका होत्रा एता वै शांताः क्लृप्ताः प्रतिष्ठिता होत्रा यदैकाहिकाः शां
त्यै क्लृप्त्यै प्रतिष्ठित्या अप्रच्युत्यै एताः सर्वरूपा भवंति सर्वसमृद्धाः सर्वरूपतायै सर्व
समृद्ध्यै सर्वरूपाभिर्होत्राभिः सर्वसमृद्धाभिः सर्वान्कामानवाप्नवामेति तस्माद्य

राम

३

त्र क्षत्रे चैकाहा॥ असर्वस्तोमा असर्वपृष्ठा॥ एकाहिका एवैतत्र होत्राः स्युस्तासामुक्थ्य॥ मुक्थ्य एवा
यं पंचदशस्यादित्याहुः॥ राजो वा इंद्रियं वीर्यं पंचदश ओजः॥ क्षत्रं॥ वीर्यं राजन्यस्तदेनमोज
सा क्षत्रेण वीर्येण समर्द्धयति॥ तस्य त्रिंशत्स्तुतशस्त्राणि भवंति॥ त्रिंशदक्षरा वै विराट्॥ उ विरा
ळेनाद्यं विराज्यैवैनं तदन्नाद्ये प्रतिष्ठापयति॥ तस्मात्तदुक्थ्यः पंचदशस्यादित्याहुः॥ ज्योति
ष्टोम एवाग्निष्टोमस्यादित्याहुः॥ ब्रह्म वै स्तोमानां त्रिवृत्क्षत्रं पंचदशो॥ ब्रह्म खलु वै क्षत्रात्पूर्वं ब्र
ह्म पुरस्तान्म उग्रं राष्ट्रमव्यथ्यमसदिति॥ विशः सप्तदशः॥ शौद्रो वर्ण एकविंशो॥ विशं चैवा

ब्रा०अ०
४

सैषैतच्छौद्रं चवर्णमनुवर्त्तीनो कुर्वीत यथोतेजो वै स्तोमानां त्रिवृद्वीर्यं पंचदशः प्रजातिः
सप्तदशः प्रतिष्ठैकविंशस्तदेनं तेजसा वीर्येण प्रजात्या प्रतिष्ठयांततः समर्द्धयति तत
स्मा ऽज्योतिष्टोमः स्यात्तस्य चतुर्विंशतिस्तुतशस्त्राणि भवंति चतुर्विंशत्यर्द्धमासो वै सं
वत्सरः संवत्सरे कृत्स्नमन्नाद्यं कृत्स्न एवैनं तदन्नाद्ये प्रतिष्ठापयति तस्मा ऽज्योतिष्टो
म एवाग्निष्टोमः स्यादग्निष्टोमः स्यात् ॥ ४ ॥ ॥ इति ऽअष्टमपंचिकायां प्रथमोऽध्यायः
॥ ॥ अथातः पुनरभिषेकस्यैव स्तूयते ह वा अस्य क्षत्रं यो दीक्षते क्षत्रियः सन्त्स

राम
४

यद्वाव भूयाउदे त्यान्नबंध्यये ष्ठोदवस्यत्यथैनमुदवसानीयायां संस्थितायां पुनरभिषि
चंति तस्यै ते पुरस्तादेव संभारा उपक्लृप्ता भवंत्यौदुंबर्यासंदी तस्यै प्रादेशमात्राः पादाः स्यु
ररत्निमात्राणि शीर्षण्यानूच्यानि मौंजं विवयनं व्याघ्रचर्मास्तरणमौदुंबरश्चमस
उदुंबरशाखा तस्मिन्नेतस्मिंश्चमसेष्टातयानि निषुतानि भवंति दधि मधु सर्पिरातप
वर्ष्या आपः शष्पाणि च तोक्मानि च सुरा दूर्वा तद्येषा दक्षिणास्य वर्तनिर्वेदे भवति
तत्रैतां प्राचीमासंदीं प्रतिष्ठापयति तस्या अंतर्वेदि द्वौ पादौ भवतो बहिर्वेदि द्वावियं वैश्री

ब्रा॰ अ॰

५

स्तस्या एतत्परिमितं रूपं यदंतर्वेद्यथैष भूमाऽपरिमितो यो बहिर्वेदि तद्यत्तस्या अंतर्वेदि
द्वौ पादौ भवतो बहिर्वेदि द्वावुभयोः कामयोरुपाप्त्यै यश्चांतर्वेदि यश्च बहिर्वेदि ॥ ५ ॥
व्याघ्रचर्मणास्तृणात्युत्तरलोम्ना प्राचीनग्रीवेण क्षत्रं वा एतदारण्यानां पशूनां य
द्व्याघ्रः क्षत्रं राजन्यः क्षत्रेणैव तत्क्षत्रं समर्द्धयति तां पश्चात्प्राङुपविश्याच्य जानु द
क्षिणमभिमंत्रयत उभाभ्यां पाणिभ्यामालभ्याग्निर्गायत्र्या सयुक्छंदसारोहतु
सवितो ष्णिहा सोमोनुष्टुभा बृहस्पतिर्बृहत्या मित्रावरुणौ पंक्त्येंद्रस्त्रिष्टुभा विश्वे

राम

५

देवा जगत्यां तानहमनुराज्याय साम्राज्याय भौज्याय स्वाराज्याय वैराज्याय पारमेष्ठ्या
य राज्याय माहाराज्यायाधिपत्याय स्वावश्यायातिष्ठायारोहामीत्येतामासंदीमारोहेद्द
क्षिणेनाग्रे जानुनाच्य सव्येनोत्तरं तन्नदितीऽ३ ॥ चतुरुत्तरैर्वै देवाश्छंदोभिः सयु[illegible]त्वै तो श्रि
यमारोहन्नस्यामेत एतर्हि प्रतिष्ठितोऽग्निर्गायत्र्या सवितोष्णिहा सोमोनुष्टुभा बृहस्प
तिर्बृहत्या मित्रावरुणौ पं[illegible]क्त्येंद्रस्त्रिष्टुभा विश्वे देवा जगत्या त एते अभ्य[illegible]नूच्येते अग्ने
र्गायत्र्यभवत्सयुग्वेति कल्पते ह वा अस्मै योगक्षेममुत्तरोत्तरिणीं हि श्रियमश्नुते श्नुते

ब्र० ३

२

ब्रा० ३७

हंप्रजानामैश्वर्यमाधिपत्यंयएवमेतामनुदेवतामेतामासंदीमारोहतिक्षत्रियःसन्नथै
नमभिषेक्ष्यन्नपःशांतिंवाचयतिशिवेनमाचक्षुषापश्यतापःशिवयातन्वोपस्पृश
तत्वचंमे॥सर्वांअग्नींरप्सुषदोहुवेवोमयिवर्चोबलमोजोनिधत्तेतिनैनमस्याभि
षिंचानस्याशांताआपोवीर्यंनिर्हणंतीति॥६॥अथैनमुदुंबरशाखामंतर्धाया
भिषिंचतीमाआपःशिवतमाइमाःसर्वस्यभेषजीः॥इमाराष्ट्रस्यवर्द्धनीरिमाराष्ट्रभृ
तोमृताः॥याभिरिंद्रमभ्यषिंचत्प्रजापतिःसोमंराजानंवरुणंयमंमनुं॥ताभिरद्भिर

राम

भिषिंचामित्वामहंराज्ञांत्वमधिराजोभवेह॥महांतंत्वामहीनांसंम्राजंचर्षणीनांदेवीज
नित्र्यजीजनद्भद्राजनित्र्यजीजनद्देवस्यत्वासवितुःप्रसवेश्विनोर्बाहुभ्यांपूष्णोहस्ताभ्या
मग्नेस्तेजसासूर्यस्यवर्चसेंद्रस्येंद्रियेणाभिषिंचामि॥बलायश्रियेयशसेन्नाद्यायेति
यदृध्येदिममेवप्रत्यञ्चमद्यादित्यथयदृध्येद्द्विपुरुषंभूर्भुवइत्यथयदृध्येत्त्रिपुरुषंवाप्रति
मंवाभूर्भुवःस्वरितितद्वैकआहुःसर्वाप्तिर्वाएषायदेताव्याहृतयइतिसर्वेणहास्यपरस्मै
हृतंभवतीतितमेतेनाभिषिंचेद्देवस्यत्वासवितुःप्रसवेश्विनोर्बाहुभ्यांपूष्णोहस्ताभ्यामग्ने

श्रा०अ०
७

स्तेजसा सूर्यस्य वर्चसेंद्रस्येंद्रियेणाभिषिंचामि। बलाय श्रियै यशसेन्नाद्यायेति तद्पुनः प
रिचक्षते यदस्य सर्वं पावाचोभिषिक्तो भवतीश्वरो ह तु पुरायुषः प्रेतोरिति हस्माह सत्यका
मो जाबालो यमेताभिर्व्याहृतिभिर्नाभिषिंचंतीतीश्वरो ह सर्वमायुरेतोः सर्वमाप्नोद्विज
येनेत्यु हस्माहोद्दालक आरुणि यमेताभिर्व्याहृतिभिरभिषिंचंतीति तमेतेनैवाभिषिं
चेद्देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामग्नेस्तेजसा सूर्यस्य वर्चसेंद्रस्येंद्रि
येणाभिषिंचामि। बलाय श्रियै यशसेन्नाद्याय भूर्भुवः स्वरित्यथैतानि ह वै क्षत्रि

रामरु
७

पादीजानाद्युत्क्रांतानिभवंतिब्रह्मक्षत्रेऊर्गन्नाद्यमपामोषधीनांरसोब्रह्मवर्चसमिरा
पुष्टिःप्रजातिःक्षत्ररूपंतदथोअन्नस्यरसओषधीनांक्षत्रेप्रतिष्ठांतद्यदेवामूःपुरस्ताद्धा
हुतीर्जुहोतितदस्मिन्ब्रह्मक्षत्रेदधाति॥७॥अथयदौदुंबर्यासंदीभवत्यौदुंबरश्चमस
उदुंबरशाखोर्ग्वाअन्नाद्यमुदुंबरऊर्जमेवास्मिंस्तदन्नाद्यंदधात्यथयद्दधिमधुघृतंभ
वत्यपांसओषधीनांरसोपामेवास्मिंस्तदोषधीनांरसंदधात्यथयदातपवर्ष्याआपोभ
वंतितेजश्चहवैब्रह्मवर्चसंचातपवर्ष्याआपस्तेजएवास्मिंस्तद्ब्रह्मवर्चसंदधात्यथयद्

य

ब्रा॰ अ॰

क्षाणि च तो क्षाणि भवंती रायै तत्पुष्ट्यै रूपं मथो प्रजात्या इरामेवास्मिंस्तत्पुष्टिं दधात्य
थो प्रजातिमिषय स्तु राम भवति क्षत्ररूपं तदथो अन्नस्य रसः क्षत्ररूपामेवास्मिंस्तद्दधा
त्यथो अन्नस्य रसमथय दुर्वी भवति क्षत्रं वा एतदोषधीनां यदुर्वी क्षत्रं राजन्यो नितत
इव ह्यैक्ष[illegible]त्रियो राष्ट्रे वसन्भवति प्रतिष्ठित इव नितततेव दुर्वी व[illegible]रो धो भूम्यां प्रतिष्ठिते
वेतद्यदुर्वी भवत्योषधीनामेवास्मिंस्तत्क्षत्रं दधात्य[illegible]प्रतिष्ठामेतानि ह वैयान्यस्मा
दोजा[illegible]भाद्युत्क्रांतानि भवंति तान्येवास्मिंस्तद्दधाति तिरे वैनं तत्समद्धयथ्यथास्मै सु

आ

राकंसेहस्तआदधातिस्वादिष्ठयामदिष्ठयापवस्वसोमधारया॥इंद्रायपातवेसुतइत्या
धायशांतिंवाचयतिनानाहिवांदेवहितंसदस्कृतंमासंसृक्षाथांपरमेव्योमनि॥सुरा
त्वमसिशुष्मिणीसोमएषराजामैनंहिंसिष्टंस्वांयोनिमाविशंताविविसोमपीथस्यचै
षासुरापीथस्यचव्यावृत्तिःपीत्वायंरातिंमन्येततस्माएनंप्रयच्छेत्तद्धिमित्रस्यरूपंमि त्र ७
नर त्रएवैनंदंततःप्रतिष्ठापयतितथाहिमित्रेप्रतितिष्ठतिप्रतितिष्ठतियएवंवेद॥२॥अ
हायोदुंबरशाखामभिप्रत्यवरोहत्यूर्ग्वाअन्नाद्यमुदुंबरऊर्जमेवैतदन्नाद्यमभिप्रत्यवरो

ब्रा॰अ॰

हस्त्युपर्येवासीनो भूमौ पादौ प्रतिष्ठाप्य प्रत्यवरोहमाह प्रतितिष्ठामि द्यावापृथिव्योः प्रति
तिष्ठामि प्राणापानयोः प्रतितिष्ठाम्यहोरात्रयोः प्रतितिष्ठाम्यन्नपानयोः प्रतिब्रह्मन्प्र
तिक्षत्रे प्रत्येषु त्रिषु लोकेषु प्रतितिष्ठामीत्यंततः सर्वे पाप्मना प्रतितिष्ठति सर्वस्मिन्ह वा एत
स्मिन्प्रतितिष्ठत्युत्तरोत्तरिणीं ह श्रियमश्नुते ह प्रजानामैश्वर्यमाधिपत्यं य एवमेतेन पुनर रोम
भिषेकेणाभिषिक्तः क्षत्रियः प्रत्यवरोहत्येतेन प्रत्यवरोहेण प्रत्यवरुह्योपस्थं कृत्वा
प्राङासीनो नमो ब्रह्मणे नमो ब्रह्मणे नमो ब्रह्मण इति त्रिष्कृत्वो ब्रह्मणे नमस्कृत्य वरं ददा

त्रि

मिजित्या अभिजित्यै विजित्यै संजित्या इति वाचं विसृजते स यन्नमो ब्रह्मणे नमो ब्रह्मणे
नमो ब्रह्मण इति निष्कृत्वा ब्रह्मणे नमस्करोति ब्रह्मण एवैतत्क्षत्रं वशमेति तत्र वै ब्रह्म
णः क्षत्रं वशमेति तद्राष्ट्रं समृद्धं तद्वीरवदाहास्मिन्वीरो जायतेऽथ यदिदं दामि जित्या अभि
जित्यै विजित्यै संजित्या इति वाचं विसृजत एतद्वै वाचो जितं यदिदं दामीत्याह यदेव वाचो जि
तं ३ ॥ तन्म इदमनु कर्म संतिष्ठाता इति विसृज्य वाचमुपोत्थायाहवनीये समिधमभ्याद
धाति समिदसि सम्भिध्वेन्द्रियेण वीर्येण स्वाहेतीन्द्रियेणैवैतद्वीर्येणात्मानमेततः सम

प्रा॰ अ॰

१०

ह्वयत्याधाय मैसंधं त्रीणि पदानि प्राउ॰ द॰ उ॰ः स्युत्को। मति क्ष्वे स्विरसि दिशां मयि दे
भ्यः कल्पतां॥ कल्पतां मे योगक्षेमो भयं मेस्त्वित्य पराजितां दिशमुपतिष्ठते जितस्येवा
पुनः पराजयाय तत्त्नदितीं ३॥ २॥ देवासुरावा एषु लोकेषु संयेतिरे त एतस्यां प्राच्यां
दिशि येतिरे तांस्ततोसुरा अजयंस्ते दक्षिणास्यां दिशि येतिरे तांस्ततोसुराअजयंस्ते प्र
तीच्यां दिशि येतिरे तांस्ततोसुराअजयंस्त एतस्मिन्नेवांतरदेशे येतिरे य एष प्राउ॰ द
उ॰ः ते ह ततो जिग्युस्तं यद्दिक्षणिय उपधावे तेन योः समायत्तोस्तथा मे कुरु यथा हमिमां

राम

१०

१ स्ताउ॰ ती च्यां दिशि ये तिरे स्तांस्ततो सुराअजयं २

य१

सप्रत्यङ्·

सेनांजयानीतिसंदितथेतिब्रूयादेनस्यतेवीडुंगोहिभूयाइत्यस्यरथोपस्थमभिमृश्यो
पेनंब्रूयादातिष्ठस्वैतांतेदिशमभिमुखःसन्नद्धोरथोभिप्रवर्ततांसउदङ्ङ्· सदक्षिणाःस
प्राङ्· सौम्यमित्रमित्यभीवर्तेनहविषेत्येवेनमावर्तयेदेपेनमन्वीक्षेताप्रतिरथेनशासे
नसौपर्णेनेतिजयतिहतांसेनांयद्युवाएनमुपधावेत्संग्रामंसंयतिष्यमाणस्तथामेकुरु
यथाहमिमंसंग्रामंसंजयानीत्येतस्यामेवैनंदिशियातयेज्जयतिहतंसंग्रामंयद्युवाए
नमुपधावेद्राष्ट्रादपरुध्यमानस्तथामेकुरुयथाहमिदंराष्ट्रंपुनरवगच्छानीत्येतामेवैनं

श्रौ०अ०
११
प०उ

दिशमुपनिष्क्रमयेत्तथाहराष्ट्रं पुनरवगमद्धत्युपस्थायामित्राणां व्यपनुत्तिं ब्रुवन्न्गृहानभ्येत्य
पश्चाद्गृहं विश्यैं अमित्रानितिसर्वतो हास्मा अनमित्रमभयं भवत्युत्तरोत्तरिणीं हश्रियं
मश्नुते हश्रीजानामैश्वर्यमाधिपत्यं य एवमेताममित्राणां व्यपनुत्तिं ब्रुवन्नगृहानभ्येत्येत्य
गृहा श्राद्धस्यस्याग्नेरूपविष्टायान्वारब्धायब्रलिंगं ततः कंसेनचतुर्गृहीतान्याज्य
आज्याहुतीर्द्वीः प्रपदं जुहोत्यनार्त्या अरिष्ट्या अव्यान्या अभयाय ॥१०॥ पर्यैशुभ्रधन्व
वाजसातयेपरिवृत्राणि ऋषेस्र प्राणाममृतं प्रपद्यतेयमसोशर्मवर्माभयेस्वस्तये॥सहस्रज

श्रुसे०
राम
११

या सह पशुभिर्पि सक्षणिर्द्विषस्तरध्या अनु पायानईयसे स्वाहा॥ अनुहितो सुतं सोममदा
मसिमहे सं मनुयो ब्रह्म जायाममृतं प्रपद्ये तयमसौ शर्म वर्माभयं स्वस्त्यै॥ सह प्रजया सह प
शुभिर्यद्राज्येवाज्ञो अभि पवमाने प्रगाहसे स्वाहा॥ अजीजनो हि पवमान सूर्यं विधारे शक्म
ब्रह्म जायाममृतं प्रपद्ये तयमसौ शर्म वर्माभयं स्वस्त्यै॥ सह प्रजया सह पशुभिः क्मना पयो
गोजीरया रंहमाणः पुरंध्या स्वाहेत्येनानो हवा अग्निष्टोजीतः सर्वतोगुलत्वायै विधायै रू
पेणा सर्वा दिशोनु संचरत्यै दे ल्लोके प्रतिष्ठितो यस्मा एतानं लिंगं ततः केसेन चतुर्गेहीतानि

श्रा०अ०

१२

स्त्रआत्स्याकुतीरिंद्रः प्रपदं जुहोत्यथांततः प्रजातिमाशास्तेगवामश्वानांपुरुषाणामिहगो
वः प्रजायध्वमिहाश्वाइह पूरुषाः। इहोसहस्त्रदक्षिणोवीरस्त्रातानिषीदत्वितिबहु
र्हवैप्रजयापशुभिर्भवतियएवमेतामेततः प्रजातिमाशास्तेगवामश्वानांपुरुषाणामेव
हवावक्षत्रियोविरुद्धोयमेवंविद्वायाजयंत्यपहतेव्येवकर्षतेयथाहवाइदंनिषादावा
सेल्ल[illegible]गावापापकृतोवावित्तवंतंपुरुषमरण्येगृहीत्वाकर्तमन्वस्यवित्तमादायद्रवंत्ये
वमेवैतेर्त्विजोयजमानंकर्तमन्वस्यवित्तमादायद्रवंतियमनेवंविद्वायाजयंत्येतद्धस्म

राम

१२

वैतद्विद्वानाहजनमेजयः पारिक्षित एवंविदं हि वै मामेवंविदो याजयंति तस्मादहं जया
म्यभीत्वरीं सेनां जयाम्यभीत्वर्या सेनया न मा दिव्या न मानुष्य इषव ऋच्छंत्येष्यामि
सर्वमायुः सर्वभूमिर्भविष्यामीति न ह वा एनं दिव्या न मानुष्य इषव ऋच्छंत्येति सर्वमायुः
सर्वभूमिर्भवति यमेवंविदो याजयंति याजयंति ॥११॥ ॥इत्यष्टमपंचिकायां द्वितीयो
ध्यायः॥ ॥अथात ऐंद्रो महाभिषेकस्ते देवा अब्रुवन्सप्रजापतिका अयं वै देवाना
मोजिष्ठो बलिष्ठः सहिष्ठः सत्तमः पारयिष्णुतम इममेवाभिषिंचामहा इति तथेति

ब्रा॰अ॰

१३

हैतदिंद्रमेवतस्माएतामासंदींसमभरंन्रचंनामतस्यैबृहच्चरथंतरंचपूर्वौपादावकुर्वं
न्वैरूपंचवैराजंचापरौशाक्वररैवतेशीर्षण्येनौधसंचकालेयंचानूच्येऋचःप्राची
नाताना‍ःसामानितिरश्चीनवायान्यजूंष्यतीकाशान्यशआस्तरणंश्रियमुपबर्हणं
तस्यैसविताचबृहस्पतिश्चपूर्वौपादावधारयतांवायुश्चपूषाचापरौमित्रावरुणौशी
र्षण्येअश्विनावनूच्येसएतामासंदीमारोहद्वसवस्त्वागायत्रेणछंदसात्रिवृतास्तोमे
नरथंतरेणसाम्नारोहंतुतानन्वारोहामिसाम्राज्यायरुद्रास्त्वात्रैष्टुभेनछंदसाप

राम

१३

चदशेनस्तोमेनबृहतासाम्नारोहंतुतानन्वारोहामिभौव्यायादित्यास्त्वाजागतेनछंद
सासप्तदशेनस्तोमेनवैरूपेणसाम्नारोहंतुतानन्वारोहामिस्वाराज्यायविश्वेत्वादेवाआ
नुष्टुभेनछंदसैकविंशेनस्तोमेनवैराजेनसाम्नारोहंतुतानन्वारोहामिवैराज्यायसा
ध्याश्चत्वास्याश्चदेवाःपांक्तेनछंदसात्रिणावेनस्तोमेनशाक्वरेणसाम्नारोहंतुतानन्वा
रोहामिराज्यायमरुतश्चत्वांगिरसश्चदेवाअतिछंदसाछंदसात्रयस्त्रिंशेनस्तोमेनरै
वतेनसाम्नारोहंतुतानन्वारोहामिपारमेष्ठ्यायमहाराज्यायाधिपत्यायस्वावश्याया

प्रा॰अ॰

॥१४॥

तिष्ठायारोहा मैथितामासंदीमारोहंतमेतस्यामासंद्यामासीनं विश्वे देवा अब्रुवंनवा अन
भ्युत्क्रुष्ट इंद्रो वीर्यं कर्तुमर्हत्यभ्येनमुत्क्रोशामेति तथेति विश्वे देवा अभ्युदक्रोशन्निमं
देवा अभ्युत्क्रोशत सम्राजं साम्राज्यं भोजं भोजपितरं स्वराजं स्वाराज्यं विराजं वैराज्यं रा
जानं राजपितरं परमेष्ठिनं पारमेष्ठ्यं क्षत्रमजनि क्षत्रियोजनि विश्वस्य भूतस्याधिपतिर
जनि विशामत्ताजनि पुरां भेत्ताजन्यसुराणां हंताजनि ब्रह्मणो गोप्ताजनि धर्मस्य गो
प्ताजनीति तमभ्युत्क्रुश्य प्रजापतिरभिषेक्ष्यन्नेतयर्चाभिमंत्रयते ॥१२॥ निषसाद धृत

श्री २

राम

॥१४॥

ज्ञेतो व ऋचः पुरस्तात्॥ साम्राज्याय भौज्याय स्वाराज्याय वैराज्याय पारमेष्ठ्याय राज्याय मा
हाराज्यायाधिपत्याय स्वावश्यायातिष्ठायेत्युत्कदिति तमेतस्यामासंद्यामासीनं प्रजापतिः
पुरस्तात्तिष्ठन्प्रत्यङ्मुख औदुंबर्यार्द्रया शाखया सपलाशया जातरूपमयेन च पवित्रे
णांतर्द्धायाभ्यषिंचदिमा आपः शिवतमा इत्येतेन तृचेन देवस्य त्वेति च यजुषा भूर्भुवः स्व
रित्येताभिश्च व्याहृतिभिः॥१३॥ अथैनं प्राच्यां दिशि वसवो देवाः षड्भिश्चैव पंचविंशैरहो
भिरभ्यषिंचन्नेतेन च तृचेनैतेन च यजुषैताभिश्च व्याहृतिभिः साम्राज्याय तस्मादेतस्यां

प्राच्यांदिशियेकेचप्राच्यानांराजानःसाम्राज्यायैवतेभिषिच्यंतेसम्राळित्येनानभिषिक्ता
नाचक्षतएतामेवदेवानांविहितिमन्वथयेदक्षिणस्यांदिशिरुद्रादेवाःषड्भिश्चैवपंचविं
शैरहोभिरभ्यषिंचन्नेतेनचतृचेनैतेनचयजुषैताभिश्चव्याहृतिभिर्भौज्यायतस्मादे
तस्यांदक्षिणस्यांदिशियेकेचसत्वतांराजानोभौज्यायैवतेभिषिच्यंतेभोजेत्येनानभिषि
क्तानाचक्षतएतामेवदेवानांविहितिमन्वथयएतेप्रतीच्यांदिश्यादित्यादेवाःषड्भिश्चैवपं
चविंशैरहोभिरभ्यषिंचन्नेतेनचतृचेनैतेनचयजुषैताभिश्चव्याहृतिभिःस्वाराज्या

अतिष्ठायां दिशि साध्याश्चाप्त्याश्च देवाः षड्भिश्चैव पंचविंशैरहोभिरभ्यषिं २

यं तस्मादेतस्यां प्रतीच्यां दिशि ये के च नीच्यानां राजानो ऽपाच्यानां स्वाराज्यायैव ते भिषि
च्यंते स्वराळित्येनानभिषिक्तानाचक्षत एतामेव देवानां विहितिमन्वथैनमुदीच्यां दिशि
विश्वे देवाः षड्भिश्चैव पंचविंशैरहोभिरभ्यषिंचन्नेतेन च तृचेनैतेन च यजुषैताभिश्च
व्याहृतिभिर्वैराज्यायैव ते भिषिच्यंते विराळित्येनानभिषिक्तानाचक्षत एतामेव देवानां
विहितिमन्वथैनमस्यां ध्रुवायां मध्यमायां च नेतेन च यजुषैताभिश्च व्याहृतिभी राज्याय
तस्मादस्यां ध्रुवायां मध्यमायां प्रतिष्ठायां दिशि ये के च कुरुपंचालानां राजानः सवशो

वैराज्याय तस्मादेतस्यामुदीच्यां दिशि ये के च परेण हिमवंतं जनपदा उत्त
रकुरव उत्तरमद्रा इति ४

श्रा०अ०

१६

श्रीनराणीराज्यायैवतेभिषिच्यंतेराजेत्येनानभिषिक्तानाचक्षतएतामेवदेवानांविहिति
मन्वेथेनमध्रुवायांदिशिमरुतश्चांगिरसश्चदेवाःषड्भिश्चैवपंचविंशैरहोभिरभ्यषिंचन्ने
तेनचतृचेनैतेनचयजुषैताभिश्चव्याहृतिभिःपारमेष्ठ्यायमाहाराज्यायाधिपत्यायस्वा
वश्यायातिष्ठायेतिसपरमेष्ठीप्राजापत्योभवत्सएतेनमहाभिषेकेणाभिषिक्तइंद्रःसर्वाजि
तीरजयत्सर्वांल्लोकानविंदत्सर्वेषांदेवानांश्रैष्ठ्यमतिष्ठांपरमतामगछत्साम्राज्यंभौज्यंस्वा
राज्यंपारमेष्ठ्यंराज्यंमहाराज्यमाधिपत्यंजित्वास्मिंल्लोकेस्वयंभूःस्वराडमृतोमुष्मिं

वैराज्यं

राम

१६

त्वा स्वर्गे लोके सर्वान्कामानाप्त्वामृतः समभवत्समभवत् ॥१४॥ ॥इत्यष्टमपंचिकायां तृती
योध्यायः॥ ३॥ ॥स य इच्छेदेवंवित्क्षत्रियमयं सर्वा जितीर्जयेतायं सर्वांल्लोकान्विंदेतायं सर्वे
षां राज्ञां श्रैष्ठ्यमतिष्ठां परमतां गच्छेत साम्राज्यं भौज्यं स्वाराज्यं वैराज्यं पारमेष्ठ्यं राज्यं माहा
राज्यमाधिपत्यमयं समंतपर्यायी स्यात्सार्वभौमः सार्वायुष आंतादापरार्धात्पृथिव्यै समुद्र
पर्यंताया एकराळिति तमेतेनैंद्रेण महाभिषेकेण क्षत्रियं शापयित्वाभिषिंचेद्यांच रात्रीम
जायेथा यांच प्रेतासि तदुभयमंतरेणेष्टापूर्तं ते लोकं सुकृतमायुः प्रजां वृंजीय यदि मे द्रुह्ये

श्री॰अ॰

१८

रितिसयइछेदेवंवित्क्षत्रियोहंसर्वाजितीर्जयेयमहंसर्वांल्लोकान्विंदेयमहंसर्वेषांरा
ज्ञांश्रैष्ठ्यमतिष्ठांपरमतांगछेयंसाम्राज्यंभौज्यंस्वाराज्यंवैराज्यंपारमेष्ठ्यंराज्यंमाहाराज्य
माधिपत्यमहंसमंतपर्यायीस्यांसार्वभौमःसार्वायुषःआंतादापरार्द्धात्पृथिव्यैसमुद्रप
र्यंतायाएकराळितिसनविचिकित्सेत्सब्रूयात्सहश्रद्धयायांचरात्रीमजायेहंयांचप्रेता
स्मितदुभयमंतरेणेष्टापूर्तंमेलोकंसुकृतमायुःप्रजांवृंजीथायदितेद्रुह्येयमिति॥१५॥
अथततोब्रूयाच्चतुर्थ्यानिवानस्पत्यानिसंभरतनैयग्रोधान्यौदुंबराण्याश्वत्थानि

राम

१८

हृ

ग्राक्षाणीति क्षत्रं वा एतद्वनस्पतीनां यन्न्यग्रोधो यन्न्यग्रोधानि संभरति क्षत्रमेवास्मिं
स्तद्दधाति भौज्यं वा एतद्वनस्पतीनां यदुंबरो यदौदुंबराणि संभरति भौज्यमेवास्मिंस्तद्द
धाति साम्राज्यं वा एतद्वनस्पतीनां यदश्वत्थो यदाश्वत्थानि संभरति साम्राज्यमेवास्मिं
स्तद्दधाति स्वाराज्यं च ह वा एतद्वैराज्यं च वनस्पतीनां यत्प्लक्षो यत्प्लाक्षाणि संभरति स्वा
राज्यवैराज्ये एवास्मिंस्तद्दधात्यथ ततो ऋ याच्चतुष्ट्यान्यौषधानि संभरत तोक्म कृता
नि व्रीहीणां महाव्रीहीणां प्रियंगूनां यवानामिति क्षत्रं वा एतदोषधीनां यद्व्रीहयो यद्व्री

५

ब्रा०अ० १८

हीणां तोक्मं संभरंति स्वाराज्यमेवास्मिंस्तद्दधाति साम्राज्यं वा एतदोषधीनां यन्महाव्रीहयो
यन्महाव्रीहीणां तोक्मं संभरंति साम्राज्यमेवास्मिंस्तद्दधाति भौज्यं वा एतदोषधीनां य
त्प्रियंगवो यत्प्रियंगूनां तोक्मं संभरंति भौज्यमेवास्मिंस्तद्दधाति सैनान्यं वा एतद्दोष
धीनां यद्यवा यद्यवानां तोक्मं संभरंति सैनान्यमेवास्मिंस्तद्दधाति ॥ १६ ॥ अथास्मा
औदुंबरीमासंदीं संभरंति तस्या उक्तं ब्राह्मणमौदुंबरश्चमसो वा पात्री वोदुंबरशाखा
तो नैतान्संभारा न्संभृतानौदुंबर्यां पात्र्यां वा चमसे वा समावपेयुस्तेषु समोप्तेषु

राम १८

दधिमधुसर्पिरातपवर्ष्या आपोभ्यानीयप्रतिष्ठाप्यैनामासंदीमभिमंत्रयेतबृहच्च
तेरथंतरंचपूर्वौपादौभवतांवैरूपंचवैराजंचापरौशाक्वररैवतेशीर्षण्येनौधसं
चकालेयंचानूच्येऋचःप्राचीनाताना:सामानितिरश्चीनवायायजूंष्यतीकाशा
यशआस्तरणंश्रीरुपबर्हणींसविताचतेबृहस्पतिश्चपूर्वौपादौधारयतांवायुश्च
पूषाचापरौमित्रावरुणौशीर्षण्येअश्विनावनूच्येइत्यथैनमेतामासंदीमारोह
येद्वसवस्त्वागायत्रेणछंदसात्रिवृतास्तोमेनरथंतरेणसाम्नारोहंतुतानन्वारो
हसाम्राज्यायरुद्रास्त्वात्रैष्टुभेनछंदसापंचदशेनस्तोमेनबृहतासाम्नारोहंतुतानन्वारोहभौज्या
यादित्यास्त्वाजागतेनछंदसासप्तदशेनस्तोमेनवैरूपेणसाम्नारोहंतुतानन्वारोहस्वाराज्या
यविश्वेत्वादेवाआनुष्टुभेनछंदसैकविंशेनस्तोमेनवैराजेनसाम्नारोहंतुतानन्वारोहवैराज्या

यमरुतश्चत्वारोगिरसश्चदेवाअतिच्छंदसाच्छंदसानूयपंचविंशेनस्तोमेनरैवतेनसाम्नारोहंतुतानन्वारोहवारंमध्यापसंध्याश्चत्वा
स्याश्चदेवाःपांक्तेनच्छंदसात्रिणवेनस्तोनेनशाक्वरेणसाम्नारोहंतुताननुआरो

ब्रा॰अ॰
१८

हराज्यायमाहाराज्यायाधिपत्यायस्वावश्यायातिष्ठायारोहेत्येतामासंदीमारोहयेत्तमे
तस्यामासंद्यामासीनंराजकर्तारोब्रुयुर्नवाअनभ्युत्क्रुष्टःक्षत्रियोवीर्यंकर्तुमर्हत्य
भ्येनमुत्क्रोशामेतितथेतितंराजकर्तारोभ्युत्क्रोशंतीमंजनाअभ्युत्क्रोशतसम्राजंसा
म्राज्यंभोजंभोजपितरंस्वराजंस्वाराज्यंविराजंवैराज्यंपरमेष्ठिनंपारमेष्ठ्यंराजानंराज
पितरंक्षत्रमजनिक्षत्रियोजनिविश्वस्यभूतस्याधिपतिरजनिविशामत्ताजन्यमित्रा
णांहंताजनिब्राह्मणानांगोप्ताजनिधर्मस्यगोप्ताजनीतितमभ्युत्क्रुष्टमेवंविदभिषेक्ष्य

राम
१८

न्नेतयर्चाभिमंत्रयेत॥१८॥निषसाद धृतव्रतोवरुणःपस्त्यास्वा॥साम्राज्यायभौज्या
यस्वाराज्यायवैराज्यायपारमेष्ठ्यायराज्यायमाहाराज्यायाधिपत्यायस्वावश्यायाति
ष्ठायसुक्रतुरितितमेतस्यामासंद्यामासीनमेवंवित्पुरस्तात्तिष्ठन्प्रत्यङ्मुखऔदुंबर्यार्द्र
याशाखयासपलाशयाजातरूपमयेनचपवित्रेणांतर्द्धायाभिषिंचतीमाआपःशि
वतमाइत्येतेनतृचेनदेवस्यत्वेतिचयजुषाभूर्भुवःस्वरित्येताभिश्चव्याहृतिभिः॥१९॥
प्राच्यांत्वादिशिवसवोदेवाःषड्भिश्चैवपंचविंशैरहोभिरभिषिंचंत्वेतेनतृचेनैतेनच

यजुर्षैताभिश्च व्याहृतिभिः साम्राज्याय दक्षिणस्यांत्वा दिशि रुद्रा देवाः षड्भिश्चैव पंचवि
शै रहोभिरभिषिंचंत्वेतेन च तृचेनैतेन च यजुषैताभिश्च व्याहृतिभिर्भौज्याय प्रतीच्यां
त्वा दिश्यादित्या देवाः षड्भिश्चैव पंचविंशै रहोभिरभिषिंचंत्वेतेन च तृचेनैतेन च यजु
षैताभिश्च व्याहृतिभिः स्वाराज्यायोदीच्यांत्वा दिशि विश्वे देवाः षड्भिश्चैव पंचविंशै रहो
भिरभिषिंचंत्वेतेन च तृचेनैतेन च यजुषैताभिश्च व्याहृतिभिर्वैराज्यायोर्ध्वायांत्वा दि
शि मरुतश्चांगिरसश्च देवाः षड्भिश्चैव पंचविंशैरहोभिरभिषिंचंत्वेतेन च तृचेनैते

नचयजुषैताभिश्चव्याहृतिभिःपारमेष्ठ्यायास्यांत्वाध्रुवायांमध्यमायांप्रतिष्ठायांदिशि
साध्याश्चाप्त्याश्चदेवाःषड्भिश्चैवपंचविंशैरहोभिरभिषिंचन्नेतेनचतृचेनैतेनचयजुषै
ताभिश्चव्याहृतिभीराज्यायमाहाराज्यायाधिपत्यायस्वावश्यायातिष्ठायेतिसपरमेष्ठी
प्राजापत्योभवतिसएतेनैंद्रेणमहाभिषेकेणाभिषिक्तःक्षत्रियःसर्वाजितीर्जयतिस
र्वांल्लोकान्विंदतिसर्वेषांराज्ञांश्रैष्ठ्यमतिष्ठांपरमतांगच्छतिसाम्राज्यंभौज्यंस्वाराज्यं
वैराज्यंपारमेष्ठ्यंराज्यंमाहाराज्यमाधिपत्यंजित्वास्मिंल्लोकेस्वयंभूःस्वराळमृतोमुष्मिं

न्स्वर्गे लोके सर्वान्कामानाप्त्वामृतः संभवति यएतेनैंद्रेण महाभिषेकेण क्षत्रियं शा
पयित्वाभिषिंचति ॥१९॥ इंद्रियं वा एतदस्मिंल्लोके यद्दधि यद्दध्नाभिषिंचतींद्रिय
मेवास्मिंस्तद्दधाति रसो वा एष ओषधिवनस्पतिषु यन्मधु यन्मध्वाभिषिंचति रसमे
वास्मिंस्तद्दधाति तेजो वा एतत्पशूनां यद्घृतं यद्घृतेनाभिषिंचति तेज एवास्मिंस्तद्दधा
त्यमृतं वा एतदस्मिंल्लोके यदापो यदद्भिरभिषिंचत्यमृतत्वमेवास्मिंस्तद्दधाति सो
भिषिक्तोभिषेक्त्रे ब्राह्मणाय हिरण्यं दद्यात्सहस्रं दद्यात्क्षेत्रं चतुष्पाद्दद्यादथाप्या

ऽरसंख्यातमेवापरिमितंदधादपरिमितोवैक्षत्रियोपरिमितस्यावरुध्याइत्यथास्मैसु
राकंसंहस्तआदधातिस्वादिष्ठयामदिष्ठयापवस्वसोमधारया॥इंद्रायपातवेसुतइतितां
पिबेद्यदत्रशिष्टंरसिनःसुतस्ययदिंद्रोअपिबच्छचीभिः॥इदंतदस्यमनसाशिवेन
सोमंराजानमिहभक्षयामि॥अभित्वावृषभासुतेसुतंसृजामिपीतये॥तृंपाव्यश्नु
हीमदमितियोहवावसोमपीथःसुरायांप्रविष्टःसहैवतेनैंद्रेणमहाभिषेकेणाभिषि
क्तस्यक्षत्रियस्यभक्षितोभवतिनसुरातांपीत्वाभिमंत्रयेतापामसोमंशंनोभवेतितद्य

ब्रा०अ०

२२

थैवादः प्रियः पुत्रः पितरं प्रिया वा जाया पतिं सुखं शिवमुपस्पृशत्याविशन्नेवं है
वैतेनैंद्रेण महाभिषेकेणाभिषिक्तस्य क्षत्रियस्य सुरा वा सोमो वान्यद्वान्नाद्यं सुखं शि
वमुपस्पृशत्याविस[illegible]॥२०॥ एतेन ह वा ऐंद्रेण महाभिषेकेण तुरः कावषेयो जन
मेजयं पारिक्षितमभिषिषेच तस्मादु जनमेजयः पारिक्षितः समंतं सर्वतः पृथिवीं
जयन्परीयायाश्वेन च मेध्येनेजे तदेषाभि यज्ञगाथा गीयते॥ आसंदीवति धान्यादं रु
क्मिणं हरित[illegible]स्रजं॥ अश्वं बबंध सारंगं देवेभ्यो जनमेजय इत्येतेन ह वा ऐंद्रेण महा

राम

२२

भिषेकेण च्यवनो भार्गवः शार्यातं मानवमभिषिषेच तस्मादु शार्यातो मानवः समंतं सर्वतः
पृथिवीं जयन्परीयायाश्वेन च मेध्येनेजे देवानां हापि सत्रे गृहपतिरासैतेन ह वा ऐंद्रेण म
हाभिषेकेण सोमशुष्मा वाजरत्नायनः शतानीकं सात्राजितमभिषिषेच तस्मादु शतानी
कः सात्राजितः समंतं सर्वतः पृथिवीं जयन्परीयायाश्वेन च मेध्येनेज एतेन ह वा ऐंद्रेण
महाभिषेकेण पर्वतनारदावांबाष्ठ्यमभिषिषिचतुस्तस्माद्वांबाष्ठ्यः समंतं सर्वतः पृथि
वीं जयन्परीयायाश्वेन च मेध्येनेज एतेन ह वा ऐंद्रेण महाभिषेकेण पर्वतनारदौ युधां

ऐ०ब्रा०

२३

श्रौष्टिमौग्रसैन्यमभिषिषेच तस्मादु युधांश्रौष्टिरौग्रसैन्यः समंतं सर्वतः पृथिवीं
यन्परीयायाश्वेन च मेध्येनेज एतेन ह वा ऐंद्रेण महाभिषेकेण कश्यपो विश्वकर्माणं
भौवनमभिषिषेच तस्मादु विश्वकर्मा भौवनः समंतं सर्वतः पृथिवीं जयन्परीयायाश्वेन
च मेध्येनेजे भूमिर्ह जगावित्युदाहरंति न मा मर्त्यः कश्चन दातुमर्हति विश्वकर्मन्भौव
न मां दिदासिथ ॥ निमंक्ष्येहं सलिलस्य मध्ये मोघस्त एष कश्यपायास संगर इत्येते
न ह वा ऐंद्रेण महाभिषेकेण वसिष्ठः सुदासं पैजवनमभिषिषेच तस्मादु सुदाः पैजवनः

राम

२३

समंतं सर्वतः पृथिवीं यजन्परीयायाश्वेन च मेध्येनेजे एतेन ह वा ऐंद्रेण महाभिषेकेण संवर्त्त
आंगिरसो मरुत्तमाविक्षितमभिषिषेच तस्मादु मरुत्त आविक्षितः समंतं सर्वतः पृथिवीं ज
यन्परीयायाश्वेन च मेध्येनेजे तदप्येष श्लोकोऽभिगीतो मरुतः परिवेष्टारो मरुत्तस्यावस
न्गृहे। आविक्षितस्य कामप्रेर्विश्वे देवाः सभासद इति॥ २१॥ एतेन ह वा ऐंद्रेण महाभिषे
केणोदमय आत्रेयोंगमभिषिषेच तस्मादंगः समंतं सर्वतः पृथिवीं जयन्परीयायाश्वेन
च मेध्येनेजे स होवाचालोपांगो दश नागसहस्राणि दश दासीसहस्राणि ददामि ते ब्राह्म

ऐा०ब्र०

२४

णोपमास्मिन्नङ्गेहु यस्त्वेति तदप्येते श्लोका अभिगीताः॥ याभिर्गोभिरुदमयंत्रेय्यमेधा
अयाजयत्॥ द्वे द्वे सहस्रे बद्धानामात्रेयो मध्यतो ददात्॥ अष्टाशीतिः सहस्राणि श्वेतान्वै
रोचनो हयान्॥ प्रष्टीन्निश्चत्य प्रायछद्यजमाने पुरोहिते॥ देशाद्देशात्समोब्धानां
सर्वासामाढ्यदुहितॄणां॥ दशाददात्सहस्राण्यात्रेयो निष्ककंठ्यः॥ दश नाग सहस्रा
णि दत्वात्रेयो वचत्नुके॥ श्रांतः पारिकुटान्प्रैषद्दानेनांगस्य ब्राह्मणः॥ शतं तुभ्यं शतं तु
भ्यमिति स्मैव प्रताम्यति॥ सहस्रं तुभ्यमित्युक्त्वा प्राणान्स्म प्रतिपद्यत इति॥ २२॥ एतेन

राम

२४

ह वा ऐंद्रेण महाभिषेकेण दीर्घतमा मामतेयो भरतं दौष्यंतिमभिषिषेच तस्मादु भरतो दौ
ष्यंतिः समंतं सर्वतः पृथिवीं जयन्परीयायाश्वैश्च मेध्यैरीजे तदप्येते श्लोका अभिगीताः॥
हिरण्येन परीवृतान्कृष्णान्छुक्लदतो मृगान्॥ मष्णारे भरतो ददाच्छतं बद्धानि सप्त च॥
भरतस्यैष दौष्यंतेरग्निः साचीगुणे चितः॥ यस्मिन्सहस्रं ब्राह्मणा बद्धशो गा विभेजि
रे॥ अष्टासप्ततिं भरतो दौष्यंतिर्यमुनामनु॥ गंगायां वृत्रघ्ने बध्नात्पंचपंचाशतं हयान्॥ त्र
यस्त्रिंशच्छतं राजाश्वान्बध्वाय मेध्यान्॥ दौष्यंतिरत्यगाद्राज्ञो मायां मायवत्तरः॥ मह

ब्रा॰अ॰

२५

कर्मभरतस्यनपूर्वेनापरेजनाः॥ दिवंमर्त्यइवहस्ताभ्यांनोदापुःपंचमानवाइत्येतंहवाऐंद्रं
महाभिषेकंबृहदुक्थऋषिर्दुर्मुखायपांचालायप्रोवाचतस्मादुदुर्मुखःपांचालोराजा
सन्विद्ययासमंतंसर्वतःपृथिवींजयन्परीयायैतंहवाऐंद्रंमहाभिषेकंवासिष्ठःसात्यह
व्योत्यरातयेजानंतपयेप्रोवाचतस्मादुत्यरातिर्जानंतपिरराजासन्विद्ययासमंतंस
र्वतःपृथिवींजयन्परीयायसहोवाचवासिष्ठःसात्यहव्योजैषीर्वैसमंतंसर्वतःपृथिवीं
महान्मागमयेतिसहोवाचात्यरातिर्जानंतपिर्यदाब्राह्मणोत्तरकुरूंजयेयमथत्वमुहे

राम

२५

वपृथिव्यैराज्ञास्याःसेनापतिरेवतेहंस्यामितिसहोवाचवासिष्ठःसात्यहव्योदेवक्षेत्रंवैतन्न
वैतन्मर्त्योजेतुमर्हत्यद्रुक्षोवैमआत्तइदंददइतिततोहात्यरातिंजानंतपिमात्तवीर्यंनिःशुक्रमम
मित्रतपनःशुष्मिणःशैब्योराजाजघानतस्मादेवंविदुषेब्राह्मणायैवंचक्रुषेनक्षत्रियो
द्रुह्येन्नेद्राष्ट्रादवपद्येयंनेद्वामाप्राणोजहदितिजहदिति॥२३॥ ॥इत्यष्टमपंचिका
यांचतुर्थोध्यायः॥ ॥अथातःपुरोधायाएवनहवाअपुरोहितस्यराज्ञोदेवाअन्नमम
दंतितस्माद्राजायक्ष्यमाणोब्राह्मणंपुरोदधीतदेवमेन्नमदंनित्यग्नीन्वाएषस्वर्ग्यान्त्रा

श्री॰अ॰

२६

ज्ञोऽध्वरेतेयत्पुरोहितंतस्यपुरोहितएवाहवनीयोभवतिजायागार्हपत्यःपुत्रोन्वाहार्यपचनः
सयत्पुरोहितायकरोत्याहवनीयएवतज्जुहोत्यथयज्जायायैकरोतिगार्हपत्यएवतज्जु
होत्यथयत्पुत्रायकरोत्यन्वाहार्यपचनएवतज्जुहोतितएनंशांततनवोभिहुताऽअभि
प्रीताःस्वर्गंलोकमभिवहंतिक्षत्रंचबलंचराष्ट्रंचविशंचतएवैनमशांततनवोनभि
हुताअनभिप्रीताःस्वर्गाल्लोकान्नुदंतेक्षत्राच्चबलाच्चराष्ट्राच्चविशश्चाग्निर्वाएष
वैश्वानरःपंचमेनिर्यत्पुरोहितस्तस्यवाच्येवैकामेनिर्भवतिपादयोरेकात्वच्येकाहृदय

राम

२६

एकोपस्यएकोंतामिर्ज्वलंतीमिद्दीप्यमानामिरूपोदेतिराज्ञानेस्ययदाहरुकंभगवोवासी।
स्तृपान्यस्माआहरेतेतितेनास्यतोशमयतियास्यवाचिमेनिर्भक्तस्यथयदस्माउदकमानये
तिपाद्यंतेनास्यतोशमयतियास्यपादयोर्मेनिर्भक्तस्यथयदेनमलंकुर्वंतितेनास्यतोशम
यतियास्यत्वचिमेनिर्भक्तस्यथयदेनंतर्पयंतितेनास्यतोशमयतियास्यहृदयेमेनिर्भक्तस्य
थयदस्यानारुह्योवेश्मसुवसतितेनास्यतोशमयतियास्योपस्थेमेनिर्भक्तितसएनेशो
ततनुरमिद्धतोमिप्रीतस्वर्गंल्लोकममिवहतिक्षत्रंचबलंचराष्ट्रंचविशोचसएवेनमशो

डा अ०
२७

ततनूरनभिहृतोनभिश्रीतः स्वर्गाल्लोकान्नुदते क्षत्राच्च बलाच्च राष्ट्राच्च विशश्च ॥ २४ ॥
अग्निर्वा एष वैश्वानरः पंचमेनिर्यत्पुरोहितस्ताभी राजानं परिगृह्य तिष्ठति समुद्र इव
भूमिमयुवमार्यस्य राष्ट्रं भवति नैनं पुरायुषः प्राणो जहात्या जरसं जीवति सर्वमायुरेति
न पुनर्म्रियते यस्यैवं विद्वान्ब्राह्मणो राष्ट्रगोपः पुरोहितः क्षत्रेण क्षत्रं जयति बलेन ब
लमश्नुते यस्यैवं विद्वान्ब्राह्मणो राष्ट्रगोपः पुरोहितस्तस्मै विशः संजानते संमुखा एक
मनसो यस्यैवं विद्वान्ब्राह्मणो राष्ट्रगोपः पुरोहितः ॥ २५ ॥ ॥ तदप्येतदृषिणोक्तं स

राम
२७

इद्राजा प्रतिजन्यानि विश्वा शुष्मेण तस्थावभिवीर्येणेति सपत्ना वै द्विषंतो भ्रातृव्या
जन्यानि तानेव तच्छुष्मेण वीर्येणाधितिष्ठति बृहस्पतिं यः सुभृतं बिभर्तीति बृहस्पतिर्हि
वै देवानां पुरोहितस्तमन्वन्ये मनुष्यराज्ञां पुरोहिता बृहस्पतिं यः सुभृतं बिभर्तीति यदाह
पुरोहितं यः सुभृतं बिभर्तीत्येव तदाह वल्गूयति वंदते पूर्वभाजमित्यपचितिमेवास्मा एत
दाह स इत्क्षेति सुधित ओकसि स्व इति गृहा वा ओकः स्वेष्वेव तद्गृहेषु सुहितो वसति तस्मा
इळा पिन्वते विश्वदानीमित्यन्नं वा इळान्नमेवास्मा एतदूर्जस्वच्छश्वद्भवति तस्मै विशः

ब्रा॰अ॰ २८

स्वयमेवानमेतइति राष्ट्राणि वै विशो राष्ट्राण्य वैनं तत्स्वयमुपनमंति यस्मिन्ब्रह्मा राज
निपूर्व एतीति पुरोहितमेवैतदाहाप्रतीतो जयति सं धनानीति राष्ट्राणि वै धनानि तान्यप्रती
तो जयति प्रतिजन्यान्युत या सजन्येति सपत्ना वै द्विषंतो भ्रातृव्या जन्यानि तानप्रतीतो
जयत्यवस्यवे यो वरिवः कृणोतीति यदाह वसीयसे यो वसीयः करोतीत्येवतदाह ब्रह्म
णे राजा तमवंति देवा इति पुरोहितमेवैतदभिवदति ॥ २६ ॥ यो ह वै त्रीन्पुरोहितां स्त्रीन्पु
रोधातॄं वायुर्वाव पुरोहितोंतरिक्षं पुरोधातादित्यो वाव पुरोहितो द्यौः पुरोधातैष ह वै
हितांस्त्रीन्पुरोधातॄन्वेद स ब्राह्मणः पुरोहितः स वदेत पुरोधायाः अग्निर्वाव पुरोहितः पृथिवी पुरो

राम २८

पुरोहितो य एवं वेदाथ स तिरोहितो य एवं वेद तस्य राजा मित्रं भवति द्विषंतमपबाधते यस्यै
वं विद्वान्ब्राह्मणो राष्ट्रगोपः पुरोहितः क्षत्रेण क्षत्रं जयति बलेन बलमश्नुते यस्यैवं
विद्वान्ब्राह्मणो राष्ट्रगोपः पुरोहितस्तस्मै विशः संजानते संमुखा एकमनसो यस्यै
वं विद्वान्ब्राह्मणो राष्ट्रगोपः पुरोहितो भूर्भुवः स्वरोममो हमस्मि स त्वं स त्वमस्यमो हं द्यौ
रहं पृथिवी त्वं सामाहमृक्त्वं ताविह संवहावहै ॥ पुराण्यस्मान्महाभयत् ॥ तनूरसि
तन्वं मे पाहि ॥ या ओषधीः सोमराज्ञीर्बह्वीः शतविचक्षणाः ॥ ता मह्यमस्मिन्नास
ने च्छिद्रं शर्म यच्छत ॥ या ओषधीः सोमराज्ञीर्विष्ठिताः पृथिवीमनु ॥ ता मह्यमस्मिन्नास

ब्रा॰ अ॰

नेच्छिद्रं शर्म यच्छत ॥ अस्मिंराष्ट्रे श्रियमावेशयाम्यतो देवीः प्रति पश्याम्यापः ॥ दक्षिणं
पादमवनेनिजेऽस्मिन्राष्ट्रइंद्रियं दधामि ॥ सव्यं पादमवनेनिजेऽस्मिन्राष्ट्रइंद्रियं वर्धया
मि ॥ पूर्वमन्यमपरमन्यं पादाववनेनिजे ॥ देवा राष्ट्रस्य गुप्त्याऽअभयस्यावरुध्यै ॥ आपः
पादावनेजनीर्द्विषंतं निर्दहंतु मे ॥ २७ ॥ अथातो ब्रह्मणः परिमरो यो ह वै ब्रह्मणः परि
मरं वेद पर्येनं द्विषंतो भ्रातृव्याः परि सपत्ना म्रियंते ऽयं वै ब्रह्म यो ऽयं पवते तमेताः पंच दे
वताः परिम्रियंते विद्युद्वृष्टिश्चंद्रमा आदित्यो ऽग्निर्विद्युद्वै विद्युत्य वृष्टिमनुप्रविशति

२९

राम

सोंतर्द्धीयते तं न निर्जानंति यदा वै म्रियते थांतर्द्धीयते थैनं न निर्जानंति १

स ब्रूयाद्विद्युतो मरणे द्विषन्मे म्रियतां सोंतर्द्धीयतां तं मा निर्ज्ञासिषुरिति क्षिप्रं हैवैनं न
निर्जानंति वृष्टिर्वै वृष्ट्वा चंद्रमसमनुप्रविशति सोंतर्द्धीयते तं न निर्जानंति यदा वै म्रियते थां
तर्द्धीयते थैनं न निर्जानंति स ब्रूयाद्वृष्टेर्मरणे द्विषन्मे म्रियतां सोंतर्द्धीयतां तं मा निर्ज्ञासि
षुरिति क्षिप्रं हैवैनं न निर्जानंति चंद्रमा वा ऽमावास्यायामादित्यमनुप्रविशति सोंत
र्द्धीयते तं न निर्जानंति यदा वै म्रियते थांतर्द्धीयते थैनं न निर्जानंति स ब्रूयाच्चंद्रमसो मर
णे द्विषन्मे म्रियतां सोंतर्द्धीयतां तं मा निर्ज्ञासिषुरिति क्षिप्रं हैवैनं न निर्जानंत्यादित्यो वा ऽ

ब्रा०अ०

अस्तंयन्नेतमनुप्रविशतिसोंतर्द्धीयतेतंननिर्जानंतियदावैम्रियतेथांतर्द्धीयतेथैनंननिर्जानं

तिसब्रूयादादित्यस्यमरणेद्विषन्मेम्रियतांसोंतर्द्धीयतांतंमानिर्ज्ञासिषुरितिक्षिप्रंहैवैनं

ननिर्जानंत्यग्निर्वाउद्वान्वायुमनुप्रविशतिसोंतर्द्धीयतेतंननिर्जानंतियदावैम्रिय

तेथांतर्द्धीयतेथैनंननिर्जानंतिसब्रूयादग्नेर्मरणेद्विषन्मेम्रियतांसोंतर्द्धीयतांतंमा

निर्ज्ञासिषुरितिक्षिप्रंहैवैनंननिर्जानंतितावाएतादेवताऽअतएवपुनर्जायंतेवायो

रग्निर्जायतेप्राणाद्धिबलान्मथ्यमानोधिजायतेतंदृष्ट्वाब्रूयादग्निर्जायतांमामेद्वि

३०

ग्नि

राम

३०

षंजन्यतएवंपराङ्‌प्रजिष्यतीत्यतोहैवपराङ्‌प्रजिष्यत्यग्नेर्वाऽआदित्योजायतेतंदृ
ष्ट्वाब्रूयादादित्योजायतांमामेद्विषंजन्यतएवंपराङ्‌प्रजिष्यतीत्यतोहैवपराङ्‌प्र
जिष्यत्यादित्याद्वैचंद्रमाजायतेतंदृष्ट्वाब्रूयाच्चंद्रमाजायतांमामेद्विषंजन्यतएवंप
राङ्‌प्रजिष्यतीत्यतोहैवपराङ्‌प्रजिष्यतिचंद्रमसोवैवृष्टिर्जायतेतंदृष्ट्वाब्रूया
दृष्टिर्जायतांमामेद्विषंजन्यतएवंपराङ्‌प्रजिष्यतीत्यतोहैवपराङ्‌प्रजिष्यति

॰दृष्टिर्वै विद्युज्जायते तां दृष्ट्वा ब्रूयाद्विद्युज्जायतां मा मे द्विषं जन्यत एव पराङ्‌ प्रजिघ्य लित्यतो हैव पराङ्‌ प्रजिघ्यति १

ब्रा॰अ॰ स एष ब्रह्मणः परिमरस्तमेतं ब्रह्मणः परिमरं स्तमेतं ब्रह्मणः परिमरं मैत्रेयः कौ र
षारवः सुत्वने कैरिशाये भार्गायणाय राज्ञे प्रोवाचैतं ह पंच राजानः
३१ परिमम्रुस्ततः सुत्वा महज्जगामैतस्य व्रतं न द्विषतः पूर्व उपविशे
द्यदि तिष्ठन्तं मन्येत तिष्ठेतैव न द्विषतः पूर्वः संविशेद्यद्यासीनं मन्ये राम
तासीतैव न द्विषतः पूर्वः प्रस्वप्याद्यदि जाग्रतं मन्येत जागृयादेवा ३१

श्री०अ०

३२

।पिहयद्यस्याश्म मूर्द्धा द्विषन्भवति क्षिप्रं हैवैनं स्त्पृणुते स्त्पृणुते ॥२८॥ ॥
इत्यष्टमपंचिकायां पंचमोध्यायः ॥ ॥ श्रीरस्तु ॥ ॥ ॥ संवत् १८१० ॥ ॥
शके १६८४ ॥ ॥ विजयनामसंवत्सरज्येष्ठवद्यर द्वितीयायां इंदुवासरेप
समाप्तः ॥ ॥ अथातः स्तृतशस्त्रयोश्चत्वारि ॥ अथातः पुनरभिषेकस्य सप्त ॥
अथात ऐंद्रस्त्रयः ॥ सद्य क्षेन्नव ॥ अथातः पुरोधायाः पंच ॥ अथात स्तृतशस्त्रयो
ष्टितेन ह वा ऐंद्रेण महाभिषेके पाशै ॥ ॥ ॥ ॥ श्री ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

राम

३२

२७१

ई

५॥ रसश्वदर्वे चिकासमाप्तं॥ ५

॥२७१॥